

63071

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATINDA
NEV-YUNÂNİLİK AKIMININ KAYNAKLARI
(1912-1950)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Alemdar YALÇIN

63011

Hazırlayan
Şenol DEMİR

ANKARA 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

..... aitadlı

Çalışma, jürimiz tarafından.....

..... Anabilim/Anasanat Dalında

DOKTORA/SANATTA YETERLİK/LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı(Danışman)

(imza)

Üye.....

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ :

- A) ESKİ YUNAN DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI..... 2-13
- B) NEV-YUNANİLİK AKIMININ GELİŞMESİNİN SEBEPLERİ,
KAYNAKLARI VE GEREKÇELERİ..... 3-26
- C) NEV-YUNANİLİK AKIMININ ETKİLERİ.....27-34

1. BÖLÜM : NEV-YUNANİLİK AKIMININ TÜRK EDEBİYATINDAKİ İLK
TEMSİLCİLERİ

- A) YAHYA KEMAL BEYATLI.....35-55
- B) YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU.....55-81
- C) SALİH ZEKİ AKTAY.....81-108

2. BÖLÜM : 1923-1950 ARASI TÜRK EDEBİYATINDA NEV-YUNANİLİK

- A) KAVRAMLAR, GÖRÜŞLER, TARTIŞMALAR.....109-138
- B) MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN.....138-144
- C) NURULLAH ATAÇ.....145-152
- D) MELİH CEVDET ANDAY.....152-180
- E) SUUT KEMAL YETKİN.....180-182
- F) «MAVİ ANADOLU» GÖRÜŞÜNÜ SAVUNANLAR :.....182-184
- 1) HALİKARNAS BALIKÇISI.....184-231
- 2) SABAHATTİN EYUBOĞLU.....231-239
- 3) AZRA ERHAT.....239-252
- 4) VEDAT GÜNYOL.....252-257
- 5) İSMET ZEKİ EYUBOĞLU.....257-269

3. BÖLÜM : SONUÇ.....270-272

KAYNAKÇA..... 273-288

ÖN SÖZ

Edebiyatımızda II. Meşrutiyet'ten sonra ortaya çıkan Nev-Yunanilik Akımı'ndan kaynaklar genellikle söz eder. Ancak akımın ortaya çıkış nedeni, kapsamı, Türk edebiyatına etkileri toplu bir çalışmada ele alınmış değildir. İşte «Türk Edebiyatında Nev-Yunanilik Akımının Kaynakları (1923-1950)» konulu çalışma bu nedenle gerçekleştirildi.

Eski Yunan ve Latin medeniyetlerinin ne olduğu, insanlık tarihinde nasıl bir yer tuttuğu ve sonraki dönemlere etkileri çalışmamızın başında tespit etmemiz gereken bir problem olarak karşımıza çıktı. Mümkün olduğunca farklı görüşlere yer vererek bu bölümü oluşturmaya çalıştık.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde eski Yunan ve Latin'in devlet adamları ve sanatçıları ne kadar ilgilendirdiğini tespiti çalıştık. Ayrıntılarına girmeden Divan edebiyatında eski Yunan ve Latin'le ilgili kullanılan mazmunları ve anlatılan hikayeleri gösterdik.

19. yüzyılın başlarından itibaren eski Yunan ve Latin klasikleriyle ilgili yapılan tercümeleri sıralayarak, aydınımızla söz konusu medeniyetler arasındaki mesafeyi göstermeye çalıştık.

Nev-Yunanilik Akımı'nın öncülerinin yetiştiği ortamı tanıtmak ve öncülerin karşılaştığı polemikleri aktarmak akımın şekillenmesini göstermek bakımından bir gerekliliktir.

Cumhuriyet'ten sonraki dönemde Nev-Yunanilik Akımı'nın değerlendirilebilmesi için, dönemin tarih kavramı çerçevesindeki tartışmalarına yer verdik. Bu amaçla Birinci ve İkinci Türk Kongresi Zabıtları'ndan yararlandık. Çalışmamızın sınırlarını göz önünde tutarak Türk Tarih Tezi'nin dönemin aydınlarınca nasıl karşılandığını gösterme çabası içine girdik. Atatürk'ün tarih görüşü ve Birinci Türk Tarih Kongresi öncesi hazırlanan Türk Tarihi'nin Ana Hatları adlı kitap çalışmamızla ilgileri çerçevesinde değindiğimiz konular arasında yer aldı.

1940'lı yıllarda yayınlanan «Hep Bu Topraktan» dergisi içinde yer alan şiir ve yazılarda çalışmamıza ilginç malzemeler sundu. Aynı şekilde Klasik Çağ Araştırma Kurumu'nun Sempozyum etkinliği sonrası «Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür» başlığıyla yayınladığı çalışma, tezimizde değişik görüşlere yer verebilmemize imkan sağladı.

Çalışmamızın metin tahliline giriştiğimiz kısımlarında isim ve söylenceleri, eski Yunan ve Latin mitolojileriyle ilgili noktaları Azra Erhat'ın Mitoloji Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu'nun Dünya İnançları Sözlüğü ve Şefik Can'ın Klasik Yunan Mitolojisi isimli kitaplarından yararlanarak açıkladık.

Her çalışmanın kusurlar, eksikler taşıyacağını biliyoruz. İlerde bunları gidererek daha olgun bir çalışma ortaya koymak düşüncesi bizi cesaretlendiriyor. Çalışmamda yardımlarını esirgemeyen, her konuda görüşlerinden yararlandığım hocam Doç. Dr. Alemdar Yalçın'a ve çalışma ortamımı sağlama konusunda her türlü fedakarlığı gösteren anneme teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

A) ESKİ YUNAN DÜŞÜNCESİNİN KAYNAKLARI

Edebiyatımızda Eski Yunan kültür, mitoloji ve uygarlığına sistemli ilk yönelişin, Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun temsilcisi oldukları Nev-Yunânîlik Akımıyla başladığını biliyoruz. Eski Yunan'ın birçok bakımdan devamı olan Roma Uygarlığı ile Eski Anadolu Uygarlıkları da -Nev-Yunânîlik Akımı içinde değerlendirilecek biçimde- edebiyatçılarımızın ilgisini çekmiştir.

Kaynağını yoğun olarak Eski Yunan mitolojisinde bulan Nev-Yunânîlik Akımını anlamak için Eski Yunan mitoloji, kültür ve uygarlığını doğru biçimde tespit etmemiz gerekir.

Antik Yunan'ın hüküm sürdüğü dönemi "Yunan Mucizesi" olarak değerlendiren ve bu dönemin önceki tarihsel süreçten bağımsız olarak geliştiğini ileri süren araştırmacılar vardır. Morgan(1994:319)'a göre Asya Greklerinde, yaklaşık olarak M.Ö. 850'lerde Homeros'un şiirlerinin ortaya çıkmasıyla beliren uygarlık; Avrupa Greklerinde ise, yaklaşık yüzyıl sonraları Hesiodos'un şiirleri ile başlamıştır. Bu dönemin öncesinde, Hellen kökenli kabilelerin barbarlığın son dönemini de aşarak uygarlığa geçişte hazırlandıkları birkaç bin yıllık bir dönem bulunmaktadır. Geçiş döneminde Yunan kavimleri arasındaki bağlantıları Conti şöyle açıklamaktadır :

«Yunanlılar, ya da kendi deyimleriyle Hellenler, «mütecannis » bir topluluk olmayıp, az çok aynı dili konuşan, belli başlı aynı tanrılara tapan ve aynı soydan gelmenin ortak bilincini paylaşan bir dizi kavimden meydana gelmişti. Irk, daha doğrusu dil bakımından da Latin, Töton, eski İran ve Hindu'lara akraba olan Hint-Avrupa ırkına bağlıydılar.

Bu kavimler İ.Ö. ikinci binin başlarında atın ilk kez kullanılmaya başlaması ile Balkan yarımadasının güney ucunu istila edip buraya yerleşmişlerdi. Zamanla kendilerini sanki kuşatılmış gibi hissetmeye başlayan Yunanlılar deniz aşırı ülkelerde koloniler kurmanın çarelerini araştırmaya başladılar ve bu amaçla başta Sicilya olmak üzere İtalya'nın güney kıyıları ile Anadolu ve Libya'da Bingazi yakınlardaki Kyrenaike'ye göç ettiler. Kolonilere yerleşenlerin uygarlığı bazı durumlarda Yunanistan'daki esas

uygarlıktan daha erken gelişerek büyüdü. Bu uygarlık İtalyan yarımadası ile özellikle Sicilya'da, genellikle olağanüstü bir zenginlik ve bolluk kavramını içeren yeni bir dünya anlamında Megale Hellas-Magna Graecia, «Büyük Yunanistan» şeklinde tanımlanmaya başladı(Conti 1982:4-5).»

Eski Yunan'ın insana ve evrene ilişkin sorgulayıcı tavrı dikkat çekicidir. Varlıkla ilgili soruların yanıtlarını-dinde hazır olarak bulduğu halde-verme çabası insanlığın bugünkü uygarlık noktasına gelmesine katkı sunmuştur. Pratik kaygılardan değil, öğrenme arzusundan kaynaklanan bu ilk adım, bilimde teoriyi yerleştirme olarak değerlendirilmiştir(Gökberk 1977b:60). Yalnızca bilmek için bilmek anlayışına yönelik bugünkü bilgilerimize göre Thales'le başlamıştır. Dinden ve pratikten arınmış olan bu tutum, bilmek istediklerine düşüncenin gözüyle yaklaşır. Doğada olup bitenlerin hep mekanik olaylar olduğunu ve zorunlulukla gerçekleştiğini söyleyen Demokritos, eksiksiz bilginin ancak tanrılara yaraşacağını insana ise bilgeliği sevmek, dolayısıyla ona ulaşmaya çalışmak düşer diyen Herakleides bilime nasıl varılacağını göstermişlerdir(Gökberk 1977a:55-58;1977b:61). Eski Yunan medeniyetinin ebedi olduğuna inanan Muray(1940:3-4), bu uygarlığı ulaştığı maddi neticeler, başarılar, şekil güzelliği, iyi polis teşkilatı ve bol ışıklı caddelere sahip olmakla değil; zeka kıvraklığı, öğrenme aşkı, çalışma, estetik, kahramanlık, içli bir hassasiyet ve dehaya sahip olma yönleriyle değerlendirmemiz gerektiğini belirtir.

Eski Yunan'ın felsefesi ilâhiyat ve hikmetler ahlâkı biçimiyle dinlerinden ayrılmıştır. Buradaki hareket noktası olarak da, ulusal deha ve maddi şartlar gösterilmektedir(Weber 1991:10-11). İnsanlık ve hikmet sevgisinin gelişkinliğine bakarak felsefeyi Yunan zekasının eseri olarak görme eğilimi yaygındır(Muray 1940:27). İlkçağ felsefesi denilince-Uzak Doğu ve Hint kültür çevrelerini bir yana bırakırsak-yalnız Akdeniz çevresinde başlıcaları Mısır, Mezopotamya(Sümer, Akad, Babil, Asur), Hitit, Fenike, Yahudi, Yunan, Pers, Roma, Kartaca kültürlerini buluruz. Oysa ilkçağ felsefesi, Yunan felsefesi ile bundan türemiş felsefeleri karşılayacak biçimde kullanılmaktadır. Bunda ilkçağı bir bütün olarak alan bakışa karşı çıkma; bugün bildiğimiz anlamdaki felsefeyi ilk yaratanın eski Yunanlılar olduğuna inanma; Klasik İlkçağ ya da Antik Çağ adı verilen dönemi Yunan ve Roma kültürlerini içine alan, İsa'dan önce 8.yüzyılda başlayıp İsa'dan sonra 5.yüzyılda sona eren bir tarih aralığının ürünü sayma anlayışının etkisi olduğu muhakkaktır. Yunan felsefesini

doğudan gelen etkilerden soyutlamaya çalışan bu anlayış, bilim ve felsefenin beşiği olarak da eski Yunanistan'ı işaret etmektedir. Macit Gökberk bu araştırmacılardan biri olarak gösterilebilir(Gökberk 1985:11-15).

Yunan mitolojisindeki insana değer verme, tabiat fenomenlerinin açıklanmasına yönelme özelliği, hayatın ve felsefenin ifadesi olarak görülmüştür(Can 1970:VII). Homeros'un epikleri diğer ulusların epiklerinden farklı, üstün olarak değerlendirilmiştir. Yunan edebiyatındaki edebi tür bolluğu da araştırmacıları etkilemiştir(Muray 1940:5-15).

Yunan mimarisinin temellerinin İ.Ö. 7.yüzyılda Yunan Karanlık Çağı denilen devirde atılmaya başlandığı söylenirken, Hitit ve Asur gibi Asya uygarlıkları ile Mısır'ın görkemli başarılarından etkilenmediği; kendi öz yeteneklerinden yararlanıp tamamen özgün bir mimari dünya yarattıkları ileri sürülmektedir. Yunan felsefesindeki insanı her şeyin ölçüsü olarak alma anlayışı; tanrıları da insanın tutkuları, düşünceleri ve hepsinden önemlisi şekli ile görülebilen varlıklar olarak kabul etme inancı, heykellerin insan görünüşünü yansıtması olarak gösterilmiştir(Conti 1982:35-45).

Roma uygarlığı önemli ölçüde eski Yunan'ın devamı olarak görülmüştür. Edebiyat ve plastik sanatlarda Yunan'daki eserleri aşmışlardır. Ancak soyut bilim ve felsefede Yunanlılardan yalnızca siyasi yaşam için yararlı olan şeyleri alabildiler(Ülken 1935:233). Eski Yunan dünyası ile Roma arasında-bugünkü modern batı toplumlarına uzanacak şekilde-bir öz bağlantısı hep söz konusu edilmiştir(Sinanoğlu 1988:133).

Yunan uygarlığının Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'da kurulan uygarlıklardan birçok alanda yararlandığından söz eden Akurgal(1956:571-575), doğu uluslarının eski Yunan kültürünün ortaya çıktığı tarihe kadar 2500 yıl boyunca zengin bir bilgi hazinesi meydana getirmelerine karşın, bilimsel düşünceye ve bilimsel çalışma anlayışına ulaşamadıklarını söyler. Buna karşılık Yunanlıların Mısır ve Mezopotamya'dan öğrendiklerini iki yüzyıl boyunca işleyerek «Helen Mucizesi» ni oluşturduklarını belirtir. Akurgal'a göre Yunanlılar iki boyutlu doğu kültürünü üç boyutlu bir kültür haline getirmişlerdir. Yunanlıları yüksek bir uygarlık oluşturmaya iten güç ise demokratik yaşam olmuştur. Özgür düşünce ve serbest çalışma imkanlarının olduğu Yunan kültür ortamı, diktatörlük ve mutlakiyetle yönetilen

doğu uygarlıklarına üstünlük sağlamıştır. Kùltürler arasında üstünlük karşılaştırmaları yapmanın doğru olmadığını belirten Akurgal, özellikle hukuk ve müspet bilimler sahalarında eski Yunan'ın doğu kùltürlerine üstünlüğünün açık olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Doğu kùltürlerinde bilgi birikiminin gelişmiş bir safhasına gelinmesine karşın, demokratik ve rekabetçi bir ortamın olmayışını sanatın ve bilimin gelişmesine engel olarak gösterir Akurgal(1977c:63-64). Doğunun Yunan bilimine, Yunan düşünce yaşamına verdiklerini yadsımamakla birlikte, Yunanlıların gerçekten bir mucizeye ulaştıklarını kabul etmek gerektiğini ileri sürer. Eski Yunan'da Mısır ya da İranlıların anladığı biçimde mukaddes hükümdarların olmayışı, hükümdar yetkilerinin kısıtlanmış oluşu, hükümdarların üzerinde kanunların bulunuşu Muray'ın(1940:7-8) bu demokratik ortamı gösteren saptamalarıdır. Yunan tarih yazıcılığının, çağdaş ulusların tarih yazıcılığından daha objektif bir özellik göstermesini Muray bir ortam sorunu olarak tespit eder.

Eski Yunan'ı edebiyat, sanat, felsefe, düşünce, bilim ve ahlâkta bir «mucize» olarak gören; iyilik, doğruluk ve erdem nitelikleri bakımından «ebedi» olduğunu söyleyen görüş(Muray 1940:7-11) yanında, onun Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'dan aldığı değerlerin önemini belirten görüşlere de çalışmamızda yer vermeliyiz. Çeşitli uygarlıklarla ilgili gibi görünen büyük «uyanış» ların, gerçekte, gittikçe genişleyen sürekli düşünceyle birbirine bağlı olduğunu söyleyen Hilmi Ziya Ülken, Eski Sümer ve Mısır'ın Yunan'a, Yunan'ın Latin ve İslam'a, İslam ve Latin dünyalarının Rönesans aracılığıyla Avrupa uygarlığına yol açtığını belirtir(Ülken 1935:3-4). Avrupa'nın kendi uygarlığının temeli, kaynağı olarak yalnız Yunan'ı görmesi, «Yunan Mucizesi» ifadesinin yaygınlık kazanması kuşku uyandırmıştır. İsmet Habîb Sevük, bu uygarlığın gökten zembille inmiş veya yerden kendi kendine bitmiş bir uygarlık gibi görüldüğünü belirterek Mısır, Fenike ve Sümer uygarlıklarının eski Yunan'a katkılarını vurgular. Bu nedenle de «Yunan Mucizesi» nin eski bir masal gibi ortadan kalktığını söyler(Sevük 1940:xı-xııı). Aynı görüşü paylaşan Hilmi Ziya Ülken de bugün bir «Miracle Grek» ten söz edilemeyeceğini, kendiliğinden doğmuş bir uygarlık olarak ele alınmasının mümkün olmadığını açıklar. Eski Yunan'daki Sümer, Fenike, Mısır etkilerine işaret eder(Ülken 1935:15-29). Denizci bir millet olan Yunanlıların doğu ile ilişkilerinin birinci derecede Mısırlılar, Fenikeliler, Hititler ve Urartularla olduğunu belirten Ekrem Akurgal, Yunanlıların Fenikelilerden alfabeyi; Mezopotamya'dan din,

mitoloji ve felsefe alanlarındaki eserleri, çeşitli konulardaki pratik bilgileri; Hitit ve Urartulardan ise sanat eseri oluşturmak için gerekli esini aldıklarını yazar(Akurgal 1959: 67). Weber de Yunan felsefesinin mutlak ve tam orijinalliğinin söz konusu edilemeyeceğini söyler. Yunan felsefesinin gelişmesinde İyonyalı filozofların rolünü, Mısır ve Gildan biliminin etkisini belirtir(Weber 1991: 3).

Eski Yunan toplumu üzerine incelemeleriyle tanınan George Thomson, madenlerin kullanımı, takvim ve yazı dahil olmak üzere, Yunan uygarlığının teknik temelini Yunanlılarca yaratılmamış fakat Yakın Doğunun daha eski uygarlıklarından alınmış olduğuna dikkat çeker(Thomson 1988: 75-76). Eski toplumun teknik altyapısının büyük ölçüde Mısır ve Mezopotamya'da gerçekleştirildiğini; Yunanlıların yaptığının bir para ekonomisi temelinde politik ve ideolojik üst yapıyı örgütlemek olduğunu belirtir(1988: 363). Yunan mitolojisi unsurlarının doğudaki köklerini göstererek; Herakles-İasion, Demeter-Persephone, Hera-Eileithya, Eileithya-Eleusis gibi bir dizi ikileme kurulabileceğini anlatır(1995: 321-322).

Mitolojik kişilikler olarak birbirini izleyen Osiris, Adonis, Tammuz, Attis ve Dionysos'un Mısır, Suriye, Babil, Frigya ve Yunan kültürlerindeki ortak yönlerine işaret edenlerden biri de James Frazer'dir(1991: 268). Araştırmacı, Herodot'un da Osiris ve Dionysos törenleri arasındaki benzerliğe dikkat çektiğini belirterek, söz konusu söylencenin Yunanlılar tarafından Mısırlılardan alınmış olabileceğini anlatır(1991: 309-310). Yunan'daki Demeter ve Proserpina'nın gerçekte Suriye söylencesi Afrodite(Astarte) ve Adonis, Frigya söylencesi Kibele ve Attis, Mısır söylencesi İsis ve Osiris'ten farklı olmadığını belirtir(1991: 323-324).

Yunanlıların bütün bu söylenceleri, masalları kendilerinin uydurmadığını, ilişki içinde oldukları milletlerden-Mısırlılar, Asurlular, Fenikeliler-alarak kendi inançlarını kattıklarını, süslediklerini söyler Şefik Can(1970: 4).

Waeren, Hellenistik döneme ait Akhmim papirüsündeki bilgileri kanıt göstererek çarpma, temel kesirler hesabı, alan ve hacim hesabı gibi matematik işlemlerini Eski Yunanlıların Mısırlılardan öğrendiğini belirtir(1994: 46).

Alemdar Yalçın da, bugün eski Yunan düşünürlerinin adıyla öğrendiğimiz matematik ve geometri terimlerinin tamamının Mısır'da çok eski çağlarda olduğunu vurgular(1986: 73). Batılı aydınların kendilerini Yunan yarımadasına bağlama

gayretlerine rağmen, gerçekte sahip oldukları birçok kültür değerinin Önasya'dan-Sümer, Asur, Babil, Mısır, Libya-beslendiğini anlatır(1986: 45-46). Tarihçi Herodot'tan, gezginci ozan Homeros'a Tales'ten Platon'a kadar birçok düşünürün Fenikeli tüccarlar aracılığıyla kendilerine ulaşan İbrani mitoloji ve inançlarından etkilendiğini belirtir(1986: 62-63).

Eski Yunan uygarlığının gelişimine zemin hazırlayan oluşumlardan biri olarak da Eski Anadolu uygarlıkları gösterilmiştir. Anadolu yarımadasında çeşitli uygarlıkların doğmasına yol açan jeomorfolojik özellikler üzerinde duran Akurgal(1986: 22); deniz, yayla, vadi, dağ gibi coğrafi özelliklerin kıyı uygarlığı, bozkır uygarlığı, vadi uygarlığı, kapalı bölgeler gibi değişik uygarlıkların oluşumuna zemin hazırladığını söyler. Anadolu'da ardı sıra, ya da yan yana Hatti, Hitit, Hurri, İroia, Urartu, Frigya, Lydia, Karia, Lykia, Hellen, Galat, Roma gibi çeşitli uygarlıkların yer almasını bu nedene bağlar(1986: 23). Anadolu'nun en eski tarihinden söz ederken, Yunanlıların 8.yüzyılın ortalarına doğru doğu dünyasına açıldıklarını, ticaret yaptıklarını, Akdeniz'de koloniler kurduklarını ve bu arada Hititlerden 3000 tarihlerinden bu yana gelişen Mezopotamya uygarlıklarının zengin mirasını öğrendiklerini anlatır(1976: 29-33). Bugünkü batı uygarlığının doğuşuna kadar ulaşan kültür gelişmelerinin Anadolu'da M.Ö. 1200-30 arasında gerçekleştiğini belirten Akurgal, 12.yüzyılın başından itibaren yarımada'nın yüzünü batıya çevirdiğini, Roma çağının bitimine kadar da batı Akdeniz dünyasının atmosferi içinde yaşadığını vurgular(1983: 1).

Hitit uygarlığının Mezopotamya ile Yunanlılar arasında bir köprü olduğu görüşünü savunan Ceram, Yunanlıların ilk döneminde Hitit etkisinin çok büyük çapta olduğu kanısındadır(Ceram 1979: 151-156). Aynı şekilde Füzuan Kınal da, M.Ö. II. Binyıl başlarından beri yazılı kanunlarla idare edilen, kralın yetkilerini denetleme yetkisine sahip tarihte ilk asiller meclisini oluşturan Hititlerin komşu Yunan uygarlığının gelişimine etkisinin büyük olduğu görüşündedir(Kınal 1987: x1-x11). Avrupa uygarlığına temel olan Yunan ve Roma uygarlıklarının doğu uygarlıklarıyla temasının Fenikeliler ve Geç Hitit şehir devletleriyle olduğunu belirtir(1987: 280-281).

Balkan yarımadasının jeomorfolojik özelliklerini tespit eden Mansel(1995: 2), Yunanistan'ın sıradağlarla ayrılmamış olması, Önasyadan gelen birçok kervan ve ticaret yollarının sonuna rastlaması gibi nedenlerle pek eski çağlardan beri komşu ülkelerle siyasal ve kültürel ilişkilerde bulunduğunu belirtir. Yunanlıların kökeni konusunda da, Aka'ların arı İndogermen'ler olmayıp, Anadolu ve Avrupa kavimlerinin karışık kaynaşmasıyla oluşan bir ırkı temsil ettikleri inancındadır(1995: 59-60). Ege bölgesinde yapılan sistemli kazıların, komşu ülkelerdeki yüksek uygarlıkların incelenmesinin, günden güne gelişen ve inceleşen dil ve din araştırmalarının Ege'deki yüksek uygarlığın uzun zaman sanıldığı gibi Yunanlılarla başlamayıp çok daha eski çağlara çıktığını, Yunanlıların ise bu uygarlığın ancak mirasçısı olduklarını ortaya koyduğunu anlatır(1995: 7).

Mansel, filolojik kanıtlara da başvurarak Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden insanların oradaki uygarlığa katkıları olduğunu yazmaktadır. Yunanistan'da bulunan (ss), (tt) ya da (nt)'li yer adlarının Yunan diliyle açıklanamadığı, bunların Anadolu'nun batı ve güney-batı bölgelerindeki (s), (ss) ve (nd)'li yer adlarına karşılık olduğu; bu yer adlarına örnek olarak Yunanistan'daki Korintos(şehir), Koskintos(dağ), Samintos(yer), Parnassos(dağ); Anadolu'da Mikalessos, Halikarnassos, Aspendos, Alinda gibi adlar gösterilebileceği iddiasındadır(1995: 18-19).

Yerli olan ve doğu kültürü gibi-örneğin Mısır kültürü-statik olmayan Hitit kültüründe insanların kendi topraklarına, ürünlerine ne kadar bağlı olduklarına ve bunu yapıtlarında dile getirdiklerine dikkat çeken Mengüşoğlu(1992: 201), aynı çift değer determinasyonunun eski Yunan yapıtlarında da görüldüğünü belirtir. Eski Yunan kültürünün de Hitit'lerde görüldüğü gibi akıcı bir karakter gösterdiğini anlatır.

Friedrich Williams da, 20.yüzyılın başında başlayıp devam eden sistemli kazıların, Yunanlıların Ege'deki yüksek uygarlığın sadece mirasçısı oldukları gerçeğini ortaya çıkardığına inanan araştırmacılardandır(Williams 1993: 9). 3.binyılda Anadolu'dan Yunanistan'a göçler olduğunu söyleyen Williams, Yunanistan'da bulunan yer adlarının Yunan diliyle açıklanamadığını, bunların Anadolu'nun batı ve güney bölgelerindeki yer adlarına benzediğini, böylece bu coğrafi adların Anadolu'lu insanlar tarafından Yunanistan'a getirildiğini düşünmektedir(1993: 18-20).

Eski Yunan uygarlığına daha bütünlüklü bakmayı deneyen araştırmacıları da görmekteyiz. Tarihsel ve toplumsal ortamı, etkilenmeleri ortaya koyabilen değerlendirmeler söz konusu uygarlığı daha açık görebilmemizi sağlamaktadır. Sevim Tekeli, bir zamanlar Helenik Çağı olağanüstü bir olay olarak nitelendirmek geleneğinin olduğunu söyleyerek, Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları üzerindeki araştırmaların ve yeni bulguların, Helenik uygarlığın kökenlerini ortaya çıkardığını belirtmektedir. Buna karşın Helenik kültürü kendinden önceki uygarlıklardan ayıran yanlar olarak da, insanın doğayı ve doğa ile ilgili sorunları hiç bir otoriteye, hiç bir insan üstü güce sığınmaya çalışmadan kendi aklı ile açıklamaya çalışması ve kurumsal düşünce biçimini, başka bir deyimle bilimsel düşünce biçimini geliştirmiş olması şeklinde tesbit etmektedir(Tekeli 1977: 14).

Thomson konuya tarihsel ve ekonomik nedenler açısından bakmaktadır. Felsefenin ilk olarak Yunanistan'da ortaya çıkışını, metal paranın ilk defa Yunanistan'da bulunuşuyla açıklamaktadır. Meta üretiminin toplumun bütününe yayılması ilkel ortaklaşmacılığı, kişisel ilişkileri ve mitolojiye dayanan ideolojiyi değiştirmiş; yerine paraya dayalı soyut olan yeni düşünceleri ve ilişkileri getirmiştir. Yazara göre bu felsefenin de başlangıcıdır(Thomson 1988: 411). Thomson'a göre insancıl ve barışçı yönleri sürekli vurgulanan Yunan uygarlığı yanan kentlerin, yurtlarından edilen tutsakların çığlıklarının arasında gerçekleşmişti. Bu uygarlığı ilerleten güç olan sınıfların çatışmasını gözden kaçırırsak hem Yunanlıları beceriksizce övmüş, hem de kendimize haksızlık etmiş olurduk(1985: 182).

Eski Yunan uygarlığına kaynakları ve bugüne ulaşan etkileri noktalarından bakan bir araştırmacıdır Bertrand Russell. Grek uygarlığını kuran öğelerin Mısır ve Mezopotamya'da zaten binlerce yıldır bulunduğunu belirtir. Ancak Yunanlılar sistematik hale getirinceye kadar belirli öğeler yine de eksik kalmıştır. Matematik, bilim ve felsefeyi onlar bulmuştur. Sanat ve edebiyatta başardıkları herkes tarafından bilinmektedir. Tarihi ilk kez yazarlar ve özgür düşünceyi geliştirenler de onlar olmuştur(Russell 1996a: 105). Gene de Mısır ve Mezopotamya'daki uygarlıkların Girit kültürü yoluyla eski Yunan'a etkilerini Russell gözardı etmez(1996: 105-109).

Eski Yunan uygarlığının çöküşüne neden olan toplumsal ortama, insan ilişkilerindeki yozlaşmaya ve değerlerin çürümmesine Alemdar Yalçın dikkat çekmektedir. Öncelikle bütünlüğü içinde eski Yunan'ı şöyle tespit ediyor Yalçın:

«Eski Yunan topraklarının insanlara sihirli bir yaratıcılık verdiğine inanmak safdillik değil midir? Üstelik bu safdillik yine tüm insanlar için tehlikeli bir safdilliktir. Oysa keçi ayaklı Pan'ın önce Filistin topraklarında göçebe İbraniler arasında dolaştığını bilmek, Prometheus'un Sina Dağındaki Medyen ateşinin ürünü olduğunu benimsemek, Zeus'un Nil deltasındaki insanlarla beraberliğini görmek, bütün insanların yüceliğini ve eksikliğini ortaya koyacaktır.

Dil olarak her ne kadar bir bölgenin malı gibi görünse de Homeros, Akdeniz insanının yapısının ürünüdür. Bir bileşimin ürünüdür. Bu sonucun üzerinde tartışmadan benimsenmesi Eski Yunan toplumunun acı çöküşüne göz yummak olmaz mı? Eğer insanların Yunan adalarında düştüğü açmazların acı sonuçlarını görmezsek, aynı acıları çağımızın insanında yaşatırız.

Eski Yunan medeniyeti bir ayağı Filistin'de diğer ayağı Mısır'da yere basan büyük bir üçgenin doruk noktasıdır. Ayaklarını yoklarsak ortada hiç bir şey kalmaz. Kalacağını düşünmek ise bizim için çıkar yol olmaz(Yalçın 1986:84).»

Batılı aydınının bir «Akdeniz Medeniyeti» kavramı hayali peşinde, Antik Yunan uygarlığı denildiğinde, ellerinde sazları diyar diyar gezen şairleri, yüksek dağlarda Oraklıları, yılın belirli aylarında yapılan eğlenceleriyle hayali ve romantik bir ortamı düşlediğini belirten Yalçın, Avrupalı aydınının bu mitolojiler, felsefeler ve sanatlar labirentinden kurtulması gerektiğini belirtir. İslâm âleminde de-buna benzer şekilde-Sokrat, Platon ve Aristo'yu birer peygamber gibi görme, Calinius'u Kuran'da geçen Lokman Hekim sayma gibi eğilimlerin olduğunu vurgular. Yapılması gereken bu uygarlığı idealize etmekten vazgeçip, ona doğru ve gerçekçi bir teşhis koymaktır. Peşin kabulleri terketmek ve insanlığın bu dönemdeki macerasını bir yeryüzü cenneti olarak görmekten vazgeçmek gerekmektedir. Bu noktada ilk yapılacak iş Eski Yunan uygarlığını ciddi bir seleksiyona tabi tutmaktır. Eserlerdeki güzellikler ve çirkinlikler birbirinden ayrılmalıdır. Bu söz konusu dönemi ve uygarlığı bir doğma olmaktan çıkaracaktır(Yalçın 1986: 79-80). Sokrat'ı büyük bir düşünür, konuşma tekniğinden yola çıkarak insanın ruh dünyasının en karanlık noktasında yatan doğrulara kadar bir çok konuya ışık tutmuş biri olarak sevmek gerekir. Ancak aynı Sokrat'ı Müslümanların peygamberler gibi, batılı insanların bir medeniyet ve akıl tanrısı olarak sevmesi doğru değildir(1986: 84-85). Aynı şekilde Platon bir bilge kişi, bir düşünür ama hiç bir

zaman erdemli bir insan değildir. Sapho'yu yücelten Eski Yunan uygarlığı kendi sonunu da hazırlamıştır(1986: 86-90). Yalçın'ın bu saptamasını doğrular biçimde Morgan(1987:293) uygarlıklarının doruğuna eriştikleri günlerde bile eski Yunanlılarda ve Romalılarda yakınlarıyla cinsel ilişkiye varacak derecede bir erdemsizlik ve ahlâksızlık yaşandığını belirtir. Bu zevk düşkünlüğünü önleyecek ahlâk anlayışının-toplumun bu tür davranışlara karşıt olamayışı yüzünden-gelişmediğini vurgular.

Eski Yunan ve Latin uygarlıklarını Rönesans'a, Hümanizme, Klasisizme etkileri yönüyle de ele almalıyız. Gerçekten de, bugünkü modern sanat anlayışlarına ulaşacak bir etkisi olmuştur eski Yunan felsefe, mitoloji ve kültürünün.

Hümanizm, antikçağ yapıtlarını meydana çıkararak bilimi kilise baskısına karşı savunma ve geliştirme yolu olarak belirir. Eski Yunan ve Latin eserlerinde keşfedilen insan sorunu, ortaçağın karanlığında insanlığını yitirme yoluna girmiş bulunan insanı kendi kendisini değerlendirmeye sürükler. Petrarca(1304-1374), Giovanni Boccacio(1313-1365), Niccola Macciavelli(1469-1527), Michel de Montaigne(1533-1592), Didier Erasmus(1467-1536) yol gösterici niteliği olan düşünürlerdir. Thomas More, Tommasso, Campanella gibi ütopyacılar da Hümanizmin ürünüdürler(Hançerlioğlu 1977: 106-111).

Rönesans'la Hümanizm iç içe gelişme gösterirler. Eski Yunan ve Roma'nın cumhuriyetle yönetildiği günlerdeki siyasal düşünceyi buluruz XV.yüzyılda. İtalya'da kent devletlerinin gelişimi, bilginin yeniden dirilişi ve hümanistlerin cumhuriyet yönetiminde egemen olmasıyla başlar. Cumhuriyetin Grekler ve Romalıların siyasal kurumlarından yararlanmasının önü açılmış olur(Russell 1996b: 251).

Rönesans'ın düşünce alanındaki en önemli eylemi zekayı dar bir boğaza sokan katı skolastik sistemi yıkarak, Platon'u inceleme geleneğini canlandırması olmuştur. Platon'la Aristoteles arasında seçim yapabilmek için gerekli bağımsız düşünce böylece ortaya çıkmıştır(Russell 1996b: 239-240).

Mimaride, resimde, şiirde yenilik yapmıştır Rönesans : Leonardo, Michelangelo, Machiavelli örneklerinde olduğu gibi ortaçağ kültürünün darlığından kopmuş, antik dönemi kavrayan büyük adamlar yetiştirmiştir. Grek bilgisinin canlandığı, eski

Yunan'daki başarılarla yarışmanın olanaklı olduğu bir özgürlük ortamı yarattığı için önemlidir(Russell 1996b: 243).

Erasmus ve Sir Thomas More, kuzey rönesansının örnekleri olarak gösterilebilir. Onlar iki yakın dosttu ve pek çok ortak yönleri vardı. Skolastik felsefeden nefret ediyorlardı ve kilise içinde yapılan dinsel bir reforma yandaşlardı(Russell 1996: 255).

Erasmus Latince'yi çocuk yaşta öğrenmiştir. Sonraki dönemde Latin atasözlerini büyük ölçüde toplayıp yayınladı. Kitabın sonraki baskılarına çok sayıda Grek atasözü de eklenir. Amacı, halkın Latince'yi deyiş özelliklerine dikkat ederek yazabilmesidir. Kendisi Latinciliği Tanrıya gerçek bağlılıkla tamamen uzlaşır saymış ve sofu Augustinus'la, Jeramius'u Tanrıya bağlılık konusunda örnek göstermiştir(Russell 1996b: 256-261).

Sir Thomas More Oxford'da o zaman pek adet olmayan Grekçe öğreniminden geçer. More, hemen hemen yalnız Ütopia'sı ile anımsanır. Güney yarımkürede bir adadır Ütopia. Her şeyin ideal olarak gerçekleştiği bu adada beş yıl yaşamış olan Raphael Hythloday, adanın kurumlarını tanıtmak üzere Avrupa'ya döner(Russell 1996b: 263).

Campanella Güneş Ülkesi adlı eseriyle More'dan sonra gelen bir diğer ütopia yazarıdır.

Ütopia'da Platon cumhuriyetinde olduğu gibi her şey ortaktır. Ülkede hepsi aynı plana sahip-sadece başkentin planı değişiktir-54 kent vardır(Russell 1996: 263). Platon'un sekiz saat olarak gösterdiği çalışma zorunluluğu(Devlet'te), Thomas More'da altı saat, Campanella'da dört saattir. Platon'un yasakladığı aileye More dokunmamış, hatta aileyi desteklemiştir. Campanella ise, Platon'un yaptığı gibi, Güneş Ülkesi'nde aileyi yasaklar. Çocukları da Platon'da olduğu gibi, toplumun malı sayar. Platon'da sınıflar olmasına karşın More'la Campanella'da sınıflar yoktur, bu yüzden konulan yasaklar bütün topluma yöneliktir(Hançerlioğlu 1977: 106-111).

Klasisizm de eski Yunan'dan derin izler taşır. Akıl, gerçek ve tabiat bilindiği gibi bu akımın temelidir. Klasik sanatçılar bu değerleri Yunan ve Roma klasiklerinde bulmuşlardır. Aradan geçen binlerce yıla rağmen eski Yunan ve Roma yaşantısı onların üzerinde etkili olmuştur. Değişen koşullara karşın insanların hala Euripides'i,

Homeros'u okumalarını tabiatın ve aklın gücü ile açıklayan Racine, eskileri taklidi de bu gerekçeyle dayandırmaktadır:

«Gerek Euripides'den, gerekse Homeros'dan taklit ettiğim şeylerin tiyatromuz üzerinde yaptığı tesir karşısında, sağduyunun ve aklın her asırda aynı olduğunu memnunlukla kabul ettim. Paris zevki Atina zevkine uygun düştü. Seyircilerin vaktiyle Yunanistan'ın en bilgili halkını, gözyaşlarına boğan aynı şeylerle heyecanlandılar(Yetkin 1967b: 24-25).»

Klasisizmin edebiyat ve sanat anlayışı Aristoteles'in Poetika'sının da etkisiyle Pitagoras'çılarının matematik anlayışını çağrıştırır(İnal 1981: 25).

Bir yandan Antik Yunan'ın bilgi verilerini aktaran, öte yandan da o verilerden hümanist kültürü oluşturan Rabelais ve Montaigne, Aristoteles'in Poetika'sındaki aklın, sağduyunun, gerçeğe benzerliğin, ölçülülüğün, kurallara bağlılığın ve dilin öneminin klasisizmin temel taşı olmasını sağlamışlardır. Bu hümanist sanatçıların Aristoteles'i tanımasını sağlayan; Horatius'u, Vergilius'u, Ovidius'u, Aristophanes'i Uyanış Çağı'na taşıyan unsurlar olarak XV.yüzyılda bulunan basımevini, bilgi üretimine katkı sunan manastırı ve yazarlarla sanatçıları koruyan krallarla sanatseverleri sayabiliriz. Aralarında farklılıklar olmasına karşın klasik yazarlar Antik Yunan'ı esin ve bilgi kaynağı olarak görmektedirler. Aristoteles'in üç birlik kuralı, güzel konuşma ve yazma konusundaki kuramları klasik sanatçılar tarafından da benimsenmiştir. Yine de Antik Yunan'ı benimseme konusunda yorum farklılıkları olduğunu söyleyebiliriz(İnal 1981: 20-21).

Aristoteles'in Poetika'da öne sürdüğü soyluluk, görkemlilik, ölçü ve denge, güzellik, doğa kuramları XVIII.yüzyıl klasisizminin düşün dünyasını, tiyatro ve edebiyat anlayışını oluşturmuştur. Aristoteles'in tiyatronun iki önemli türüne yakıştırdığı görkemli ve soylu insan tipinden örnekleri Corneille'in ve Racine'in eserlerinde buluruz. Onların Antik Yunan'dan taşıdıkları bu görkemli ve soylu havayı, Fransa'da Versailles gibi görkemli sarayların havasına denk düşecek şekilde kullandıklarını görürüz(İnal 1981: 21).

Moliere'in Kadınlar Mektebi ve Kocalar Mektebi'nde savunduğu ölçülülüğün temellerini Aristo'nun «tam orta-juste milieu» ilkesinde buluruz. Tabiatın önümüzde çizdiği, izlemeye zorunlu olduğumuz dar ve üzerinde durulması güç bir yoldur.

Tabiat bu yoldan ayrılanları derhal ve şiddetle cezalandırır. Bu anlayış Moliere'in eserlerinin özünü oluşturur(Yetkin 1967b: 20).

La Fontaine'in özellikle örnek aldığı sanatçılar da Esope ve Phedre'dir. Sanatçı tabiatı taklit ederken aklın egemenlik ve ilkesinden hareket eder ve genel, aynı şeylerin taklidine yönelir. Bu bakımdan tabiat, La Fontaine'e göre, Greklerden ve Romalılardan daha mükemmel bir temsilci bulamamıştır(İnal 1967: 22).

Parnasyenler için ise mutluluğun kaynağı, güzelliğin de ilkesi olan sükun ve huzur, en yüksek ifadesini eski Yunan sanatında bulmuştur. Çağının çirkinliklerini gören sanatçı, evrenin düzen ve görkem içinde olduğu eski çağların hayalini kurmuştur. Leconte de Lisle gibi değişik beldeleri ve uygarlıkları görmüş bir sanatçı bile gerçek vatani olarak Homeros ve Sofokles'in eski Hellas'ını görmüştür(Yetkin 1967b: 67-68).

B) NEV-YUNANİLİK AKIMININ GELİŞMESİNİN SEBEPLERİ, KAYNAKLARI VE GEREKÇELERİ

Nev-Yunanilik akımının oluşumunu anlayabilmek için Türklerin eski Yunan dünyası ile kurdukları ilişkileri ortaya koymalıyız. Çalışmamızın ana amacı bu olmadığı için belirgin özellikleri göstermekle yetineceğiz. Türklerin eski Yunan düşüncesi ve bilimi ile ilk yüz yüze geldikleri dönem olarak İslam uygarlığının parlak çağlarını gösterebiliriz(Akurgal 1977b: 84-85). Antik çağdan kalma kitapların okunduğu ve eski Helen düşüncesinin kaynaklarına inildiği bir dönemdir söz konusu edilen. Farabi ve İbn-i Sina gibi Arapça, Farsça yanında Latince ve eski Yunanca bilen Türk asıllı bilginler ortak İslam biliminin oluşmasına katkı sunarlar.

Osmanlı dönemi, genel anlamıyla, eski uygarlıklarla bağların kesildiği, içe kapalı bir süreçtir(Ülken 1935: 339). İslam uygarlığının kelim, mantık ve tasavvufa ait eserlerine yönelinir; şerhler, haşiyeler, to'likler yazılır. Ancak Latin ve Yunan dünyasına ilgisiz kalınır, bu uygarlıktan Arapçaya geçmiş olan eserlere karşı da duyarlılık görülmez. Fatih Sultan Mehmet dönemi bu duyarlılığın ve ilginin yeniden tazelenmesi bakımından istisna olarak gösterilebilir. Padişahın Arapça ve Farsçadan

başka Latince ve Rumca da bildiği bazı kaynaklarda yazılmaktadır(Akurgal 1977b: 84-85). Bu görüşe göre, Fatih döneminde Türklerin antik çağ ile yeniden ilişki kurdukları söylenebilir. Şarkiyatçı Fransız Babinger Sultan Fatih'in hümanist eğitimi almış İtalyan hocaları olduğunu belirtmektedir. Gene Kritobulos adlı Rum tarihçi de sultanın çevresinde tuttuğu aydınlardandır. Kritobulos'un Fatih hakkında yazdığı tarih kitabında verdiği bilgiler, Fatih'in eski Helen kültürünü çok iyi bildiğini açığa vurmaktadır. Kritobulos, Fatih'in tıpkı Büyük İskender gibi Akhilleus ile Ajak'ın mezarlarını aradığını, Homeros'tan övgüyle söz ettiğini ve «biz Asyalılar aradan bu denli dönemler ve yıllar geçtikten sonra Troia'lıların öcünü aldık» sözünü söylediğini yazmaktadır(Akurgal 1976: 37-38; 1977b: 84-85). Adnan Adıvar(1970: 26-50) Fatih'in Yunanca ve Latince bildiği görüşüne katılmamakla beraber padişahın Farsça ve Yunancadan Arapçaya çevrilmiş olan felsefe eserlerini okuduğu ve etrafındaki bilginlerle bunları tartıştığı görüşündedir. Adıvar, Edward Gibbon'dan aktararak Plutarkhos'un Bioi(Meşhur Adamların Hayatı) adındaki eserinin Fatih'in emriyle Yunanca'dan Türkçe'ye çevrildiğini yazar. Bu bilgi, Fatih'in hayatıyla ilgili bir eseri olan Kritobulos'un Fatih'in İskender, Pompeius ve Julius Ceasar'ın hayatlarıyla ilgilendiği kaydını doğrular görünmektedir. Öte yandan Fatih'in maiyetinde, biri Latince öteki Yunanca bilen iki hekimin bulunduğu ve bunların kendisine eski çağlar tarihini öğrettiklerini de nakletmektedir Adıvar. Fatih'in saray kütüphanesinde bulunan eserler de padişahın bu ilgisini göstermektedir. Doğuda Batlamyus diye tanıdığı astronomi ve coğrafya bilgini Claudius Ptolamaios'un Coğrafya Rehberi, Dionysios Periegetes'in Yeryüzündeki Dolaştırma adlı eseri, gene Ptolemaios'un meşhur astronomi kitabı Elmagesti, Johannes Philopones'in usturlap kullanmaya dair eseri, Geminos'un astronomiye, Apolonyos'un Konika adlı kolonilere dair eseri, Serenos'un matematiğe dair iki eseri, Euklides'in geometri ile ilgili eseri, Aristo'nun Olma ve Bozulma üzerine eseriyle Zooloji kitabı, Homeros'un İlyada'sı, Hesiodos'un Theogonya'sı Fatih'in kütüphanesinde yer alan eserler arasında sayılabilir. 11.yüzyıldan beri Bizanslılarla ilişki içinde olan Türklerin eski Yunan kaynaklarına gitmek konusunda ilk çabaları görüldüğü gibi Fatih döneminde olmuştur. Ancak istisna teşkil eden birkaç eser dışında bu çabanın sürdürüldüğünü söyleyemeyiz. 16.yüzyıl tarihçilerinden Ali'nin Kühn-ül-ahbar adlı eserinin bir cildi «Tavaif-i Etrôk»a ayrılmıştır. Osmanlı Devleti bu Türk taifeleri grubuna alınmamıştır. Roma Devletinin varisi olarak görülmüştür. Bunun için Osmanlı'ya «Devlet-i Rumiye»,

memleketine «Diyar-ı Rum», şairlerine «Şairan-ı Rum» denilmiştir(Sevük 1941: 67). 17.yüzyılda Katip Çelebinin Cihannüma'yı ve Abraham Ortelius'un Atlas Minor çevirisini yazmasına yardımcı olan Şeyh Méhmet Efendi'den söz etmek gerekir. Fransada uzun yıllar kalmış olan bu kişi Latinceyi de iyi bilmektedir. Atlas Minor'un çevirisini Katip Çelebi'ye ağızdan anlatmış, o da çeviriyi Levami-ün-nur fi zulumati Atlas Minor adıyla kaleme almıştır(Adıvar 1970: 126).

Bütün Osmanlı döneminde eski Yunanla doğrudan temasa giren kişi olarak Yanyalı Esat Efendiyi görürüz. 18.yüzyılda Damat İbrahim Paşanın kurduğu yirmi beş kişilik çeviri komisyonunda şair Nedim'le beraber yer alan Yanyalı Esat bin Ali bin Osman Efendi, Yanya'da Yunanca ve Arapça öğrenimi görmüştür. Eski Türk filozoflarının eserlerini Türkçeye çevirmiştir. İbrahim Paşanın emriyle Aristo'nun eserlerinden Physique yahut eski çevirmenlerin deyimiyle Semaüttabi'yi Kütübüssemiye adıyla çevirirken, eserinde, bütün eski Aristo çevirilerini de Yunanca ve Süryanice kanalıyla ikinci elden yapıldıkları için eleştirir(Adıvar 1970: 142-143; Ülken 1935: 347-348). Eski Yunan dünyası ile kurulan bağlara 19.yüzyılda yaşamış olan Mütercim Kerim Efendinin katkılarını da ekleyebiliriz. İngiltere ziyaretinden sonra İngiliz Kerim Efendi diye tanınan bu kişi İbn-i Sina'nın eski Yunanlılardan aldığı Selâmen ve Übsel hikayesini çevirmiştir(Ülken 1935: 354). Bunlardan başka 19.yüzyılda basılmakla beraber, önceki yüzyıllarda yazılmış olan ve Platon, Aristo gibi Yunan filozofları hakkında bilgiler veren eserlerden de bahsetmek gerekir. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın 1756 yılında yazımını bitirdiği, 1800 yılında Mısır'ın Bulak matbaasında basılan Marifetname Yunan filozofları hakkında dağınık bilgiler verir. Eski Yunan filozofları hakkında dağınık bilgiler veren bir başka eser de asıl adı Tercüme-tül-telhisi velmutavvel olan Abd-ül-Na'fi'nin Mutavvel tercümesidir. İki ciltten oluşan bu önemli tercüme 1872'de basılmıştır. Mevzuat-ül-ulûm, 17.asır Türk bilginlerinden Taşköprülüzade Ahmet Efendinin Arapça olarak yazdığı eseridir. Oğlu Kemaleddin Mehmet Efendi tarafından Osmanlı Türkçesine çevrilmiştir. Ahmet Cevdet'in İkdam matbaasında 1985'de iki cilt olarak basılan eser eski Yunan filozofları hakkında toplu ama yüzeysel bilgileri içerir. 16.yüzyıl tezkirecilerimizden Hasan Çelebi'nin babası Kınalızade Ali Çelebi'nin Ahlâkı Alâî adlı üç ciltlik kitabı eski Yunan filozoflarından söz eden bir başka eserdir. 1867 yılında Bulak matbaasında basılan

eserin birinci kitabı Ahlâkî Alâî, ikinci kitabı İlm-ü Fedbir-ül-Menzil , üçüncü kitabı ise İlm-ü tedbir-ül-Medeniye adını taşımaktadır(Sevük 1940: 62-63)

Divan edebiyatının kendine özgü mitolojisi içindeki eski Yunan'la ilgili kişi, olay ve motifleri de kısaca göstermek yararlı olacaktır. Makedonya hükümdarı Filip'in oğlu İskender seddi, aynası ve cihangirliği ile tanınır. Zülkarneyn diye de bilinir. İran hükümdarı Dârâ ile birlikte anılır. Yunan filozoflarından Eflatun(Platon) ve Aristo divan şairlerinin kasidelerinde zikredilirler. Bunlar akıl, hikmet, bilim timsali olarak geçerler. Hippocrate akıl, bilgi ve tılsım sembolü olarak Bukrat ya da Bokrat şeklinde; Euclide de ölçünün sembolü olarak Öklidis şeklinde kullanılır. Yunan bilgini Calinus tıp sembolü, Batlamyus(Klodios Ptolemaios) coğrafya, matematik bilgilerinin ustası olarak geçer. Ayîne-i İskenderî, divan şiirinde kullanılan motiflerden biridir. Aristo'nun icat ettiği söylenen bu ayna aracılığıyla, düşman henüz uzakta iken görülür ve gerekli önlemler alınır. Nergis divan edebiyatında sık kullanılan ve gerisinde bir öykü olan eski Yunan'la ilgili motiflerdendir. Narsis adı ile bilinen Yunan Prensi kendi aksini suda görüp başkası sanarak suya atılmış ve boğulmuştur. Tanrının onun ruhundan göze benzeyen nergis çiçeğini yarattığına inanılır. Divan edebiyatında güzel göz ve bekleme sembolü olarak kullanılır(Levend 1984; Akalın 1980: 76-80).

Tanzimat döneminden başlayarak, Nev-Yunanilik akımının şekillendiği döneme kadar süren dönemde, eski Yunan ve Latin edebiyat, mitoloji ve uygarlığıyla ilgili belli başlı yayınları şöyle sıralayabiliriz : Doğrudan doğruya Yunancadan yapılan ilk İlyada tercümesi 1887 tarihini taşımaktadır. M.Naim Fraşafî tarafından yapılan tercümenin başında 13 sayfalık bir önsöz yer almaktadır. Bu çeviriyi 1900 yılında Encümen-i teftiş ve muayene azasından Selanikli Hilmi'nin şirketi Mürettibiye matbaasında basılan çevirisi izler. Ağır bir dille yazılmış önsözden sonra asıl metin iki fasıl halinde yer alır. Birinci fasıl «Gazap! Şiddet!», ikinci fasıl «Mufarekat» başlığını taşır. Homeros'tan yapılan çeviriler arasında Ömer Seyfettin'in yarım kalan İlyada tercümesini de saymak gerekir. Yeni Mecmua'nın 23 Mayıs 1918 tarihli ve 45 numaralı nüshasından itibaren 12 nüsha devam eden tercüme yarım kalmıştır. Ömer Seyfettin tercümesine İlyada'nın Fransızcada Le Cont de L'isle tarafından kaleme alınan nüshasını esas almıştır(Sevük 1940: 62-81). Sadullah Bey'in de İlyada tercümesi girişimi olduğu bilinmektedir(Meriç 1996: 143). Ezop'tan ilk çevirinin Osman Rasih Efendi tarafından ve 1877 yılında yapıldığını görüyoruz. Eserde her «kıssa»

aktarıldıktan sonra «netice-i hisse» diye anlatılış amacı ortaya konulmakta ve eski edebiyatımızdan uygun parçalar eklenmektedir. Esen Fransızca'dan çevrilmiştir. Ebuzziya Tevfik'in Galata'daki kendi matbaasında «Kütüphane-i meşahir» serisi içinde yayınladığı kitapların sekizincisi Ezop'a aittir. 1884'te yayınlanan eserde Ezop'un yaşamı hakkında bilgi verildikten sonra ondan çeşitli fıkralar aktarılmıştır. Ezop masallarının 1866'da Ermeni harflerle Türkçe bir çevirisinin yapıldığını görüyoruz. Ezop'tan 1873 yılında Ermeni kökenli bir Türk vatandaşı olan Diyarbakırlı Çelebizade Agop'un Tercüme-i Yezepos adıyla bir çeviri gerçekleştirdiğini biliyoruz. Kamil Paşa'nın Telemak çevirisi-Fenelon'dan 1862 yılında çevrilmiş-döneminde derin etkiler yapmıştır. Ahmet Mithat Hüsrevname adıyla Ksenofon'dan yaptığı tercümenin önsözünde Telemak çevirisine atıfta bulunarak, Hüsrevname'nin daha «îbret» verici olduğunu söyler. 1866 yılında yapılan tercüme Ksenofon'un Keyhüsrev hakkındaki Cyropedia isimli eserini kapsamaktadır(Sevük 1940: 62-81). Ali Suavi Efendi, Eflatun'un arkadaşı Kiotios'un ahlâka dair risalelerini tercüme eder(Ülken 1935: 361).

Yunan tarihine ait ilk derli toplu kitap Konstantinidi tarafından yazılan Tarihi Yunanistanı Kadim adlı eserdir. 1870 yılında yazılan eser dört bölümden oluşmaktadır. Şuarayı Devlet muavinliğinden emekli Mehmed Mensur'un 1884'de bastırıldığı eseri ise meşhur İskender Kütüphanesine dair bir risaledir(Sevük 1940: 62-81). Nabizade Nazım'ın Esatir adlı eseri Hind ve İran mitolojilerini içine almakta, Yunan mitolojisi hakkında da kısa bilgi vermektedir. 1893'de basılan eserin kapağında 1 numarası olmasına rağmen devamı yazılmamıştır. Şemsettin Sami'nin aynı adı taşıyan ve 1913'de basılan eserinde ise Etrüsk, Kıpti, Fenike ve Kartaca, İran, Hind ve İskandinavya mitolojisiyle birlikte eski Yunan ve Roma mitolojilerine de yer verilmiştir. Mustafa Nuri'nin Tarih-i Esatir adını taşıyan eserinde ilk üç bölümde Yunan mitolojisi hakkında bilgi verilmekte, dördüncü bölümde Mısır, İran, Hind, İskandinavya ve Golva mitolojileri tanıtılmaktadır. Mehmed Tevfik'in Mustafa Nuri'nin kitabıyla aynı tarihte-1913'te-basılan Esatir-i Yunaniyan adlı eseri Cumhuriyetten önce yayınlanmış mitologya kitaplarının en ayrıntılısıdır. Kitabın Fransız yazarı Paul Decharme'in Mythlogre de la Grece antique(eski Yunan esatiri) isimli eseri temel alınarak yazıldığı bilinmektedir(Sevük 1940: 82-83; Necatigil 1995: 122). M. Rauf'un Yunan-ı Kadim Tarih-i Edebiyatı isimli eseri büyük ölçüde yüzeysel

bilgileri içermektedir. 1911 de basılan eserin Yunan trajedileri ile ilgili geniş bilgi vermesi gibi yararlı yanları da vardır(Sevük 1940: 539). Halit Ziya Uşaklıgil'in 1912'de basılan Yunanı Kadim Edebiyatı, Latin Tarihi Edebiyatı adlı eserleri de birer broşür özelliği taşımaktadır(Sevük 1932: 151).

Tevfik Fikret'in Promete şüri, Mehmet Celal'in Venüs ve Aurora isimlerini taşıyan iki hikayesi eski Yunanla ilgisi bakımından dikkat çekicidir(Necatigil 1995: 123).

Görüldüğü gibi eski Yunan ve Latin'e ilgi edebiyatımızda Tanzimat'tan itibaren yapılan tercüme ve tartışmalarla başlamış, telif eserlerle artarak sürmüştür. Ancak yapılan tartışmaların ve yazılan eserlerin odağını, düşünce hayatımız için eski Yunan ve Latin'i temel alma kaygısı oluşturmaz. Ancak özellikle 19.yüzyıl sonları ile 20.yüzyıl başlarında yapılan tartışmalar Nev-Yunanilik akımının oluşmasına uygun bir ortam hazırlar(Toker 1982: 135). Yapılan tartışmanın çıkış noktasını klasiklerin tercümesi meselesi oluşturur. Tartışmayı Ahmet Mithat Efendinin 24 Ağustos 1897 tarihinde Tercüman-ı Hakikat gazetesinde çıkan «İkrâm-ı Aklâm» başlıklı makalesi başlatır. Ahmet Mithat Efendi makalesinde Avrupa klasiklerinin öneminden söz ederek, dilimize çevrilmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Edebiyatımızın klasikler seviyesinde eser oluşturamayacağını belirten yazar, hiç olmazsa tercüme çabası içine girilmesini ister.

Ertesi gün İkdam'da aynı konuyu ele alan Ahmet Cevdet, klasikleri tercüme edecek bir edebiyat ortamımızın olmadığını, dilimizi bu işi başaracak kıvama getirinceye kadar klasiklere el sürmememiz gerektiğini yazar. Ahmet Mithat , bu tercümeleeri gerçekleştirerek dilimizi mükemmele ulaştırabiliriz, düşüncesini ileri sürerek Ahmet Cevdet'e itiraz eder.

Tercüman-ı Hakikat'te yazdığı «Klasikler Meselesi» isimli makalesiyle Cenap Şahabettin de tartışmaya dahil olur. Yazara göre Avrupa klasiklerine ihtiyacımız yoktur. O zamana kadar bunlara ilgi gösterilmemesi de bunu kanıtlamaktadır. Cenap'ın dikkat çektiği bir başka konu ise klasik'ten ne anlamamız gerektiği konusundaki belirsizliktir. Tercümesi istenen Corneille, Racine gibi yazarların beslendiği toprak Euripides, Sophokles, Aristophanes gibi sanatçıların yer aldığı Eski

Yunan Edebiyatıdır. Eski Yunan'a yönelmek ise edebiyatımızı bir belirsizliğe sürükleyecektir.

Ahmet Mithat Efendi bizim edebiyatımızın Avrupa edebiyatlarının geçtiği yoldan geçmemesini önemli bir engel olarak görmez, bunlar hakkında bilgi edinmemizin mümkün olduğunu söyler.

Cenap'ın safında tartışmaya katılan Lâstik Sait, tartışmaya bir anlamda nokta koyan bir görüşü Ahmet Mithat'a yöneltir : «Söylediklerini yap da bir görelim!» Böylece Ahmet Mithat Efendi, tartışmada tutarlı fikirler ileri sürmekle birlikte, gücünün üstünde bir işi gerçekleştirmek durumuna düşer(Yücel 1989: 252-254).

Nev-Yunanilik akımını kaynağında-Eski Yunan ve Latin dünyasında- değerlendiren, eski edebiyatımızda ve Tanzimat edebiyatında bu kaynağın etkilerini inceledikten sonra akımın edebiyatımızda yer alışı araştırabiliriz. Akımı hazırlayan sanatçılardan Yakup Kadri, eski edebiyatımıza ilişkin detaylı bir bilgiye sahip değildir. Bütün ilgi ve merakını eski Yunan'a ve Latin'e çevirmiştir. Abdülhak Hamit ve Tevfik Fikret bir yana bırakılacak olursa Türk edebiyatı «hiç» düzeyindedir Yakup Kadri'nin gözünde. Bütün dikkatini yönelttiği Fransız edebiyatını, özellikle Anatole France'ı okurken Yunan ve Latin mitolojisini öğrenmek zorunda kalmıştır. Aynı yıllarda Paris'ten İstanbul'a dönen Yahya Kemal'le anlaşmaları zor olmamıştır.

Yakup Kadri Fecr-i Âti içinde etkisinde kalacağı bir edebi şahsiyet bulamamıştır. Ahmet Haşim'i, Refik Halit'i takdir etmekle birlikte sanat anlayışlarının farklılığını görmüştür. Paris'ten dönen Yahya Kemal'in edebiyat sohbetlerine başladığı bu dönem, iki entellektüel nitelikli gencin kaynaşmasına-Yahya Kemal ile Yakup Kadri'nin-vesile olur. O günün ana sorunları başta olmak üzere her konuda konuşurlar. Yahya Kemal, Yakup Kadri ile olan dostluğunu Hasan Ali Yücel'e şöyle anlatır¹ :

«1912'de Balkan Harbinden önce İstanbul'a gelmiştim. Yakup'la tanıştım. O, metinden Fransız edebiyatını okumuştı, okuyordu. İkimiz de bir hülyaya kapıldık; İran'dan Yunan'a geçmek... Eski edebiyatın mihrakı İran'dı. Geç olmakla beraber Yunan klasiklerine dönecektik. Nazariye şuydu : Modern edebiyatımız, gerçi Avrupa'ya dönmüştü, fakat bu model

¹ Konuşma tarihi 14 Ocak 1949'dur.

Fransızların son şiiri ve son nesri idi. Bu kafi olamazdı. Bütün Avrupa'yı anlamak için ancak Yunanlılardan başlamak lazımdı. Biz coğrafyaca, kısmen medeniyetçe Yunanlıların varisiyiz. Bu verasete din mani olmuştur. Bu hal, 1850-1860 senelerine kadar sürmüştür. Biz, o tarihten bu yana hep Fransızlara tabi olmuşuz. Bütün Fransızların ve onlarla beraber Avrupalıların menbaı olan Yunanlılara dönmeliyiz ki, tam manasıyla bir edebiyatımız olabilsin. Binaenaleyh şiir ve fikir telakkimizi değiştirmek, onların telakkisini almak lazımdır.

Dövizimiz olarak Eflatun'un şu sözünü almıştık :

«Biz medeniler, Akdeniz etrafında bir havuzun kenarındaki kurbağalar gibiyiz.»

Estetikte, bilhassa lisan estetiğinde süslü ve boyalı Acem edebiyatından sobre ve beyaz olan lisana döneceğiz. O zamanki müşahedelerimiz de millette bu istidadın bulunduğunu gösteriyordu. Nitekim Türk mimarisi de böyledir. Onda Yunan çeşnisi vardır. Mimarimizdeki asillik ve basitlik gibi; süsten, çok boyalı cümleden, çıplak, sağlam cümleye geçeceğiz. Esasen Türkçe'nin çıplaklığa mail bir hali vardır. Nesirde Thukydides'in sobre lisanına geleceğiz. Modellerimiz onların epigram, idil, trajedi vesair şiir şekilleri olacaktır.

Hasılı Renaissance'da bütün Avrupa milletlerinin ve Fransızların neo-classique şiirini vücuda getireceğiz. Felsefede Socrat'tan, Platon'dan açılan hatta geleceğiz; şark felsefesini bırakacağız. Velhasıl bir nevi Nev-Yunani edebiyat vücuda getireceğiz. O zaman Yakup, Leconte de Lisle'i okurdu. Emsalsiz bir anlayışla Türkçe'de çıplak cümleler yazmıştı. Bu fikrimizi Tevfik Fikret'e açtık; buna hararetle iştirak edeceğini söyledi, fakat nazari taraflarında Cenap'la anlaşmamızı tavsiye etti. Cenap'tan bir mülakat istedik. Kadıköy'ündeki evinde bir çay tertip etti. O çaya ayrıca Rıza Tevfik'i de davet etmiş. Biz düşündüklerimizi anlattık. Gerek Cenap, gerekse Rıza Tevfik bizim mütalaamıza itiraz ettiler. Ve bizde klasik nazım ve nesrin bizim için ancak İran numunesine göre olabileceğini söylediler. O sırada Ömer Seyfettin de Tanin'de, maateessüf müddeamızı gülünç göstererek tehlikeli bir makale yazdı. Bizi Yunan donanmasına iane toplayan ve Yunanlılığa hizmet eden iki adam gibi gösteriyordu(Yücel 1989: 251-263).»

Görüldüğü gibi Yahya Kemal ile Yakup Kadri edebiyatımızı modernleştirmek için, eski Yunan'a dönmemiz gerektiği konusunda görüş birliğine varmıştır. Üzerinde yaşadığımız toprak ve sahip olduğumuz uygarlık aslında eski Yunan'ın bize mirasıdır. Şiirde ve nesirde kullanılacak basit ama sağlam bir dil eski Yunan'a yönelişi kolaylaştıracaktır. Rönesans Avrupasında doğan neoklasik şiirin karşılığı olacak bu şiir

anlayışının bizdeki adı Nev-Yunanilik olacaktır. Yakup Kadri aynı dönemi kendi açısından Hasan Ali Yücel'e¹ şöyle anlatır :

«Ben o zaman Anatole France'ı okuyordum. Anatole France, Sur la Pierre Blanche(Beyaz Taş Üstünde)'nda paganizmi müdafaa eder. Anlattıkları, eski Yunan'a ve Roma'ya aittir. Bunda esatir devrinin ilahları çok geçer. Ben bunları merak ettim. Homeros, Sophokles hepsi bu elemanlarla doludur. Bunun üzerine bu türlü eserlere heveslendim. Paris'ten memlekete dönen Yahya Kemal, o sıralarda Greko-Latin dünyasından bahsetmeye başlamıştı. Hususiyle J.M. de Heredio onu antik mevzulara götürmüştü. Bu iki şair, aynı menbalardan esintiler alıyorlardı. Bu müsterek ilham kaynağını bulayım istedim. Grek mitolojisi nedir, bu beni onu anlamaya sevketti. Eskilerin tercümelerin, bilhassa Leconte de Lisle'inkilerini okudum. Öbür tercümeler, belki âlimane idi, doğrudu. Fakat Leconte de Lisle'nin tercümelerinde Yunan hayatı ve şiiri canlı olarak vardı. Yahya Kemal, Paris'ten Jean More'aslar, Heredio'larla dolu gelmişti. Orada, birer edebi köşe olan kahvelerde hep bunları konuşmuştu. Bunlar, eski Yunan havasını taşıyorlardı. Ben onunla konuşarak, söylediğim yoldan buraya geldim. Ondan sonraki yazılarımda yer yer Grek mitolojisi vardır. Ahmet Haşım, fevkalade toplayıcı bir zekası olduğu için, her güzel şeye olduğu gibi Yunana da muhabbet beslemiştir. Fakat bununla meşgul olmadı. Hatta o zaman bu harekete karşı kaldı(Yücel 1989: 251-263).»

Yakup Kadri'yi eski Yunan'a götüren yazarların Anatole France ve Leconte de Lisle'nin olduğunu görüyoruz. Benzer etkilerle Fransa'dan dönen Yahya Kemal'le anlaşmaları zor olmamıştır.

Yahya Kemal'le Yakup Kadri'nin Nev-Yunanilik meselesini görüşmek üzere Cenap Şahabettin'in evine gittiklerini ve gerek Cenap Şahabettin'in gerekse Rıza Tevfik'in bu fikre taraftar olmadığını yukarda belirtmiştik. Rıza Tevfik, Hasan Ali Yücel'e yazdığı bir mektubunda² Nev-Yunanilik anlayışına bakışını ortaya koymaktadır(Yücel 1989: 271-272). Rıza Tevfik Yunan kültürünü beğenmekte ve sevmektedir. Bu bakımdan Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin etraflarındaki gençlerle birlikte yeni bir şiir anlayışı geliştirmelerini meşru bulmaktadır. Rıza Tevfik'in uyarısı böyle bir anlayışın bizim ülkemizde kök tutmayacağı yolundadır. Tanzimattan beri yenileşen edebiyatımızın Fransız Romantizminin etkisinde kaldığını belirten Rıza Tevfik, romantizmin güçlü eserlerle edebiyatımızda yerleştiğini ve edebiyatımızın

¹ Konuşma 1948 tarihinde Bern Elçiliğinde yapılmıştır.

² Rıza Tevfik'in Hasan Ali Yücel'e mektubunun tarihi 6 Şubat 1949.

yönünü «Hellenizm»e çevirmenin mümkün olmadığı görüşünü savunmaktadır. Rıza Tevfik Osmanlı şiirinde ve tasavvuf felsefesinde Hellenizmin ve neo-Platonizmin etkileri olduğunu kabul etmekle beraber, bunların önce İranlılar sonra Selçuklular kanalıyla bize aktarıldığını ve kaynağın zamanla unutulduğunu ileri sürmektedir(Yücel 1989: 276).

Yakup Kadri Rıza Tevfik'in bizde neo-klasisizmin tutmayacağına ilişkin öngörüsünü yerinde bulmuştur. Ancak tutmama nedenleri konusunda ayrılmaktadır. Toplumun eğitimsizliği, kültürünün kaynaklarına yabancılaşması akımın gerçekleşmesine engel olmuştur. Yakup Kadri Rıza Tevfik'in kurulacak edebi ekolü bir siyasi ekol gibi algıladığını vurgulamaktadır(Yücel 1989: 277-278).

1914 yılında Türk Yurdu'nda Yahya Kemal'e yönelik birçok mektup yazan Yusuf Akçuraoglu, kurmaya çalıştığı edebi ekolle ilgili olarak Yahya Kemal'in Türk Yurdu'na yazılarını beklediğini açıklar(Toker 1982: 158-159). Mektubun bir bölümünde Akçuraoglu şunları yazar¹ :

«Birkaç arkadaşımızla birlikte yeni bir mekteb-i edebi kurmaya çalıştığımızı sizden ve bazı dostlarımızdan işitmiş ve hatta edebi nazariyelerinizden bazılarını dinleme bahtiyarlığına da nail olmuştum. Nazariyelerinizi parça parça dinlediğimizden zihnimde onları birbirine ekleyip ahenkdar bir meslek haline getiremedim. Mesela lisanı, edebiyatı Türkçeleştirmek, millileştirmek; hayata, medeniyete bakışımızı garblılaştırmak, muasırılaştırmak istiyorsunuz. Bunu biz yurtçular da istiyoruz. Diğer taraftan «Havza Edebiyatı», «Nev-Yunanilik», «Ritim Meselesi» gibi mahiyetlerini hakkıyla anlayamadığım, künhlerine tamamen nüfuz edemediğim halde, bilmem neden öbür maksatlarınıza pek de uygun gelmediğine zâhib olduğum bedî'i nazariyeleriniz var. Bazı fikirlerinizin böyle müphem, mütezâd, hatta biraz garip gibi görünmesinin başlıca sebeplerinden biri, hiç şüphe ekmiyorum ki nazariyelerinize muntazam, müteselsil ve mufassal bir suretle muttali olmayışımızdır(Toker 1982: 158-159).»

Akçuraoglu mektubunda Yahya Kemal'in Havza Edebiyatı, Nev-Yunanilik adıyla sistemleştirmeye çalıştığı anlayışa eleştiriler getirmekle birlikte ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum içindedir.

Yahya Kemal'in Hasan Ali Yücel'le yaptığı konuşmada Ömer Seyfettin'in kendi

¹ Akçuraoglu'nun yazısı : Türk Yurdu, Seri I, c.7, nr.6, 1330/1914, s.2509-2510.

sanat anlayışlarını küçük düşüren bir yazı yayınladığından söz ettiğini belirtmiştik. Tanin'de çıkan bu yazı «Boykotaj Düşman» adlı bir hikayedir(Yücel 1989: 278-286). Hikayenin kahramanlarından gazeteci Mahmud, Yakup Kadri'yi temsil etmektedir. Mahmud; medeniyet, insaniyet, edebiyat, ilim, felsefe ve fennin mucidi olarak Yunanlıları ve Rumları görmektedir. Ona göre varlık, saadet, şiir, musiki, zevk Yunanıdır. Bunu inkar etmek ise barbarlıktır. Dedelerimizin şimdiki bazı serseriler gibi «Turan, Turan....» diye bağırarak yerine, kendilerine «Ehl-i Rum» demeleri, bu gerçeği görmelerindendir. Ömer Seyfettin oluşturduğu gazeteci kişiliğinden yola çıkarak dönemin Nev-Yunanilik anlayışını şöyle eleştirir :

«Kendisi gibi «Neo-Bizantin» arkadaşları da Yunanilerden ve Türk düşmanlarından başka kimseyi sevmiyor, kimse ile münasebette bulunmuyorlardı. Fakat mesleklerini henüz meydana vuramıyorlardı. Daha muhit buna müsait değildi. Şimdi yalnızca millî bir edebiyat, yani Arapça, Acemce kelimeler ve terkiplerle bir Bizans, bir Yunan edebiyatı yapmaya çalışıyorlardı. Şiirlerinde hep Yunan esatirini, Yunan tarihini, Yunan menkıbelerini, Yunan ananelerini mevzu olarak kullanıyorlardı. Satyr'ler, Centür'ler, Diana'lar, Theis'ler, Pelos'lar ve İlah... Bir sütunluk yazıları yoktu ki bu muhayyel Yunan esatirinden en aşağı on ikisinin ismi geçmesin. Durmadan yazıyor ve söylüyorlardı. Lakin henüz.

- Biz Türkçe ile bir Yunan edebiyatı yapacağız... diyemiyorlardı.

Soranlara evvela herkesin hür olduğunu hatırlatırlar, sonra İskenderiye edebiyatından, yeni Eflatunilik'ten bahsederler. Nihayet,

- «Bahr-ı Sefit» edebiyatı yapmıyoruz, derlerdi.

Bütün medeniyet, insaniyet, şiir, musiki, hayat oradan çıkmıştır.

«Türklerin edebiyatı» denilen bu köpeksiz köyde sopasız gezerler. Bütün ruhları, zevkleri, hisleri, emelleri Yunanlılaştırmaya çalışıyorlardı(Yücel 1989: 281-282).»

Hikayede gazeteci Mahmud'un arkadaşı olarak karşımıza çıkan şair Nihad ise Yahya Kemal'in özelliklerini taşımaktadır. Ömer Seyfettin Nihad'ı Neo-Bizantinlerin ileri gelenlerinden biri olarak tanıtır. Nihad Türkçülüğe karşı insani ve kozmopolit bir tepki yaratmaya çalışırken, Yunan edebiyatını, Yunan ruhunu, Yunan zevkini yaymaya uğraşmaktadır. Edebi Yunan dininin havarisi olan Nihad, adeta Türkçe yazan bir Yunan şairidir. Milliyetini inkar etmiş gençleri etrafında toplayarak büyük

Yunaniliği tekrar Bizans ufuklarında doğurmak amacı peşindedir(Yücel 1989: 282-283).

Ömer Seyfettin iki arkadaşı bir içki masasında buluşturarak Nev-Yunanilik akımına ironik bir noktadan bakmayı tercih eder :

«Nihad ellerini oynatarak iki mısradan ibaret büyük ve uzun şiirini okuyordu. Konuşan ve oynayan küçük Rum çocukları durarak arkalarından onlara bakıyorlar :

- Titelis vre, Titelis ? diye gülüşüyor ve şaşıyorlardı. Hafif ve serin bir rüzgar dalgalanıyor, yosun ve deniz kokularına karışık tatlı ve hayali bir esatir kokusu getiriyordu.

Afrodit.. Afrodit..

Afrodit..

Mahmud'un başı dönüyor, kararan gözlerinden mavi bir güneş açılıyor, sonra beyaz ve parlak aydınlıklar içinden Akropol tepesini, Patenon'u, Pinakotek'i, Erekteion'u görür gibi oluyordu.

Afrodit.. Afrodit..

Afrodit..

Hayat; lezzet, şiir, zevk, hakikat, sefa, her şey, her şey.. orada idi. Oraya koşmalı, şiir ve sanatı menbaından, Yunanilikten almalı idi. Kendisi gibi bir sanatkar bu oturakta yaşayabilir miydi? Ona eski ilahların yıkılmaz ve hakiki mabedi lazımdı. Bu mabede girecek, güzelliğin ve sanatın esrarına vakıf olacaktı.

Afrodit.. Afrodit..

Afrodit..

Karşısındaki mavi ve beyaz serab eridi. Venüs mermer vücuduyla önüne dikiliyordu. Etrafında da bir çok genç ilahlar çırılçırak-tıpkı meşhur Maison Americaine'deki kızlar gibi-belleklerini çökertiyor ve memelerini dışarı çıkartarak şuh ve nefis reveranslar yapıyorlardı. Venüs işte üzerine yürüyordu. Erguvani ve gayet şeffaf bir yolda basan beyaz ve nermın ayakları azıcık daha yüzüne dokunacaktı. Gayri ihtiyari geri çekildi. Birden gözünü açtı. Uyandı. Kolu dokunan bira şişesi masadan aşağı yuvarlanmış ve gürültüden yüreği hoplamıştı. Toplandı. İyice kendine geldi. Nihad hâlâ şiirlerini bitirememişti. Hâlâ ellerini oynatarak, gözlerini süzerek, başını sallayarak ezberden okuyordu :

Afrodit.. Afrodit..

Afrodit..

(Yücel 1989: 285-286).»

Kuşkusuz Ömer Seyfettin'in bu hikayeyi yazmasında dönemin gergin Türk-Yunan ilişkileri önemli rol oynamıştır. Ancak bir tepkiyi ortaya koyan hikayenin, Ömer Seyfettin'in eski Yunan medeniyetiyle ilgili gerçek düşüncelerini ortaya koyduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca hikayenin mizahi yapısı içinde binlerce yıl öncesine

dayanan eski Yunan mitoloji, kültürü ve medeniyeti günümüzün Rum ve Yunan toplumlarıyla bir tutulmuştur. Tek başına bu bile, Ömer Seyfettin'in konuya yalnızca döneminin, Türk-Yunan ilişkilerini yansıtmaktan başka bir gözle bakmadığını gösterir. Medeniyet değiştirmek isteyen bir toplum olarak batı edebiyatının kurallarını, tekniğini öğrenmemiz gerektiği düşüncesini taşımaktadır Ömer Seyfettin. Ona göre batı edebiyatı klasiklerin geliştirilmiş şeklinden başka bir şey değildir. Bizim de okullarımızda batı edebiyatının son şekilleriyle birlikte Yunan, Latin klasiklerini okutmamız gerekmektedir(Seyfettin 1990: 68-69). Seyfettin'in Yunan klasikleri içinde Homeros'u daha özel bir yere koyduğunu görmekteyiz. Hakiki realizmin ilk temsilcisi olarak Seyfettin, Homeros'u gösterir. Türkçeye çevrilmemiş olmasını bir eksiklik sayar. Kendisinin İlyada'yı tercüme ederek yarısından çoğunu bastırdığını, Odysseia'yı da çevirerek kitap halinde çıkarmak düşüncesinde olduğunu belirtir. Daha ileriye giderek Homeros'un eserini «yazmak sanatı»nın ölümsüz bir modeli sayar :

«Yazı yazmaya, hususıyla, matbuat için yazmaya başlamadan evvel derin derin, ders gibi, mukaddes bir kitap gibi Homer'i okumalısınız. Hayatın <olduğu gibi> satırlara nasıl nakledildiğini görmeli, hissetmelisiniz.

Ancak o zaman okunacak bir kaç satır yazı yazabilirsiniz...(Seyfettin 1990: 144-145).»

Gerçekte Seyfettin eski Yunan mitoloji ve uygarlığına objektif bakabilmektedir. Turan gazetesinde çıkan «Güzellik ve Esatir» başlıklı yazısında, Yunan mitoloji ve medeniyetinin içinde doğduğu toplumsal şartlarla açıklanabileceğini savunur. Yunanlıların yaşadığı coğrafyanın tek başına bu medeniyeti oluşturmaya yetmeyeceğini, «Yunan Mucizesi» biçimindeki değerlendirmenin bilimsel bir değeri olmadığını açıklar. Yunan mitolojisinin, Yunanlıların ilkel dinlerini terkettikten sonra yeni ve estetik eklemelerle vücuda getirilmiş bir kültürel unsur olduğunu belirtir. Bizim de mitolojik masallarımız olduğunu söyleyen Ömer Seyfettin, Yunan esatirinden ilham almaya ihtiyacımız olmadığını anlatır. Başkalarının mitolojisini kaynak olarak alan milletler, eskiye uzanan bir tarihi ve gelişmiş bir mitolojisi olmayan milletlerdir görüşünü savunur(Seyfettin 1990: 81-83).

Eski Yunan-Roma dünyası Ziya Gökalp'in de ilgisini çekmiştir. Ziya Gökalp kendi sosyolojik sistemi içinde bu dünyanın estetik değerlerine yer açmış ve eğitim sistemi içinde kullanılabilir bir sentez oluşturmaya çalışmıştır(Sinanoğlu 1988: 92).

Gökalp medeniyetleri bir zincirin halkaları olarak görmektedir. Ona göre, ilk çağda eski Mısırlıların, Sümerlerin, Hititlerin, Asurluların, Fenikelilerin katkısıyla oluşmuş bir «Akdeniz Medeniyeti» vardı. Bu medeniyet, eski Yunan medeniyetini oluşturmuştur. Eski Yunan'dan Roma medeniyeti, ondan da doğu ve batı medeniyetleri doğmuştur(Gökalp 1990: 54-57). Rönesans'tan sonra Avrupa'da estetik yaşamın gelişmesinin iki kaynağı olmuştur. Biri halk edebiyatı ve zevki, diğeri Yunan-Latin edebiyatı. Gökalp, Türkçülüğün estetik programının da bu şekilde gelişmesi gerektiğini belirtir(Gökalp 1990: 150). Buna göre, edebiyatımızı yükseltebilmek için, bir yandan halk edebiyatına, öte yandan batı edebiyatına yönelmek gerekmektedir. Homeros ve Vergilus başta olmak üzere bütün klasikler, yeni başlayan bir milli edebiyat için gereklidir. Gökalp, klasiklerin bütün estetik gıdaları alınmadan romantiklere ve diğer sanat anlayışlarına yönelinmemesi gerektiği düşüncesindedir(Gökalp 1990: 143-144).

Nev-Yunanilik anlayışına-özellikle de Yahya Kemal'e-yönelik eleştiri ve hicivlerin bolluğu dikkat çekicidir. Fazıl Ahmet'in «Yahya Kemal'e» başlıklı şiiri¹, bunların içinde en çok bilinenlerdendir.

«San'atının bahçesinde topluyorken sen yemiş
O «İlâhî Ada'da»,
Şi'rimizin bostanına ocak ocak ekilmiş
Yine bir çok labada !
Edebiyat gümrüğünü aliver ki eline
Geçmesin fenâ mal
Ustamızsın Allah için takın artık beline
Bir ipekli peştamal.» (Toker1982: 161-162).

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik anlayışını açıkça alaya alan bu tür şiirler yanında, hikaye ve karûkatürler de görülür. Peyâm-ı Edebî'nin 26 Ocak 1914 tarihli nüshasında Sedat Nuri, Yahya Kemal'i sırtında bir harmaniye ile eski bir Yunanlı şeklinde çizer ve altına «Bir şâir-i Nev-Yunânî, Eş'arı matbû değildir. Omiros gibi kendi okur...» notunu düşer(Toker 1982: 162).

¹ Fazıl Ahmet'in şiiri : Türk Yurdu, c.10, nr.6, 19 Mayıs 1332/1 Haziran 1916.

C) NEV-YUNANİLİK AKIMININ ETKİLERİ

Yahya Kemal ile Yakup Kadri'ni öncülük ettikleri, temeli edebiyatımız ve düşünce hayatımız için eski Yunan ve Latin klasik eserlerini örnek almaya dayanan anlayış, dönemin edebiyat çevrelerinde ve basınında «Nev-Yunanilik» adıyla anılır(Toker 1982: 135). Gerek şiir gerekse düzyazıda yeni bir anlayışı yaygınlaştırmaya çalışan bu anlayış Yahya Kemal ve Yakup Kadri tarafından edebiyat çevrelerine açıklanmaya çalışılır(Beyatlı 1990: 20). Yakup Kadri akımının düzyazı örneklerini ortaya koyarken, Yahya Kemal şiir örneklerini sergiler.

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik anlayışıyla kaleme aldığı şiirleri, döneminde çok etkili olur. Yakup Kadri bu etkiyi şöyle anlatır :

«Fakat, Yahya Kemal aynı yerin şarkılarını büsbütün başka bir sesle söylemeye başladıktan sonra bu romantik hava «neohellenique» diyebileceğimiz bir rüzgarla dağılıp gitmişti. O andan itibaren, Büyükada bizim nazarımızda, artık Nef'e'lerle yarım tanrıçaların konutu ve ölümsüz erlerle ölümlü dişilerin kavuşma yeri olan ve kıyılarında sesleri büyümlü sirenler dolaşan, fakat şimdi hiç bir harita üstünde izleri bile görünmeyen efsane adalarından biri haline girmişti.

Öyle ya, Yahya Kemal Büyükada'ya Heybeli'yi, Kınalı'yi, Burgaz'ı da katarak :

Şen şarkıların durduğu bir lâhza, kenarda
Yâd et ki, seviştikti ilâhi Adalarda

mısralarıyla bir Tanrısalılık vasfı vermemiş miydi ? ve yarım kalmış bir şarkının başında :

Sahilde deniz kızları hep sine gerer

derken mitolojik bir rüyaya kapılmış olmuyor muydu? Ve nihayet, bizzat kendisinin çamlıkta şiirler söyleyerek dolaşırken bir Anakreon'dan ve onunla birlikte hepimizin Diyoniziyak bir kafileden farkımız neydi? Aramızdaki kız ve kadın arkadaşlarımızı bazı defalar birer Bakanta'ya benzetmemek ne mümkündü! Hele, akşam rüzgarlarında bunların başörtüleri uçup da saçlara darmadağın olduğu ve çığlıklar kopararak o beyaz tülleri yakalamak için koşuşturmaya başladıkları vakit onlarda böyle bir nitelikten başka ne bulabilirdik?(Karaosmanoğlu 1990: 135-136).»

Yahya Kemal'in, Türk şiirinin arayış dönemleri olan 1911-1914 arasında, Şehabeddin Süleyman, Halit Fahri, Hakkı Tahsin, Selahattin Enis, Orhan Seyfi, Yakup Salih, Safi Necib, Hasan Sait'ten oluşan «Nâyiler» topluluğu üzerindeki etkisi

de açıktır. Şehabeddin Süleyman'ın hamiliğinde başlangıçta Rübâb dergisinde şiir, mensûre ve makaleler yayınlayan gençler, 1912'de derginin sahibi ile bozuşur ve Rübâb'dan ayrılırlar. Aynı grup, Şehabeddin Süleyman'ın başkanlığında 1913'de Safahat-ı Şiir ve Fikir dergisinde toplanırlar. Sadece iki sayı çıkan bu derginin ilk sayısında Halit Fahri'nin «Tûfî-nâme», Orhan Seyfi'nin «İlk Kar», Hıfzı Tevfik'in «Nayilere» epigrafını taşıyan «Ney» başlıklı şiiri, Sâfi Necib'in «Siyah» adını taşıyan mensuresi ve Şahabeddin Süleyman'ın «Nayiler:Yeni Bir Gençlik Karşısında» başlıklı makalesi yer almaktadır. İlk sayıdaki yazılardan Hıfzı Tevfik'in «Ney» başlıklı şiiri ile Şahabeddin Süleyman'ın makalesi büyük önem taşımaktadır(Tural 1993:101-114).

Şahabeddin Süleyman makalesinde, yeniliğin gücünü tarihten alması gerektiğini, Osmanlı'nın kuruluş devrinden Selçuklulara kadar inip «eski maya»yı bulmak gerektiğini söyler. Osmanlı Türklüğünün esasına gidip, oradan alınanları yeni bir estetikle vermek gerektiğini belirtir. Bu noktadaki temel taş ya da referans noktası olarak ise Mevlana'yı gösterir. «Nayilik» anlayışın temelindeki düşünceleri ortaya koyarken Şahabeddin Süleyman'ın «Havza edebiyatı» terimine yöneldiğini görürüz. Yazar Akdeniz havzasının, eski Yunanistan'ın güzel olan şeyleri resim, heykel ve kelimeler aracılığıyla, açıklık içinde, mükemmele ulaşmak amacıyla sanat eseri haline getirdiğini söyler. Mükemmel ve sadeliğin bu iççeliği «Havza Medeniyeti»nin de karakteristiğidir. Bu estetik süsten arınmıştır. Oysa doğu medeniyeti, estetik heyecan ile kullandığı araçları birbirine karıştırarak daha çok araçlar üzerinde durur. «İskenderiye Okulu» denilen anlayıştan ve Eflatun'un «mutlak güzellik» anlayışından söz eden yazar, bu estetik anlayışın tasavvufa yol açacak şekilde bütün müslümanlar arasında ve havzada yaygınlaştığını anlatır.

Şahabeddin Süleyman'a göre «Nayilik» demek, araç ile amacı, yani dil ile duyarlılıkları bütünleştirmek, vezin ile ahenkten başka süs kabul etmemek, sadeliği temel almaktır. Ona göre, Selçuklularda ve Osmanlıların ilk dönemlerinde İran ve Arap estetiğinden farklı olarak şiirde deruni ahenk vardır. Tekkelerin ve tasavvufun etkisinin azalmasıyla sonraki dönemlerde bu durum yavaş yavaş kaybolmuştur. Şahabeddin Süleyman bu düşüncesini güçlendirmek için, Mevlana'nın bir rubaisini, Yunus'un bir ilahisini, Aşık Paşa'nın iki mısramını, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inin bir bölümünü ve Nesimi'nin bir ilahisini aktarır. Bu şiirler, mutlak güzelliği yapmacıksız ve «Nayi» bir şekilde anlatmaktadır(Tural 1993: 101-114).

Şahabeddin Süleyman sembolist ve parnasyenlerin şiirle ilgili görüşlerini birleştirerek «Nayiler» adlı bir topluluğun şiir anlayışını oluşturmaya çalışır. Bu düşüncelerin büyük bir bölümünü Yahya Kemal'den aldığını da saklamaz. Fransa dönüşü İstanbul'da sanat ve edebiyat sohbetlerini başlatan Yahya Kemal'in meclisinde bulunmak Şahabeddin Süleyman'ın görüşlerinin oluşmasını sağlamıştır.

Uzun süreli olmayan bu topluluğun edebiyatımızda bir neo-klasizm yaratmak üzere Greko-Latin kaynaklarına döndüğünü belirten Sadık Tural, grubun şiir anlayışını aşağıdaki noktalarda toplamaktadır :

- «1- Şiirde şekil mükemmelliğine azami dikkat göstermek,
- 2- Ferdi duygunun yerine felsefi düşünceyi ve plastik güzelliği koymak,
- 3- Kafiye, vezin ve iç ahenk ile alakalı hünerlerin hepsini ortaya koymak, esaslarına dayandığını söyleyelim(Tural 1993: 101-114).»

Sadık Tural «Nayiler»i, Yahya Kemal'in şiir çilesine yönelmiş, ancak, derinleşememiş ve bir sonuca ulaşamamış yapay bir topluluk olarak görmektedir(Tural 1993: 114)

«Neyiler»in sanat ve şiir anlayışlarını ortaya koyması bakımından Hıfzı Tevfik'in «Ney» başlıklı şiirini aktarmayı uygun buluyoruz :

« NEY

- Nayilere -

Renk ü âhenk içinde nâz ü niyâz
Bir girizân nağmedir : Me'nûs
Ki eder rûhu teşne-i pervâz
Ki döker kalbe neş'e-i me'yûs

Hele bir leyl her taraf mahmûr
Hâb-ı mestî içinde cümle ibâd
Râ'ş'e yok beste yok hayat uyur
Uyur esrâr içinde nefha-i bâd

Sanki rûya görür bütün eşya
Öyle dalgın ve bi-haber uyumuş
İnce bir nûra örtünen deryâ
Yatmış âvâre kimsesiz hâmuş

Âh! Birden bu samt içinde o ses
 Akseder; sanki bir şehîk-i füsûn
 Sanki giryan bir zavallı nefes
 Ki verir _____ irtiaş ü cünûn

Râşeler.. buseler.. ferâfeş-i râz
 Bir garâm-ı sürûd içinde güler
 Dökülür bir nesîs-i dîr u diraz
 Titreşir besteler tebessümler

Uyanır gölgelen bakar hayran
 Bir füsûnî enine secde eder
 Hangi hülyâdır eyleyen seyrân
 Hangi rüya bu hoş nesîm-i seher

Hangi cennetle eylemiş nebeân
 Hangi âyâtı eylemiş taklid
 Yoksa derya mıdır olan giryân?
 Ki döker rûha ra'se-i tevhîd

Sorar âfâka sellebil ü cibâl
 «Neredendir bu sekr peyderpey?»
 Titreyip sekr içinde rûh-ı leyâl
 «Dinle, gel!» der «o ağlayan bir ney» »
 (Tural 1993:103-104)

Nev-Yunanilik akımının dönemindeki etkileri «Nayiler» topluluğuyla sınırlı kalmaz. Nüzhet Haşım ve Nüzhet Sabit'in şiirlerindeki Yunan mitolojisiyle ilgili unsurları Şevket Toker şöyle tespit eder :

«Öte yandan akıma ilgi gösteren ve bu yolda şiirler yazan edebiyatçılarımız da vardır. Bunlardan biri olan Nüzhet Haşım'ın «Milli Edebiyata Doğru» adlı eserindeki :

«Dağlar dağlar Sicilya dağları
 Tepelerden akseden kaval sedâları»

mısralarında eski Yunan etkileri sezilir.

Nüzhet Sabit ise «Türk gençleri esir olmaz sultan doğar» adlı şiirinde mitolojik unsurları-acemice de olsa-kullanır

«Su başları perilendi, gölgelikler çiçeklendi

Apollon diyarında, nisan ayında,
 Akdeniz'in koyu mavi sinesinde
 Venüs'ün gözyaşları incilendi :
 Mavi inci, penbe inci !
 Mavi inci, penbe inci !

Promete ciğerini parçalayan kara kartal
Nâdim olsun.»

mısralarında Yunan mitolojisiyle ilgili unsurların kullanıldığını
görürüz(Toker 1982: 162).»

Kurtuluş savaşı yıllarında Apollon'larla, Athena'larla, Akhilleus'larla dolu şiirler yazan bu yüzden adı «Yunancı» diye çıkan ve Yunan casusu sanılarak tutuklanan Salih Zeki Aktay'da da eski Yunan etkisini yoğun bir biçimde görürüz(Anday 1984b: 13; 1974c: 278-279). Cemil Meriç'in(1996: 143-144) belirttiği gibi Salih Zeki Aktay'ın eski Yunan'a yönelişi bir kaçışın ifadesidir. Yaşadığı dönemin acı realitesinden muhteşem bir dünyaya sığınıştır. Gene Cemil Meriç'e göre Salih Zeki Aktay'ın dramı, Tanzimat'tan beri sığınacak bir ada arayan Türk aydınının dramıdır. «Persefon», «Asya Şarkıları», «Pınar» gibi şiir kitapları bu anlayışın ürünüdür.

Cumhuriyet döneminde edebiyat fakültelerinde klasik öğretim bölümlerinin açılması, bu konudaki yayınlar, bazı liselere Yunanca ve Latince derslerinin konulması, dünya klasikleri içinde eski Yunan eserlerinin geniş bir biçimde yer alması, sahnelerde eski Yunan tragedyalarının oynanması eski Yunan ve Latin uygarlığına olan ilgiyi artırır(Yücel 1989: 299). Batıdan çeviriler Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ve «Yunan Klasikleri Serisi» adıyla yapılır. 1941 yılında başlayan ve 80 eserin çevirisinin yapıldığı bu faaliyet, dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün çaba ve teşvikleriyle gerçekleşir(Toker 1982: 163).

Atatürk'ün dil ve tarih düşünceleri de eski Yunan ve Latin uygarlığına yönelişi kolaylaştırır. Toprağımız üstündeki her türlü değeri benimseme anlayışı; bu toprakların Yunan'dan da önce sahibiydik, Yunan da zaten Anadolu'dan kopmadır tezi eski Anadolu uygarlıklarına ilgiyi artırır(Eyuboğlu 1994: 13).

Mustafa Seyit Sutüven'in döneminde gördüğü ilgi de o günlerdeki «Yunani» sanat özlemine bağlanabilir. Yunan mitolojisinde Tanrıların kökeni olarak Anadolu'nun gösterilmesi, Sutüven'in şiirini kuvvetlendirici bir etken olarak gösterilebilir(Süreya 1982: 67).

Orhan Hançerlioğlu'nun *Oyun*(1953) romanının kahramanı gerçeklerden bunaldıkça hayal iklimine kaçan, mitologya dünyasında yaşayan bir memurdur(Necatigil 1995: 123).

Yunanca ve Latince'nin gerekliliğine inanan Ataç, -liselerden başlayarak ders olarak okutulmasını savunur. Çağdaş batı uygarlığı ile ilişkilerin ancak böyle kurulabileceğine inanır. Bunu insanımızın kimlik değiştirmesi için bir fırsat olarak görür(Süreya 1982: 32-33).

Cevat Şakir'i eski Yunan'a ve Latin'e yönelişte ayrı bir yere koymamız gerekir. Eski Anadolu uygarlıklarını ön plana çıkarırken; Sokrat, Platon, Aristo dönemleri eski Yunanının bilimin gerilemesine ve mistikliğe yol açtığını savunur Cevat Şakir(Anday 1984b: 64-65). Eski Anadolu uygarlıklarına verdiği önem bakımından Cevat Şakir'i Atatürk'le aynı görüş noktasında bulabiliriz. Ancak Atatürk'ün yaklaşımının bazı farklılıklar taşıdığını da söylemeliyiz(Anday 1996b: 2). Anadolu Efsaneleri(1955), Anadolu Tanrıları(1962), Anadolu'nun Sesi(1971) ve Hey, Koca Yurt(1972) İyonya(Anadolu) kültürünün eski Yunan kültüründen üstünlüğünü göstermek için yazılmıştır(Günyol 1977: 203-204).

Sabahattin Eyuboğlu eski Anadolu uygarlıklarına verdiği önem yanında İ.Ö. 5.yüzyılda Atina'da oluşmuş felsefeye de değer vermesiyle Cevat Şakir'den ayrılır(Anday 1992d: 469). Hasanoğlu Köy Enstitüsündeki derslerinde Anadolu'da yaşamış uygarlıkları tanıtmaya çalışan Eyuboğlu, Avrupa müzelerindeki eski Yunan yontularının kopyalarını getirterek öğrencilerine tanıtmaya çalışır(Günyol 1992: 74). Köylü çocuklarının eski Yunan tragedyalarıyla tanışmasını sağlar, Enstitüyü Yunan heykelleriyle süsletir(Erhat 1980: 222). Anadolu'da gelmiş geçmiş uygarlıklardan kalma eserleri yakından görüp incelemek üzere mavi yolculuğu başlatır(Günyol 1982: 268-272). Eyuboğlu'nun yurt ve tarih kavramlarına bakışında «Anadolu» önemli yer tutar. Anadolu'nun geçmişini bütün insanlığın geçmişi sayar Eyuboğlu(Seyda 1970: 168).

Bir yandan Cevat Şakir'in, öte yandan Sabahattin Eyuboğlu'nun etkisinde kalan Azra Erhat, Anadolu'da oluşagelen bütün uygarlıkları bizim öz malımız sayar. Mavi Yolculuk, Mitoloji Sözlüğü gibi eserler bu anlayışla yazılmıştır(Günyol 1985: 74-75). Anadolu'nun Troya savaşından bu yana gelen tarihiyle Kurtuluş Savaşı arasında

benzerlikler kurar Azra Erhat(Erhat 1980: 168-169). Ona göre Yunan, Hitit, Sümer gibi ayırımlara girmeden hepsini benimsememiz gerekir(Erhat 1977a: VII-VIII).

Eski Yunan uygarlığına verdiği önem yanında eski Anadolu uygarlıklarına da önem veren bir edebiyatçımız da Melih Cevdet Anday'dır. Anadolu'nun en eski tarihine kadar iner eserlerinde Anday. Ancak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin üstüne bir çizgi çektiği gözden kaçmaz(Süreya 1982: 111-113).

İsmet Zeki Eyuboğlu'nda Türklerin Asya'dan getirdikleri kültür ve uygarlık değerleriyle, Anadolu'da buldukları değerlerin bir sentez oluşturduğu düşüncesini görürüz. Ancak burada Anadolu'ya ait kültür değerlerinin öne çıkarıldığı da bir gerçektir. Anadolu'nun tarihine bir bütün olarak bakar Eyuboğlu. Anadolu'yu bütün yönleriyle en eski tarihinden bugüne bir bütün olarak görür ve öyle adlandırır : Anadolu Uygarlığı(Eyuboğlu 1987: 90). Anadolu'da binlerce yıl önce oluşturulan bir kültür ürünüyle bugün aynı yerlerde yaşayan insanların ürettikleri arasında büyük benzerlikler olduğunu ileri sürer(Eyuboğlu 1979: 252-253). Atatürk'ün tarih teziyle uyumlu olma çabası içinde olduğu görülür Eyuboğlu'nun(Eyuboğlu 1990b: 102). Bu tarih anlayışı, Anadolu'nun tarihi, Anadolu toprağı üzerinde yaşayanların tarihidir, biçiminde ortaya konulur(Eyuboğlu 1973: 33).

Vedat Günyol, Hümanizm düşüncesinin toplumumuz için gerekliliğinden yola çıkar. Hümanist düşüncenin toplumda yerleştirilmesini köklü bir eğitim reformunun gerçekleştireceğine inanır. Yunan ve Latin dilleri ile edebiyatlarının öğretilmesi, tek başına yeterli değildir. Hümanizm düşüncesinin Yunan, Latin, Göktürk, Hitit, Selçuklu, Osmanlı, Arap, Acem ve günümüz Türkiye'sinin kültür değerlerini benimseyip özümseyen bir insanı oluşturmakla yeşerebileceğine inanır(Günyol 1982: 9-14). Günyol'un kültür mirasçılığı görüşünün temelinde, Atatürk'ün, Anadolu topraklarında yaşamış tüm uygarlıklara sahip çıkmamız gerektiği yolundaki tutumunun yattığını söyleyebiliriz(Günyol 1991: 117-118).

Güngör Dilmen'in bazı oyunlarının-Midas'ın Kulakları gibi-konusunu mitologyadan aldığını görürüz. Konusunu Yunan mitolojisinden almış oyunlar arasında Selahattin Batu'nun İphigenia Tauris'te(1942) ve Güzel Helena(1954), Munis Faik Ozansoy'un Medeo(1963), Kemal Demirel'in Antigone(1966) adlı eserlerini sayabiliriz(Necatigil 1995: 123-125).

Edip Cansever'in Nerde Antigone(1961) adlı şiir kitabı; Oktay Rıfat'ın Latin Ozanlarından Çeviriler(1963) ve Yunan Antologyası(1964) adlı eski Yunan ve Latin şairlerinden çevirdiği şiirleri topladığı kitapları Cumhuriyet sonrası edebiyatımızdaki eski Yunan ve Latin kaynaklarına yönelmiş eserler arasında sayabiliriz. Zeki Ömer Defne, Behçet Necatigil ve Oktay Rıfat'ı şiirlerinde mitologyadan faydalanmış şairlerimiz olarak belirtebiliriz(Necatigil 1995: 123-125).

1. B Ö L Ü M

NEV-YUNANİLİK AKIMININ TÜRK EDEBİYATINDAKİ İLK TEMSİLCİLERİ(1912-1923)

A) YAHYA KEMAL BEYATLI

Nev-Yunanilik akımının edebiyatımızda yerleşmesinde en etkili isim kuşkusuz ki Yahya Kemal Beyatlı olmuştur. Beyatlı'nın eski Yunan ve Latin Klasikleriyle nasıl tanıştığını ortaya koymak bu bakımdan önemlidir. Hatıralarım adlı eserinde(1986a: 100), İlyas adlı bir şairin çeviri bir şiirini okuduğunu ve çok beğendiğini söyler. Çok sonraları bunun Homeros'un Türkçeye yarım yamalak çevrilmiş İlyada'sı olduğunu anlar. Fransız klasiklerinden Latin yazarlarına Horace'a, Tacite'e ve ardından eski Yunan sanatçılarına Sophokles'e, Theokritos'a geçer(Beyatlı1990a: 272).

Yahya Kemal'deki asıl önemli değişimin Fransa'da kaldığı yıllarda oluştuğunu söyleyebiliriz. 1903 yılında Fransa'ya gittiğinde Yahya Kemal'in üstadları Abdülhak Hamid, Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin'dir(Tanpınar 1982: 72; Hisar 1969: 159-160). Bir buçuk sene içinde Fransızca'yı öğrenir ve üzerinde Fransız şairlerinin tesiri başlar(Ayda 1962: 17). Bunların başlıcaları Gerard de Nerval, Baudelaire, Victor Hugo, Leconte de Lisle, Mallarme, Rimbaud, Verlaine, Jose-Maria de Heredia ve Jean Moreas olmuştur. Yahya Kemal, Gerard de Nerval'in şiirlerini, Leconte de Lisle'nin manzumelerini, Jose-Maria de Heredia'nın Les Trophees adlı kitabında yer alan sonelerini okumakta ve çok beğenmektedir(Hisar 1969: 162).

Yahya Kemal Sultan Ahmet'teki Yılanlı Sütunu örnek alarak büyük bir destan yazmak istediğini söyler. Üç yılan başının taşıdığı altın bir kaide ile biten ve kaidesinin üstünde bir vazo bulunan bu sütun eski Yunan'dan kalmıştır. Böylece Yahya Kemal, Osmanlı bileşiminin üç büyük unsurunu destanına yansıtabilecektir : Türklük, İslamiyet ve Doğu Roma(Tanpınar 1982: 74-75).

Fransa'da kaldığı yıllarda sone yazmayı dener. Yahya Kemal o gün yazdığı şiirleri imha etmiştir. Bu sonelerden birinin son üç mısramı Abdülhak Şinasi Hisar şöyle anlatır :

«Korent o dâhiye, Herkül yanam, bu heyetten
Ve Şekspir gibi ucube i dehâ etten
Bir Akropol gibi âvâre bir harabe çıkar ! »
(Hisar 1969: 165)

Yahya Kemal'in bu dönemde sık sık Ecole des Chartres'e gittiğini, antikiteye merak ettiğini, eski vazolar ve kabartmalarla ilgilendiğini öğreniyoruz(Tanpınar 1982: 76).

Bu yıllarda Fransız neoklasiklerinden Moreas ve Barres'e yakınlık duyduğunu söyleyebiliriz(Tanpınar 1982: 60-61). Özellikle şahsen de tanışma imkanı bulduğu Moreas'ın etkisi Yahya Kemal'de daha belirgindir. Moreas'ın edebiyat meraklılarıyla yaptığı sohbetlerde bulunmuş, hatta, başbaşa uzun sohbetler de yapmıştır Yahya Kemal Moreas'la(Güvemli 1958: 36-37).

Yahya Kemal'in kafasında şiirin, saf şiirin ne olduğu ve Türkçe ile saf bir şiirin nasıl yazılacağı soruları vardır. Bu noktada Albert Sorel ile Heredia'nın etkisiyle Yunan ve Latin şiirinin ifade dünyasına girer(Tural 1993: 108). Yunanca ve Latince bilmeyen şair, Fransızca'dan Ronserde, Bellay Andre Chenier ve sembolist şairlerin metinlerini izleyerek eski Yunan şiirini tanımaya çalışmaktadır. Bu amaçla Leconte de Lisle'nin doğrudan Theokritos'dan çevirdiği bir idil veya eglogu okumakta ve daha iyi benimsemek için ezberlemektedir. Daha sonra Andre Chenier'in, Luis Menard'ın veya Heredia'nın o idili yahut eglogu nasıl Fransızca dize haline getirdiklerine bakmaktadır. Yahya Kemal'in bu çabayla ulaşmak istediği nokta, eski Yunan ve Latin şairlerinin söyleyiş ustalıklarını Türkçe'de gerçekleştirmektir(Banarlı 1960: 95-96).

Yahya Kemal Nev-Yunanilik akımına zemin hazırlayan düşüncelerini şöyle anlatmaktadır :

«Heredia'yı severken, eski Yunan ve Latin şiirinin zevkini almıştım. Öteden beri anladığım yeni Türkçe'nin yanına yaklaştığımın bu münasebetle farkına vardım. Söylediğimiz Türkçe, eski Yunan ve Latin şiirindeki beyaz lisan gibi bir şeydi.

.....

Yeni Türkçe'yi, Heredia'nın vasıtasıyla, eski Latin ve Yunan şiirinin tâ yanibaşında görmeye başlamıştım. Asıl Türkçe bana Sophokles'in Yunancası ve Tacite'in Latincesi gibi saf görünüyordu.

.....

O zaman gençlik harareti ile Türkçe'de Nev-Yunani dediğim bir çeşnide Türkçe'mizin Yunan sanatı gibi beyaz ve çıplak olan güzelliğini belirterek bir çığır tecrübe ediyordum.

Bu müddeâmı kafamda büyüttmüştüm.

Mesela, Türk zevkini asırlarca almış olduğumuz Arap ve Acem tesirlerinden uzaklaştırarak doğrudan doğruya Latin ve Yunan edebi terbiyesine bağlanmak ve nihayet bütün Avrupa milletlerinde olduğu gibi bizde de sırf Yunan ve Latinlerden gelen edebi miras çerçevesinde bir şiir vücuda getirmek hülyasına kapılmıştım(Banarlı 1960: 89-96).»

Heredia'nın etkisi Yahya Kemal'in şiir anlayışında belirleyici ölçüde etkili olmuştur. Latin ve Yunan şiirine onun aracılığıyla uzanmıştır. Aynı zamanda konuşulan Türkçe ile yakınlaşması da bu sayede olmuştur. Yahya Kemal konuşulan Türkçe'yi Sophokles'in Yunancası ve Tacitus'in Latincesi gibi saf görmeye başlar(Beyatlı 1986a: 108-110). Şiirde «sobriete» kavramına böylece varır. Mükemmelliğin yalınlıktan geçtiğini kavrar(Ayda 1962: 17-22).»

Yahya Kemal'i Fransa dönüşü İstanbul'da edebiyat sohbetlerinin etkili kişisi olarak görürüz. Özellikle Türk Ocağı'nın çeşitli odalarında edebiyatla ilgili konularda uzun konuşmalar yapar, şiirler okur. Sohbetlerinin odak noktasını «Bahr-ı Sefid Havzai Medeniyeti» fikri oluşturur. Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi gibi isimlerle uzun sohbetler, münakaşalar yapar. Kitaplarına, notlarına bakmadan konferans vermeye hazır olduğu konulardan birincisi budur(Hisar 1969: 167-171).

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik akımı içinde kaldığı dönemde tarih anlayışını «Akdenizlilik» kavramı şekillendirir. Ona göre biz «Akdenizliyiz» ve uygarlık tüm değerlerini ilk defa burada bulmuştur. Batılılar bu olaya «Yunan Mucizesi» adını vermektedir. Doğrusu buna «Akdeniz Mucizesi» demektir. Mısırlılar başta olmak üzere, Akdeniz kıyılarında yerleşmiş bütün milletlerin bu uygarlığın oluşumunda katkısı vardır. Yunan mitolojisinde yer alan bazı Tanrıların Asur'dan, Gildan'dan ve Hindistan'dan gelmiş olmaları bunu göstermektedir. O Tanrılar Akdeniz ikliminde insan biçimine girmiştir. Böylece Akdeniz bütün insani değerlerin eritilip süzüldüğü bir pota haline gelmiştir(Karaosmanoğlu 1990: 116).

Yahya Kemal'in Peyâm ve Peyâm-ı Edebi'de 15 Kasım 1913-8 Şubat 1914 tarihleri arasında, Süleyman Sadı imzasını kullanarak 28 makale yazdığını görürüz(Toker 1982: 142). Bu makalelerde Nev-Yunanilik akımının temeli olacak düşünceleri ortaya koyar, polemiklere cevap verir. Bu makalelerden «Bir Kitâb-ı Esâtir» başlığını taşıyan birçok bakımdan ilginçtir :

«Kabında, sabahın fecrinden akşamın fecrine kadar, ilâhlarla dolu ormanları inim inim inleterek, omuzunda ok ve yay, üryan kızlarla koşuşan avcı ilâhe Artemis'e mürtesem, bir kitâb-ı esâtir intişâr etti

Bir gün gelecek Nâsıra'lı Mesih'in ölümünden sonra ilâhların toprağına yerleşen Cermen, Goths, Vandales, Lambards, Celtes göçebelerinin evlâdı gibi biz de uyanacağız. Bu toprağı onlardan sonra vardık. Nasıl ki onlar intibah devrine kadar eski barbar medeniyetlerini göttüler, bizim cedlerimiz de asırlarca Asya medeniyeti göttü. Tarihte hayy ve muhyi bir insaniyet var : Bahr-ı Sefid Havzası, hayâta susayanlar, o havzanın sâhiline doğru koşuyor. Târihin bu karn'ı fenâ bulmadan insanlar, Athena Pallas etrafında birleşecek, Renân'ın altmış sene evvel, Suriye'den dönerken Atina Akropolis'i üstünde yükselen münâcâtı beş asr-ı tefekkürün son sözü idi. Mehmed Tefvik Paşa, harb ilâhı gazûb Ares'in hizmetine ithâf edilmiş silahlarını bıraktıktan sonra, Hind'den Yunan sahiline kadar vuhuşla döğüşe döğüşe gelen Dioysos ve diğer cengâver ilâhların hayâtını yazmış. Esâtir-i Yunâniyan müellifi, bir zaman Yunâniyetle tevaggul eden müellifleri ne kadar andırıyor. XVIII.asırda birçok İngiliz, Fransız, İtalyan serdârları siyâsiyyünü, bâhusus hakimleri, uzun hizmetten sonra bir sayfiyyeye çekilir, ömürlerinin bakiyesini Atina, Roma, Floransa medeniyetlerini yazmaya vakfederlerdi. Yunâni eserlerin en güzel tercümelerini onlar yaptılar.....

Ak sakallar başbuğı Celal Sahir Bey'in gazabından Türk yurdunda bir köşeye çekilerek Jose-Maria de Heredia'nın Yunan ve Sicilya madalyonlarını derin gözlerle okuyan Mehmed Ali Tefvik Bey'e sığınarak diyebiliriz ki, Yunan esâtiri her kavmindir, medeni insanların edebi kitabıdır. Geçen gün, âteşin bir Asya üslubkârı, gönlünü Yunâni esâtire kapturan Türk eshâb-ı huzünuna setm ediyordu. Zavallı bilmiyor ki Türk, Cermen, Celtes esâtiri gibi, Yunan esâtiri de baştan başa hurâfedir. Milo adasının Afrodite'si Samothrace'nin ilâhe-i zaferi, Yunâni temâşâ, Theocrite'in çobanlıkları; bütün devr-i intibah resmi, heykeltrâşisi, zerkâri ve sikkârî sanatı, hâsılı Homeros'dan bugüne kadar temâşâda, destânda, rebâbi, rustâi, garâmi nevi'den şürlerde, musikide beliren o mahlukat olmasa Yunâni esâtirin ehemmiyeti nedir? Wagner derin bir irkiyet sevdâsiyle bütün Alman ilânlarından bir destân-ı musiki yaptı. Bununla beraber Almanlar hissen, ruhen, kalben kadim

Atina'ya perestişkâr, bütün medeniler gibi Nev-Yunânidirler(1990a:172-174).»

Yahya Kemal'in bu makalesi «Esatir-i Yunaniyan» isimli eserin yazarı Mehmed Tevfik Paşa'nın yararlılığını övmektir. Bu arada Nev-Yunanilik düşüncesine karşı olan dönemin Türkçülerinden Celal Sahir'in de eleştirildiğini görmekteyiz(Yücel 1989: 257-258). Makale «Geçen gün âteşin bir Asya üslupkârı, gönlünü Yunâni esâtire kaptıran Türk ashâb-ı huzuzuna şetmediyordu.» cümlesinde kastedilen ise Süleyman Nazîf'tir(Toker 1982: 159).

Yahya Kemal'in «Tiyatro» başlıklı yazısında tiyatroyu eski Yunan'a özgü bir sanat saydığını görürüz. Beyatlı yazısında «bizim ırka tapanlarımız», «Bilgi Derneği belki kızar» ifadeleriyle de dönemin edebiyat ortamına eleştiriler yöneltir. Nev-Yunanilik akımının, döneminin siyasal atmosferinden olumsuz etkilendiğini açığa vurur(1990: 220). Beyatlı'nın eski Yunan'dan ilham alınarak milli ve orijinal bir sanat anlayışının gerçekleştirilebileceğine ilişkin düşüncesi, din vi milliyet bakımından tepkilere uğramıştır(Yücel 1989: 258-259). Beyatlı çok sonraları kaleme aldığı «Vatanın Kâinâtı» başlıklı yazısında, Avrupa edebiyatını bilmenin, onun kaynağı olan eski Yunan ve Latin edebiyatlarını bilmekle mümkün olabileceğini belirtir. Yakup Kadri ile birlikte bir dönem bu arayışı sistemleştirdiklerini söyledikten sonra, bu yüzden birçok ithamlara uğradıklarını, alaya alındıklarını vurgular(1990a: 302-303).

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik akımı içinde kaleme aldığı şiirlerinde, eski Yunan ve Latin mitoloji, kültür ve yaşantısına atıflarda bulunduğunu görürüz :

«Som ateşten bu saraylarla bütün karşı yaka
Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka.»
(1994: 24)

«Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra,
Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türkoğlu !»
(1994: 32)

«Türk'ün âsude mizâciyle Bizans'ın kederi
Karşıp mağfiret iklimi edinmiş bu yeri.»
(1994: 43)

«Güneş altın denizden alçalıyor;
Nice kayserlerin donanmaları

Uçurum ufka durmadan dalıyor.»
(1994: 57)

«Ne Akdeniz’de şafaklar, ne çölde akşamlar,
Ne görmek istediğim Nil, ne köhne ehramlar,
Ne Bâlebek’te lâtin devrinin hârebeleri,
Ne Biblos’un Adonis’ten kalan sihirli yeri,»
(1994: 77-78)

Beyatlı’nın «Yol Düşüncesi» adlı şiirinden alınan yukarıdaki dizelerde Bâlebek, Biblos gibi mitolojik yer adları ile Adonis gibi «Toprak-bereket öyküsü»nü taşıyan mitolojik bir isme atıfta bulunduğunu görüyoruz.

«Hikmet sayılır bunca rubâîmiz var
Sokrat’ça Felâtunca rubâîmiz var.»
(1993: 31)

«Trenyen denizinde güneş alçalıyordu
Keçi tırnaklı İlah Pan kaval çalıyordu»
(1976: 1)

Dioysos ile ilgili bir anlatıya da konu olan Tyrrhen(Tiren) denizi ile Doğa-tanrı diye ifade edebileceğimiz Pan’a atıfta bulunuluyor.

«Romanos Kayseri görmüşdün esir olduğu gün»
(1976: 2-5)

Bitmemiş şiirler adlı kitapta üç ayrı müsveddede yukarıdaki mısra kullanılmıştır.

«Tam elli beş yaşında ve Biblos’dayım bugün
Fikret bi beytimi,
İnşâd ederdi sevdiği bir mûsikî gibi
«Ey genç ölen, adın kalacak dilde zikrimiz
Biblos’da lâleler gibi soldukça bikrimiz.»
(1976: 28)

Beyatlı’nın eski Yunan mitolojisinden yararlanan şiirlerinde eski bir Fenike kenti olan Byblos(Biblos) sıkça geçer.

Yahya Kemal’in eski Yunan yaşantısını doğrudan konu edinen az sayıda şiiri vardır :

«İçmek, gülüşmek eski zaman îtiyâdıdır.
Bu karnaval,
Geçmişde bağ-bozumlarının belki yâdıdır.
Garb âleminde eğlenişin bir misâli bu
Yûnan, Lâtin ve Cermen’i tek cins eden hevâ
Esmiş bu mavi sahile bir mûsikî gibi,
Neş’eyle süslüyor verilen her ziyâfeti

Geçmiş devirlerin nice şîrin kıyâfeti.»

(1994: 61-62)

«Karnaval ve Dönüş» başlıklı şiirde, Nis Karnavalındaki içki, eğlence ve dans havası, şaire, bağbozumu yapılan eski Yunan uygarlığı dönemlerini hatırlatıyor.

«Pek tâze penbe tenlere benzer bu taşları
Yontarken eski Bergama heykeltraşları

İlhâm eden vücudun edâsıyla mest imiş;
Heykeltraş demek o zaman putperest imiş.

İnsan vücuda bâzan açık, bâzan örtülü,
Her çizgiyle san'atı canlandıran büyü

Artık dehâya eski güzellikte sinmiyor
Gördük ki yeryüzünde ilâhlar gezinmiyor.»

(1994: 150)

«Bergama Heykeltraşları» başlıklı şiirde, hem Bergama heykeltraşlarının sanat gücü hem de sanatçıya ilham olan eski dönem insanının güzelliği övülüyor.

«Sicilya kızları üryan omuzlarında sebû;
Alınlarında da çepçevre gülden efserler,
Yayar bu mahfile âsâbı gevşeten bir bû
Ve gözleriyle derinden bakar gülümserler
Sicilya kızları üryan omuzlarında sebû.

Hadîkalarda nevâgîr iken şadırvanlar,
Somâki kurnalarından gümüş sular dökülür
Ve hep civâra serilmiş kadife dîvanlar
İçinde bûseden ölmüş vücûtlar bükülür,
Hadîkalarda nevâgîr iken şadırvanlar.

Gerer beyaz kuğular nâzenin boyunlarını,
Füsûn-ı nerm ile görmez bu âteşin ravza
İçinde dalgalanan reng ü bû oyunlarını
Dalar huzûz-ı rehâvetle havzdan havza.
Gerer beyaz kuğular nâzenin boyunlarını.»

(1994: 159)

«Sicilya Kızları» isimli şiirde, eski Yunan uygarlığının eğlence yaşamı, Yunan kızlarının alımlı güzelliği anlatılıyor. Konusunu Hellenistik devirden ve Sicilya'dan alması, beşliklerle oluşturulması yönüyle bu şiirin Leconte de Lisle etkisiyle yazıldığı söylenebilir(Tanpınar 1982: 72-76).

«Mermerden nâ'shâreli bir tülle örtülü
Biblos ilâhı genç Adonis bekliyor ölü,
Mâtem şeridleriyle sarılmış alınları,
Mevkible çıkdı lâhdine Biblos kadınları.

Afrodit

Peşinde ağlayan gölgeden işit
İskenderiyye kızlarının âh ü vâhını
Ağlarken Ayda dağlarının nîm ilâhını
Giryeyle biz vedâ ediyorken bu beldeye
Kalsın yanında saçlarımız armağan diye,

Ey şimdi genç ölen, kalacak dilde zikrimiz
Biblos'da lâleler gibi soldukça bikrimiz.»
(1976: 29)

«Biblos Kadınları» adlı şiir daha çok Adonis'in ismi etrafında oluşan öykülerden söz ediyor. Adonis öykülerinde onun aşığı olarak yer alan Afrodit'e de şiirde yer veriliyor. Eski Yunan'dan önce Sümer, Hitit, Babil ve Fenike kaynaklarında söz edilen Adonis için Biblos ve İskenderiyye kentleri mekan olarak gösteriliyor. Dilde eski Osmanlıca sözcüklerin çokluğu, klasik formun tercih edilmesi, eski Yunan sanatı dönemlerini çağrıştıran motiflerin kullanılması dikkati çekiyor. Yahya Kemal'in Moreas'ın etkisinde olduğu dönemlerde yazdığı şiirlerden biridir (Güvemli 1958: 108). Sanatçının Yunan mitolojisinin büyüğü alemini yansıttığı, o dönem yaşantısını aksettirebildiği bir metindir (Sevük 1932: 361).

Yahya Kemal düzyazılarında da eski Yunan ve Latin mitolojisine atıflarda bulunmuştur. «Vezinler» başlıklı yazısında Homeros'un İlyada adlı eserinin eski Yunanlılara özgü bir aruzla yazıldığını belirtir (1990a: 116).

Etrafında medreseleri ile Süleymaniye'yi anlattığı «Türk İstanbul» adlı yazısında, Süleymaniye'yi sütunlarının güzelliği yönünden «Yunan Mabetleri»ne benzetir (1992a: 60).

İsa'nın ölümünden binlerce yıl sonra bile Akdeniz kıyılarında hâlâ kaval seslerinin duyulduğunu belirttiği «Çamlar Altında Musâhabe» adlı yazısında, Akdeniz uygarlığı fikrinin altını çizer (1992a: 89). Aynı yazıda «Bugün bir Romalı Kayser gibi sıkılıyordum» (1992: 97) der.

Yunanlıların I.Dünya Savaşındaki politikasından söz ettiği «Tecrübe ve Hüküm» adlı yazısında, acımasızlığıyla bilinen savaş tanrısı Merih'ten bahseder(1992b: 27).

Dönemin Yunan Kralının topluluk karşısındaki nutkunu, eski Isparta hatiplerinin kısa ama özlü konuşmalarına benzetir(1992b: 51).

Yunan Kralları Konstantin, Venizelos'un ordularının başında olmasıyla İskender-i Kebîr'in olması arasında-bizim açımızdan-fark görmediğini belirtir(1992b: 83).

Alfred de Vigny'in «Kurdun Ölümü» şiirinden bahsettiği yazısında, sözü Roma'nın kuruluş efsanesinde yer alan iki şahsiyete-Remus ve Romulus-getirir(1992b: 92).

Mustafa Kemal Atatürk'ten söz ettiği yazısında, «Yunanlılar, bu ismi ve bu adamı, Kartaca «Kadim Caton»u nasıl müebbeden hatırladıysa öyle hatırlayacaklardır.»(1992b: 124) der. Lakabı Censor Cato ya da Yaşlı Cato olan Marcus Porcius Cato ile Atatürk arasında benzerlik kurar. Roma'nın eski düşmanı olan Kartaca için söylediği «Kartaca yok edilmelidir» uyarısıyla ünlüdür.

Yine Mustafa Kemal'in kazandığı başarılarından söz ederken, eski Romalılarda savaş kazanan kumandanların, öğünmesin diye yüzlerinin kırmızıya boyandığını anlatır(1992b: 125).

Eski Yunan'la günümüzdeki Yunan halkı arasında ilgi ve benzerlik kurduğu «Zamanla Tehdid» adlı yazısında, Homeros destanlarında yer alan Ulixes(Odysseus)'ten söz eder. Mitolojik İthaka Kralı Ulixes'in çok akıllı, çok çare bulucu, çok sabırlı oluşu gibi niteliklerine atıfta bulunur(1992b: 289).

Fikret'in oğlunu Avrupa'ya eğitime gönderirken amacının, oğlunun ülkesine geri dönüşünde Prometheus gibi(gökten ateşi çalan kahraman) bir kurtarıcı olacağı hayalinden kaynaklandığını belirtir(1992b: 321).

Ziya Gökalp'in etrafındakilerle sohbetlerini, «Akademos Bahçeleri» altında konuşan Eflatun sohbetlerine benzetir(1986b: 14). Ziya Gökalp'in sohbet biçimi ile Socrat'inkini karşılaştırır(1986b: 14-15). Gökalp'in bütün yaşamını bilime vererek

kendisini yaşama, doğaya, diğer konulara kapatması ile Prometheus'un insanlara ateş vermek istediği için Kaf Dağlarına zincirlenmesi arasında benzerlik kurar(1986b: 15).

Lirik şiirin kaynağında, eski Yunanlıların ve Latinlerin kullandığı Lyre denilen çalgının bulunduğunu yazar(1990a: 36).

Bizde ve Doğuda nesrin gelişmemesinin sebepleri üzerinde dururken, iyi nesrin kaynağı olarak eski Yunanlıları ve özellikle de Latinleri gösterir(1990a: 70). Yalnızca Latin nesrine mensup milletlerin iyi yazabileceğini savunur(1990a: 71).

Yakup Kadri'nin de bulunduğu bir edebiyat sohbetinde ortamı, Roma dönemindeki samimi arkadaş toplantılarına benzetir(1990a: 181). Aynı yazıda döneminin olaylarını yansıtan yazarlar içinde Herodotos'un eşsiz olduğunu belirtir(1990a: 183).

«Tiyatro» başlıklı yazısında, oyunların ilahı saydığı Dionysios'a bağlanmanın bir zorunluluk olduğunu vurgular(1990a: 216). Aynı yazıda tiyatronun babası olarak Aiskhylos'u ve Plautus'u gösterir(1990a: 217-218). Bizim için gerekli olanın da Aiskhylos, Sophocles, Euripides'ten başlayarak tiyatro klasiklerini dilimize çevirmek olduğunu anlatır(1990a: 219).

Konuşmada, iyi düzenlenmiş cümlelerin önemini vurgulayan Yahya Kemal, Demosthenes, Cicero gibi hatipleri örnek gösterir(1990a: 221).

Nurullah Ataç'ın kendisiyle ilgili bir yazısından söz eden Yahya Kemal, yazıda Homeros'un hilekar kahramanı Odysseus'a benzetildiğini vurgulamaktadır(1990a: 301).

İbn-i Kemal'in tarihçiliğini değerlendiren «Muhayyile Noksanı» başlıklı yazısında, Yunanlılarda ve Latinlerde görülen muhayyile terbiyesinden uzak olması nedeniyle İbn-i Kemal'in dönemini iyi yansıtan eserler bırakmadığını anlatır(1990a: 307).

Fransızların Rusya'yı işgalini, Moskovayı yakarak engelleyen-böylece yiyecek stoklarının işgalcilerin eline geçmesini engelliyor-Rostopchine'nin(Fyodor Vasilyeviç Rostopçin) tutumundan söz ederken Kartacayı yakan Scipio ve Kayser Neron'dan da bahsediyor(1991: 57). Yine Rostopchine'nin Fransız-Rus Harbinde uyguladığı taktikle

Romalıların «Parthes'in Okulu» diye niteledikleri savaş hilesi arasında benzerlik kuruyor. Bu savaş taktiğine göre Partlar Romalılara kaçır gibi davranır, Romalılar saldırınca da oklarını yağdırarak düşmanı dağıtırlar(1991: 59).

«Rusya Ovasında Yürüyen Taklar» başlıklı yazısında, Roma İmparatorluğunun askeri gücünden duyduğu etkilenmeyi dile getirir(1991: 103).

İspanya anılarından söz ederken Yahya Kemal, eski Roma'nın «sirk»lerini de anıyor. Bu sirklerde hazır bulunan halkın meydana geçen faciaya verdikleri tepkilerden Romalı olup olmadıklarının rahatlıkla anlaşılabileceğini belirtiyor(1990b: 16).

Roma gezisi sırasında, Roma İmparatorluğunun eski muzaffer günlerini hatırlar Yahya Kemal. Roma'ya dair okuduklarını ve bildiklerini hafızasında bir kez daha tazeler(1990b: 23).

İngilizlerin sömürge halklarına yukardan bakışlarını değerlendiren yazısında Yahya Kemal, Roma-Eski Yunan ilişkilerinden örnekler verir. Romalıların eski Yunan'ın yerini aldıktan sonra bir süre önceki uygarlığın zenginliğinden etkilendiklerini, ancak kısa bir zaman sonra Yunanlılara zerre kadar değer vermemeye başladıklarını vurgular(1990b: 45-46).

Yahya Kemal Ziya Gökalp'e yazdığı mektupta Socrat'ın vatandaşlık kuramından ve idealizminden övgüyle söz eder. Socrat'ın konuşmaya ve dostluğa verdiği önemin hiç de eskimeyecek bir özellik olduğunu belirtir(1990b: 84-85).

«Romalı Kayser, Romanın başına geçmeden evvel, ordusuyla İtalya dağlarından geçtiği bir gün, uzakta bir köyçeğiz görmüş, yanında atbaşı beraber yürüyenlere demiş ki :

«Roma'da ikinci olmaktansa bu köyde birinci olmak isterim.»
Kayser'in bu sözü hanımlarımızı biraz düşündürebilir(1990b: 137).»

Yahya Kemal'in «Yeni Kadınlığa Dair Musâhabe Hayat ve Kadın» başlıklı yazısından alınan yukarıdaki bölümde, Türk kadınının batılılaşmasıyla birlikte kendi değerlerini kaybedebileceği endişesi dile getiriliyor.

«Bir Sahne Dahisi» başlıklı yazısında, Monuet Sully adlı tiyatro sanatçısından söz ederken, onu, bir «Yunan İlahı»na benzetir(1990b: 195). Aynı yazıda Roma

İmparatorluğunda sanatın, özellikle tiyatro sanatının, değer yitirmesinin nedeni olarak, Hristiyanlığın tiyatroyu yasaklamasını gösterir(1990b: 196).

Yahya Kemal, Türk insanının bütünüyle göçebe bir kültürü olduğunu, yaşadığı coğrafyalarda yerleşik bir kültür oluşturamadığı düşüncesine karşı çıkarken, eski Yunan ve Roma'da da sade ve süssüz ev eşyalarının olduğunu, bunların nakledilmeye elverişli eşyalar olduğunu kanıt gösterir. Atinalıların ve eski Romalıların yerli yurtlu insanlar olduğunu vurgular(1990b: 142).

«Demin bu yokuşları, bir geyik postunu omuzuna atmış, sarı saçlı genç bir ilah gibi çıkarak bize doğru geliyordunuz(1990b: 223).»

«Dün çamlar altında seyahatlere dair konuştuk. Beyaz taş üstünde bir sfenks gibi çömelmiş, duran muhibbime(1990b: 226).»

«Diogene gibi, fıçımın içinde yaşıyorum(1990b: 237).»

Yahya Kemal, «Çamlar Altında Musâhabe» başlıklı yazısından alınan yukarıdaki parçalarda eski Yunan medeniyetinin yaşam tarzına ilişkin atıflarda bulunuyor.

Halk hükümetlerinin görev ve sorumluluklarını belirttiği yazısında, meclis geleneğinin eski Atina ve eski Roma'da oluşturulduğunu anlatır(1990b: 299).

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın halka karşı sorumluluklarını anlattığı yazısında, partinin Herkül gibi her imtihandan başarıyla çıkacak güçte olması gerektiğini belirtir(1990b: 304).

«Önümüzdeki Üç Ay» başlıklı yazısında, politik gelişmeleri yorumlarken, Aristoteles'in politikayı «İktisad İlmi» anlamına kullandığını yazar(1990b: 325).

Paris'e yolculuğu sırasında, Adalar Denizini geçerken güzel bir akşam vakti eski Yunan şüirine ve diline hiçbir yakınlığı yokken kendisini eski Yunan medeniyetinin sihirli havası içinde bulur(1986a: 83).

Yahya Kemal'in yazılarında, bizim eski Yunan ve Roma'nın-dolayısıyla Bizans'ın-mirasçısı olduğumuz düşüncesine de rastlanır. «Türk İstanbul-I» başlıklı yazısında, İstanbul'un Doğu Roma İmparatorluğunun yüzyıllarca başşehirliğini yapmış bir kent olmasının, onun önemini iki kat daha artırdığını yazar(1992a: 10). Aynı yazıda

Türklüğün Bizans'ın varisi olduğunu ve bu uygarlığa fetihten itibaren damgasını vurduğunu belirtir(1992a: 11).

Bizans'ın ilk yıllarında Roma kültürünün ve uygarlığının bir devamı niteliğini gösterdiğini belirtir Yahya Kemal. Binalar, mabedler, abideler, meydanlar, sütunlar, heykeller, kıyafet, alışkanlıklar, gelenekler Latin tarzındadır(1992a: 30-31). Bizim din, ırk, gelenek yönünden bu uygarlıkla bir bağımız olmamasına karşın, asker ve fatih bir millet olmak yönünden bir benzerliğimiz vardır. Roma'nın zamanında sahibi olduğu ülkelerin mirasçısı şimdi Türklerdir(1992a: 35).

Beyatlı «Çamlar Altında Musâhabe» başlığını taşıyan yazılarında Osmanlı İmparatorluğu ile Bizans, Roma ve eski Yunan'ı aynı mekanda buluşturur. Dönem Şehzade Mehmed'in-Fatih Sultan Mehmed-tahta çıkmak üzere olduğu yıllardır. Şehzade Mehmed, Zağanos Mehmed Paşa'dan Eflatun'un Muhavereler'ini, Plutarkhos'un Büyük Adamların Hayatı'nı, Theokritos'un idillerini, Sofokles'in oyunlarını, özellikle de Homeros'un İlyada'sını dinlemektedir. Bizans'tan evvel Akdeniz kıyılarında «ilahî» bir yaşam vardır. Ancak Bizans İmparatorluğu, özellikle rahipler eliyle, bir baskı dönemi yaşatır insanlara. Buna rağmen insanlığın «ilahî» geleneğine ve geçmişte kalan yaşantıya sadık insanlar vardır. Bu insanlar bir kenarda eski Yunan ve Latin eserlerini okumaktadır. Şehzade Mehmed tahta çıktığında Zağanos Mehmed Paşa ona, Roma'nın varisi olduğunu, Bizans'ın bu baskı yönetimine son vermesi gerektiğini söyler ve Apollon'un kahini Kalkhas'ın kehanetlerini hatırlatır(1992a: 91-92). Troya destanlarında adı geçen ünlü kahinlerden olan Kalkhas'ın ve Apollon'la özdeşleşmiş olan Delos adasının kullanımıyla eski Yunan'a göndermelerin yapıldığı bir metindir.

Aynı yazıda Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra, Yunan ve Roma edebiyatına, bilimine bağlı sanatçıların İstanbul'da kaldıklarının altı çizilir(1992a: 93). Fatih'in İstanbul'u fethiyle başlayan dönemde Arapça'ya aktarılan bütün Yunani bilimler, Türkçe'ye çevrilir. Bu Türkçe'nin gelişmesi, zenginleşmesi ve güzelleşmesi anlamına gelir. Aynı dönemde Türkçe şiir çeşitleri, Yunan ve Latin edebiyatlarının etkisiyle oluşur(1992a: 93).

«Akdeniz Medeniyeti»nin varisi olduğumuz düşüncesi Yahya Kemal tarafından net olarak ifade edilir :

«Bu gördüğünüz şehir, sayfeler... Bu denizin müntehası olan Boğaz ve Boğaz'dan çıktıktan sonra takib edeceğimiz sahil, İskenderun'a kadar namütenahi bir bağlık gibi giden eski ilahların toprağı... Ondan sonra peygamberlerin vatanı Suriye... Ta güneşli Arabistan'a kadar bu mavi çerçeve içindeki koskoca toprak kitlesi bizim!...(1990b: 223).»

İstanbul'un insanının «sayfiye»lerde oturmasıyla çöküş dönemi Roma'sının sayfiyelerde süren yaşamı arasında karşılaştırma yapan Beyatlı, İmparatorundan orta halli insanına kadar bütün halkıyla Roma civarındaki bahçelere dökülen Roma İmparatorluğu'nun yıprandığını ve battığını belirtir((1992a: 141).

Yahya kemal «Diyar-ı Rum Ne Demektir?» başlıklı yazısında, Osmanlının devraldığı coğrafyaya niçin Diyar-ı Rum denildiğini araştırır. Bizans'ın Roma'nın devamı olduğu, Osmanlı'nın da bu anlayışı sürdürerek, Roma'nın bozulmuş söyleyiş şekli olan «Rum» diyarı sözünü kullandığını anlatır(1991: 119).

Türklerin fethettikleri yerlerdeki şehir isimlerini ince bir zevkle değiştirdiklerini belirten Yahya Kemal, Ayanikola-İnegöl, Naksos-Nakşe, Adriyanapolis-Edirne, Karyamus-Kerpe örneklerine dikkat çeker(1990b: 40).

Beyatlı 1913'lerin Osmanlı İmparatorluğu için sıkıntılı yıllarında «Bugün kadim kayserler tahtgahında Osmanlıların şehrayini var!(1990b: 155).» diyerek umut tazeler.

Yahya Kemal'in eski Yunan ve Latin yaşantısını, mitolojisini, medeniyetini direkt olarak yansıtan yazılarını da görürüz. Bu yazılarda, söz konusu yaşantı ve mitoloji canlandırılır, o yaşantıya duyulan özlem dile getirilir. Eflatun'un konuşmalarını okurken, eski Atina'da bir meydanda ya da arkadaş toplantısında yapılan ve başlı başına yol gösterici olan sohbetleri gözünün önüne getirir Yahya Kemal(1990a: 317).

Çöküş dönemi Roma'sının yaşantısını ayrıntılarıyla aktarır Yahya Kemal. Halk yokluk, sefalet ve acı içinde yaşamaktadır. İmparatorların halkı kullanmak ve direnişi engellemek için başvurdukları yol ise, eğlenceler düzenlemektir. Duyarsızlaştırılan bir halk vardır ortada. Ancak havariler aracılığıyla yayılan Hristiyanlık, halkın uyanışını sağlar. Yahya Kemal şiirin ortaya çıkışında bu tür acıların ve ağrıların rolü olduğu düşüncesindedir(1990a: 157-158).

Yahya Kemal «Sual ve Cevab» başlıklı yazısında, Homeros'un İlyada'sının yol açtığı tartışmaları anlatır. Schiller'e gelinceye kadar İlyada'nın bir tek şair tarafından

değil, bir çok saz şairinin söylediği bir eser olarak değerlendirildiğini belirtir. Schiller'in eseri okuduktan sonra o güne kadar söylenenlerin tersine, İlyada'nın bir tek şairin eseri olduğu yargısına vardığını anlatır. Yahya Kemal'e göre, şiiri, şairler bilim adamlarından daha iyi değerlendirmektedir.(1990a: 22-23).

Eski Yunan ve Roma'nın çöküşünde, bu imparatorlukların halkını temsil etmemesinin etken olduğu düşüncesindedir Yahya Kemal. Eski Yunanlılar bilimdeki gelişmelerini, Romalılar kanunlarını hükmettikleri insanlara kabul ettirmişler, ancak yine de sürekliliklerini sağlayamamışlardır(1992b: 142).

Yahya Kemal «Çamlar Altında Musâhabe» başlıklı yazısında Delos adasından Apollon'un kahinini konuşturur. Kahin geçmişin güzel ve mutlu günlerinden söz eder. Epir atlarını koşturan çıplak ve güzel insanların olduğu dönemi anlatır kahin. Asya'dan geleceği haber verilen, ilahlar toprağının varisi olacak genç bir atlıdan söz eder. Ona ilişkin bir müjdeyi duyurur(1992a: 90). Metinde Apollon, Delos Adası ve Epir gibi mitolojik adlara yer verilir. Ayrıca ilahlar toprağının eski güzel yaşantısı canlandırılır.

Beyatlı «Esir Jeminüs ve Atlar Şehri» başlıklı yazısında, Fransız şairi Jose-Maria de Heredia'nın bir manzumesinde söz ettiği Romalı köle Jeminüs'ün hürriyet mücadelesini anlatır. Yer yer bu olayla kurtuluş savaşımız arasında ilgiler kurar. Metinde eski Roma'daki yaşantıdan, kölelerin koşullarından söz edilir(1992b: 5-11).

Tiyatronun ilk kurucularından sayılan Thespis'in oyunculuk yanından bahseden Beyatlı, arabasıyla şehir şehir dolaşıp oyunlar veren Thespis'i insanlığa örnek gösterir(1990a: 216).

Beyatlı «Sahne» adlı yazısında tiyatro sahnesinin, Dionysos'dan bu yana geçirdiği evrimi anlatır. Tiyatronun Dionysos adına düzenlenen oyunlardan doğduğunu belirtir(1990a: 222).

Türk tiyatrosunun gelişimi için Kral Oedipus, Oedipus Colanne şehrinde, Antigone, Kuşlar, Yediler, Thebai Karşısında, İphigeneia, Elektra gibi ölümsüz eserlerin Türkçeye çevrilmesini gerekli gören Yahya Kemal, Orest, Oidipus gibi örneklerin tanınmasını da ister(1990a: 239).

Beyatlı «Antoin'la Musâhabe» başlıklı yazısında eski Yunan'a atıfta bulunarak, Dionysos geleneğini yaşatmanın gerekliliği üzerinde durur. Yazıda, tiyatronun doğuşunda Dionysos törenlerinin önemi bir kez daha vurgulanır(1990a: 242).

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik anlayışına en uygun yazıları «Çamlar Altında Musâhabe» başlığını taşıyanlardır. Bu yazılarda eski Yunan medeniyeti dönemi yaşantısı gözler önüne serilir. Tanrılarla insanların gizemli ve içiçe yaşantıları canlandırılmaya çalışılır.

«Bin beş yüz sene evvel bu dâussılayı eski âlemde esirlerden başka kimse duymazdı. Eski insanlar ırsi beldelerde doğuyordular. Her beldenin ilahları, ahlakı, mimarisi, şarkıları, oyunları kendine hastı. Bütün belediler bir kandan, bir denizde, beldenin hamisi ilah veya ilahenin evladı idiler. Bir Atinalı Atina'da, bir Romalı Roma'da, bir Bergamalı Bergama'da yaşar yalnız meyletinden, meyvelerinden hazzederdi. Bu insanlar yalnız kahramanlar silkine girdikleri zaman vatanlarından ayrılır, üstüreye karışır, uzun senelerden sonra vatanlarına kendileri dönmezse gölgeleri dönerdi : Evet bunlar saf, hakim, hepsi topraklarından mahsuzdular.

İnsanların bağrında bu daussılayı hangi iblis uyandırdı?

Muhibbim düşüncesinden uyandı; dedi ki «Saf çocuk! O insanlar öldüler. Dağlardan inen büyük sular büyük okyanusa karışarak nasıl ölürlerse o beldelerin halkı da her taraftan setleri çözülen büyük insaniyete karıştı. Bu vak'a olalı, şimdi iki bin seneye yaklaşıyor. Vak'adan evvel Akdeniz kıyılarında kurulu bütün mabedlerin hatifleri gaibden fena haberler veriyordular. Tiberius-Kayser İtaya'nın en güzel körfezi olan Kapri'de bulunuyordu. İskenderiye'li bir gemici, gemisiyle Kapri'ye gelerek : «Kayser'e söyleyiniz büyük Pan öldü» dedi. Dimağları sürekli fena haberlerle sarsılmış yaşayan Kayser'in adamları korkudan ürperdiler. İskenderiye'li gemici dedi ki : «Gemiyle Suriye kıyılarından geçiyordum, hafifi bir ses «büyük Pan öldü» diye haykırdı. Kayser'e artık Pan'ın öldüğünü haber vermek için, İtalya'ya doğru yelkeni açtım. Biliyorsunuz ki, hava fena alametlerle dolu ve her tarafta gaibden haber veren Suriyeliler geziniyor!»

Hakim Romalılar gemicinin getirdiği haberi sezdiler.

İskenderiyeli gemicinin Suriye'den getirdiği bu haberden sonra Suriyeli havariler şehirlerin meydanlarında halka va'zetmeye cür'et ettiler. Bu insanlar basık, iri burunlu, kalın ve eski abalarla örtülü, solgundular. Hepsinin bağrında mevud bir toprağa kavuşmak için arzu yatarı. Zamanın muhtelif vak'alarını nakleden alimler rivayet ederlerdi ki : Bunların cedleri bir zaman vatanlarından ayrı düşmüş, senelerce yabancı illerin çöllerinde ağlamışlar; bu daussıla, seneleri ırklarının başlıca seciyesi olmuş.

Bilirsin ki bütün İbraniler hâlâ bu daussılayı yanık ilahilerle ağlıyorlar. İşte bütün insanları, böyle ırken bir derd ile mâ'lul insanlar irşad ettiler. Niçin bütün vahdanilerin kalbinde ekseriya başka bir toprakta hayat arzusu var. Muhıbbim sözünü burada bıraktı. Ben dedim ki : «Evet, biliyorum, ilk İseviler Golgotha'da nâşı çürüyen Mesih'in üstüne takıldığı haçı bulmak için bir zaman Suriye'ye koşuyorlardı; hâlâ bile Mesih'in ölümünden sonra göğe çıktığı toprağı Mev'ud toprak biliyorlar. Lakin bundan dört asır evvel büyük Pan ölmemiş diye bir rıvayet çıktı. Hatta birçokları Akdeniz kıyılarında keçi ayaklı Pan'ın kaval seslerini duydular. Bu vak'adan sonra Yesü'e karşı itikadlar gevşemeğe yüz tuttu. Onun kaval sesleriyle uyananlar da Suriye'den başka şehirlerde yaşamak arzusu görüldü. İnsanların bağrını daussıla ile terbiye eden havarileri unutmuyorum; şüphesiz onlar bu derdimizin en büyük müessiri oldular. Lakin bu dört asır evvelki vak'adan sonra başka şehirleri özleyenlere ne diyeceksin?»

Muhıbbim biraz sarsıldı ve bu sözleri söyledi : «Evet bu daussılayı yalnız ruhumuzun mürebbileri Suriyeli havarilere isnad etmekle yanıldım... Şimdi beni uyandırdın. Hakikaten birçoğumuz Suriye'den başka şehirler için iştiyakten yaniyoruz. Bunun sebebini seziyorum. Biliyorsun, Suriyeli havariler aleme yayıldıkları devirden bir devir sonra Roma'nın hudud ilahları ayağı gevşettiler, Roma'ya doğru kaçımaya başladılar. Şimalden kopan barbarlar her tarafa saldırdı.

Bu devir insaniyetin bir kıyametidir. Bu herc ü merc içinde eski beldelerin beledileri hep öldü. Kanlar karıştı. Şimalin sisli iklimlerinden gelen barbarlar Akdeniz mamurelerinde, kulübelerden yabancı bir saltanat kurdular; bunlar Atinalılar. Romalılar gibi titiz değil, her kavmin kızlarını hatta zorla alırlardı; yine onlar gibi bir vatana bağlı değil, bir düziye iklim değiştirir, bir yerden bir yere taşınır; serseri bir barbar hayatı geçirirlerdi. Niceleri bu serserilikler arasında kayboldular; alimler hâlâ yıkıcı Vandalların izini bulamıyor. Hasılı bu yabaniler bir gün yoruldu, durdular.

Garblilerin, bizim, şimdi vatanlarımız hep son akınların durduğu yeterdir. Asırlarca toprakta iklim iklim sürttükten sonra hepimiz toprağı sürmeğe alıştık. Toprak işlerinden sonra düşünce devri geldi. Düşündük. Bizim, garblilerin bugünkü beledi hayatı bu düşünce devrinden sonra belirdi(1990b: 226-229).»

Eski Akdeniz medeniyetinin son dönemlerinden sonraki mutlu, huzurlu yaşantı anlatılıyor metinde. İnsanların topraklarına ve vatanlarına bağlı bir yaşam sürdükleri belirtiliyor. Tabiat tanrısı «Pan» ile ilgili efsaneye de yer veriliyor. Bu mutlu yaşantının barbar kavimlerin istilasıyla son bulduğu vurgulanıyor. Atina, Roma, Bergama, İskenderiye, Golotha, Suriye gibi eski Yunan mitolojisinde ve Hristiyanlıkta

yer tutan kentlerin adı anılıyor. İlah, Pan, Mesih gibi mitolojide ve Hristiyan inancında yer tutan adlarla metin süsleniyor.

Eski Yunan medeniyetinin aşk, mutluluk, şiir, felsefe dolu yaşantısını Yahya Kemal «Çamlar Altında Musâhabe»de şöyle anlatır :

«Burada, güneş denizden şarkılarla yükseliyor, şarkılarla batıyor. Hayat, gündüz coşkun, gece seyyal bir musiki halinde. Erkekler üryan kahramanlar, kadınlar da ince tüllerle örtülü uzun sebular gibi. Erkek çocuklar, hıyabanlarda demirden daireler atarak üryan koşuşurken, kız çocuklar üryan, bahçelerde rakediyor, gözleri çukurlanan yüksek ihtiyarlar da çamlar altında felsefeden konuşuyorlar. Zevce ve zevcleri gördüm, kollarını birbirinin omuzlarına atmış yürüyorlardı. Yirmi yaşında gençler de, beyaz nişanlılarını, metin kolları üstünde birer kahraman gibi götürerek öpüyordular. Hepsinin başları açık, ayaklarında beyaz sandallar vardı(1990b: 231).»

Metinde en belirgin motifler aşk, arkadaşlık, felsefe, çıplaklık, şarkı olarak karşımıza çıkar. İnsanlarla tabiatla içiçe ve özgür bir yaşam sürmektedir. Aşk ve arkadaşlık bütün yaşamlarını doldurmaktadır insanların. Nev-Yunanilik etkisinde yazılan bütün metinlerde olduğu gibi beyazlık ve incelik insanların temel özelliğidir.

Beyatlı «Çamlar Altında Musâhabe» başlıklı yazılarının birinde Romalılar döneminde imparatorluk yapan Julyanus'ten söz eder. Hristiyanlığın İmparatorlukta kökleştiği bir dönemde tahta geçmesine rağmen Julyanus eski ilahlara inanan insanların koruyucusu olur. Eski Yunan yaşantısının san'atını, aşkını, coşkusunu unutmayan insanlar yeni Kayser'e bildiklerini öğretirler. Julyanus böylece eski alemini sürdürme ve Hristiyanlığa savaş açma kararı alır. Kayser Julyanus İranlılarla yaptığı savaşta yenik düşünce eski ilahlara inananlar da koruyucusuz kalırlar. İseviler, eskiden kalan kitapları yakarlar, ilahları hatırlatan her türlü kaynağı kuruturlar. Eski san'atın, şiirin, felsefenin takipçisi olan insanları diri diri yakarlar. Beyatlı, yazısının bu bölümünde Delos Adasında mabedi olan Apollon'un bir kehanetine yer verir. Asya'dan gelecek bir genç, zulme uğrayan bu insanların kurtarıcısı olacak ve eski yaşantıyı tekrardan kuracaktır. Beklenen ak tuğlu Asyalı genç gelir ve etrafına hayatın güzelliklerini seven insanlar toplanır; baskı altında yaşayan heykeltıraşlar, madalyoncular, mimarlar, ressamalar, eskilerin kitaplarından haber verenler birer birer ortaya çıkar ve hür bir yaşam başlar. Yazıda, İsa'dan on dört asır sonra bu olayın gerçekleştiğinin söylenmesi, insanlık tarihinde yeni bir devir açıldığının belirtilmesi ve

bu devre «Türk İntibahı Devri» adının verilmesi Asyalı genç olarak gösterilen kişinin Fatih Sultan Mehmet olduğunu düşündürmektedir. Yazıda önemli bir nokta olarak, Roma'nın son dönemlerinde uzaklaşılan eski Akdeniz medeniyeti yaşantısının, Bizans'ı izleyen devirde Türkler tarafından tekrar canlandırıldığı düşüncesini görürüz(1990b: 233-236).

«Çamlar Altında Musâhabe»nin ilginç bölümlerinden birisi, Roma medeniyetini gerçekleştiren Etrüksler'den söz edilen satırlardır. Etrüksler Asya'dan gelen bir kavim olarak gösterilir; kısarak sütü içmekte ve tek telli bir saz çalmaktadırlar. Ancak, geldikleri coğrafyanın en eski yaşam tarzıyla uyumlu bir yaşam oluştururlar. Bağbozumlarından çıkan şarabı içerler; Dionysos'un ruhu onlara hayat verir. Sazlarına dört tel daha ilave ederler. Metinde Roma medeniyetini yaratan insanların bizim atalarımız olabileceği düşüncesi, dolaylı bir biçimde geliştirilmektedir(1990b: 243-245).

Yahya Kemal'in Süleyman Sadi takma adıyla Peyam-ı Edebi'de yayınladığı «Çamlar Altında Musâhabe»lerinin sondan bir öncesinde şöyle bir sesleniş yer alıyor :

«Ela gözlü muhibbe
Aşkın ayinini söyleyiniz!
Kumral saçlı genç
Bu yollarda kol kola yürüyerek aşkın ayinine varacağımızı
sanıyordum.

Bu yüksek tepelerde böyle seyyal bir gecede, muşık çiftler
bir mastaba etrafında toplu, Kıbrıs'ın beyaz şarabını,
Lesbos'un siyah şarabıyla karıştırarak, uzun kadehlerle
içecektik»

(1990b: 247)

Yakup Kadri'nin «Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri» adlı nesrini çağrıştıran metin, Lesbos(Midilli Adası) gibi mitolojik çağrışımları olan mitolojideki Delos Adası-bir yere atıfta bulunmaktadır. Aşk, şarap ve sohbet ortamıyla Helenistik bir atmosfer yaratılmıştır.

Yahya Kemal'in Peyam-ı Edebi'de çıkan bu yazılarının bir kısmında eğitim, tiyatro, kadın sorunu, imar, programlı kalkınma gibi elle tutulur meseleler yer almıştır. Ancak «Çamlar Altında Musâhabe» başlığını taşıyan yazılarında bu objektif düşünce dünyasından ayrılarak, Nev-Yunani estetiğini nesirde gerçekleştirdiğini görürüz(1982: 60-61).

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik anlayışı ile eserler vermeyi sürdürmediğini görürüz. «Sicilya Kadınlar», «Biblos Kızlar» gibi birkaç şiiri ile «Çamlar Altında Musâhabe» adı altında topladığı yazılar bir yana bırakılırsa Nev-Yunanilik akımını temsil edebilecek eserleri azdır. Bazı şiir ve düzyazılarında atıflara da yer vermiştir. Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik akımı içindeki asıl etkisini fikri planda aramak gerekir. Fransa dönüşü İstanbul'da gerçekleştirdiği edebiyat sohbetleriyle akıma uygun bir zemin hazırlamıştır. Ancak, Beyatlı'nın değişen tarih anlayışı-1071'i Türk tarihi için milad olarak kabul etme-eski Yunan ve Latin medeniyeti ile bağlarını koparmasına yol açmıştır. Kaynak olarak gördüğü Yunan mitolojisi ve yaşantısı yerine, Osmanlı İmparatorluğunun görkemli dönemlerine yönelmiştir Yahya Kemal. Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik içindeki yerini Rıza Tevfik şöyle değerlendirir :

«Yahya Kemal ile Hellenisme meselesine gelince, verilecek hüküm pek sarıh ve pek kolay formüle edilebilir. Ben fikrimi kısaca arzedebilirim.

Yahya Kemal Bey'in hence malum olan şiirlerinde hiç Hellenisme'in şemmesi yok!... Çok kolaylıkla his olunan bir şey varsa,-Osmanlı İmparatorluğunun inhitatı zamanında-Lale Devri şenlikleriyle, idame-i hayat eden şehvet-perest ve pür-heves bir Bizantinisme'in mahmur bir neşesi var ki, şairin fitri mizacına pek muvafık bir halet-i ruhiye olduğu için o neşeyi, hemen hemen Şair Nedim kadar güzel tasvir etmiştir. Kendi felsefesi de tamamiyle Nedim'in ve Ö.Hayyam'ın ki gibi opportuniste'dir(Yücel 1989: 275-276).»

Rıza Tevfik'in Hasan Ali Yücel'e yazdığı mektupta yer alan Yahya Kemal'e ilgili bu görüş, Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik akımı içindeki yerini ve önemini göz ardı etmektedir. Hasan Ali Yücel'in Yahya Kemal'e ilgili değerlendirmesi de ilginçtir :

«Bana bunları söyleyen Yakup Kadri, kırk beş sene önceki fikirlerinden bugün de ayrılmamış görünüyor. Onun durumu, gerçekten değişmemiştir. Halbuki kaynaklara gitme meselesinde beraber yola çıktığı Yahya Kemal bu ısrarı yapamadı.

Marifet iltifata tâbidir

Müşterîsiz metâ zâyîdir

gerçeğine uydu. Rıza Tevfik'in onda gördüğü oportunistlik de bu olsa gerek!...(Yücel 1989: 277-278).»

Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik akımı içindeki yerini hesap etmeyen ve şairin değişen tarih anlayışını gözden kaçırarak bu eleştiri de gereğinden fazla ağır görünmektedir. Yahya Kemal'i bir bütün olarak ele almayan her türlü değerlendirme

eksik kalacaktır. Kaldı ki bir sanatçının estetik kaygılarla yeni arayışlara yönelmesi ya da bir noktadan başka bir noktaya varması anlayışla karşılanmalıdır.

B) YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

Nev-Yunanilik akımı çerçevesinde eserler veren bir diğer edebiyatçımız-Yahya Kemal'den sonra-yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Yakup Kadri'nin eserlerinde, eski Yunan ve Latin mitolojisine çeşitli atıflar yapılır, benzetme ögesi olarak söz konusu mitolojiden yararlanılır. Hemen hemen her romanında eski Yunan mitolojisinden izler görülür.

Nur Baba adlı romanında, Yakup Kadri, Bektaşilerin yaşam biçimleriyle, ilk Hristiyanların Roma İmparatorluğu zamanındaki yaşamları arasında benzerlikler kurar. İbadetlerini gizli yapan, ayinlerini «katakomp» adı verilen mahzenlerde gerçekleştiren Hristiyanlar, Bektaşilerde olduğu gibi birtakım özel işaretler ve rumuzlu sözler kullanırlar. Bu durum, Hristiyanların sihir ve büyüyle uğraşan ve suikast tertibatı yapan insanlar olarak düşünülmesine yol açar. Yakup Kadri bizde de «Bektaşî Sırrı» adı altında, cahil kişilerin Bektaşilik ile ilgili efsaneler uydurduklarına, yalan ve iftiraya başvurduklarına dikkat çeker. Böylece, Hristiyanlığın ilk ortaya çıkışındaki gizlilik ve üzerindeki baskı ile Bektaşiliğin gelişimi arasında bağlantı kurulur(1977: 21).

Yakup Kadri Nur Baba'da, Bektaşî ayinleri ile eski Yunan'daki Bakkhos(Bacchus)¹ ayinleri arasında benzerlikler bulur. Adonis ayinlerine katılan şarap tortusuna bulanmış perişan saçlı rahibeler ya da Dionysos törenlerine katılarak esrikleşen Bakkhalar(Bakkhantlar)² ile bir Bektaşî tekkesinde ayinlere katılan Nigar-roman kahramanlarından birisi- arasında ilgi kurar(1977: 26).

Giderek yozlaşan Bektaşî ayinleri romanda, Neron'un, Petrone'nin, Trimalkiyo'nun sefahat alemlerine benzetilir. Böylece çöküş dönemi Roma'sı ile

¹ Dionysos'un Latince adı.

² Tanrı Dionysos-Bakkhos'un dinsel törenlerini kutlayan kadınlar olayı.

geleneklerinden kopan Bektaşilik arasında yaşantı bakımından koşutluk kurulur(1977: 75-76).

Yakup Kadri Bektaşi dervişlerini eski Yunan ayinlerinin sürdürücüsü insanlar olarak göstermektedir :

«Mesela tasavvuf onun için bir nevi <mistisizm> idi ve Bektaşilik iptidai, kaba taslak bir <panteizm>den ibaretti; bu mezhebe giren dervişlere gelince; Macid, bunları kendilerine göre rind, lakayd ve biraz da reybi ve kelbi olarak tanıyordu. Filvaki, onca Bektaşi dervişleri umumiyetle İslamiyetten geçmiş ve safiyetini kaybetmiş birer <Diyojen>den başka bir şey değildiler(1977: 99).»

Romanda, Bektaşi ayinlerine katılan bir miralay, Yunan mitolojisinde yeni yetişmiş bakireleri kovalayan Satyrler(Satir)'e¹ benzetilir(1977: 133-134).

Bektaşi tekkesinin Şeyhi Nur Baba, koyu siyah sakalı, sarı uzun, süzgün çehresiyle bir eski Asur padişahının mumyasına benzemektedir. Yakup Kadri, Nur Baba'nın sessiz, hareketsiz, gözleri kapalı duruşunda dini ve uhrevi bir azamet bulur(1977: 168-169).

Yakup Kadri'nin Panorama adlı romanı, eski Yunan mitolojisine ait unsurları içinde barındıran bir eserdir. Romanda Kemalizm İnkılabı her an devrilmek tehlikesi içindeki «Ehram»lara benzetilir(1987c: 45).

Panorama'da, Dicle'nin geçmişten bu yana gördüğü uygarlıklar anlatıldıktan sonra Kemalist İnkılap söz konusu edilir. Yakup Kadri Dicle deyince birçok edebi ve tarihi heyecanı birlikte duymaktadır. Turan, Agniyolağani, İskender, Dara, Plutark, Firdevsi ve Ahmet Haşım bu kelimenin içinde gizlidir. Yakup Kadri Asur ve Gildan efsanelerini, Semiramis'in asma bahçelerini hatırlar. Böylece üzerinde yaşanılan toprağın tarihine gidilmiş olunur(1987c: 107-108).

Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinden kesitler sunulurken Musa Peygamber'le ilgili bir anlatıya yer verilir. Büyük bir kıtlık yaşayan İsrailoğulları, Musa Peygamberden mucize beklerler. Daha önce denizler ortasından yollar açan, kayadan sular fışkırtan, müdafaasız insanları firavunların satırından kurtaran Musa, çölde yalnız kalmıştır(1987c: 120).

¹ Satyrler doğayı simgeleyen cinlerdir. Dionysos olayında yer alırlar.

Karpiç Lokantasında insanların davranışlarını eski Romalı serdar otoritesine benzeten(1978c: 143) Yakup Kadri, roman kahramanlarından birini tasvir ederken «Yırtık pırtık kol ve bacaklarında ise eski Yunan Efeblerinin zarıflığı, ahengi ve çalımı vardı.»(1987c: 188) ifadesini kullanır. Sokak çocuklarının olumsuz davranışlarını aktarırken eski Yunan tragedyalarıyla benzerlik kurar(1987c: 190).

Roman kahramanlarından Hamdi Bey'in ruhsal durumundaki değişiklikten bahsedilirken, Yunan tragedyalarında oyuncuların yüzlerine taktıkları maskeyle ilgi kurar Yakup Kadri(1987c: 195). Değişik çevrelerden insanlar tanıtılırken yüzlerindeki ifadeye dikkat çeker yazar. Nil kenarında oturan Sfenkslerin yüzlerindeki esrarlı ifadeyle benzerlikler görür(1987c: 204).

Panorama'da Atatürk'ün milleti adına ortaya çıkışı, gerçekleştirdiğı işler ve ölümü ile Prometheus söylencesi arasında koşutluk kurar Yakup Kadri(1987c: 326). Atatürk'ün ölümünden sonra onunla ilgili yazılanları eski Yunan destanlarıyla karşılaştırır. Troya önünde can veren yiğitler ya da yarı tanrıların hiçbirini hakkında, Atatürk'ün ölümünden duyulan üzüntüyü dile getiren metinler benzeri eserlerin yazılmadığını belirtir(1987c: 354).

Roman kişilerinden Sevim, fidan boyu ile tepeden tırnağı zırhlar ve silahlarla kaplı bir Minerva¹ heykeline benzetilir(1987c: 357). İlerleyen bölümlerde Sevim şöyle anlatılır :

«Heli İsviçre dağlarında geçirdikleri bir kış mevsiminden sonra Sevim, bütün manasıyla bir <Diana>² kesilmişti.

Ebedi bekarate and içmiş Jüpiter'in³ kızı gibi, o da ellerinde birer kargıya benzeyen sivri uçlu nikel kaynak değnekleriyle dağ tepe dolaşüyor ve hiç şüphesiz birtakım perilerle dolu olan çam ormanlarının bir ucundan girip öbür ucundan çıkıyordu(1987c: 361).»

Panorama'da Ahmet Nazmi, insanlığın bir gün eski Roma İmparatorlu devirlerindeki gibi bir dünya oluşturacağına inanır(1987c: 378). Avrupa'da Hümanist kültürün yok oluşundun söz edilirken Çin, Hint, Asur, Gildan, Mısır, Roma, Yunan uygarlıklarının çocuğı olan Avrupa'nın hak, adalet ve insanlık yolundan uzaklaştığı

¹ Tanrıça Athena'nın Latince adıdır.

² Yunan Artemis'yle bir tutulan İtalyalı bir Tanrıçadır.

³ Yunanlılardaki tanrılar tanrısı Zeus'un Latinceleştirilmiş adıdır.

belirtilmektedir(1987c: 384). Hristiyan ve Greko-Latin kültürünün eseri olan Avrupa uygarlığının yıkılmaya yüz tutmasını, German barbarlarının Roma'yı yıkmasına benzetir Yakup Kadri. Anıtlar, mabetler, kurumlar yok olacak; insani vasıflar ortadan kalkacaktır. İnsanlar tekrar mağara çağına dönecektir(1987c: 385-386).

Yakup Kadri romanında, Bakkhos'a benzettiği bir Amerikalının bütün cinler, periler ve yarı tanrılar gibi, ancak gece iyice ilerledikten sonra ortaya çıktığını belirtir(1987c: 412).

Panorama'da Yakup Kadri, eski Yunan medeniyetindeki insanların yaşantısıyla çağının insanlarını karşılaştırır. Sokrat gibi bir aydının bile yalın ve gösterişsiz bir yaşam sürdüğünü belirtir. Günümüz insanının ise ihtiyaçları hiç bitmemektedir. Bitmeyen ihtiyaçlar, çağımız insanını yırtıcı ve saldırgan yapmıştır. Fikre tahammülsüzdür günümüz insanı. Oysa Sokrat'la sofistler arasında geçen diyalektik yarışları, Akademiyus bahçesinde yapılan tartışmalar eski Yunan'da olgunluk içinde gerçekleştirilmiştir. Yakup Kadri bu bölümde eski Yunan'daki canlı, olgun ve demokratik tartışma ortamına dikkat çeker(1987c: 441-443).

Platon döneminde eski Yunanlıların mitolojik hayat duygusunu bir yana bırakamadıklarını, trajik ve destani unsurların kaynağını da hâlâ tanrıların mekanı Olympos dağında aradıklarını belirtir Yakup Kadri. Bundan dolayı tanrı, tanrıça, yarı tanrıların ve bunlarla ilgili imparatorların dışında kalan insanların önem kazanması mümkün olmamıştır. Yakup Kadri günümüz insanının nice Prometheus'lar, Herkül'ler, Vulcanus'lar¹ çıkaracak güçte olduğunu anlatır(1987c: 443-445).

Panorama'da Yakup Kadri'nin altını çizdiği noktalardan birisi de, eski Yunan'da Akdeniz medeniyetinin ve bu medeniyetin ürünü olan Akdeniz insanının oluştuğu düşüncesidir(1987c: 448).

Romanda eski Yunan'ın efsanevi kişiliklerini-Prometheus gibi-ancak sanatsal yaratıcılığı olan insanların elinden tanıyabildiğimiz belirtilir(1987c: 477).

Yakup Kadri Panorama'da Atatürk İnkılaplarının ilk uygulayıcılarının zamanla kokuşmuşluğa ve sefih yaşantıya yönelişlerini mitolojik bir hikayeyle koşutluk kurarak anlatır :

¹ Yunanlıların Hephaios'ta uyla bir tutulan Roma ateş tanrısı.

«Evet bu akıncılar, bu serdengeçtiler, çelik kuşaklarıyla demir çıplaklıklarını bir yana atıp, keyif ve rahat sedirine yaslandıkları günden beri her biri topuğundan yaralanmış birer Akiles'e¹ dönmüş ve ipekli gömlekleri eğinlerine kefen, somaki banyo tekneleri cesetlerine mezar olmuştu(1987c: 557).»

Hüküm gecesi adlı romanda «Bu yaptığınız hepimize sanki bir «Suplice de Tantale»²dır, ifadesine rastlarız.

Romanda Samim'in vurulduğu gece arkadaşlarının duyduğu üzüntü ile Akhilleus'un arkadaşı Patroklos'un cesedi karşısında duyduğu üzüntü arasında benzerlikler kurar Yakup Kadri(1987b: 92). İlerleyen sayfalarda Sokrat'ın yaşam felsefesi hatırlatılır; ahenkli bir şiir güzelliği içinde yaşamak ve ölmek(1987b: 93-94).

Hüküm Gecesi'nde Ahmet Kerim, Bizans üstüne düşünür. Ona göre Bizans yarı Asyalı, yarı Yunanlı, yarı Hristiyan ve yarı putperest bir medeniyettir. Ahmet Kerim Bizans'ı şehvet ve sefahatten çökmüş melez bir medeniyet olarak görür(1987b: 97-98).

Yakup Kadri romanda, İttihat ve Terakki'nin baskı döneminde yaşayan ülke halkını, Roma'nın Katakompalarında yaşayan korkulu insanlara benzetir(1987b: 127).

Hüküm Gecesi'nde Süleyman Nazif'in güçlü gazeteci kimliğini anlatırken Yakup Kadri, onu Moloh Tanrısı'na³ benzetir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, Avrupalıların dağılan bu imparatorluğa bakışlarını Yakup Kadri, eski Roma'da ölüm güreşlerini localardan seyreden Roma İmparatorlarının tavrına benzetir(1987b: 209).

Roman kişilerinden Ahmet Kerim, İstanbul'u Sodom'a, Gomore'ye benzetir(1987b: 218). Ahmet Kerim Gomore'ye dönmüş İstanbul'un bu halinden kendisini de sorumlu tutar(252).

Hüküm Gecesi'nde çağdaş filozofların bile, bize Sokrat'tan daha yakın

¹ Troia savaşının en büyük Yunan kahramanı Akhilleus'dir. Troia'lıların ünlü kahramanı Hektor'u öldürür. Ancak Paris'in attığı bir okla vücudunun tek yara alabilecek yeri olan topuğundan vurularak ölür.

² «Suplice de Tantale», «Tantale Ezizeti» anlamına gelir. Ölüler dünyasında suyun ve meyvelerin yanında aç ve susuz kalma cezasına çarptırılmış efsanevi Tantolos'dan gelen bir anlatıya dayanır.

³ Tanro Moloh, İncil'de adı geçen Melek'in Kartacalıdır. Kartacalılarda Güneş-Tanrı.

olmadıkları vurgulanır(1987b: 297).

Yakup Kadri'nin eski Yunan'a ve Hristiyanlığa ilişkin mitolojik motifleri en yoğun kullandığı romanı Sodom ve Gomore'dir. Romanın önsözünde Sodom ve Gomore'nin Tevrat'ta geçen iki kent olduğunu belirtir Yakup Kadri. Lût ve İbrahim dönemlerinde, Filistin bölgesinin türlü ahlak bozukluklarıyla Tanrının gazabına uğramış kentleridir. Yakup Kadri, düşman işgali altındaki İstanbul'u bu kentler gibi görmüştür(1981d: 21).

Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri epigraflara¹ yer verir. Epigraflarda Sodom ve Gomore kentlerindeki ahlaksız, sefiş yaşantı anlatılır ve insanları bekleyen sondan söz edilir.

Roman kişilerinden Captain G.J. Read bir Apolloh heykeli kadar yakışıklıdır. Birçok tanrıçayı denizlerde, ormanlarda, yalçın dağ başlarında baştan çıkaran mitolojik bir hayvan kadar çekicidir(1981d: 26-27).

Romanda eski Yunan'daki sefahat alemlerini çağrıştıran satırlara rastlanır :

«- Ah, tamamıyla Bizanten bir gece; tamamıyla Bizanten!... diye söylendi. Ve küçük, ince, sarışın bıyıklarıyla oynayarak kendini tatlı bir hayale bırakan bir aşık tavrıyla gözlerini süzdü :

- Hele o delikanlı... O tunçtan bir genç tanrı heykelidir. Esmer ve parlak derisinin üzerinden hiç durmaksızın birer billur damlası gibi akan o berrak, o iri ter tanelerini niçin birer birer yutmadım? Daima gözlerinin üstüne doğru dökülen gür ve siyah saçlarının abanoz siperliği altında bana bakarken bütün irademi kaybediyordum, eriyordum(1981d: 67).»

Roman kişilerinden Necdet, insanların insanlara yaptığı işkenceler içinde en alçakça olanının eski Mısırlıların kazık cezası olduğunu düşünür(1981d: 74-75). Necdet'ir ruh durumunu aktarırken Yakup Kadri, Sokrat'ın baldıran otunu içerken hissettikleriyle benzerlik kurar(1981d: 89).

Sodom ve Gomore'de Majör Will'in hazırladığı zevk ve şehvet odasını konuklar Pompei'ye benzetirler(1981d: 132). Zevk ve şehvet odasında geçirilen gece de bir

¹ Sodom ve Gomore'de Yakup Kadri 17 adet epigraf kullanmıştır. Bunların büyük bölümü «Ahdi Atik»ten alınmıştır.

Babil gecesine benzetilir(1981d: 136). Gecede iki genç kızın «Sodom'cu» sarmaşmalarını anlatır Yakup Kadri(1981d: 137). Genç kızlar, birbirleriyle sevişme anı içerisinde iki Nenf'e¹ benzetiliyor. İstanbul yaşadığı bu günahkar yaşantıdan dolayı bir Sodom ve Gomore'den, bir Babil'den, bir Ninova'dan farksızdır(1981d: 155).

Romanın İngiliz subayı kişilerinden Captain Jackson Readl, kadınlar üzerindeki etkisi nedeniyle Apollon'a benzetilmiştir(1981d: 163). İlerleyen sayfalarda roman kişilerinden Necdet, Captain Jackson Readl ile-Leyla üzerindeki etkisi nedeniyle-karşılaştırıldığında, Apollon benzetmesi de tekrarlanır(1981d: 172).

Yakup Kadri Yaban adlı romanında anlattığı köyü bir Hitit harabesine, insanları da toprak altından çıkarılmış heykellere benzetir(1987d: 51). Köylülerin oturuşları, eski Yunan döneminde yas tutan kadınlarınkı gibidir(1987d: 54).

Yakup Kadri, romana adını veren «Yaban» sözünü açıklarken, Anadolu köylülerinin, tıpkı eski Yunanlıların kendilerinden başkasına «barbar» lakabını vermesi gibi her yabancıya yaban dediklerini belirtir(1987d: 55).

Köylü kadınlardan Cennet'in, köy halkına direnip kocasına boyun eğmesini Yakup Kadri, Homeros dönemindeki esir kızların davranışlarına benzetir(1987d: 71). Cennet'in kararlı görünüşü ise Diana'nınkı gibidir(1987d: 79). Köylülerin dibek başında, yalak kenarında çalışırkenki hareketleri eski Mısır ve Yunan taşlarında görülen ritmik pozları hatırlatır Yakup Kadri'ye(1987d: 112).

Yakup Kadri kırlarda sürüsüyle gezen bir çobanı-basitliği, hareketlerinin yalınlığı nedeniyle-Vergilius'in anlattığı çobanlara benzetir(1987d: 141). İçinden çıkamadığı bir durumla karşılaşan roman kahramanının halini, gökyüzünü araştıran bir Gildani müneccimin tutumuyla ilişkilendirir(1987d: 144).

Uzun süren savaş yıllarından sonra köyüne dönen Şerif Çavuş'un halini tahlil ederken mitolojideki Ülis(Odysseus) efsanesine başvurur Yakup Kadri :

«Ben gittikçe artan bir merak ve heyecanla bu acayip «Odise» kahramanına bakıyorum. Ülis de, on yıl denizlerde kayboldu. Memleketine döndüğü gün bir domuz çobanının ağılında, delikanlı

¹ Nenf(Nenf, Nympha) : Eski Yunan'da doğal ve tanrısal varlıkların dişilerini adlandırır, ikinci derecedeki tanrıçalardan sayılır.

olmuş oğluyla karşı karşıya geldiği zaman ne oğlu onu ne de o oğlunu tanıdı. Fakat, iffetli ve sabırlı karısı Penelope, henüz hiç kimseyle evlenmemiş, onu evinde bekliyordu.

Bu Anadolu ‹Ulis›inin karısı ise çoktan bir başka adama varmıştır. İşte Şerif Çavuş'un ‹Odise›si asıl burada düğümlenecek(1987d: 164).»

Yakup Kadri'nin, İstiklal Savaşının en yoğun günlerinde-üstelik bireyselliğin ayrımına varamamış, koşullarından dolayı varması da mümkün olmayan-insanlardan bir mitoloji kahramanı davranışı beklemesi tuhaf görünmektedir.

Romanda köylü kızı Emine, güzelliğiyle bir Frigya heykelini andırmaktadır(1987d: 167). Düşman saldırısına uğrayan köyde ‹Küçük Hasan› işkenceyle öldürülür. Facianın failleri ise eski Truva'nın kahramanları gibi ganimeti paylaşmaktadır(1987d: 203).

Yakup Kadri Bir Sürgün'de Paris kentini Babil gibi, Ofir¹ gibi, Semiras'ın asma bahçeleri gibi bir masal kenti olarak gördüğünü belirtir(1987a: 114).

Romanda Ragıp Bey ablak yüzlü bir Mefistofeles'e² benzetilir(1987a: 159). Bir gönül ilişkisinden dolayı sözü Satyre'lere getiren Yakup Kadri, Satyre'lerin bir ilişkiden sonra hemen yenisini aradıklarını anlatır(1987a: 184).

Romanda Osmanlı İmparatorluğunun Batı Kapitalizmi tarafından yıkılışıyla, Roma'nın barbarlar tarafından yıkılışı arasında ilgi kurulur(1987a: 204). Yakup Kadri, Athena'nın Atina kentinin hakimi olmasını, Athena'nın vücut özellikleriyle Atina kentinin mimarisi arasındaki uygunluğa bağlar(1987a: 220). Bir Sürgün'ün kadın kahramanlarından Arlette, bir eski Mısır ilahesinin putuna benzetilir(1987a: 222).

Greko-Latin medeniyetlerinin yegane mirasçısı olarak kendilerini gören Avrupalıların, Roma şehrini yıkan barbarlarla ya da Grek sanatının en güzel eseri olan Parthenon'u³ topa tutan Venediklilerle aynı soydan geldiklerini hatırlatır Yakup Kadri(1987a: 267-268). Avrupa'nın Roma'nın insani değerlerinin mirasçısı

¹ Eski Ahit döneminde altınla ünlü, yeri belirlenememiş bir bölge.

² Mefistofeles(Mefisto, Mephistopheles) : Hristiyanlıkta şeytan. Faust efsanesinin temel kişilerindendir. İlk efsanelerde adı Mephostophiles(Işıksever) idi.

³ Parthenon : Atina'da Akropolis'in üstündeki Athene tapınağı.

olmadığını, hatta Roma'yı yıkan barbarların bugünkü Avrupalıların ataları olduğunu belirtir(1987a: 296).

Yakup Kadri Kiralık Konak'ta eski Yunan mitolojisinden izler taşıyan bir tabloda söz eder. Ağaç altında yarı dişi yarı erkek bir delikanlı uzanmış uyumaktadır. Arkasında ise, elinde küçük bir lamba ile uzun çıplak kollu bir Psyche vardır. Bilindiği gibi Psyche(Psykhe) eski Yunan'da kişileştirilmiş insan ruhudur.

Ankara adlı romanında Yakup Kadri, roman kişilerinden Selma'yı Paphos'a¹ benzetir(1994: 127).

Romanda Cumhuriyetin ilk yılları Ankara'sından söz ederken Yakup Kadri, Mısır'ın mumya sandukalarını ve Roma'nın Katakomp dehlizlerini hatırlar(1994: 142).

Selma'nın ikircikli ruh halini Yakup Kadri, evvel zamanın işkenceye mahkum Tiran gözdelerine benzetir(1994: 167).

Yakup Kadri Ankara adlı romanında Atatürk'ü, eski Yunan heykeltıraşlarına bir genç tanrı kafası örneği olacak derecede düzgün ve ahenkli bir yüze sahip olarak tasvir eder(1994: 176).

Cumhuriyet'in ilk yılları Ankara'sı anlatılırken mitolojideki Orfe² efsanesine yer verir Yakup Kadri :

«Ankara, bütün manasiyle bir Orfe masalını yaşamaya başlamıştı ve bu masalın kahramanının saçlarındaki güneş, gözlerindeki gök parıltısıyla daima taze, daima coşkun bir ezeli gençlik kaynağı gibi yeşil Çankaya tepesinde çağıldığı ve onun varlığından bir seyyalenin daima aşağıya doğru aktığı hissolunuyordu(1994: 182).»

Homeros'un Odysseia destanını bir roman olarak kabul eder Yakup Kadri. İnsanla insan, insanla tabiat yada insanla kaza ve kader arasındaki mücadeleyi yansıtan büyük bir roman olduğunu belirtir(1994: 186).

¹ Paphos : Kıbrıslı Aphrodite'e verilen bir lakap.

² Orfe(Orpheus) : Müzikçi ozan... Trakya mitolojisinin ürünüdür. Müziği ve şiiriyle bütün varlıkları büyülemiş, vahşi hayvanları kendilerinden geçirmiş, ölüm ülkesine bile baş eğdirmiştir.

Avrupa'da Sanayi Devriminden sonra ortaya çıkan, eziyet ve sıkıntı içinde bütün insani özelliklerini yitirmiş proleterya, Roma'nın esir sürülerine benzetilir(1994: 187).

Romanda, bir parti esnasında coşkuyla dans eden kadın, Dionysos ayinlerinin Bakkha'larına benzetilir(1994: 206). Yıldız isimli bir genç kızın vücut güzelliği övülürken bedeninin eski Yunan fresklerindeki Hermaphroditos¹'ye benzediği söylenir(1994: 215).

Orta Anadolu'nun devlet çiftliklerindeki hayvanların görünüşü mitolojik bir havayla anlatılır :

«Sonra daha yakından, rüstai ve Tevrati manzara bütün azametiyle göz önüne serilirdi. Kafaları, kadim Yunan şairlerinin kutsallaştırdığı kafaları <Pan>ın kafasını hatırlatan, fakat gövdeleri Tiyh sahrasında yürüyen eski hakimler gibi topuklarına kadar yünlü örtü ile örtülü keçilerle muhteşem gerdanlı, kalın korkunç boynuzlu koçların, bir mitolojik ordunun kahramanları gibi yığın halinde yürüdükleri görülürdü(1994: 229).»

Romanda, köylere yapılan ziyaretler ve köy evlerinde konaklamak, Vegilius'in Bukolik'lerindeki² kır sayfaları gibi telakki edilir(1994: 230).

Cumhuriyet'in yıldönümü kutlama şenliklerini Yakup Kadri, Homeros'un «bin sesli unsur» dediği poyrazlı bir deniz manzarasına benzetir(1994: 235). Halkın coşkulu katılımıyla gerçekleşen kutlama şenliği, Yakup Kadri'nin kaleminden Ankara romanında, mitolojik bir anlatıya dönüşür :

«Hayır, bu ordu, dev gibi insan dalgaları, Yehova'nın nice kavimlere vadedit de bir türlü veremediği cenneti onun elinden zorla olmaya koşuyordu. Bu cennet, Fırat'la Dicle'nin kolları arasında bir güzel maşuka gibi serilip yatan ve Akdeniz'in tatl tuzunu, bir yiğit bedenindeki teri emercesine, her aşk mevsimi uzaktan uzağa sömüren ülkeler melikesidir. Belki, şimdi; belki, şu anda bastıkları toprak onun topraklarıdır. Belki, biraz sonra mavi Ege'nin aydınlık ufukları görünecektir. İşte, ak tenli ve ıslak saçlı Nenfeler, gülen ve kaval çalan boynuzlu ilahların etrafında rakediyor. İşte, Truva'dan dönen çıplak pehlivanlar; işte periler, işte cinler... Hey savulun; biz geliyoruz!(1994: 236-237).»

¹ Hermaphroditos(Hermafrodit) : Hermes'le Aphrodite'nin oğlu. Erkek ve dişi cinsini kendisinde birleştirmiştir.

² Eclogae(veya Bucolica) : Vegilius'in 100'er dizeden oluşan 10 şiirini içerir. Bukdik şiirin özellikleri : 1). Kır yaşamıyla, köylü ve çobanlarla ilgili olması; 2). Bu çobanların müzik ve şiirle ilgili olmaları; 3). Aşık olmaları.

Bir Serencâm adlı kitabında topladığı hikayelerinden «Rahmet»te, Yakup Kadri «Masalların en civanmert, en ihtiraslı ilahları denizlerden doğmadı mı? Akilos'un anası bir deniz kızıydı.»(1983a: 192) der. Aynı hikayede kadın, yaratılıştan kuvvetli bir varlık olarak gösterilir. Zeus'dan Yehuda'ya kadar bütün ilahların dışı olması gerektiği düşüncesi savunulur(1983a: 193). Kadının erkeğini elinde tutma gücü, Ülis'i(Odyseus) adasında hapseden ilaheden¹ daha güçlüdür Yakup Kadri'ye göre(1983a: 197). Hikaye kahramanının kalbi «Bir zamanlar Nefis'lerin oturduğu berrak ve derin bir memba gibi»dir(1983a: 198). Hikayede Balkan Harbinden dönen aç askerlerin doldurduğu caminin görünümü, Hristiyan fedailerinin yabani hayvanlara yem yapıldığı Roma sirklerine benzetilir(1983a: 206). Hikaye kahramanı Emin'i, Yakup Kadri, eski Yunan mermerlerinde rastlanmayacak bir timsal olarak gösterir(1983a: 214).

Milli Savaş Hikayeleri'nde yer alan «İssız Köy ve Dilsiz Kız» adlı hikayesinde mitolojik bir atmosfer oluşturur :

«Çöllerde esrarlı Nil'in kenarında Adem'in kaleleri gibi yükselen heybetli ve karanlık Ehramların içine girip çıktım; beş bin yıllık bir gece içinde uğursuz yarasaların uçtuğunu seyrettim. Firavunların açık lahitlerindeki boğuk yankıları dinledim; Nemfis'in bütün taşlarıyla konuştum; gece, ay ışığında dünyadaki muammalı «İsfenks»lerin en kocası ve en kocamanıyla karşı karşıya çömeldim. Karkallanın hamamlarını; Neron'un seyrettiği güreş meydanlarının bütün korkunç ve gizli köşelerini bilirim. Vaktiyle beşeriyetin en muzdarip ve en sefil insanlarına sığınmak olan Katakomp'larda, elimde titrek bir ışıkla; adım adım dolaştığımı hatırlıyorum. Burası, insanların insan keminden masun kalmak için diri diri gömülmeye razı oldukları mezarlardır. Narin ve Nermin Fruanta'nın gülleri buradadır; iki bin yıllık sahipsiz ölü kemikleri, burada, yalvaran bir esirin kolları gibi hâlâ ayaklarınıza dolanır(1972: 31-32).»

Hikayede Dilsiz Kız'ın yüzü, «Ehramları bekleyen İsfenks'in yüzü kadar kilitli, Roma Katakomplarının duvarlarındaki iptidai Meryem Ana resimleri gibi ifadesiz»(1972: 36) olarak anlatılır.

«Hüseyin Çavuş» adlı hikayede, Çavuş'u «Mesih'e müritlik eden balıkçılar gibi huşu ve inkiyat içinde dinledik»lerini(1972: 99) belirtir Yakup Kadri.

¹ Odyseus'u(Ülis) Ogygie adasında yıllarca tutan ilahe Kalypso'dur.

Yakup Kadri Okun Ucundan adlı kitabında topladığı mensurelerinde, mitolojiye az sayıda atıfta bulunur. Canani Musa'nın Asasına, Süleyman'ın mührüne, Semiramis'in bahçelerine, İskender'in ayinesine, Cem'in camına, Kayser'in nam ü şanına, Karun'un hazinelerine değişmeyeceğini söyler(1946: 9). Elinde olsa Astarte'den¹ Athena'ya kadar bütün ilahelere danışacağını belirtir(1946: 16).

Erenlerin Bağından adını taşıyan kitabında ilahların yatağına girdiğini, ilahlarla diz dize yemek yediğini söyler. Gürültücü Zeus'un, sarhoş Dionysos'un kendisine yar olamayacağını anlatır(1946: 32).

Yakup Kadri Horatius'un² görkemli yaşantısından da söz eder. Roma'da gösterişli bir şekilde yaşayan şairin olaylara ve insanlara ince bir alayla baktığını anlatır(1946: 33).

Erenlerin Bağından'da Yakup Kadri, Roma'nın görkemli yaşantısının kaybolup, devlet teşkilatının çöktüğü dönemleri de anlatır. Akdeniz kıyılarına kadar dayanan bu güçlü imparatorluk, barbarların istilasına uğrar. Kayserler tahttan indirilir, putlar kırılır, esirler kanun yapmaya başlar, yabancılar soylu Roma'lıların yatağında yatmaya başlar, karmaşa topluma egemen olur. Roma'nın «ilahî» sayılan devlet düzeni, Kayserlerin taptığı ilahları İsa'ya yenilmiştir. O günden sonra da insanlar, neşe nedir bilmemektedir(1946: 33-34).

Eski Roma'daki görkemli eğlence yaşamından ve Horatius'un kişisel macerasından gıptayla söz eder Yakup Kadri. Günümüz insanının teknik imkanlar bakımından geçmişe oranla üstünlüğü Yakup Kadri'yi tatmin etmemektedir. Şair Horatius'un eski Roma'da yaşadığı aşk, sohbet dolu hayat onu daha fazla cezbetmektedir(1946: 34-35).

Aşktan mutluluk bekleyenlerin yanıldığını söyler Yakup Kadri. Saba Melikesi'nin Süleyman'a kavuşmadan önce ağladığını, Psykhe(Psyche)'nin³ aşkın en mükemmeli

¹ Astarte : Babil'de Aphrodite yerine tapınılan dişi tanrı.

² Augustus çağı edebiyatının ikinci büyük ismi Quintus Horatius Flaccus'tur(İ.Ö. 65-8).

³ Ruh anlamına gelen Psykhe Latin yazarı Apuleius'un «Dönüşümler» adlı eserinde anlattığı «Eros'la Psykhe» masalının kahramanıdır. Metinde Psykhe'nin Eros'la yaşadığı aşka atıfta bulunuluyor.

tatmışken tövbe ettiğini, Hero'nun elindeki meşaleyi söndürerek aşığı Leandros'un¹ ölümüne yol açtığını bu düşüncesine kanıt olarak gösterir(1946: 36-37).

Bugün de çok bilinen Eros efsanesini Yakup Kadri şöyle anlatır :

«Sevda okundan kim masum kaldı? Kimin kalbinde onun yarası yok? İlahlar bile vuruldu. Zira onu tutan gözü bağlı bir küçük çocuktur²! Dünyanın ortasında duruyor ve hedefini bilmeyerek sağa, sola, öne, arkaya muttasıl atıyor. Onu kimse cezalandıramaz, çünkü masumdur. Kimse gözünden bağı çekemez, çünkü büyülüdür. Zaten fanilere onu görmek nasip almaz ki... O kaza ve kader gibi ilahi bir babayla, şeytani bir anadan³ doğdu(1946: 36).»

Yakup Kadri yukarıdaki metinle ahenkli nesrin güzel bir örneğini vermektedir. Aşk ilahi Eros Yunan mitolojisinin temsilcisidir ve kalpleri delen okun ucundan çıkacak sesler, «Okun Ucundan»ı oluşturacaktır(1932: 320-321).

Erenlerin Bağından adlı kitabında Yakup Kadri ölüm gerçeğini de sorgular. Aspasya'nın⁴, Kleopatra'nın Sokrat'ın, Seneca'nın, Homeros'un, Vegilius'un, Horatius'un, Sezar'ın, Anıbal'in ölümlemlerini anlamsız bulur(1946: 40). Seneca'nın mal, mutluluk ve her türlü dünyevi hazlar bizim dışımızdadır düşüncesi, Yakup Kadri'nin benimsediği bir görüştür(1946: 43).

Gönlünün bağlandığı son aşkın kendisine ihanetini, krallar kralı Agamennon'u öldüren kadının⁵ tutumundan daha insafsız bulur Yakup Kadri. Zebanileri seven ilahların bile kendisi kadar mutsuz olmadığını belirtir(1946: 48).

Erenlerin Bağından'da mitolojik benzetmelere de başvurur Yakup Kadri :

«Sen ki, yıldırımlar hırsızı «Promete»sin; sen ki, üstünde yaşadığımız bu meş'um küreyi bir çamur yığını gibi omuzunda taşıyan «Atlas»⁶ mısın?(1946: 51).»

Yakup Kadri'nin Nev-Yunanilik Akımı anlayışı çerçevesinde yazdığı en güzel

¹ Hero ile Leandros sonu ölümle biten bir aşk öyküsünün mitolojik kahramanlarıdır.

² Yunan mitolojisinde aşk tanrısıdır. Kanatlı ve güzel bir erkek çocuğu olarak tasarlanmıştır. Başı güllerden örülmüş bir çelenkle süslüdür; ok ve yay taşır.

³ Eros'un Ares'le Aphrodite'in oğlu olmasına atıf yapıyor.

⁴ Miletos'lu Aspasia : Atina'da aralarında Sokrates, Alkibiedes, Pheidias ve Perikles gibi sanatçı, edebiyatçı, filozof ve devlet adamlarının bulunduğu bir çevrede yaşayan akli, zekası ve güzelliğiyle tanınan Yunanlı kadın(M.Ö. V.yy).

⁵ Agamennon'un karısı Klytaimestra ve aşığı Aigisthos tarafından öldürülüşüne atıf yapıyor.

⁶ Atlas : Zeus tarafından gökkubbeyi omuzlarında taşımaya mahkum edilen dev.

measurelerden biri «Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri»dir. 1914'de Nevsalı Milli'de yayınlanan yazı, eski Yunan edebiyatında görülen diyalog şekliyle oluşturulmuştur. Ancak, herhangi bir konuşmadan farklı olarak, bir konunun iki ayrı cepheden açıklanması yoluna gidilmiştir. Yazıda, bir genç kızla bir delikanlı yolda karşılaşırlar. Yaşları birbirine yakın olmasına karşın aralarında, 2500 seneden fazla bir tarih ve zaman farklılığı vardır. Genç kızın anlattığı yaşam 2500 yıl öncesine aittir. Delikanlı ise günümüzde yaşamaktadır. İkisi de Lidya'lıdır(Manisa'yı da içine alacak şekilde İzmir ve dolayları). Siyah saçlı yabancı Anadolu'nun içen, oynayan, çalan, söyleyen, seven, sevişen-insani her hareketi ve isteği özgürce yerine getiren-eski Yunanlı kızın karşısında, bunları gizleyen ve açıklanmasını günah sayan Asyalı bir medeniyetin insanı olarak konuşmaktadır(Yücel 1989: 268-270).

Mensurede Siyah Saçlı Yabancı, kendi macerasının Ülis'in macerasından iki kat daha heyecanlı olduğunu söyler(1946: 87). Berrak Gözlü Genç Kız kendisini Bakkhos'a(Dionysos) süt veren, ayın günlerinde insanların sefahatine, diğer zamanlarda ilahlar meclisine katılan kadınlara benzetir(1946: 88).

Siyah Saçlı Yabancı'nın, Berrak Gözlü Genç Kıza şöyle seslendiğini görürüz :

«Berrak gözlü genç kız! Gerçi büyük ve mukaddes «Helikon»¹ dağı sakinlerinin, menba başlarında kaval çalan masum kalbli railere, genç raiyeler kıyafetinde tecelli ettiklerini işittim; gerçi bu ilaheler biaman'ın(Zeus) kızları, bu perran Olimpiyad perileri çok pür hevestirler. İlk yıllarında sade bir rai olan «Eziyovnds»² in nayine onlar değil miydi ki mevkible «Helikon»dan inip layemutların nefhasını üflediler(1946: 88).»

Parçada pınar başlarında kaval çalan çobanlar, onlara çoban kızı kılığında görünen tanrıçalar ile mitolojik bir ortam oluşturulmuştur.

Berrak gözlü genç kız Dionysos'un dünyaya gelişini mitolojik bir öykünün içinde anlatır :

«Bugün kendini tes'id ettiğimiz ilah da esrar içinden çıktı. Mes'ud(Kadmus)'un³ kızı (Zemele)⁴ onu (Zeus)'un ateşinden

¹ Sanat tanrıçasının kutsal dağı... Nusa'lar Boiotia bölgesinde bulunan bu dağın tepesinde otururlarmış.

² Heziyodos : Eski Yunan'da bir şair.

³ Thebai şehrinin kurucusu Kadmos Semele ve İno'nun babasıdır.

⁴ Kadmos'la Harmonia'nın evlenmesinden doğmuştur. Trakya asıllı Semele öte dünya-tanrıçasıdır.

doğurdu¹ ve ilahi çocuk doğar doğmaz bir insan şeklini aldı. Çok yürüdü, çok gezdi. Lidya ve Frigya'nın altın illerinden ateşin İran sahralarına geldi, oradan Lidya'nın yabıs toprağına geçti; mes'ud Arabistan'ı baştan başa gezdi ve sahilleri tuzlu sularda yıkanan Asya'da bir müddet aram etti. İlahi genç, validesinin ortağı layemut <Hira>dan kurtulmak için her geçtiğı yerden izlerini sildi ve ancak Tepte'dir ki ilk defa, afakı mevkibinin vaveylası ile doldurdu ve fanilere, fani şeklinde bir ilah olduğunu gösterdi. Ve bütün beldeleri şarkılar, kahkahalarla fetheyledi. Siyah saçlı yabancı! Bu altın başlı bir genç ilah idi(1946: 89).»

Metinde Dionysos şölenlerinin coşkusu; aşk, şarap ve eğlence dolu eski ilahi yaşam çağrıştırılıyor.

Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kız arasında geçen ve aşağıya aldığımız diyalog her ikisinin yaşama bakışlarının farklılığını yansıtmaktadır. İlahiler dünyasında ve Dionysos'un ayinlerinde yaşayan genç kıza karşın, delikanlı Asyalı bir yaşamın sertliği içindedir :

« - Ey berrak gözlü genç kız! Bil ki Kadmos'un küçük oğlu <Baküs> asla bir ilah değildi. Onun made ki bir alüfte idi. Lahti(İzmenus) tepesinde yanan edebi bir ateş cezadır.

- Sus sus; siyah saçlı yabancı ...

- <Baküs> Lidya'lı bir genç adamdı; ben de orahım; berrak gözlü genç kız; ben de Lidya sahillerinde doğdum; fakat hiç bir zaman ona ilah demedim. Memleketimin birçok mefahiri vardır; ezcümle bilirsin ki, yüz beldenin benimsediğı (Omüros) Lidya diyarından çıktı ve o belki, bir nimilah idi, fakat <Baküs> fakat <Diyonisos> hayır! Berrak gözlü genç kız! Diyonisos, hatta bir nimilah bile değildi. Bu, saçları kokulu, kumral turalı ve siyah gözlerinde Afrodita'nın nâzünigâhını saklayan kadın endamlı, narin bir sahtekardı. Şehirden şehre gider ve her gittiğı yerde sadedil genç kızlara karışır, onlara bir nevi <Baküs> esrarından bahsederdi(1946: 89-90).»

Siyah saçlı yabancınn Dionysos'u alaya alan bu sözleri üzerine Berrak gözlü genç kız, onu Dionysos dinine hürmete davet eder. Dionysos'un insanları besleyen Demeter'den² daha yararlı bir tanrı olduğunu anlatır. Dionysos'un usaresinden o

¹ Zeus'un Semele'ye aşık olması ve Hera'nın kıskançlığı sonucunda Zeus'un şimşek ve yıldırımlarından Semele'nin yanmasına atıf yapılıyor. Semele yanarken karnındaki yedi aylık çocuğı, Zeus'un oğlu Bakkhos'u düşünür. Zeus çocuğı baldırının içine saklar. Vakti gelince Bakkhos yada Dionysos adıyla anılan tanrı Zeus'un baldırından doğar.

² Eski Yunan'da toprak ve bereket tanrıçası.

güne kadar bilinmeyen bir suyu icad ettiğini söyler. Dionysos'un ilk defa ateşle suyu birleştiren olduğunu hatırlatır.

Dionysos'u ve onun ayinlerini överken, ihtiyarlara gençlik kudretini, gençlere kaplan gücünü, sevilenlere Nemflerin(Nympa) hazzını, aşıklara Satirlerin(satyrler) bitmez tükenmez ihtirasını verenin Dionysos olduğunu anlatır Berrak Gözlü Genç Kız(1946: 90). «Bakante»ların geceleyin dansa başladıklarını, «Fon»ların naylarını o zaman üflediğini söyleyerek, karanlıkta muhteşem bir yan olduğunu vurgular(1946: 91).

Metnin oluşumunda Yahya Kemal'in «çıplak ve beyaz» dediği bir dilin kullanımı göze çarpar. Zaman zaman sağlam ve süssüz bir anlatımın oluşturulduğu görülür. Diyolog şekli bir anlatım ve bir tür ahengin yakalanması dikkat çekicidir. Hasan Ali Yücel bu metni «Tarih Tezi»mizin habercisi sayar. Edebiyatımızda eski medeniyetlere yurt olmuş Anadolunun en eski insanlarına ilk akrabalık duyan ve duyuran kişinin Yakup Kadri olduğunu belirtir. Siyah saçlı yabancıyı Yakup Kadri'nin kendisi olduğunu ekler(Yücel 1989: 268-270).

Yakup Kadri «Bahara Dair Bir Hitabe» adlı yazısında eski Yunan'ın aşk dolu hayatını yansıtan görüntüler oluşturur :

«Bence bu yanan hiç şüphesiz, mecnun bur aşk ve sofa ilahının bahçesidir. Bu hiç şüphesiz, yollarında tırajepuş, üryan kadınlar dolaşan, tarhları, baş döndürücü, ateşin çiçeklerle birer sefahetgahı ruh olan ve havuzlarında la'lin şaraplar dalgalanan bir müzhirei fuş ve cünundur. Ufuklar bu mutattar harareti muhakkak o üryan kadınların yanan vücudlarından aldı; mavi kubbeyi dolduran bu nuşin tütüsü, muhakkak, o ateşin tarhların sinesinden çıktı ve kalblere bu çılgın aksi gönderen alevler de, muhakkak, o işunuş havuzların alevleridir(1946: 95).»

«Kır Mektupları» adlı yazısında ise Latin şairi Horatius'un arkadaşı Fosküs Aristiyüs'e yazdığı mektuba yer verir. Mektupta tantana ve debdebelerden uzak, tabiatla iç içe yaşamın mutluluğu vurgulanmaktadır. Metinde Epikür'ün bahçelerinden, Dionysos'un bağlarından söz edildikten sonra «Büyük Pan»ın ölmediği belirtilmektedir. Akşam üzerleri inek ve koyun sürüleri patikalardan ağır ağır inerken, ufuktan kaval sesleri duyulmakta ve ilahlar coşkulu bir dansa başlamaktadır. Bazen de sıcak ve durgun öğle saatlerinde nereden çıktığı bilinmeyen bir Baccha'lar

sürüsü saçları dağınık, göğüsleri açık bir biçimde tepelere doğru koşmaktadır(1946: 101-103).

Yakup Kadri, «Yahya'ya Göre İncil» başlıklı yazısında ise Hristiyanlıkla ilgili anlatılara yer verir. «Söz»ün başlangıçtan beri var olduğunu belirtir(1946: 105). Daha sonra Yahya Peygamber'in hikayesini anlatır. İnsanların başlangıçta onu tanımadıklarını vurgular(1946: 105). Yahya'nın İsa Peygamber'e şahadetini de uzun uzun anlatır Yakup Kadri(1946: 105-106). Musa'nın kanununda yazdığı ve peygamberlerin bahsettiği Yusuf'un oğlu Nasıralı Yesu'nun, İsrailoğulları tarafından tanınmasına yer verir(1946: 107). Metinde Yesu(Hz. İsa)nun Kenan ilinde gösterdiği ilk mucizeye de değinilir(1946: 107-108).

«Araftaki Ruh» adlı yazıda Roma'da eski zamanlarda kullanılan «Katakomp»lara atıfta bulunur Yakup Kadri(1946: 121).

Yakup Kadri Kadınlık ve Kadınlarımız başlığını taşıyan eserinde, kadınların, toplumun geleneklerinin oluşmasında önemli rolü olduğunu belirtir. Ülis'in macerasını süsleyen en yüce olayın, Penelope'nin¹ onu yirmi sene beklemesi olduğunu hatırlatır(1946: 56). Kadınların topluma yetiştirdikleri insanlardan söz ederken, Napolyon ve Cengiz'in annelerinin eseri olduğunu söyler. Buna karşılık İskender'i Homeros'un yarattığını anlatır(1946: 69).

Alp Dağlarından adını taşıyan kitabında, dağların, mabudların, kahramanların, dinlerin ortaya çıkışında etkili rolü olduğunu yazar Yakup Kadri. Müşrikler de Zeus'un mekanının dağbaşları olduğu, Homeros'da Olimpos'un önemli bir yer tuttuğu kanıt olarak gösterilir(1942: 4).

Bugünkü uygarlığın-Hümanistlerin iddia ettiği gibi-Rönesans'ın ürünü değil, Yunan ve Latin mermerlerinin serin gölgesinde, ilahi rüyalara dalarak hız alan insanlığın eseri olduğunu savunur Yakup Kadri(1942: 7-8).

Alp Dağlarından adlı kitabında bugünkü batı uygarlığı ile eski Yunan ve Latin medeniyetlerini karşılaştırır Yakup Kadri ve eski Yunan medeniyeti lehine önemli

¹ Homeros destanlarında adı Penelopeia diye geçen İkarios'un kızı, Odysseus'un karısı Penelope Yunan mtyhos'unun en ünlü kişilerindendir. Eşinden ayrı kaldığı yirmi, otuz yıl sürece başka kocaya varmamak için ayak diremesi, Odysseus'a sadık kalması onu evlilikte vefa ve sevginin simgesi haline sokmuştur.

farklılıklar görür. Düşüncelere din mertebesine varacak kadar derinlik kazandıran Sokrat'ın, Platon'un; yazdıkları tragedyalarla insanları bir bütün haline getiren Sophokles'in şimdiki batı toplumlarından çıkamayacağını savunur. Özünü «fikir»den alan ve adına metafizik denilen eski dönemlerin bilimi ile birtakım subjektif tecrübelerden oluşmuş bugünün bilimini karşılaştırmanın bile mümkün olmadığını yazar. Eski dönemlerin sanatının kaynağının dini heyecanlar olduğunu, bugünkünün ise tamamıyla cinsi duygular ve içgüdüler üzerine kurulduğunu belirtir. Aynı karşılaştırmayı mimaride de yapar Yakup Kadri : İngilizlerin karanlık «Sain Paul» katedralini, Fransızların girift ve düzensiz «Reims» katedralini beyaz ve güleryüzlü Parthenon'la vakur ve ölçülü «August» mabediyle eş tutmanın mümkün olmadığını belirtir. Rönesans'ta Akdeniz medeniyetini andıran birtakım yapıların gerçekleştirildiğini, ancak bunların geçici bir taklit dönemiyle sınırlı kaldığını ekler. Medeniyetleri bir bütün olarak karşılaştırdığında da eski İyonya medeniyetinin her biri bir yeşil tepenin üstünde beyaz inciden bir taş gibi duran beldeleriyle, bugünün her biri korkunç ve soğuk bir granit ormanına benzeyen şehirleri arasındaki farkın uçurum olduğunu vurgular(1942: 12-14).

1926'da meydana gelen Florida ve Havana afetlerinde bir «Sodom ve Gomore»nin, «Pompe»nin izlerini görür Yakup Kadri ve insan yaşamının kaza ve kader önünde çaresiz kaldığını belirtir(1942: 15).

Avrupa medeniyeti denilen şeyi seyretmek için bir tepenin üstüne çıktığını söyleyen Yakup Kadri, Prometheus gibi sert bir kayaya sarılarak sağını solunu tehdit eden sonsuz derinliklere baktığını ifade eder(1942: 19).

Alp Dağlarından adlı kitabında insanın kendi yaptığı şeyden kendisi korkan bir yaratık olduğunu yazar Yakup Kadri. Kartaca'da binlerce insanı yutan «Moloh»un¹ beş on iş için yaptığı madeni bir fırın olduğunu anlatır(1942: 24-25).

Yakup Kadri Alp Dağlarından'da İstanbul'u bütün eski medeniyetlerin mirasçısı olarak görür. Babil'in, Roma'nın, Bizans'ın aynı zamanda bugünkü İstanbul olduğunu söyler(1942: 84).

¹ Kartacalılarda Güneş-tanrı. Yılda bir kez yapılan çocuk öldürme ayinleriyle ünlü Moloh dini.

Ergenekon adlı kitabında Yakup Kadri, Sezar'ın düşmanlarını yenip, tehlikeli gördüğü yakınlarını astırdıktan sonra, yanına sazcıları, nedimleri, şairleri toplayarak eğlendiğini anlatır(1987b: 7). Kitapta Roma'nın, Babil'in, Bizans'ın yıkılış dönemlerini, şevket ve kemal devirlerinden üstün tuttuğunu belirtir Yakup Kadri(1981b: 26-27).

İnönü Zaferi Yakup Kadri'yi coşkulandırır. Ulvi bir olay olarak gördüğü bu zaferin; Roma saltanatının hiçbir hadisesiyle mukayese edilemeyeceğini söyler(1981b: 48).

Kurtuluş Savaşı dönemi Ankara'sı ve Millet Meclisi Yakup Kadri'yi heyecanlandırır. Koca Roma İmparatorluğunu yıkan şeyin Nasıra köyünde bir doğramacının evinde doğan bir çocuk ile on iki yalnayak balıkçı olduğunu belirten yazar, bütün mücadelelerin başlangıçta yoksul bir görünüm çizdiğini hatırlatır(1981b: 61).

Kurtuluş Savaşı dönemi Ankara'sını anlatırken Yakup Kadri mitolojik bir ifade oluşturur :

«Bir Frenk muharririne göre dünyada bazı yerler vardır ki orada bir ilahi nefes eser. Vahdaniler için Kudüs, Mekke; Cihangirler için Roma, Kartaca; sosyalistler için Petersburg. Moskova bu tür yerler olsa gerektir. Mazlum ve mağdur milletler için de ilahi nefhanın estiği yer Anadolu'nun en harap bir beldesi olan Ankara'dır(1981b: 62).»

Rus destekli Ermeni saldırılarının arttığı bir dönemde Türk direnişini, eski Romalıların menkıbelerinde bile seyrek görülen kahramanca bir atılış olarak değerlendirir Yakup Kadri(1981b: 174).

Anadolu'da geçen savaşların sayıca çokluğuna dikkat çeker Yakup Kadri. Eski Yunan destanlarının birinde Ülis'in-Truva Savaşından dönerken-kendisinden bir savaş menkıbesi anlatmasını isteyenlere, «Hangi birini söyleyeyim? Nereden başlayayım?» dediğini aktarır Yakup Kadri(1981b: 175).

Ergenekon'da Atatürk'ün asker kişiliği anlatılırken, Kartaca'nın fethine giden Roma serdarlarına benzemediği vurgulanır(1981b: 199).

Homeros'un İlyada'sında mağrur kumandan Agamennon'un ilahlara başvurduğunu aktarır Yakup Kadri. Truva önünde çaresiz kalan Agamennon tanrıları suçlar. Savaşa sebep olanların tanrılar olduğunu, oysa sonuçlanması için irade göstermediklerini söyler Agamennon ve tanrılardan şikayetçi olur(1981b: 207).

Truva savaşı ile Kurtuluş savaşı dönemindeki Türk-Yunan savaşı arasında benzerlikler kurar Yakup Kadri. Truva kalesini eski Yunanlıların kahramanlık göstererek değil, bir savaş hilesiyle aldıklarını hatırlatır. Ülis'in yaptırdığı «Truva Atı» sayesinde kalenin Agamennon ordusuna açıldığını anlatır. Aynı oyunu Konstantin ordusunun kumandanı Hacı Anesti'nin Türklere karşı uygulamaya çalıştığına dikkat çeker. Ancak bu çabanın sonuçsuz kalacağını, Yunan askerlerinin Agamennon'un askerleri gibi «Yıllarca neden harbettik?» diye döğüneceklerini yazar(1981b: 208). Savaşı körükleyen Yunan Kralına, Euripides'in «Hekabe» adlı tragedyasındaki olayları hatırlatır. Truva'ya giren Agamennon'a bir kahinin, mağrur olmaması gerektiğini, çünkü Ergos'da karısı tarafından öldürüleceği kehanetini ilettiğini anlatır(1981b: 209-210). Yunan Kralı Konstantin'e yönelik üstü örtülü bir uyarıyı bu satırlarda görmekteyiz.

Ergenekon'un «Son Söz»ünde Yakup Kadri, herkesin kendi çarmıhını kendisinin taşıdığını söyler. İnsanların yüksek hülyalar, tatlı emeller peşinde olduklarını belirtir; istemek yapmak değildir düşüncesiyle yazı son bulur(1981b: 242).

Yakup Kadri Nirvana adlı oyununda kahramanına şunları söyler :

«O Mısır-ı kadimin bir busesini vermek için bir can alan melikesine benzer. Evet, sanat bir Kleopatra'dır... Ben Kleopatra'ların eteği dibinde, zehir şişeleri arasında ölmek isteyenlerden değilim...(1983c: 28).»

Atatürk adlı monografi çalışmasında, halkın Atatürk'ün kişiliğinde mitolojik bir kahraman yarattığını anlatır Yakup Kadri.

Halkın ağzında Çanakkale Savaşının adeta bir «İlyada» destanı haline geldiğini söyler(1981a: 20).

Alman filozofu Nietzsche'nin üstün insan tarifinden yola çıkan Yakup Kadri, Atatürk'ün üstün insanın bütün özelliklerini gösterdiğini belirtir. Nietzsche'nin tanımına Herkül, Prometheus gibi mitolojik kahramanlar uymaktadır. Mustafa Kemal

de okulunu bitirdiği günden, Dumlupınar zaferini kazandığı güne kadar çektiği azaplar ve cehennemî ızdıraplar göz önünde tutulursa bir üstün insandır. Prometheus gibi, yüreğinin üstünde milletini kurtarmak ilahi ihtirası, fakat ayaklarında esaretin, çaresizliğin ağır prangaları olduğu halde mücadele etmiştir. Ülkesini aydınlatacak yıldırım ışığını bahtın elinden kapmıştır(1981a: 32).

Atatürk'ün etrafını kuşatan fesat ve çekememezlik duvarını nasıl aştığını Yakup Kadri mitolojik benzetmelerle anlatır :

«Bu itibarla Çankaya'nın yalçın Kafkas tepelerinden farkı yoktur ve Türk milletine yeniden can veren bu genç Titan'ın¹ ciperlerini nifak, fesat, iftira ve haset kartallarının gagaları durmaksızın didikliyor ve o, tıpkı Promete gibi kahhar ve zalim bahtın ters ve asık suratına kahraman dehasının verdiği bir sükun ve emniyetle gülümseyerek bakıyordu(1981a: 42).»

Yakup Kadri Atatürk'ün güç ve heybetini kaslarından değil, Prometheus'da olduğu gibi akıl, zeka ve ruhtan alan spirituel bir kahraman olduğunu belirtir(1981a: 49). Büyük Yunan filozoflarının ilkesi olan «kendi kendini öğren, bil» vecizesinin, Atatürk için Çanakkale savaşı tecrübesinden sonra bir yaşam biçimi haline geldiğini anlatır(1981a: 56).

Atatürk adlı çalışmasında Yakup Kadri, Anadolu toprağının bütün tarihine sahip çıkma eğilimini gösterir. Aynı toprak parçasında yaşamış olmayı, mitolojik unsurlara sahip çıkmak için gerekçe sayar. Aşağıdaki paragraf bunu örneklemektedir :

«Bugün, üzerinde yaşadığımız Anadolu toprakları, bu zahiri ve şekli başkalığın ve bu esas benzerliğin açık ve canlı delilleriyle dolu değil midir? Orta ve Garbi Anadolu'yu dolaşan bir Avrupalı etnograf «Truva» muharebesinden beri izini kaybettiği Frigyalıların külâhını bundan yirmi yıl evvel yaşayan Anadolu köylülerinin başı üstünde kolaylıkla bulabilir. Kaza, herhangi bir Avrupalı antropologun hayret dolu gözleri önünde, beş bin yıllık bir Hitit kafasıyla otuz yıllık bir Anadolu Türk'ünün kafası kardeş çıkabilir(1981a: 66).»

Monografide «Türk Tarih Kurumu»nun çalışmalarına da yer verir Yakup

¹ Uranus'la Gaida'dan doğan altı erkek evlada Titan, altı kız evlada da Titanides denir. Titan dev anlamına gelir. Olympos tanrılarından önce meydana gelmişler, evrene egemen olmuşlar, vahşet çaplarını çabucak atlatıp uslanmışlar ve Olympos'luların hiçbir zaman kavuşamadıkları uygar bir görünüm kazanmışlardır.

Kadri. «Türk Tarih Tezi»nde yer verilen görüşlerin büyük bir kısmının tekrarı olan düşünceler ileri sürmektedir. Buna göre, Tarih Kurumu arkeolojik, filolojik ve antropolojik araştırmalar yapmış ve Avrupalı tarihçilerin bilinen tezlerini çürütecek bulgulara rastlamıştır. Bilinenin tersine Türkler, yalnız akın ve fetihlerle insanlık tarihinde yıkıcı bir rol oynamamışlar, yeryüzünün her yerinde teşkilatçı ve medenileştirici bir unsur olarak görev yapmışlardır. Bulunan en eski eserlerin dili Türkçe'dir, maden parçaları üzerinde onun izleri vardır. Bugünkü medeniyetin, kültürün yegane kaynağı olarak gösterilen Akdeniz medeniyetini «Yunan Mucizesi» değil, bazısı elli altmış asır öncesine giden Türk medeniyet tarihi şekillendirmiştir(1981a: 85-86).

Atatürk'ün sofrasını-konuklar ve yapılan sohbetler bakımından-Trimalkion'un şölenlerine, Sokrat'ın meclislerine benzetir Yakup Kadri. Atatürk'ün sofrasında manevi ve düşünsel hazlar tadılırken, Sokrat'ın meclislerinde dünya ile ilgili zevkler Diyonizyak bir coşkunlukla ifade edilir. Platon'un Sokrat'la ilgili yazdığı dersler, bu sofraya sohbetlerinin hikayesidir. Sokrat; evren, tanrısallık, yokluk, ölümsüzlükle ilgili en güzel sözlerini bu meclislerde söylemiştir. Atatürk'ün sofrası da insanlığa ilişkin nice değerlere zemin oluşturmuştur. Yakup Kadri-Platon'un yaptığı gibi-Mustafa Kemal'in sözlerini, felsefi görüşlerini, fıkralarını, irşadlarını zaptedip gelecek nesillere bırakmadıkları için hayıflanır(1981a: 107-108).

Yakup Kadri Atatürk'ün bütün düşüncelerini, amaçlarını yakın arkadaşlarından oluşan özel meclislerde tartıştığını söyler. Bu yönüyle onu Sokrat'a benzetir. Atatürk'ün tez-antitez biçiminde dimağını işlettiğini belirtir(1981a: 109).

Atatürk'e bağlılığını, onun meclislerinde bulunmaktan duyduğu mutluluğu ifade ederken Yakup Kadri, mitolojiye atıflarda bulunan bir anlatıya yönelir :

«Atatürk'ün sefahatlerinde, Atatürk'ün kötü iptilalarında bile Homerik bir destan rüzgarı vardı. İçki sofrasında elini her kadehe uzatışı tanrılar tanrısı Zeus'un altın kupalar içinde kevser şarabı dağıtışını andırırdı ve riyaset ettiği cümbüşler, gerek Çankaya köşkünün samimi havası, gerekse Dolmabahçe Sarayının ihtişamlı dekoru içinde ve gerekse herhangi bir dost evinin mütevazı çatısı altında olsun; daima Olempus tepesindeki «bezm»ler gibi zaman ve mekan mikyasının dışına taşardı. Bilmiyoruz, Mevlana'yı kendinden geçiren şarkılar ve rakslar ne cinstendi? Fakat, Atatürk'ün her biri bir mistik tarikatın «ayın»inden farksız muhabbet ve meclislerinden

ruhlarımız cuşış denilen haletin en yüksek bir mertebesine ermiş olarak çıkardık. Ne Homeros'un kasideleri, ne Evpiredes'in¹ tragedyaları, ne Anakreon'un² şarkıları, bana Diyonizos misterlerinin manasını bu meclisler kadar sarahatle anlatamamıştır. Atatürk'ün ilahi neşvesine iştirak ettiğim günden beri artık biliyorum ki Bakantalar birtakım sarhoş alayları değil, dar kalıplarından dışarı fıskırmak isteyen kaynar ruhlardı(1981a: 112).»

Ahmet Haşım adını taşıyan monografisinde de mitolojik motifler kullanır Yakup Kadri. Ahmet Haşım'ın son derece canlı, cazibeli ve ilgi çekici bir zekası olduğunu söyleyerek, etrafında çıplak Nemf(Nympha)'lerin dolaştığı bir Satir'e benzetir Hşım'i(1934: 21).

Haşım'ın sohbetlerini bitirirken Henri de Regnier'den « - O bizim akşam duamız olacak ve onu bir eski Yunan kahini gibi ağır bir sesle sen okuyacaksın...» sözlerini okuduğunu belirtir Yakup Kadri(1934: 25).

Haşım'ın sanatçı kişiliğini yorumlarken de aşağıya aldığımız mitolojik atıflarda bulunur :

«Zira, Haşım'ın pırıl pırıl yanan zekasının ruhundan evvel sönmediğine eminim. Bunun şeytani hüzmeleri, mutlaka, o karanlık yolu, son merhalesine kadar aydınlatmıştır ve ahiret, eski Yunanlıların Stiks³ dedikleri mürekkep renkli bir ıssız ırmak mıdır? Yoksa, Vahdanilerin tasavvur ettikleri gibi uçsuz bucaksız bir boşluktan mı ibarettir? Haşım, o ışığın aydınlığında, bunu mutlaka gösterecekti.

Lakin, Haşım, Vahdaniler kendisine bu ahiretin cennet tarafını teklif etseler bile oraya gitmeyecek, Stiks'in kenarında bekleyen meş'um kayıkçıdan, ulu atası Pan'ın adresini soracaktır. Keçi ayaklı ilah, kudsî ırmağın öbür yakasında, uzun yapraklı Asfodeller arasında kavalını çalmaktadır ve Ahmet Haşım, şehvani bir tebessümle gülümseyerek yavaşça onun yanına gömelecektir(1934: 44-45).»

Gençlik ve Edebiyat Hatıraları adını taşıyan kitabında Yakup Kadri, hem edebiyat dünyamızdan tanıdığı isimlerle ilgili görüşlerini aktarır-mitolojik atıflarda bulunarak-hem de Nev-Yunanilik anlayışı nedeniyle oluşan polemiklere yer verir.

¹ Eski Yunan'ın ünlü tragedya şairlerinden Euripides kastediliyor.

² İ.Ö. VI.yüzyıl'da yaşamış, solo şarkıları yazan şairlerin sonuncusudur.

³ Styks(Stiks) : Ölüler ülkesi ırmağı-tanrı... Okeanos'la Thetys'in kızıdır. Tanrılar onun üstüne yemin ederlermiş, yeminini bozan tanrı ağır cezalara çarptırılmış.

Fecr-i Ati'ye her fırsatta karşı çıkan Raif Necdet ve M.Rauf isimli iki yazar, Şahabettin Süleyman'ın «Çıkılmaz Sokak» adlı oyununu gerekçe göstererek topluluğu eleştirirler. Şahabettin Süleyman'ın «Çıkılmaz Sokak»ı kadınlar arasında «sevicilik» konusunu işlemektedir. Yakup Kadri klasik bir edebiyat kültürüyle yetişen bir insanın, eski Yunan mitolojisinde yer alan Sappho adlı kadın şairin şiirinde ifadesini bulan, Tevrat'daki «Sodom ve Gomore» kıssasıyla dini kitaplara girmiş bu platonik aşkı hoş göreceğini anlatır. Ancak eleştiri getiren her iki yazarın da bu kaynaklardan uzak olduğunu vurgular(1990: 36).

Edebiyatımızda hangi zümreyi «klasik» saymamız gerektiği konusunda düşüncelerini belirtirken, mistik, lirik yada destani halk şairlerimizde Akdeniz havasına yakın bir soluk bulduğunu belirtir Yakup Kadri. Tasavvuf edebiyatımızda Platon'un, Karacaoğlu'nın, Gevheri'nin lirik ve Köroğlu'nun ezgilerinde, koşmalarında eski Yunan şairlerinin uzaktan uzağa etkilerini görür(1990: 116-117).

Hatıralar'da Yakup Kadri, kendisinin Doğu Tasavvufuyla, Batı Mistisizmini birleştiren Erenlerin Bağı'na karşılık, Yahya Kemal'in Epikürizmi temel alan Sevenlerin Bahçesinden başlıklı yazılar yazmayı düşündüğünü anlatır(1990: 118-119).

Hatıralar'da Yahya Kemal'den bahsettiği bölümde, Çamlıca Bektaşî Tekkesinde nefes ve şarkı faslında Yahya Kemal'in şarap tanrısı Dionysos'u dahi geride bırakacak kadar coştüğünü belirtir Yakup Kadri(1990: 31). Yahya Kemal'le birlikte Büyükkada çamlıklarında söyledikleri şiirler ile-Orpheus'un çaldığı sazın büyümlü havasıyla Trakya ormanlarının yırtıcı hayvanlarını ehlileştirdiği gibi-aşkı munisleştirdiklerini anlatır(1990: 139).

Cenap Şahabettin'den söz ettiği bölümde, bir gemi yolculuğunda aralarında geçen konuşmaları aktarır Yakup Kadri. Yakup Kadri'nin Akropol'ü gezmek istediğini öğrenen Cenap, çıplak tepelerde ne bulacağını alaylı bir dille sorar Yakup Kadri'ye. Akropol'ün öneminden ve orada bulunan Parthenon tapınağından Cenap'ın habersiz oluşu Yakup Kadri'yi hayrete düşürür(1990: 146-147).

Abdülhak Hamid'den söz edilen bölümde, şairin görünümünün «Olempiyen» bir tarzda olduğu belirtilir(1990: 181).

Tevfik Fikret'in mücadeleci kimliği anlatılırken «Gerçi, bu kaya sarp ve çetindi ve bunun üstünde Fikret, ömrünün sonuna kadar, tıpkı Promete gibi türlü türlü azaplar çekmek zorunda kalacaktı...»(1990: 201) yorumu yapılır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Fikret'in Rûbab-ı Şikeste'sini bir yana atıp Orpheus'un sazını çalmasını boşuna bekler Yakup Kadri(1990: 238).

Anamın Kitabı adlı eserinde babasının yazdığı aşk mektuplarından söz eden Yakup Kadri, bir çiftlik ağası olan Kadri Bey'in silahını bırakıp eline Apollon'un narin sazını aldığını söyler(1957: 79). Kitapta eski Yunanlıların, pınar başlarının tekin olmayacağı düşüncesine kapılmalarının nedeni olarak Nemf(Nympha)'ler gösterilir(1957: 130).

Yakup Kadri Politikada 45 Yıl adlı eserinde Türklerin medeniyet tarihindeki yerini de söz konusu eder. Türklerin gittikleri her yere medeniyet götürdüklerini ifade eder. Atatürk'ün arkeolog, filolog ve Türkologların çalışmalarını okuyup, Orta ve Güney Anadolu'da bizzat kazılar yaptırarak neolitik ve paleolitik devirlere ait medeniyet kalıntıları hakkında bilgilendiğini yazar Yakup Kadri. Bu kalıntılardan çıkan sanat eserlerinin aynı milletin damgasını taşıdığını belirtir :Hititler. Hititlerden kalan çanak çömleklerin bugün Anadolu halkının kullandığı somut kültür ürünleriyle aynı karakterde olduğunu; üzer dörder bin yıllık taşların üzerindeki kadın ve erkek figürlerinin gerek vücut biçimleri gerek kıyafetleriyle bizim Anadolu köylülerine benzediğini anlatır Yakup Kadri(1984a: 128-129).

Eserde İsmet Paşa ile bir polemik anında Atatürk'ün ruh hali aktarılır. Yakup Kadri, Atatürk'ün bir gün önce yıldırımlar saçan Zeus gibi olan yüzünün, Olimpiyan bir sükunete erdiği gözlemine yapar(1984a: 141).

Zoraki Diplomat'ta topladığı anılarında Yakup Kadri, Hitler'in Çekoslovak lider Beneş'e saldırılarını-sözlü saldırılar-Akhilleus'un Hektor'a saldırılarına benzetir(1984b: 140).

İkinci Dünya Savaşı yılları Prag, fuhuş ve sefahatin yaygınlaşması bakımından Babil'e, Sodom Ve Gomore'ye, Pompei'ye benzetilir(1984b: 171).

Alman işgali sırasında Çekoslovak liderlerinin uzlaşmacı tutumu, eski Yunanlılarda tanrıların gazabını yatıştırmak için adaklar adama, kurban kesme davranışıyla benzer bulunur(1984b: 173).

Zoraki Diplomata, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanların Hollanda'ya hava saldırısı düzenlemesi esnasında, Yunan Büyükelçiliğindeki durumu ironik bir havayla yansıtır Yakup Kadri. Elçilikte bulunan Yunan gemicilerinin «Venüs de Milo» heykelinin canlanıp Diyonisyak bir raksa çıktığını sandıklarını, baş kaptanın kaputunu bayanlardan birinin sırtına atmakla Perikles devrinin «çıplak güzelliğe tapınma» geleneklerinden ne kadar uzak bir insan olduğunu gösterdiğini anlatır. Alaylı bir dille anlatılan eski Yunan insanı ile günümüz Yunanistan insanının farklılığıdır(1984b: 235).

Demokrasilerde sanata ve yazıya yönelik baskıcı tutumların zaman zaman oluşmasından-İkinci Dünya Savaşı yıllarında İsviçre'deki uygulamaları gözlemliyor-rahatsızlık duyan Yakup Kadri, Sokrates'in kendi ölüm kararını haksız bulmasına rağmen, kanunların emrinin yerine getirilmesine boyun eğdiğini anlatır(1984b: 317).

Yakup Kadri Tahran'daki Büyükelçilik görevi esnasında karşılaştığı zorlukları dile getirirken, Zeus'un Herkül'e verdiği Augias'ın ahırını temizleme işiyle kendi durumu arasında benzerlik kurar(1984b: 351).

Yakup Kadri Vatan Yolunda adlı kitabında topladığı anılarında Süleyman Nazif'in kürsüde konuşurken eski Asur kahinlerini çağrıştırdığını yazar(1980: 50).

Büyük Taarruz sonrası İzmir'de gördüğü Atatürk'ü tazelik, incelik, dinçlik ve zekadan ibaret ve başına vuran ışıkların içinde Apollon'dan hiç farkı olmayan bir insan olarak tasvir eder(1980: 154).

Yakup Kadri'nin hemen her eserinde eski Yunan ve Latin mitoloji, kültür ve yaşantısından izler buluruz. Erenlerin Bağından ve Okun Ucundan adlı iki kitabında topladığı mensurelerinde Nev-Yunanilik Akımına örnek teşkil edecek metinler oluşturmuştur. Bu metinlerde eski Yunan medeniyeti dönemi yaşantısına beğeni ve özlemle bakış görülür. Aynı toprak parçası üzerinde bulunmaktan dolayı, Anadolu toprağının bütün tarihini miras kabul etme anlayışının ilk olarak Yakup Kadri ile filizlendiğini söyleyebiliriz. Toprağın tarihinden gelen kültür unsurlarının, bugün

üzerinde yaşayan Anadolu insanınca kabullenildiği ve yaşatıldığı düşüncesine rastlarız Yakup Kadri'de.

Nur Baba, Sodom ve Gomore, Ankara, Panorama mitolojik unsurlar bakımından zengin olan romanlarıdır Yakup Kadri'nin. Ancak hemen hemen her romanında mitolojik unsurlara atıfta bulunur. Aynı durumu hikayelerinde de görürüz. Anılarını topladığı kitaplarında eski Yunan mitolojisiyle ilgili isimlerin ve söylencelerin yoğun olarak kullanıldığını görürüz. Mitolojik öğelerden benzetme unsuru olarak yararlanma Yakup Kadri'nin belirgin bir özelliğidir.

Ahmet Haşim ve Atatürk'le ilgili hazırladığı monografilerde de mitolojik öğelere rastlarız. Atıfların yanında, eski Yunan mitolojisinden efsanelere de yer verir Yakup Kadri.

Yakup Kadri'nin mitolojik öğelere en az yer verdiği-yok denecek kadar az-eserleri, tiyatro eserleridir.

Yahya Kemal'den farklı olarak Yakup Kadri'de, Nev-Yunanilik anlayışını yaşamı boyunca sürdürme eğilimini görürüz. Cumhuriyetin ilk yıllarında-Türk Tarih Tezi'nden de hız ve güç alarak-yoğunlaşan eski Yunan mitolojisine bağlılık, ilerleyen dönemlerde azalmakla beraber sürer. Bütünüyle Nev-Yunanilik Akımı anlayışına uygun eserler vermeyi başaramamakla birlikte Yakup Kadri'nin eski Yunan ve Latin mitoloji ve medeniyetini sanatımız için bir kaynak olarak görmeyi edebiyat yaşamı boyunca savunduğunu söyleyebiliriz.

C) SALİH ZEKİ AKTAY

Salih Zeki Aktay Persefon adlı şiir kitabında eski Yunan mitolojisinde Persefon ile ilgili söylenceyi aktararak başlar. Buna göre, dünyanın üç tanrı arasında paylaşıldığı görülür : Göğe Jüpiter¹, denizlere Neptün² ve ölüler alemine(cehennem) Hades hükmedecektir. Güzellik ilahesi Venüs³ kendisinin ve oğlu

¹ Salih Zeki Persefon söylencesini özetlerken mitolojik kişileri, eski Yunan'daki isimleriyle değil, Roma mitolojisindeki karşılıklarıyla adlandırıyor. Jüpiter : Eski Yunan'da tanrılar tanrısı Zeus.

² Neptün(Neptunus) : Eski Yunan'da deniz tanrısı Poseidon.

³ Venüs : Eski Yunan'da aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite.

aşkın yani Küpidon'un¹ hakimiyetinin azalmasından endişe eder ve Hades'in tarım tanrısı Sere'nin² biricik kızı olan Persofon'a aşık olmasını sağlar. Hades yeryüzüne çıkar ve Persofon'u kaçıtır.

Sere kızını her yerde arar, bulamaz. Yolda Hekat'a³ rastgelir. Hekat'ın aracılığıyla, herşeyi bilen Apollon'dan kızının Hades tarafından kaçırıldığını ve Zeus'un da bundan haberli olduğunu öğrenir. Sere, kızını geri getirmesi için Zeus'a yalvarır, ancak sonuç alamaz.

Olemp'teki tahtını terkederek ümitsiz bir şekilde yürürken, Eleusis Kralı Keleos'un evine uğrar ve kralın karısı Metoneira'nın çocuğuna süt nine olur. Çocuk kısa zamanda büyür. Ancak Metaneira bir gün süt nineyi çocuğu alevler içinde tutarken görür ve onun bir tanrıça olduğunu anlar. Sere çocuğu ilah yapmak için ateşe koyduğunu söyler ve uzaklaşır. Kızının acısıyla da bütün dünyayı kurutur ve kıtlığa yol açar. Bütün aç kalan canlılar bağışarak Jüpiter'e durumu anlatırlar.

Jüpiter Sere'ye, «Kızın Tartar'da⁴ hiç bir şey yemediyse şimdi gelecek, yanında kalacak, eğer bir şey yemişse senenin dört mevsiminden birini orada geçirecek» der. İris'i⁵ cehenneme haberci göndererek onları çağırır. Jüpiter Persefon'a Tartar'da bir şey yiyip yemediğini sorar. Akheron'un⁶ sevgilisi Askalof⁷ söze atılarak Persefon'u Sitiks'in⁸ önlerinde yedi tane nar yerken gördüğünü söyler. Sinirlenen Sere, elindeki tılsımlı suyla Askalof'u bir baykuşa çevirir. Ancak ezeli kanunlar gereğince Persefon, Hades'in arabasıyla cehenneme geri gider. Sere Eluzi'den Tırıptolem'i⁹ çağırarak kendisine bir çift koşulu araba ile bir tas dolusu buğday verir. Onu kendisine rahip yapar ve insanlara çiftçiliği öğretmekle görevlendirir.

¹ Küpidon(Cupido) : Yunan aşk tanrısı Eros.

² Sere(Ceres) : Yunan toprak ve bereket tanrıçası Demeter.

³ Hekat(Hekate) : Artemis'in bir başka adı. Gecenin egemeni ve büyücü olarak nitelenir.

⁴ Tartar(Tartaros) : Yeraltındaki ölümler ülkesinin en derin yeridir.

⁵ İris : Olympos tanrıalarının ulaşı ve özellikle insanlara haber salmak için kullandıkları hizmetçisidir. «Ayağı tez», «yel gibi uçan» diye vasıflandırılır.

⁶ Akheron çamurlu suların kaynayıp burğuçlandığı dipsiz bir bataktır. Kharon'un kayığıyla bu çamur ırmağını geçtikten sonradır ki varılır asıl Hades'e.

⁷ Askalophos : Baykuşa dönüştürülen tanrı... Yeraltı ırmak tanrılarından Akheron'un oğludur ve fitneciliğinden ötürü Demeter tarafından baykuş biçimine sokulmuştur.

⁸ Styks : Bir yeraltı ırmağıdır, tanrılar bu ırmak üstüne yemin ederler.

⁹ Triptolemos : Demeter efsanesinde rol oynayan Eleusis'li kahramandır. Kanatları bulunan sihirli bir arabayla bütün dünyayı dolaşıyor, insanlara tarla bakımını ve Demeter tapımını öğretiyormuş.

O günden beri insanlar toprağı çizerek ekmektedirler ve yine o günden beri Persefon her bahar gelip annesini ziyaret etmektedir(1930: 3-6).

Salih Zeki Demeter, Persefon gibi mitolojik kişiliklerle ilgili söylenceleri harmanlayarak bir özet oluşturmuştur.

Persefon'da «Niyaz» adlı şiir Müz'lerin¹ neşeli ortamını yansıtır :

«Ey şiirin gül yüzlü ilham kızları!
Ey şiire renk veren, ruh veren güller!
Verin o sönmeyen âl yıldızları;
Bir yeni ilhamla yansın gönüller...

Verin o çeşmenin kevserlerinden;
Silsin fanilerin ölüm yasını,
Verin bir cennetin giali yerinden
Hummalı şarapla dolan tasını...

(Erato), (Oterpi), (Polimmi) gibi²,
İlahi periler kanat geriniz,
Mabedinde yalnız bekleyen kalbi;
Alıp sinenize kanat geriniz... »

(1930: 7-8)

Sere'nin, kızı Persefon'u kaybetmesinden duyduğu acıyı Müz'lerden Kalyopi'nin³ ağzından şöyle anlatır Salih Zeki :

«Müzlerin en güzel, en dîlberleri,
Taze çiçeklerle süslerken yeri.

(Kalyopi) alınma defneler sardı,
Defneler üstünde sarmaşık vardı.

Alnında çelenkle aldı lirini,
Teller besteledi yekdiğerini.

.....
Gözleri nağmeyle ördüeledi.
(Sere)yi ahenkle o besteledi.

.....
Çalarken sazile macerasını;
Anlattı kızından gelen yasını.

Gamlı kızlar geldi ki tarelerle :

¹ Müz(Mousa, Musa) : Sanat ve bilim perileri ya da tanrıçaları.

² Dokuz sanat tanrıçasından Erato kitarasıyla ünlüdür, Euterpe flütüyle ünlüdür, Polyhymna pantomima dramasıyla ünlüdür.

³ Kalyopi(Kalliepe) : Kahramanlık.

Yandı bütün cihan bu son haberle...»

(1930: 12-13)

«Hades» başlığını taşıyan bu bölümde ölüm tanrısının dört yağız atla yeryüzüne gelişini anlatır Salih Zeki. Ölüm tanrısının gelişini gören Venüs, bu durumdan yararlanmak ister. Dünyanın üç ilahın(Jüpiter, Neptün ve Hades) elinde kaldığını, oysa güzellik ve aşkı elinde bulunduran kendisinin de hükmünü sürdürmesi gerektiğini düşünür. Oğlu Küpidon'dan Hades'i aşk okuyla vurmasını ister :

«(Küpidon) en keskin bir yay aldı;
(Venüs)ün sözleri henüz bitmeden,
Muzlim atlarıyla havaya giden
(Hades)in kalbine bir ateş saldı.»

(1930: 14-18)

Salih Zeki «Persefon» adlı bölümde, Persefon'un Hades tarafından kaçırılışını anlatır. Persefon'un neşeli, kalbi sevinçle dolu halini aktarır. Persefon'un her sabah sahile indiğini; güvercinlerle, dalgalarla dost olduğunu; sularda, kumlarda, çimenlerde çıplak ayaklarla dolaştığını belirtir. Bir sabah yine sahile inen Persefon, sazdan dokunmuş sepetlerine gülleri dizgen genç kızlarla oynar. Bu arada gördüğü bir nergisi almak için eğilir Persefon:

«Tutunca gördüğü meş'um nebatı,
Birden yer yerler açıldı.
Göründü (Hades)'in dört yağız atı,
Bir feryat, bir acı feryat saçıldı....

Bağırdı, ağladı, inledi ... heyhat!...
Sesini yalnız dağlar işitti.
İndi zindanlara o dört hızlı at,
İlahın «şarıl» süzülüp gitti.»

(1930: 19-22)

«Osean kızları» elemli seslerle Persefon'u anarlar. Perküs gölüne lanetler ederler. Yash şarkılar söylerler :

«Soralım (Nemflere) genç (Persefon)u,
Halka halka olup hep rakedelim,
(Venüs)e, (Neptün)e, (Zöys)e gidelim;
Desteyle çiçekler, güller dikelim.
Mihraplar önünde hep diz çökelim,
Yash şarkılarla analım onu...»

(1930: 24-25)

Nemfler Sere'nin kızını(Persefon'u) saklaması için Zeus'a duaya başlarlar. Acılarını, elemelerini haykırırlar. Bu esnada Hades'in arabası içinde Persefon da olmak üzere ölümler ülkesine yol almaktadır. Persefon'un feryatları durumu değiştirmez. Yeraltına yolculuk esnasında ismi hiç duyulmamış göllere, suların binbir rengine hayran kalır Persefon. Sere, kızının sesini bir an duyarsa da Hades'in arabası yeraltının derinliklerine çoktan girmiştir. Lete¹ suyu açılır; mermer sütunlar, dehlizler geçilir ve ölümler alanında Persefon'un adı söylenir. Gorgon'lar² onu selamlar. Kızıl alevli çağlayanlar, ormanlar aşılır; Furiler'in³ diyarından geçilir. Persefon'un feryatları sürmektedir. Nihayet siyah bir mermer kapı açılır, Hades'in tahtının bulunduğu yere varılır. Tartar bahçelerinden kokular yayılmaktadır. Narlar, portakallar, vişne renkli çiçekler etrafı süslemektedir. Bu esnada Persefon geleceğini belirleyecek bir eyleme yönelir :

«(Orge)'nin nağmeleri süzülürken derinden,
Üç kırmızı nar yedi (Tartar) bahçelerinden.
Artık bu sessiz yerin o bir melikesidi,
Zulmetlere hüküm eden yalnız onun sesidi. »

(1930: 26-37)

Füriler şarkıya başlarlar. İfritle, örümcekler, çıyanlar, kurbağalar, çaylaklar, kırkayaklar düğüne çağrılıdır. Füriler şöyle seslenirler :

«Bugün düğünümüz var,
Kesilsin kara koçlar!...
.....
Şarkılar arzı delsin,
Ölümler raksa gelsin!...

Aransın artık (Sere)
Uğrasın bin bir yere...»

(1930: 38-40)

Fürilerin şarkısında olduğu gibi Sere dinlenmeden, oturmadan bütün dünyayı dolaşır. Dönüp yeniden Sicilya yaylasına gelir. Siyan suyunda Persefon'un kemerini bulur. Dünyayı lanetleyen Sere, Oлимп'deki tahtını terkeder. Derdini dökmek için

¹ Lete(Lethe) : Kavga tanrıçası Eris'in kızı ve Gece'nin torunu olan Lethe Hades ülkesinde bir pınar olmuştur, suyunu içen ruhlar geçmiş hayatların ve çektikleri acıları unutup öyle girerler ölümler dünyasına.

² Gorgon'lar(Gorgo'lar) : Canavar kızlar. Başlarında yılanlar sarılıdır ve yaban domuzu dişleriyle donatılmışlardır.

³ Furia'lar : Romalıların ilkel din görüşlerinde Furia'lar yeraltından çıkıp insanların peşine takılan kötü cinlerdir.

Jüpiter'e gider. Hem kardeşi, hem karısı olarak seslenir Jüpiter'e ve derdine son vermesini ister ondan. Jüpiter ise ortada bir suç, kaçırma olmadığını, olayın bir aşk ilişkisinden kaynaklandığını söyler. Sere'nin ezeli kanunlara uymasını ister. Sere aç susuz, diyar diyar dolaşmaya devam eder. Yolda Hekat'a rastlar Sere. Birlikte güneş tanrısı Apollon'a gitmeye karar verirler. Apollon, Zeus'un rızasıyla Hades'in Persefon'u kaçırdığını söyler. Sere bu cevap üzerine ümitsizliğe düşer :

«Attı üzerindeki ilahi nişanları,
Andırdı son şeklele fani perişanları!...

Herşeye lanet edip meçhul yerlere gitti,
Bu nankör topraklara uzaktan veda etti...»

(1930: 41-48)

«Elözide» başlığını taşıyan bölümde Salih Zeki, yollara düşen Sere'nin Partenyüs kuyularının olduğu beldeye gelişini anlatır. Karşılaştığı hükümdar kızlarına ilahe olduğunu bildirmeden, korsanların elinden kurtulduğunu anlatır. Hükümdar Keleüs'ün kızları durumu annelerine anlatırlar ve küçük kardeşleri için Sere'nin dadı olmasını sağlarlar. Sere Metanir'in çocuğuna süt ninelik yapar. Salih Zeki bu bölümde uzun uzun Elüzi bahçelerinin güzelliğini anlatır. Sere süt nineliğini üstlendiği Demefon'un sevgisiyle avunmaktadır. Demefon'u ilah yapma tutkusuna kapılır Sere. Çocuğa Olemp tanrılarının gıdalarından-Lâl kevserler, beyaz anberler-yedirir. Her gece çocuğu ateşe atarak ilahlığa hazırlar. Ancak, çocuğun annesi bir gece alevler içindeki çocuğunu görür. Sere ilahe olduğunu açıklamak zorunda kalır. Sere, Elözi ülkesinde kendisi için bir mabed yapılmasını ister ve uzaklaşır. Sere kızının acısının verdiği öfkeyle yere atılmış tohumları toplar; dünyanın yüzü çöle döner. Kurt kuş aç kalır, dünya bir afete uğramıştır. İnsanlar aç kalmış, masum çocuklar süt verilemediğinden yanmıştır. İnsanlar feryatlar ederek, yalvararak çoban ilahı Pan'a sığınır. Koçlarını kurban ederek günahlarının affını isterler(1930: 48-65).

«Çoban İlahileri» başlığını taşıyan bölümde dertlerine çare bulamayan insanların Zeus'a gitmeleri anlatılır. Olemp tepesine varan grup ilahlar ilahına yalvarır. Jüpiter, İris'i cehennem diyarına gönderir. Sere'yi de çağırır. Persefon'un Tartar'da hiçbirşey yemediği ortaya çıkarsa kızına kavuşacağını söyler. Ayrıca Sere, terkettiği tahtına da oturacaktır. İris cehennem diyarında Jüpiter'in emrini Hades'e ulaştırmıştır. Hades

ünlü arabasını hazırlatır, Persefon'u da yanına bindirip, yeryüzüne yola koyulur. Jüpiter'in huzuruna varılır. Olympos'un ilahi sofralarını şöyle anlatır Salih Zeki :

«Renk, renk avizeler hâle yapmış başlara,
Mor sütunlar işlenmiş beyaz mermer taşlara.

Nektarlar semalardan akmış akmış durulmuş,
(Olemp)'in o ilahi sofraları kurulmuş.

İlaheler dizilmiş bu cennet sofralarına,
(Ganimet)¹ kokulu bir kevser koymuş tasına.»

(1930: 66-72)

Persefon'la Sere kucaklaşırlar. Annesi Sere'ye Tartar'da bir şey yiyip yemediğini sorar. Akeron'un sevgilisi Askalof, Sere'nin Sitiks'in önünde yedi tane nar yediğini söyler. Sere öfkeyle Askelof'u bir baykuşa dönüştürür. Sere Persefon'un akibetini kabullenir; dört mevsimin birini(kış mevsimi) yerde geçirmesinin kaçınılmaz olduğunu söyler. Salih Zeki Persefon'un hikayesini şöyle tamamlar :

«Gözlerini çevirip bakmadan dostlarına,
(Persefon) mahcup, mahcup bindi tekrar (Şar)'ına.

Yağız atlar havada hızlanıp kolan vurdu,
Tekrar genç ilaheyi zulmetlere uçurdu.

Annesi çıktı yine üst katına tahtların,
Ardından uzun, uzun baktı giden atların.

Ellerini uzattı yerden durda bir seme;
Sonra haber gönderdi cesur (Triptolem)e.

Çağırıp teslim etti elindeki buğdayı,
Aç dedi toprakları çizerek sayı, sayı.

Verdi iki kanatlı ejder arabasını,
Kırmızı danelerle doldurarak tasını;

Dedi bütün dünyaya öğret ekin ekmeyi,
Tarlaların üstünden sürgü, sapan çekmeyi.»
(1930: 72-81)

Persefon'un mitolojik hikayesi içinde, mevsimlerin oluşumu ve insanların toprağı ekmeye başlaması gibi olaylar da-dönemin inanç sistemi içinde-aktarılmış oluyor.

¹ Ganimet(Ganymedes) : Ölümlülerin en güzele sayılan Ganymedes Dardanos soyundan, Troya kral ailesindendir. Ganymedes tanrılar sofrasının şarap sunucusudur.

Persefon'un son bölümünde perilerin şarkılarına yer verir Salih Zeki Aktay.

Olemp perilerinin şarkısından :

«Biz san aldık mor kubbeli saraydan,
Irmaklara hulya verdik, aşk verdik.
Renk almadan ne yıldızdan, ne aydan,
Akşamları fecirlere çevirdik.»

(1930: 82-83)

Dağ ve Mara perilerinin şarkısından :

«Al kaseler ellerinde
Gül den kemer bellerinde.

Periler fecri selamlar,
Yapraklardan inci damlar.»

(1930: 84)

Sahra perilerinin şarkısından :

«Sahralarda raksederiz her gece,
Lale sümbül alınımızda açılır,
Yıldızlarla gayboluruz gizlice...»

(1930: 85-86)

Su perilerinin şarkısından :

«Hırslı (Satir)ler gelir,
Nefesleri yükselir,

Al kanatlar açarız,
Biz (Satir)den kaçarız.»

(1930: 87)

Ağaç ve orman perilerinin şarkısından :

«Genç (Satir)ler sesimizden uyanır,
Sık ormanlar birbirine dayanır,
Karanlıklar arkamızdan iz saklar.»

(1930: 88-89)

«Hepsi Birden» :

«Ahenklere gidip en son;
Yalvarırız (Jüpiter)e
Gelsin dünyaya (Persefon)
Güzellikler gelsin yere.»

(1930: 90)

«Epilog» adını taşıyan son bölümde Venüs Küpidon'a insan ve onun mukadderatıyla ilgili görüşlerini söyler ve Küpidon'un hükümlerinin kesinleştiğini belirtir(1930: 91-94).

Pınar adlı şiir kitabında eski Yunan mitolojisinden bir çok ismi ve motifi kullanır Salih Zeki Aktay.

«Cehennem deresile sil hayatın zehrini,
«Eros»un kanadları alıp götürsün seni.»
(1936b: 6)

Eros'un kanatlı ve güzel bir erkek çocuğu olarak düşünölmüş hikayesine atıf yapılıyor.

«Gel, gel ey «Peristera»! gel akşamlar olmadan,
«Hesperid» yollarında son ışıklar solmadan.»
(1936b: 7)

Şiirde seslenilen Peristera, Eros tarafından güvercin biçimine sokulan bir su perisidir. Hesperid'ler de okyanus ırmağının ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince su perileridir.

«Susmasın «Filame»bin kesilen dili gibi;
«Lorea», «Beatrice», bedbaht «Emili» gibi...»
(1936b: 8)

Filamel(Philamela), trajedilere konu olan bir dramı yaşamıştır. Prokne ve Philamela Atina kralı Pandion'un kızlarıdır. Prokne Trakya kralı Tereus'la evlenir. Tereus aynı zamanda baldızı Philamela ile de yatmaktadır ve kızkardeşine bir şey söylememesi için onun dilini koparmıştır.

«Flor'un ormanlara sindiğı son bir günde,
Bir karangil parladı gecelerin üstünde.»
(1936b: 9)

Romalılarda Bahar-tanrıça olan Flora'ya atıfta bulunuluyor.

«Ey ince gül yaprağı, ey ruhum «Peristera»m!
Fecirlerin üstünden renk aldı şimdi yaram.
.....
Aydın ziyaretlerinde gönlümüz çalkalanırken,
«Baküs» ayinlerini ruhumuzda sanırken.»
(1936b: 17-18)

Peristera'ya seslenişle birlikte Bakkhus ayinlerine duyulan özlem de dile getiriliyor.

«Hasretim artık bulsun «Lete»ye giden günü,
Taliimin, yazımın, kaderimin hükmünü...»
(1936b: 20)

Lethe'nin unutmayı simgeleyen bir ırmak ve sonra da soyut bir kavram haline gelmesine atıf yapılıyor.

Peristera'ya seslenişlerini sürdüren Salih Zeki, onu Müz'lere, Orfe'ye sihirler veren kızlara benzettir. Apollon'un nağmeler saçtığı bir ortamda «Şar»ıyla ülkesini

dolaşmasını ister(1936b: 23). Nemflerin kırlarda gezdiği, Orfe'nin bestelerinin ummanı titrettiği bir ortamda Peristera'ya «Gel, gel!» çağrısı yapılır(1936b: 25-26). Nemfler, Nayad'lar ve Müz'lerin elemle bekledikleri anlatılır şiirde(1936b: 29-30).

«Gönülleri titreten korkunç «cevrümed» gibi,
Kartalın kollarında uçan «Ganimed» gibi.

.....

Gel «Helyos»la dünyayı baştan başa yakalım,
Altın tahtlar üstünden ırmaklara bakalım...»

(1936b: 33-34)

Zeus'un Ganymedes'e vurulup İda dağının yamaçlarında sürülerini otlatan genç çobanı kartalıyla kaçırıp Olimpos'a getirmesi hatırlatılıyor. Ayrıca Deianeira'nın Herakles'e sihirli bir gömlek göndermesi ve gömleği giyen yiğidin korkunç acılar içinde yanması söylencesine atıfta bulunuluyor. Bu esnada Herakles'in başına gelen Hyloss, onun son isteklerini dinler.

«Kaçma, kaçma sevgilim, kaçma «Aretüs» gibi,
«Eriks»in önlerinden silinen «Venüs» gibi.

.....

«Aretüs» ahlar gibi «Artemis»e yalvardı.
Titreyen seda narin mermer tâkına vardı.

.....

O altın saçlı genç kız bir anda ırmak oldu,
Süzülen gözyaşları yeşil vadiye doldu.»

(1936b: 35-36)

Şiirde Artemis'in çevresindeki avcı kızlardan Arethusa'nın öyküsü anlatılıyor. Arethusa, av yorgunluğunu gidermek için girdiği ırmakta, ırmak tanrı Alpheios'un sesini duyar ve kaçmaya başlar. Ancak ırmak genç kızı kovalar, bunun üzerine Arethusa, Artemis'e kendisini kurtarması için yakarır. Artemis genç kızı önce bir buluta sarar, sonra da kaynağa dönüştürür.

Şairin umutları tükenmiştir, sevgiliyi çağırın sesi cıızlaşmıştır :

«Vefasız!... soldu dallar, soldu yollar vefasız;
Uzakta bir kırılmış mermerde ağlayan kız;

.....

«Zefir»ler¹ kanatlanıp alev, alev uzadı
Açılan her gencede, her dalda kaldı yadı.

.....

Dönmesin kuşlar artık kararan fecre kadar
Önümde ölüm gibi bir beyaz teselli var...»

(1936b: 40-41)

¹ Zefiros(Zephyros) : Eski Yunan'da Batıyeli-tanrı...

Salih Zeki umutsuzluğuna karşın «Altın Çağ»ı hatırlayarak, şiirinde o döneme atıfta bulunur :

«[....Yolcu! Yolcu!... Dur bir an o sesler bu yerdedir;
Heyhat!... Siyah örtüler heyaline perdedir.
Burada dinleniyor, dinliyor sonsuz sisi;
«Satür»ün destanını besteleyen birisi....]»
(1936b: 42-43)

Metinde çok eski bir İtalya tarım tanrısı olan Satürnus'a atıf yapılıyor. Çok eski çağlarda İtalya'yı o yönetirmiş, onun yönetimi altında İtalya altın çağını yaşamış. Altınçağ efsanesi Yunanlılarda Hesiodos'un Theogonia'sında ve Romalılarda Ovidus'un Değişimler'inde işlenmiştir.

Şair geçmişin güzel günleri ile avutur kendini :

«Ah o gençlik günleri;
Çılgın dağ düşünleri.
.....
Sarhoş «Bakanta»larla
Eski bir sonbaharla

Uçardık çemenlerde
Al kaseler ellerde...

Ara, sevgilim ara
Erersen o bahara,

O kaybolmuş günleri
İlahi düşünleri....»
(1936b: 44-45)

«Haşmetli kanadları gerip serecek yere;
Gölge bulut, asüman sönecek «Jüpiter»e.»
(1936b: 46)

Jüpiter Romalılarda Zeus'a eş tutulmuş bir tanrıdır. Metinde Jüpiter'in gök, gün ışığı, hava, yıldırım ve şimşek gibi doğal güçleri simgelemesine atıf yapılıyor.

«Hayır, hayır sevgilim! Aşk ben keşfetmedim,
«Argonot» gemisi ile diyar, diyar gitmedim.»
(1936b: 48)

Metinde Argo gemisinin kahraman gemicileri Argonaut'lara atıfta bulunuluyor. Altın postu bulmak için yapılan yolculukta Argonautlar Lemnes adasına da çıkmış ve erkeksiz yaşayan kadınlara aşık olmuşlardır.

Şair yalnızdır ve khaos'dan¹ medet ummaktadır :

«Yalnızım, oh yalnızım, yalnızım çağlar gibi;
 «Dekalyon» tufanından kalma ilk sığlar gibi.

 «Kaos»da iz ararım imkanı aşmak için;
 İmkanların ardına dökülüp taşmak için.»
 (1936b: 50)

Şairin acısı azaba dönüşür. Mitolojik kahramanların uğradığı cezalarla eş tutar kendi halini :

«Bir fecrin üflediği zehirli sûrla yandım
 «Tantal»ın azabını çeke, çeke usandım.
 Ahlarım duman gibi sarılsa uçan sise,
 Dökse, bir bir derdimi ilahi «Nemesis»e..

Solmuş çılgın laleler, hıçkırın şellaleler;
 «Bore»nin siyah eli yerlere yaprak serer.»
 (1936b: 57)

Metinde şair «Tantalos'un işkencesi» deyimiyle ünlü cezaya uğradığını söylüyor. Daha önce değindiğimiz gibi, bolluk içinde açlık cezasıdır bu. Çektiği azapları Nemesis'e anlatmayı arzular. Nemesis de insanlarda ölçsüzlüğü, kendine ve talihine aşırı güveni cezalandıran tanrısal ölç olarak karşımıza çıkar. Şairler tarafından, kara bulutlarla gökten sağanak sağanak koşan ve engin dalgalarla denizi allak bullak eden azgın bir yel olarak nitelenen Boreas'ın siyah eli yaprakları dökmektedir şürde.

«İçmedin ey sevgilim!... içmedin bilmem neden?
 «Helikon» dağlarından getirdiğim nağmeden.

.....
 Ruhum o nağmelerle inip geldi yaylana
 Yaylalarda rakseden «Nemf»leri ana, ana.

Yosunlarda uyuşan çıplak bir «Siren» gibi,
 Dalarken hulyalara buluttan bir ten gibi.»
 (1936b: 59-60)

Sanat tanrıçalarının kutsal dağı Helikon'dan gelen nağmelere sevgili rağbet göstermemiştir. Şairin ruhu yaylalarda dans eden Nemflerin, yosunlarda uyuyan çıplak Siren'lerin hayalini kurarak sevgiliye doğru yol almaktadır.

Sularda Siren'lerin sesi yükselirken şair sevgiliye yalvarır. Sevgili gelmemiştir. Arion'un maceralı yolculuğu gibi bir yolculuğa çıkmıştır şair. Kainatın sırrını arayarak,

¹ Khaos : Evrenin yaratılmasından önceki boşluk.

dolaşacaktır(1936b: 61-62). Kendinden geçip gözyaşları dökerek arayışını sürdüren şair Atlas'ların arkasından sevgilisinin sesini duymaktadır(1936b: 67-68). Süreyya yıldızlar suya düşerken şair göl perisi Peristera'ya gelmesi için yalvarır. Yıllardır görünüp kaçan hayalden, bir an için yanında kalmasını ister(1936b: 71-72).

«Dün güneş al bir şalla yaprakları sararken,
«Eko» bir tek hecelik cevabını araken,

«Venüs» geldi uzaktan yakutlaşan sulara,
Bir hulyanın havası karışdı uykulara.

.....

O sen miydin, o muydu seçemedim gölgede,
Arıyorum ardından hiçliğe gide,gide...»

(1936b: 73-74)

Metinde Yunan mitolojisinde yankı-peri olan Eko'nun Hera tarafından yankı haline getirildiği ve sonsuza kadar her sözcüğün ancak son hecesini söylemeye mahkum edildiği söylencesine atıf yapılıyor. Ayrıca özlemle beklenen sevgilinin görüntüsü Venüs'ünkiyle karışmıştır şairin hayalinde.

«İki gönül bir çarmıhda kanarken,
«Didon» gibi divanlarda yanarken.»

(1936b: 93)

Kartaca kraliçesi Dido'nun efsanesine atıf yapılıyor. Afrika'da Kartaca adıyla anılacak kenti kuran Dido, bir odun yığınının üstünde kendisini yakmasıyla meşhurdur.

Şairin yalvarışları şiirin son bölümünde şu şekildedir :

«Ey «Müz» ey ilham kızı! Ey nağmeler perisi!
Ey göklerin, yerlerin tutulmaz serserisi!

.....

Kimbilir «Peristera» ah, kimbilir ne zaman
Uyanıp açılacak gözlerim bu uykudan?»

(1936b: 101-102)

Şair Nemesis'den haber sormakta ancak Peristera'dan bir haber alamamaktadır(1936b: 103).

Şair Peristera'nın öyküsünün efsaneleşerek gelecek asırlara da kaldığını, şairlerin dizelerinde ebedileştiğini anlatır(1936b: 105-106).

Pınar adlı şiir kitabında Peristera-Eros tarafından güvercin biçimine sokulan bir su perisi-adlı sevgilinin özlemini dile getirirken mitolojik isim ve motiflerden oluşan

bir de demet sunar okuyucuya Salih Zeki. Hesperid'ler, Philomela, Lethe. Müz'ler, Orge, Nemfler, Noyad'lar, Ganymedes, Hyloss, Arethusa, Satürnus. Jüpiter, Argonaut'lar, Tantalos, Nemesis, Helikon, Atlas, Ekho, Hera, Dido kitapta söz edilen mitolojik isimlerin belli başlılarıdır.

Rüzgar ve Dallarda Şarkılar adlı şiir kitabında Salih Zeki Aktay, mitolojik bir atmosfer oluşturmaya çalışır :

«Akşam lâhurlaşırken suya bakan her dalda
Uzaklarda belirdi o kız yine sandalda
Babil'den elinde tüy, Baalbek'ten halhallar;
Yanar, söner, sürünür eteklerinde şallar.»

(1961: 11)

Metinde Baalbek kenti adı kullanılarak eski Babil ve Fenike inançlarına atıf yapılıyor. Baal'ler Baalim denilen erkek tanrılar grubuyla Baalat denilen dişi tanrılar grubunu simgeler. Fenikelilerin her köyünün kendine özgü bir Baal'i vardı ve en büyük kentleri de Baalbek adını taşırdı.

«Venüs'ün Bahçeleri» adlı şiirinde Salih Zeki, zülüflü, gül kokulu çiçekler, alını ıslak goncalar, kanad geren kumrular, gümüşlenmiş periler ile ilahi bir ortam tasvir eder. Periler, beyaz Nemfler beyaz yola dizilmiştir. Uçları hiç görünmeyen ormanın sonlarında ilahe ağlamaktadır. Adonis¹ uykudadır. Armoni², Hebe³, Venüs henüz uyanmadan semayı yakan aşkın kime ait olduğunu merak etmektedir şair. İlahların nağmesi yükselmekte ve tepelerden «dıryadlar»⁴ alay alay inmektedir. Bu sırada yerde, gökte, denizde fermanı gezen Venüs'ün «Zefir»in bağrından taşan köpüklerle gelir. Onun gelişini ateş kaseleriyle beklemektedir «Hesperid'ler»⁵. Dört yanını Nemflerin sardığı taş teşmeler, gecelerle konuşurken şair, tasvirini yaptığı ve içinden alem alem yanan bahçelerin Venüs'ün bahçeleri olduğunu söyler(1961: 25-33).

«Mağalizya'nın Sihirli Sular» adlı şiirde şöyle denmektedir :

«Yine «Atis»in izi bu sabah sulardadır.

.....

Taştı taşkın rüzgarlar yattıkları pusudan

¹ Kışın yeraltında uykuya dalan, baharla yeryüzüne dönen bir toprak-bereket tanrısı.

² Eski Yunan'da uyum-düzen tanrıçası.

³ Eski Yunan'da gençlik tanrıçası.

⁴ Dryades(Dryad'lar) : Ağaç perilerine verilen ad.

⁵ Hesperid'ler(Hesperos yada Batı Kızları) : Okyanusun ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince sesli periler.

Vecd içinde vurdular kendi sinelerini
Vecd içinde ölürken «Sibel» buldu yerini...»
(1961: 34)

Şiirde geçen Atis(Attis) ilkbahar-tanrı olarak Frigya tanrısıdır. Hitit asıllıdır. Sibel ise Anadolu'dan gelip geçmiş bütün milletlerin baş tanrıçası olan Kybele'dir. Yaratıcı ve doğurucu bir kişiliği vardır.

«Yakın yakın alın yazım alevden
Revaklarda duman olup yel alsın.
Defterimi «Fatom» denen o devden
Görünmeden gece akan sel alsın...»
(1961: 41)

Fatom(Fatum, Fatus) tanrısal kader anlamına gelen bu deyim, gerek Yunan ve gerek Roma mitolojilerinde kader inancını dile getirir.

«Sensin Leyla, Dilara, Peristera hep sensin!...
Her akşam al sazlara sihir yapan nağmeyi,
Havayı, hevesleri, dalı ateş edensin...
Ekvanın aynasında hayal ettin herşeyi...»
(1961: 53)

Salih Zeki yukarıdaki metinde Leyla, Dilara gibi bize özgü adlarla sevgiliye seslendikten sonra eski Yunan'da bir peri olan Peristera'nın adıyla da sevgiliye seslenişini sürdürmektedir.

«Krones'in Kitabelerinden» adını taşıyan şiirde Salih Zeki, Titanlar dönemine atıfta bulunarak Tea'dan(Theia) söz eder. Stiks'ten(Styks) ezel ırmağı olarak söz eder ve Khaos(Kaos) dönemine uzanır. «Çobanlar çağından kalmış eski bir melab», «kadim beyaz beldele kimin eliyle yanmış», «Uçan beyaz nağmeler bir Yunan rebabından» ifadeleriyle eski Yunan mitolojisinde anlatılan yaşantıyı canlandırmaktadır. Eski Yunan ve Roma'da kader kavramını dile getiren «Fatum»dan «O esrarlı kitabı tek başına okuyan / Ömrün şeritlerini tezgahında dokuyan» diye bahsedilmektedir. Şiirin bitiminde Salih Zeki dileğini şöyle dile getirir :

«Götür beni, dünyamı, ömrümü (Helikona)
Götür beni bir nurdan cihan içinde doğan
Dokuz kızın içtiği Hipokron çeşmesine
İsli taşlar, dikenler yakmadan her yerimi
Parmaklarımdan alev düşerken al tellere
Nağmen gibi yapraktan yasdıklarda kalayım
Kup kuru ve karanlık çöllerde avareyim...»
(1961: 59-62)

Salih Zeki, İskender Fikret Akdora'ya ithaf ettiği «Hipokren» adlı şiirinde Hippokrene ırmağı çevresinde Musa'ların toplanıp ezgiler söylemesini ve hora tepmesini anlatır. Maviliklerde dokuz kız raksetmektedir. Genç ilahlar ve ilaheler susmuştur, kadim dünyadan haber gelmemektedir. Bu rüya beldesinin başında, al duvaklı bir hayali beklemektedir şair. İksirli fecirden yudum yudum içmektedir. «Lerni»ye¹ ibret veren hileler ve hıyanetler vardır bu geçit çeşmesinde. Şair Müz'lerden gitaresine ve şiirine neşe vermesini ister. Daha sonra tunçtan ilahlara beşiklik yapan İda dağını anlatır. İçinde bulunduğu ruh halini şiirin sonunda açıklar :

«(Olemp)lerde, (Parnas)da² karlı yamaçlardayım
Fikirleri, ruhları ağrıyan alınları
(Helikon) dağlarında gezdiren (Hellas)³dayım.
Dalgın hülya meltemi sızdı kirpiklerimden
Sıyrıldım yavaş yavaş uyuşan benliğimden.

Vadiler açıldıkça aştım bu sahraları
Elimde kekik, meşe, mersin ve defnelerle
Bir kadim ilahiye vecdimle besteledim.

Sarmaşıklar sarılan sütunların önünde
İki büklüm inleyen gölgeler kımıldandı
Mabedimin üstünde birden meşaleler yandı.

Altın buhurdanların tütsüleri, dumanı
Mukaddes seller aldı asumanı, zamanı.
Gül kokusu, menekşe, çiğdem sardı her yeri
Tatlı sabâ rüzgârı lâl etti tepeleri...»

(1961: 63-68)

«Medüz» adlı şiirde ise Medusa'nın söylencesine yer verilir. Gorgona'lar adı verilen üç kız kardeşten biri olan Medusa bir bakışıyla insanları taşa çeviren yılan saçlı bir kadındır. İşlediği bir günah yüzünden mabedler onu çarpmış, yüzüne cehennem çirkinliği yerleşmiştir. Salih Zeki Gorgona'ların kız kardeşleri olan Groia'lardan da söz eder. Phorkys'le kız kardeşi Keto'nun birleşmesinden meydana geldikleri için ihtiyar doğmuşlardır. Üçünün değişik tokuş ederek kullandıkları bir tek dişleriyle bir tek gözleri vardır. Gorgona'lar ve Graia'ların yaşadığı bu yere gelen Perseus, Medusa'nın kafasını uçurur, akan kandan kanatlı atlar Pegasos'la Khryasaar doğar(1961: 69-71).

¹ Lerna Çeşmesi : Poseidon'un üç çatallı mızrağını kayalara saplayarak meydana getirdiği kaynak.

² Parnassos : Apollon'la Musa'ların oturdukları dağ. Delphoi'nin kuzeyindedir.

³ Hellas(Hellen) : Eski Yunan soyuna adını veren kahraman.

Salih Zeki «Trezias» adlı şiirinde de Teiresias'ın öyküsünü anlatır. Hera ile Zeus arasındaki bir tartışmada fikri alınan Teiresias, kadınlığın sırlarını açığa vurduğu için Hera tarafından gözleri kör edilerek cezaya uğratılır. Salih Zeki şiirinde hem Zeus'la Hera arasındaki «şehvet» konulu tartışmaya, hem de Teiresias'ın görüş açıkladığı için gözlerinin kör edilmesine atıfta bulunur. Şiirde ayrıca Teiresias'ın birçok olaylarda geleceği haber veren kahinlik hünerine de değiniliyor(1961: 72-73).

«Gorgon» adlı şiirde Gorgon'ların mitolojik öyküsüne yer verilir. Başlarında yılanlar sarılı olan ve yaban domuzu dişlerine sahip üç canavar kızdan en ünlüleri Medusa'dır. Şiirin son bölümünde Medusa'nın kime bakarsa taşlaştıran özelliğinden de bahsedilir(1991: 74-76).

«Atlas Dağında Son Gece» adlı şiirde Titanların hikayesi anlatılır. Eris'in hilesiyle¹ Titanlar arasında bir anlaşmazlık başgösterir. Kronos² artık Olympos'ta durmayacağını, yaşamayacağını Latium'da³ yaşamak istediğini söyler. Gökten Persefat, Aiolos⁴ ve Boreas⁵ rüzgarları boşanmıştır. Bir divan kurulurdu. Kronos'un karşısına İapetos⁶, Phorbe⁷, Tethys, Adrasteia⁸ ve Anselad dizilirler. Melissa⁹, Mimas¹⁰ ve Nike¹¹ de yarıtanrılar olarak yerlerini alırlar. Kronos karşısındaki Kyklop'lar¹², devler ve Titanlar topluluğuna gökyüzünden kovulduklarını, hile ve hıyanet yüzünden semalardan atıldıklarını söyler. Olympos'un, İda'nın, Parnassos'un¹³ önceden kendilerine ait olduğunu ancak bir gaflet yüzünden yitirdiklerini söyler. Anselad, kendisinin bir Titan olduğunu, savaş istediğini belirterek Aurora'yı¹⁴ göreve çağırır. Hyperion Kronos'u suçlar; düzenin Kronos yüzünden bozulduğunu iddia

¹ Eris : Eski Yunan'da Kavgatarı.

² Oğlu Zeus tarafından tahttan indirilinceye kadar öteki Titanları yöneten tanrı.

³ İtalya yarımadasında bir bölge.

⁴ Eski Yunan'da rüzgarların kralı.

⁵ Boreas eski Yunan'da kuzey rüzgarıdır.

⁶ Uranos'la Gaia'nın oğlu olan titan.

⁷ Uranos'la Gaia'nın kızı. Phebe de denir.

⁸ Öç alıcı kader tanrısı.

⁹ Cesedinden bir arı oğlu yaratan rahibe.

¹⁰ Uranos'la Gaia'nın oğlu olan dev. Zeus tarafından yıldırımla çarpılarak öldürülmüş.

¹¹ Nike, Zeus'un habercisi kanatlı kız.

¹² Tek gözlü devler. Gaia'yla Uranos'un oğullarıdır. Tanrılara Titan savaşında yardım etmişlerdir.

¹³ Apollon'la Musa'ların oturdukları dağ. Delphoi'nin kuzeyindedir.

¹⁴ Roma'da Şafak-tarıca Eos'un Latince adı.

eder. İapetos dağlara tekrar geri dönmek gerektiğini anlatır. Altın saçlı Helios¹la birlikte havaya yükselirler. Asia², her şeyi biz yarattık bizden gelen yenilmez, der. Atlas'ın ön sıraya gelmesiyle yer gök karışır, toz duman içinde kalır dünya(1961: 77-81). Titanlar savaşını ve devlerden Atlas'ın Titanların yanında yer almasını anlatır şiir.

Salih Zeki, Vasfi Mahir Kocatürk'e ithaf ettiği «Dallarda Şarkılar» adlı şiirinde, mitolojik bir atmosfer içinde Bakkhos ayinleri anlatır. Savaşlar, renkler, görüntüler eski Yunan medeniyeti yaşantısını hatırlatmaktadır(1961: 82-83).

«Bir Niyaz» adlı şiirde mitolojik unsurlar ön plandadır :

«Açılırken şebnemle neftileşen yaprakta
Son yıldızlar solmadan göklerin mavî rengi.
«Müz»ler ve ince Nemfler gezdirilmişler şafakta
Bir füsünla birleşmiş hilkatın bu ahengi.»
(1961: 89)

Aynı mitolojik ortamın «Mermer» şiirinde de çizildiğini görürüz :

«Sebûlar, sütunlar, yeşil mesafe
Dönüyor devirler ve rakkaseler.
Görünmez parmaklar tül den gergefe
İşlemiş fağfurdan güller, kâseler.»
(1961: 97)

Tevfik Fikret için bir poem olarak kaleme aldığı Titan adlı eserinde-adından da anlaşılacağı üzere Fikret'i bir Titan'a benzetir.

«Ağla ey «Kronos» büyük oğluna ağla
bem beyaz saçlarının üstüne kara bağla»
(1966: 5)

Metinde Salih Zeki, Kronos'dan büyük oğlunun ölümü için ağlamasını ister. Titanların en önemlisi Kronos'dur. Ölümü için ağlayacağı oğlu ise Fikret'tir

Şair Fikret'in ölümüyle yorgun ve perişan evine gelir. Dilinde bir elveda kalmıştır. Fikret'i kendisini yakan ilk peri olarak görür. Onu Apollon'a eş bir kahraman sayar. Herkesin bu taştan mihrabın önünde eğilmesini, en yüksel, en ulu insan olarak Fikret'i tanımasını ister. Fikret'in doğuştan başı dik bir insan olduğunu belirtir Salih Zeki. Onun doğduğu yerlerin, Febüs'ün³ doğduğu adalara, Rodos'a,

¹ Güneş-tanrı. Hyperion'la Theia'nın üç çocuğundan biri, Selene'yle Eos'un kardeşidir.

² Okeanos'la Tethys'in sayısız kızlarından biri. Adını Asya kıtasına vermiştir.

³ Febüs yada Phoibos Apollon'un diğer adlarıdır.

Kıbrıs'a ve civarına, yakınlığını dile getirir. Bu eski ulu kentin büyücüleriyle alını açık gözleri nurlu cıvanın boğuştuğunu anlatır. Kirke¹, Mede², Arbase onun boğuştuğu-Fikret'in-sihirbazların yanında uslu kalmaktadır. Fikret Nestor'un³, Ül's'in, Ene'nin⁴ izinden giden bir kahramandır. Karanlık gecelerde haksızlıklarla savaşmış, ümid gibi görünen yalanlarla uğraşmıştır. Gülleri solmayan ebedi yerden kuğularla, kitarelerle gelmiştir Fikret. Deniz derya aşan, vatanda huzur ve refah yaratmak isteyen «altın post» arayıcı kırk kahramandan biri de odur. Cihana ebedi bir şeref salan rubab «Orge»nin değil Fikret'indir. O bir dahidir ve gözleri kamaştırmaktadır; bu sözler Lethe'yle⁵ uyumaktadır. O Minerva'nın⁶ oğludur. Hikmet ve dehanın ak kanath atıyla gökyüzüne çıkmaktadır. Fikret bu yerlerin göklerden kopmuş tek şairidir. Her sabah ciğerleri ateşlerle dağlanan, Kafkas'da yüreğini kartallar yiyen, ilahların günahkar diye nitelediği, ilk ışığı göklerden alıp gelen kahraman Prometheus'dur⁷ o. Ve Fikret'in beklediği sabah geldiğinde, o bir rahip gibi önde, «şafak çocukları» arkada bağırışıp rakederek yola düşeceklerdir(1966: 5-24).

Şiirin son bölümünde «epilog» başlığı altında Fikret'i şöyle anlatır Salih Zeki :

«eserlerin şaheser, hepsi birer şehkârdır
asırların üstünde altın heykelin vardır.
şürlerin göklerden dökülen hitabedir
<tarihi kadim>in ebedi bir kitabedir.
faziletin, kemalin, irfanınla insansın
insanlık tarihinde eşi yok bir <Titan>sın...»

(1966: 24)

Salih Zeki Laton-1 adlı eserinde Leto'nun⁸ ve çocukları Apollon'la Artemis'in söylencesini şiirleştirir. Şiirine Gaia'nın⁹ bir kehanetiyle başlar Salih Zeki. Kronos'un oğlu Zeus tarafından aldedileceğini söyler. Rhea¹⁰ annesi Gaia'nın bu sözlerini hatırlar.

¹ Büyücü tanrıça Kirke tıpkı Kalypso gibi Odysseus'un serüvenlerinde başlıca rol oynayan kişilerdendir.

² Medea(Medea) : Büyücü kadın. Özellikle çocuklarını öldürme ve kocasının önüne atma öyküsü birçok trajedilere konu olmuştur.

³ Pylos kralı. Troia savaşına katılmış, öğütleri ve bilgeliğiyle ün salmış.

⁴ Ene(Aineias, Aineias) : Troya kahramanı. Yürekli ve dindar bir kişiymiş.

⁵ Hades ülkesinde bir pınar, suyunu içen ruhlar geçmiş hayatlarını ve çektikleri acıları unutmaktadır.

⁶ Minerva : Roma'da zeka, bilgi ve bilgelik tanrıçası.

⁷ Fikret'in yazdığı «Promete» şiirine atıf yapıyor aynı zamanda.

⁸ Leto(Latona, Latone) : Leto'nun Latince adı.

⁹ Gaia : Eski Yunan'da evrenin yaratıcısı dışı ilke. Dünya yada toprak ana adıyla da anılır.

¹⁰ Tanrılar anası diye anılan Uranos'la Gaia'nın kızı, Kronos'un karısı.

Kronos'a kendi çocuklarını yememesini söyler. Bu arada dünyaya Junon¹, Neptün(Poseidon), Pluton(Hades), Prometheus, Laton gelir. En sonra da periler tarafından İda dağına atılan Zeus² doğar. Eros'un(Cupido) katkısıyla Zeus'la Laton bir aşk anı yaşarlar. Hera(Juno) Pithon'a(Pytho)³ kalbini siyah bir okun deldiğini, aldatıldığını söyler. Öcünü ve hıncını Laton'dan alacağını ekler. Laton Zeus'dan olan iki çocuğu Artemis ve Apollon'la gurbet ellerde gezer. Peşinde Hera'nın öcünü almak için görevlendirdiği yılan Pithon vardır. Sonuçta Delos adası Laton'u ve çocuklarını kabul eder. Apollon dev yılan Pithon'u öldürür. Delos adasında Apollon adına mabedler yapılır. Apollon'un ünü her yere yayılır. Adına ibadetler, ayinler yapılır; dua, şarkı ve şiirler söylenir. Hera Laton'a seslenerek işlediği suçun, günahkarlığının bedelini ödeyeceğini; yabancı diyarlarda dolaşmak zorunda kalacağını söyler. Laton ise, kendisinin bir Titan olduğunu, Koios'un kızı olarak dünyaya geldiğini belirtir ve Fatum'un-kaderin, ilahi adaletin-kendisine yaptıklarını bir gün Hera'ya da yapacağını, saltanatlarının yıkılacağını vurgular. Salih Zeki bundan sonra Bakkhos ayinlerinin Diyonisyak coşkusu yansıtır. Apollon'la Marsyas arasında yapılan müzik yarışmasına da yer verilir şiirde. Midas⁴, Minos⁵ ve Rhadamanthys⁶ hakemlik yaparlar. Üç hakemden ikisi Apollon'dan yana olur. Sadece Midas, Marsyas'ın üstün olduğunu iddia eder. Apollon bunun üzerine Midas'ın kulaklarını büyütür, Marsyas'ı da kuru bir dala asar. Şiir Marsyas'ın bir ırmak haline geldiği bugün de akmaya devam ettiği inancıyla son bulur. Salih Zeki Leto ve Apollon'un öykülerini merkez alan şiirinde Hera-Leto çekişmesi ve Apollon-Marsyas müzik yarışması gibi söylencelerle metni genişletmiştir(1964: 5-38).

Laton-1 adlı kitabın devamı gibi görünen Laton-2'de Salih Zeki belli bir hikayeye yada söylenceye bağlı kalmaksızın eski Yunan mitolojisinden isimler ve motifler aktarma yoluna gider.

¹ Juno : Yunan tanrısı Hera'nın Latinleştirilmiş.

² Zeus'u doğuran Rheia'nın, Kronos'un oğlunu yutmasını engellemek için koca bir taşı bezlere sarıp Kronos'a vermesi ve Zeus'un mağarada büyümesine atıf yapılmaktadır.

³ Toprak ana Gaia'nın oğlu olan dev yılan.

⁴ Midas : Apollon'la Marsyas arasında yapılan müzik yarışmasında, ödülü Marsyas'a verdiği için, Apollon tarafından kulakları eşek kulağına dönüştürülen Frigya kralı.

⁵ Mitolojik Girit kralı.

⁶ Zeus'la Europe'nin üç oğlundan biri.

«"İris" geldi ince tüller giymiş,
Ellerinde yedi renkli güller var.»
(1967: 6)

Metinde Thaumás'la Elektra'nın kızı, Harpya'ların kız kardeşi olan İris'in gökkuşağını simgelemesi, kanatlı olması, güneşte gökkuşağının renklerini yansıtan ince bir tülle örtülü olmasına atıf yapıyor.

«Mermerdeki alın yazım alevden
Revaklarda duman olsun yel alsın
Görünmeden gece gelen sel alsın
Defterimi «Fatum» denen o devden»
(1967: 9)

Daha önce Rüzgar ve Dallarda Şarkılar adlı şiir kitabında da-küçük değişikliklerle-yer alan bu metinde eski Roma mitolojisindeki «kader» anlayışına dikkat çekiliyor.

«Bir göl, bir havuz
Bir kaynakda durgun su
Bu
«Narsis»in vadide akisler yapan sesi
Ve sularda gölgesi
.....
Bu ağaçlar, bu gölgeler ve bu kaynak son evim
Ben aşkıma eremeyen o (Narsis)in kendiyim»
(1967: 18)

Suda gördüğü kendi güzelliğine aşık olan Narkissos'un söylencesi hatırlatılıyor. Kendisine erişemeyeceğini anlayınca sararıp solan, ölünce nergis çiçeğine dönüştürülen Narkissos'un söylencesi peri kızı Eko'nun(Yankı) öyküsüyle birlikte anılır(1967: 18).

«Çıkdım bir mezbeleden ak bulutlu göklere,
Çıkdım bir pis çukurdan yeşil çimenliklere
«Fatum»!
Bizim elde senin adın «Felek»dir.
Hayatımız o felekden dilektir.»
(1967: 19)

Salih Zeki yine «Fatum» ile Romalılardaki kader kavramına atıf yapıyor.

« «Polimni»!
Pek küçükken gönül verdim bir taşla
Bilmiyorum «Siren»miydi, «nayad»miydi, «efeb»mi?
«Badem gözlü, ince yüzlü bir nemf»mi?»
(1967: 26)

Polyhymyna(Polyhymnia, Polymnia) Pantomima Musa'sıdır. Dokuz Musa'nın Melpomene ve Thaleia'yla birlikte dram üçlüsünden biridir.

«Şafaklar ağarırken Davroz dağından yine
Alın akıtmalı gümüş kanatlı
Al tayımla akıp uçtuk engine
Hammon, Helikon, Parnos, şanlı Delf
Uzak, yakın dik tepe
Kapıları ilk açılan ulu mabed bizimdi.»

(1967: 26-27)

Eski Yunan tanrılarının mabedleri olan efsanevi dağlar sıralanıyor şiirde.

«Obuva, lir, krotal, çalgın flüt, çalgın ork
Sirenks, harp, hiç susmayan kitare.
Gümüş bulutları yakdı bir büyü
Lâl oldu birden sular
Ağaç, yaprak ve dere
Sihirle sarıldılar, kaynaşdılar, uçtular
Küçük kuşlar mor dallardan düştüler.
Yine ufku yakan nağmelerle turnalar
Katar katar gitti engine...»

(1967: 29)

Metinde Sirenko(Syrinks) sözcüğüyle bir ağaç perisinin hikayesine de atıf yapılıyor. Arkadya bölgesinde yaşayan bu ağaç perisini, Tanrı Pan sever ve peşine düşer. Tam yakalayacağı sırada Syrinks bir saza dönüşür. Bir dere kenarında topraktan fışkıran saz yel estikçe tatlı tatlı öter. Pan bu kamışları alıp balmumuyla birleştirir ve böylece Pan Flütü diye anılan Syrinks kavalı meydana gelir.

«Saçları tel tel alev, gövdesi donmuş kalıp
Taş kesilmiş bir nefes kalmış <Pyti>
Fildişi mabedden inmiş bir ilah
Oyma mermer merdivenler bembeyaz
Dehlizden ses gelir boş kubbeye,
<Delf> önünde üç ayaklı bir masa
<Kostali> havzında süslenmiş büyü
Dişlerinden defneler düşmüş yere
Dört kişi bir hastayı almış gelir
Sonra bir sis ortalıkta yükselir.
Dört yana ateş salar çalgın kadın
Çevre : Çevre ateş olmuş gözleri
Gayba girmiş ondan almış sözleri.
Doğmamış günler görüp söyler dili
Olmuşundan, olmayandan hikmeti
Remz ile ifşa mecnun <Piti> »

(1967: 29-30)

Şiirde Apollon adına yapılan Pythia Bayramı anlatılıyor. Aynı zamanda Delphoi tapınağında Apollon'un ağzından kehanette bulunan bakire rahibe Pythia'da atuf var. Üç ayaklı bir sehpanın üstüne çıkarak, alındaki kutsal kuyudan çıkan dumanların arasında kendisinden geçen Pythia'nın cezbe durumunda söylediği sözler Delphoi rahiplerince yorumlanırmış. Metinde bu hikaye çağrıştırıldığı gibi Pythia'nın kahinliğinin gördüğü ilgi de hatırlatılıyor.

Şiir aşağıdaki bölümle son bulur :

«Allı beyaz turnanın çektiği gerduneden
Nağmelerle göründü genç ilah tepelerden.
«Diyan» gümüş sulara süzüldü bütün gece
Siyah etekli kadın çekildi yavaş yavaş
«Latmos» dağında kaldı o sesler besteler.
Sarhoşum bilmiyorum saz nerde, niyaz nerde?
Yapraklarda bir yankı, dallarda bir iz var mı?
Bilinmeyen bir yolcu geçip gitmiş hiçliğe
Bir «Santor»un izi var karanlıkta balçıkda
Ovalar yeşil halı perde olmuş son ufka
Çılgın kuşlar bekler dallarda maviligi
Bilmiyorum zümrüt mü, yeşim mi, yakut mudur?
Ishak susdu, dere boş, hareli dağlar hayal
Göl rengi akan sular bilmiyorum nerdeyim
Bilmiyorum inleyen o dağlar mı, ben miyim?»
(1967: 32-33)

Metinde geçen Latmos dağı Ay-tanrıça Selene'nin sevgilisi Endymion'la seviştiği dağdır. Endymion bu dağdaki bir mağarada sonsuz bir uyku uyurmuş. Şiirde Endymion-Selene ilişkisine atıf yapılıyor. Karanlıkta ve balçıkta izi olan Santor ise, belden yukarısı insan, belden aşağısı at olan mitolojik yaratıktır.

Laton-3'te Salih Zeki Aktay, Leto'nun hikayesini sürdürdüğü gibi, mitolojinin bilinen isimlerine de atıflarda bulunur.

«Şiirin sahrasını büyük «Milton»da gördüm
Merçimenden, çiğdemden yeşil çelenkler ördüm
Homer, Hölderlin, Kits göklerde gezindiler
Kızıl bulutlar yanan bir aleme indiler
Merzengüş dallarından, zümrülden taşlar ördüm.»
(1968: 9)

Şiirde Homeros'un çağdaş şairlerle birlikte anılması dikkat çekicidir. Salih Zeki'nin söz konusu şairleri aynı kaynaktan beslenmeleri yönüyle bir gördüğünü düşünebiliriz.

« ‹Prozerpin› yüzü gülmez ilahe
 Tunç kapıda kara taşda bir heykel
 Halka olmuş kırk ümitsiz yaşlı kız...
 Mağara kapkaranlık ve bomboş
 Yıldızsız göklerden inmiş bir haber
 Bir yankı, bir acı söz.
 ‹Adonis öldü›
 Kara haber karanlıkda bir yankı
 Akşam...
 Tek yıldız uzaklarda kararmış
 Tek yıldızdan akdı yaş bu karanlık boşluğa
 ‹Adonis öldü› cihan boş ve bomboş
 ‹Venüs› karalar giyip siyah bağlar bağladı
 Yas dünyası iller boyu bir sükûn
 Muradsız, dileksiz ruhlar gelmiş yanyana
 Alnı siyah şeridli kızlar içden inlemiş
 Otsuz, yapraksız dünya, boş hava
 ‹Biblos›da kırk güzel kız
 Çevrelenmiş bir sıra
 Bütün başlar yerdedir.

.....

Uzun boşluk, tek bir nefes
 Yaşlı kızlar yaşlı kızlar
 Yeşil yosun yeşil çalı
 Levha, tablo ve resimler
 Ulu tezgahda bir halı
 Önde ‹koribant›lar durur.
 ‹Tetis› billur saraylarda
 ‹Semele› ince bir hilâl...
 Beş nehirden geçip gelmiş
 ‹Ene› yeni bir yurt arar
 ‹Niobe› yasadan bir heykel
 Issız bir dağı bekler.
 Gizli, sesler, hıçkırıklar
 Duman duman göğe gider
 Dağbaşı, dik tepe ve sessiz gece
 Ay buz kesilmiş, bulut gök duman

.....

Yalnızım... oh yalnızım! Yalnızım çığlar gibi
 ‹Dekalyon› tufanından kalan ilk sığlar gibi
 Işıksız boşluklarda çırpınan bir yıldızım
 Bir yuvasız, kimsesiz, yurtsuz aşinasızım.
 Asırları içerek sarhoş olan başımla
 Zulmetde görülmeden dökülen göz yaşımıla.
 ‹Kaos›da iz ararım imkanı aşmak için
 İmkanların ardına dökülüp taşmak için.»

(1968: 11-15)

Metin büyük ölçüde toprak-bereket tanrısı Adonis adına yapılan ayinleri konu alıyor. Prozerpin(Proserpina), Roma dininde ölümler ülkesi tanrıçası Persephone'nin karşılığıdır. Adonis'in ölüm haberi dünyayı yasa boğmuştur. Venüs(Aphrodite) sevgilisi Adonis'in ölümüyle karalar bağlar. Byblos'da kırk güzel yas tutmaktadır. Koribant'lar(Karybant'lar)-Ana tanrıçanın rahipleri, ayinlerde baş döndürücü rakslar yapar, bağırır, gümbürtülü bir vecd içinde kendilerinden geçerlerdi-ayinde yerlerini almıştır. Tetis(Tethys) billur saraylardadır, Semele ince bir hilâldir. Beş nehirden geçip gelen Ene(Aieneias, Aineias), yeni bir yurt aramaktadır. Burada da Aieneias'ın Troia'nın yıkılışından sonra İtalya'ya göç etmesine atıfta bulunuluyor. Niyobe(Niobe) ıssız bir dağı bekleyen yaşlı bir heykeldir. Doğurganlığıyla ünlü Frigya kraliçesi Niobe'nin, sadece iki çocuğu olan Leto'yu kendisinin on dört çocuğu olmasına karşın sadece iki çocuk doğurmakla suçlamasına atuf yapılıyor. Niobe'nin on dört çocuğu, Leto'nun çocukları Apollon ve Artemis tarafından öldürülür. Niobe de kederinden taş kesilir. Bugün Manisa yakınlarında bir derenin üstüne sarkan kadın yüzlü kayanın Niobe olduğuna inanılır. Kayanın oyuklarından sızan sular da onun hâlâ akmakta olan gözyaşları sanılır. Niobe, böylelikle, evrensel bir yas simgesi olmuştur. Salih Zeki de şiirinde Niobe'yi bu niteliğiyle anmaktadır.

« Laton » dedi
 Ellerimde yılanlar, kollarımda yılanlar
 Yastığımda yılanlar
 Uykum ve rüyam onlar
 « Febe » « Febüs »
 « Delos » dan onlara uçtum
 Yine yurda kavuştum
 Her yer, her taraf yılan
 Siyah örtü, siyah etek yollarda kalan benim
 Dağ dere kanatlanmış yaya yürüyen benim
 Öbek öbek kara yılan
 Dış yerleri bedenim,
 En sonra buldum yolu... en son
 Islak inlerde kaldı sim siyah « Piton » »

(1968: 17-18)

Metinde Laton'un(Leto), Apollon'la birlikte Delos adasına gitmesi anlatılıyor. Hera'nın hışmı yüzünden hiç bir ülkenin kabul etmediği Laton'a Delos adası yurt olur. Metinde Apollon'un sıfatı olan ve parlak anlamına gelen Febus(Phoibos) kullanılmıştır. Ayrıca Hera'nın-Zeus'la Leto'nun ilişkisini öğrenmesinden dolayı-

Laton'un peşine taktığı Piton(Python)¹ ile Laton'un yolculuğu boyu mücadelesi de hatırlatılıyor.

Laton-3 Salih Zeki'nin orman, sedir ağacı, meltem, nağme, sazlıklar, nemfler, rakkase, kuşlar gibi mitolojik bir ortam yaratmak için elverişli sözcüklerle kurduğu son bölümle tamamlanır :

«Orman...
Sık ağaçlar dal dal olmuş gölgede
Kara katran, sedr ağacı bir duman.
Esmer örtü dalgalanmış, açılmış.
Yeşil ipek boy uzatmış çimene.
Yoğunlaşmış boşluklar,
Dalda ıslak yapraklarda ak inci.
Süzülüyor ince meltem, mis koku
Ruhlar erir, dal ürperir ve sükun
Sazlıklardan uçan nağme bir niyaz
Duyulmayan sesler var
Hayaletler, ince sesler nemfler var
Rakkasenin suya vurmuş gölgesi
Ak kanatlar alıp gitmiş o sesi
Nağme bitmiş o beldeler bir hayal
Eşsiz kuşlar boş yollarda iz arar...»
(1968: 29-30)

Salih Zeki Hallac-ı Mensur adlı tiyatro eserinde Babil medeniyetine atıfta bulunur :

«Esirinde baharat, zencefil, sandal kokan
Bağdad'ın bahçeleri, Babil karanfilleri
Akar, sularla akar...»
(1944: 8)

Gerek Hallac-ı Mensur'da gerekse Mine Çiçeklerinde mitolojik unsurlara-eski Yunan ve Latin mitolojisiyle ilgili-yer vermez Salih Zeki.

Mitoloji adlı eserinde Salih Zeki, bugünkü bilimin, sanatın, fen ve tekniğin köklerinin eski Yunan mitolojisinde saklı olduğunu söyler. Eski Yunan düşüncesinin bir bütün olduğunu ve bu bütünü anlamak için mitolojiyi anlamak gerektiğini belirtir. Çağımızın bilim ve sanatı, estetik ve felsefesi mitolojiden ışıklar almaktadır. Salih Zeki, bütün milletlerin mitolojisi olmakla birlikte tam ve olgun bir bütünlüğe eren, yüksek

¹ Python : Tanrı Apollon'un Parnassos etegindeki bir su başında bulup öldürdüğü bir yılan. Toprak ana Gaia'nın oğludur.

bir kültür, ince bir süsleme ve geniş bir bilgi kaynağı haline gelen tek mitolojinin Yunan mitolojisi olduğu görüşündedir(1948: 5-8).

Emin Bülend'in Şiirleri adlı inceleme kitabında Salih Zeki, Emin Bülend'in şiirlerinin ölümsüz olduğunu anlatmak için Latin şairi Ovidius'un Metamorphoses adlı eserinden bir bölümü aktarır :

«... Nihayet ve Jüpiter'in korkunç gazablarının, ne alevlerin, ne demirin, ne zamanın mahvedemeyeceği bir eseri ikmal ettim. Şimdi artık hayatımın bilinmeyen şu uzayışına nihayet verecek ve ancak vücudumu alabilecek olan gün istediği zaman gelsin...

Varlığımın lâmeyut olan âli ve ilâhi kısmı yıldızlara kadar yükselecek hiç bir şey ismimi söylemeyecek. Mısralarım Roma'nın hakimiyeti altına alacağı ve kudretini tanıtacığı her yerde okunacak; eğer şairin dediği doğru ise «şöhret» beni her asırda yaşatacak... (1943a: 72).»

Fahriye türü içinde de değerlendirebileceğimiz bu metinde Ovidius'un hem şairliğini, hem de ona ilham veren Jüpiter'in(Zeus) efsanevi kişiliğini ön plana çıkarmaktadır.

Eski Yunan mitolojisinden yaptığı alıntılar yüzünden adı «Yunancı»ya çıkan ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Apollon, Athena, Akhilleus isimleriyle dolu şiirleri yüzünden Yunan casusu sanılarak tutuklanan Salih Zeki Aktay'ın(Anday 1974c: 278-279; 1984b: 13), şiir evreninde eski Yunan ve Latin mitolojisi önemli bir yer tutmaktadır.

Yahya Kemal ve Yakup Kadri'den farklı olarak Salih Zeki Aktay, mitolojinin az bilinen söylencelerine yönelir. Eski Yunan mitolojisinden detay sayılabilecek isimleri ve motifleri şiirinde kullanır. Özellikle eski Yunan mitoloji unsurlarını Latince isimleriyle aktarmayı tercih eder. Persefon, Laton gibi şiir kitaplarında mitolojik kişiliklerin söylencelerini bütünüyle aktarır.

Salih Zeki Aktay'ın Yahya Kemal ve Yakup Kadri'den önemli bir farklılığı da eski Yunan ve Latin mitolojisiyle kurduğu bağda yatar. Gerek Yahya Kemal gerekse Yakup Kadri eski Yunan ve Latinle kültürel bir köprü, ortak bir zemin oluşturma çabasına girmişken, Salih Zeki eski Yunan'ı yerinde ve olduğu gibi kabul eder. Yaşadığı toplumun tarihi, kültürü ve mitolojisiyle, yöneldiği eski Yunan arasında bir bağ, bir ilişki kurma amacı gütmeyiz. Bu yüzden şiirlerinde zorlama bir tutum göze

çarpmaz. Ancak, bir başka yönden, yaşadığı toplumun kültür ve mitolojisine bütünüyle sırt çevirdiği için yapay ve çeviri kokan bir şiir ortamı içine düşmekten kurtulamaz. Salih Zeki'nin içinde yaşadığı çağdan ve toplumdan-yani realiteden-bir tür kaçışını en iyi tespit eden Cemil Meriç olmuştur. Nev-Yunanilik akımını baştan kaybedilmiş bir dava olarak gören Meriç, bu davanın biricik havarisi olarak da Salih Zeki'yi işaret eder. Ömür boyu bir rüya içinde yaşadığını söyler Salih Zeki'nin; ancak bu bir fetih rüyası değil kaçış ihtiyacıdır. Realitenin acılığından muhteşem bir dünyaya kaçış. Cemil Meriç dönemin şartlarının Salih Zeki'yi böyle bir gerçeklik dışı ortama sürüklediğinden bahsederken,-bir başka biçimde de olsa-Halide Edib'in, Halit Fahri'nin kendi kültür kaynaklarına sırt döndüklerini yazar. Meriç'in ilginç tespitlerinden biri, Salih Zeki'nin bu tavrının bireysel değil, Türk aydınının Tanzimat'tan beri sığınacak bir ada arayan bir garip sürgün oluşuyla bütünleşen bir tutum olduğunu belirtmesidir. Kendisini bu topraklarda yaşayan son Yunanlı sayan Salih Zeki'nin gururu, zevkleri ve zaaflarıyla ilişkilerine kadar Türk olduğunu bir paradoks olarak saptar Cemil Meriç(1996: 143-144).

Salih Zeki'nin eski Yunan ve Latin mitolojisini kaynak olarak görme ve kaynağa ısrarla yönelme tutumunun altını çizmeliyiz. Döneminde az çok ses getiren bu tutumunun, yarına kalma noktasında şansını az görüyoruz. Mitoloji evrensel bir kaynak sayılsa da, ona yönelen kendi toprağından, kendi ikliminden bir şeyler katarak bu kaynaktan beslenmezse yaratıcı öz ortaya çıkmaz düşüncesindeyiz. Kaynağa yönelme noktasındaki ısrarcı tutumuna rağmen, ayağı toprağına yeteri kadar sağlam basmayan Salih Zeki'nin çabası bu açıdan boşa gitmiştir diyebiliriz.

2. B Ö L Ü M

1923-1950 ARASI TÜRK EDEBİYATINDA

NEV-YUNANİLİK

A) KAVRAMLAR, GÖRÜŞLER, TARTIŞMALAR

1923-1950 arası Türk edebiyatında, Nev-Yunanilik anlayışının etkilerini inceleyebilmek için, dönemin tarih, toplum, eğitim gibi kavramlarla ilgili tartışmalarını değerlendirmek gerekir. Gerçekten de «Türk Tarih Tezi» ve «Güneş Dil Teorisi» gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında aydınları yönlendiren toplu çalışmalar, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun «Dünya Klasikleri» serisi, bir dönem liselerde uygulanan klasik kol eğitimi ülkemizde eski Yunan ve Latin uygarlıklarına ilgiyi artırmıştır. Fakültelerin eski Yunan ve Latin dil ve edebiyatları eğitimi veren bölümlerinin açılması, Köy Enstitüleri'nin klasiklerin öğretildiği kurumlar olması sanatçılarımıza da yeni açılımlar sağlamıştır. Ancak söz konusu etkinlik ve kurumsallaşmaların sürekli olmadığını, bir bölümün kesintilerle uygulandığını, bir bölümün ise bir süre sonra uygulama alanı bulamadığını belirtmeliyiz. Bu noktada, yukarıda söz ettiğimiz unsurların, Nev-Yunanilik anlayışı çerçevesinde eserler veren edebiyatçılarımızda ve edebiyat eserlerindeki etkilerini göstermeliyiz.

1900'lü yılların başında, Osmanlı İmparatorluğunda eğitim veren kurumlarda «Tarih-i Umumi», «Tarih-i Düvel» ve bunlar benzeri birkaç tarih dersi varken, 1908 Anayasasının getirdiği reformlar ve laik eğitim politikaları sonucu Darülfünun'da «Yunan ve Roma Tarihleri», «Güzel Sanatlar Tarihi» gibi dersler de okutulmaya başlanır(Behar 1996: 78-79). Değişen eğitim politikalarının ve tarihçilik anlayışının Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkili olduğunu söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan milli tarih yazımında romantizm, pozitivizm akımlarıyla, Alman idealizmiyle bütünleşen tarihselcilik anlayışının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Romantizmin geçmişe hayranlığı, pozitivizmin kolaycılığı, idealizmin ve tarihselciliğin otoriter gücü milliyetçi bir tarih anlayışı oluşturmak isteyen

aydınlarımıza çekici gelmiştir. Osmanlı tarih yazıcılığının da üslup, tarz ve zihniyet olarak Türk tarih yazımında rol oynadığını söyleyebiliriz(Behar 1996: 39-41).

Ancak milliyetçilik kavramının-geç Cumhuriyetin bir gerçekliği olarak-sadece Türkler ve Türkiye bağlamında ele alındığını görürüz. Asırlarca aynı imparatorluğun çatısı altında toplanan Yunan, Roma, Bizans halkları ve tarihleri üzerinde durulması planlanmıyordu. Millet olarak kendine güven duygusunun yerleştirilmeye çalışıldığı bir dönemin şartlarıyla açıklanabilir bu olgu(Behar 1996: 193). Oluşturulan tarihçilik anlayışının en zayıf noktasını da, sadece kendini bilmeye özen gösterme, muhalif yada farklı olanı meşru görmeme yada öğrenmeye değer bulmama şeklindeki bir geleneğin yerleştirilmesi oluşturur.

«Türk Tarih Tezi»nin çıkış noktasında bir “tepkisellik” olduğunu gösterecek belirtiler mevcuttur. 1928 yılında Afet İnan elinde bir Fransızca tarih kitabıyla Atatürk’e gider. Kitap, Türk ırkını sarı ırka mensup göstermekte ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıf bir insan tipi olarak değerlendirmektedir. Atatürk bunun kabul edilebilir bir şey olmadığını söyler ve konuyla meşgul olunmasını ister. Aydınlatılmasını gerekli bulduğu tarih meselelerini etrafındakilere açıklar Atatürk. Türkiye’nin en eski yerli halkının kim olduğunun belirlenmesi, Türkiye’de ilk medeniyetin nasıl ve kimler tarafından oluşturulduğu, Türklerin dünya tarihi ve medeniyeti içindeki yerinin ne olduğu, İslam tarihindeki yerimizin saptanması araştırılacak meseleler olarak tespit edilir(Karal 1983: 160). Görüldüğü gibi Fransız tarih yazıcılığı-günahlarıyla da olsa-Türk tarihçiliğinin kaynaklarını oluşturmuştur(Behar 1996: 172).

İlk çalışmalar 1929 yılında başlar. Atatürk araştırmalara başlayan heyetle yakın ilişki içindedir. Birçok kitabı onlarla beraber okur ve değerlendirir(İnan 1939: 243).

Türklerin bir aşiret olarak Anadolu’da imparatorluk kurması düşüncesi, yeteri kadar tatmin edici bulunmadığından, Anadolu’nun en eski medeniyetlerine bir yöneliş söz konusu olur. Atatürk’ün Eti’ler ile Türkler arasındaki ilişkiyi araştırmaya değer bulduğunu görürüz. Yukarıda söz konusu ettiğimiz tarih meseleleriyle birlikte bu yeni mesele Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitabın içeriğini oluşturur(İnan 1939: 244-246).

A. İnan, M. Tevfik, S. Rifat, Y. Akçura, R. Galip, H. Cemil, S. Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler'in oluşturduğu bir komisyon tarafından yazılır Türk Tarihinin Ana Hatları. Cilalı taş devrini izleyen dönemde kökenleri Asya olan insan kavimleri, Avrupa'nın vahşi vaziyetini değiştirirler. Kitapta bu kavmin Asya ve Akdeniz havzasında yaşayan Türkler olduğu anlatılır(1930: 26). Birçok ırkla komşuluk eden ve ırk karışımına uğrayan Türk ırkı kültürel özelliklerinden bir şey kaybetmemiştir(1930: 38). Bugün milattan önce 4000 yılına kadar çıkarılan Anadolu medeniyetinin eskiliğini, en az yedi bin yıl önce Anadolu'yu yurt edinen Türkler sağlamaktadır(1930: 53). Kitapta, batıya giden Türklerden bir kısmının Ege havzasına yerleştikleri; Akdeniz medeniyeti, Truva, Girit, Lidya ve İonya medeniyetlerini oluşturdukları iddia edilir. Antropolojinin delilleri-bu medeniyeti oluşturan insanların tıpkı Türkler gibi brakisefal kafa yapısına sahip olmaları-Orta Asya'dan göç eden Türk insanını göstermektedir(1930: 55-56).

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren üç kavmin etkinliği görülür tespiti yapılıyor Türk Tarihinin Ana Hatları'nda. Sümer, Akat ve Elam kavimleridir bunlar ve üç kavmin de Baykal ile Balkaç gölleri arasındaki Altaylardan gelmiş Türk kabilelerinden olduğu belirtilir(1930: 169).

İlk Mısır ahalisinin de, milattan önce 5000 yıllarında Asya'dan gelmiş, beyaz ırka mensup bir kavim olduğu anlatılır. Mısır medeniyetini oluşturan bu insanların Türkler olduğu anlaşılmıştır(1930: 200).

Kitapta genel bir bakış açısıyla Hititlerin, Sümerlerin, Elamların, Trakya'nın ilk sakinlerinin, Adalar Denizi halkının Orta Asya yaylasından batıya göç eden Türk ırkıyla aynı kökenden olduğu savunulur(1930: 231).

Frigya'nın en eski halkı, Truva şehrini kuran insanlar gene Türk ırkından olan insanlardır(1930: 247).

Güney Rusya ve Tuna havzalarında yerleşmiş olan Türklerin medeniyeti, milattan önce 350 yıllarındaki Makedonya, Teselya ve Korent mıntukasına kadar uzanmıştır, düşüncesine yer verilir(1930: 275).

Aynı şekilde Türk Tarihinin Ana Hatları'nda, İran'ı tesis edenler, Metler, Parslar, Partlar ırk ve dil özellikleri göz önünde bulundurularak Türk kökenli kabul edilir(1930: 393-394).

Kolayca görülebileceği gibi, Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitap, Türklerin medeniyet tarihi içindeki yeri meselesini merkez alarak yazılmıştır. Ancak kitabı hazırlayanların Türklüğün tarih içindeki yeri konusunu yeterince geliştirmeden «şirin görünme» çabası içine girdikleri söylenebilir(Eyice 1968: 518).

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yapılan konuşmalar ve sunulan tebliğler de birçok bakımdan ilginçlik taşımaktadır. Maarif Vekili Esat Bey konuşmasında, Türklerin Orta Asya'da yontma taş devrini milattan önce 12000 senesinde geçirdiklerini oysa Avrupalıların aynı döneme 5000 sene sonra gelebildiklerini anlatır. Doğa olayları sonucunda göç eden Türkler Hint, Çin, Eti, Sümer, Elam, Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerini kurmuşlardır(Bozkurt 1932: 6-7).

Muallim İhsan Şerif Bey de yaptığı konuşmada, dünyayı kuşatan medeniyetin başlangıcının ve kökeninin Orta Asya yaylası olduğunu, bu medeniyeti yayanların da Türkler olduğunu söyler(Şerif 1932: 15-16).

Afet İnan ise konuşmasında, Türk insanının 400 çadırılı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık yüksek bir ırktan gelen bir millet olduğunu belirtir. Etiler'in bizim atalarımız olduğunu, Anadolu'yu binlerce yıl evvel yurt edindiklerini söyler. Artık Türklüğün merkezi Altaylardan Anadolu-Trakya'ya gelmiştir(İnan 1932: 41).

Semit Rıfat'ın üstünde durduğu konu da, brakisefal kafa yapısına sahip Türk ırkının, milattan 5-6 bin sene önce Sümer, Elam, Mısır, Ege uygarlıklarının yaratıcısı olduğudur(Rıfat 1932: 66).

Reşit Galip Bey, Sümerler'in-yabancı yazarların tekrarından kaçındıkları bir konu-Turanlı, daha doğrusu Türk ırkından olduğunu vurgular(Galip 1932: 117). Ege medeniyetini oluşturan insanların, Etiler'in Türk olduğu konusunda tereddüti yoktur(Galip 1932: 122-155).

Dr. Şevket Aziz Bey, birçok tarihçinin, Pelasge ve Hellenlerin Asya'dan geldikleri ve Asya sahillerinde kalan kavimlerle sıkı akrabalık gösterdikleri noktasında görüş birliği içinde olduklarını söyler(Kansu 1932: 163).

Hasan Cemil Bey'in konuşması klasik Grek medeniyetinin değerlendirilmesiyle ilgilidir. Minos, Miken ve İyon medeniyetlerinin Grek medeniyetini oluşturduğunu söyler. İyon medeniyeti ise Eti medeniyeti ile ilişki içindedir. Hasan Cemil Bey Grek medeniyetini küçümsemediğini, ama o medeniyetin kurucularının bizim atalarımız olduğunu bilmek gerektiğini ifade eder. Ege medeniyeti, Eti medeniyeti, Sümer medeniyeti, Mısır medeniyeti bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır ve zincirin iki ucu ise halkaların dövuüdüğü Altay'ın demir ocaklarındadır(Cemil 1932: 201). Girit'in ve Yunanistan'ın ilk halkından olan Pelajlar, Asya Türkleridir. Likyalılar, Karyalılar Küçük Asya'dan gelmiş Türk kabilelerinden oluşmuştur. Sokrat'ın kafasının brakisefal türde olması da-Hasan Cemil Bey için-düşündürücüdür(Cemil 1932: 202-212).

Yusuf Ziya Bey Sümerlerin, arkeoloji ve antropoloji çalışmaları verilerine göre, Turan kökenli olduğunu, Mısır medeniyetini oluşturanların da onların akrabaları olduğunu söyler. Mısır tanrılarının Türkçe isimler taşıdığını belirtir(Ziya 1932: 259).

Akçuraoglu Yusuf Bey, Hasan Cemil Bey'in eski Yunan medeniyetiyle ilgili görüşlerinden yararlandığını ve «Yunan Mucizesi» denilen faraziyenin artık kimsenin savunamayacağı bir tez haline geldiğini söyler. Özellikle dikkat çektiği konu ise, Anadolu medeniyetinin Yunan kültürü ile başlamadığı, tersine Yunan medeniyetinin Anadolu'daki kültür ortamından doğduğudur(Akçura 1932: 584-585).

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde öne sürülen tezlerin büyük ölçüde, Türklerin ikinci sınıf bir ırk olmadığı düşüncesini yerleştirmek noktasında yoğunlaştığını görürüz. Osmanlı/Türk kimliğinin-Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla-meşruluğunu yitirmesi üzerine, Osmanlı öncesi Türklere atıfta bulunarak yeni bir Türk kimliği yaratılmak istenir. Burada da büyük uygarlıklar kuran bir ırka mensup olma-Mısır, Anadolu, Ege ve Mezopotamya uygarlıkları gibi-çabası göze çarpar. Bir yandan güçlü bir milli bilinç oluşturma çabası güdülür, öte yandan olabildiğince bilimsel bir zemin yakalama-arkeolojiye, antropolojiye dayanma gibi-kaygısı içine girilir(Behar 1996: 12).

Türk'ün tarihinin Osmanlı'dan ibaret olmadığı, bütün milletlere kültür ışığını saçan bir ırktan geldiğimiz, Türklerin sarı ırka değil, brakisefal özellikleriyle beyaz ırka mensup olduğu görüşleri kongre tartışmalarının temel eksenini oluşturur.

Anadolu'nun sahiplerinin en eski kültür kurucularıyla aynı vasıfları taşıdığı düşüncesi özellikle vurgulanır(Karal 1983: 163).

İkinci Türk Tarih Kongresi'nde yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz düşüncelerin bir bölümünün terkedildiği görülür. İbrahim Necmi Dilmen konuşmasında Türklerin Orta Asya'da, ilk neolitik ve maden medeniyetini, bütün dünyadan önce yaptığı görüşünü savunur. Göçlerle bu medeniyet tüm dünyaya yayılmıştır. Dil araştırmalarının da Hint-Avrupa dilleriyle semitik dillerin kaynağını ilkel Türk dili olarak gösterdiğini belirtir(Dilmen 1943: 3).

Afet İnan'ın konuşması da Türk ırkının beyaz ve brakisefal olduğu noktasını vurgular. Akdeniz Havzası, Pasifik'ten geçerek eski Amerika kültürü bugünkü yurdumuzun sahipleri ile aynı kökten kuvvet ve filiz almıştır(İnan 1943: 8).

Etiler'in Anadolu'daki serüvenlerine değinen Prof. Eugene Pittarrd(Geneve) ise neolitik medeniyeti meydana getirenlerin, bugün Anadolu'da yaşayan halkın ataları olduğu görüşündedir(Geneve 1943: 80).

Açıkça görülmektedir ki, tarihin köklerinin coğrafya ile açıklanması ve dünya çapında ırksal kök benzerliği gibi tezler-Birinci Türk Tarih Kongresi'nin ağırlıklı olarak üzerinde durduğu iddialar-terkedilmiş, milli coğrafya anlayışına bağlı olarak arkeolojik kalıntıların üzerinde kurulacak benzetmelerle dünya tarihine bağlanma anlayışı ön plana çıkmıştır. Milliyetçilik düşüncesi Anadoluculuk olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Anadoluculuk anlayışı, Türk ırkıyla ve diliyle tarih öncesi ve Osmanlı öncesi bir bağın kurulmasına elverişli bulunmuştur(Behar 1996: 182-183).

Ana hatlarıyla oluşumunu özetlediğimiz Türk Tarih Tezi, Nev-Yunanilik türü arayışlara cesaret verici bir etmen olarak gösterilebilir. Akdeniz medeniyeti, Havza medeniyeti gibi anlayışların beslenebileceği esnekliğe sahiptir. Ayrıca eski Yunan ve Latin'den «Anadolu medeniyetleri» fikrine yönelişin de kapısı aralanmıştır. «Anadoluculuk», «Mavi Anadolu», «Anadolu Uygarlığı» adlarıyla oluşan akımlar yada kümelenmeler, Türk Tarih Tezi'nin Osmanlıyı dışlayan, Hitit, Sümer, Lidya, Likya, İyonya gibi uygarlıklara sıcak bakan ilk yorumundan güç almıştır.

Türk Tarih Tezi'nin sonraki dönemlerde ele alınışına ve yorumlanışına bakmakta yarar görüyoruz. Bittel 1939'da, Atatürk'ün geleneklerine, atalarına ve

toprağının tarihine sahip çıkan bir tarih anlayışının yerleşmesinde etkili olduğunu yazıyor(Bittel 1939: 205). Enver Ziya Karal ise, Atatürk'ün milli tarih anlayışına yönelmesinde, Avrupa tarihçilerinin Türkleri medeniyet yaratamayan, dolayısıyla Avrupa'dan Asya'ya kovulması gereken bir ırk olarak görmelerinin ve Avrupalıların Türk toprakları üzerindeki tarihi iddialarını sürdürmelerinin rol oynadığını belirtir(Karal 1983: 158-159).

Türk Tarih Tezi'nde belirgin olarak görülen, Avrupalıların atalarını yada ırksal köklerini arama çabaları, insanoğlu uygarlığının tek coğrafi kaynağı olduğu(monogenism) ve Türklerin bu coğrafyadan geldiği yolundaki bakış açısında yatmaktadır(Behar 1996: 130).

Türk Tarih Tezi'ne ve Atatürk'ün tarih anlayışına değişik bir yorum Ekrem Akurgal'dan gelmektedir. Atatürk'ün koskoca Osmanlı İmparatorluğu ve eşsiz Selçuk ve Uygur medeniyetleri dururken İskitlere, Hititlere, Sümerlere yönelmesini yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış, biraz destani ve mitolojik bir tarihe ihtiyaç duymasıyla açıklamaktadır. Bu, aynı zamanda, saldırgan batı medeniyetine karşı bir savunma aracı olarak kullanılmak üzere ortaya atılmış bir tezdır. Anadolu'nun Yunanlılara ait olduğu düşüncesinin önü, Anadolu'yu eski sakinlerinin çocuklarına vermek gerekirse, bunu herkesten önce Türkler hakeder karşı teziyle kesmeyi de sağlamaktadır. Çünkü Anadolu'nun en eski sakinleri Hititlerdir ve Hititler de Türklerin atasıdır. Böylece Atatürk, düşmanını kendi silahıyla vurmuş oluyordu(Akurgal 1956: 582-582).

Türk Tarih Tezi'nin gerektirdiği çalışmaları yapmak üzere kurulan kurumlardan birisi de Ankara Üniversitesi'ne bağlı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesidir. Fakültenin adının Türk Tarih Tezi'nin ana unsurlarını bir araya getirmesi ilginçtir. Sümer, Akad, Sankrit, Çin ve Hitit dillerinin yani Türkçeyle akrabalıkları görülen dillerin karşılaştırmalı incelenmesi, Orta Asya'dan gelen Türklerin tarihi zamanları aşan ve diğer uygarlıklara katkıda bulunan tarihinin araştırılması amaçlanıyordu. İncelenen diller ve milletlerin tarihi Türklükle arkaik bağları kurulduğu sürece ilginç bulunuyordu. Bunu, Türk Tarih Tezi'nin o günlerdeki siyasal başarısını sağlamak çabasıyla açıklayabiliriz(Behar 1996: 169-170). Fakültede on yıl süreyle, tanınmış yabancı profesörler de ders verir. Örneğin Sümer dili uzmanı Landsberger, Hititoloji

uzmanı Guterbeck gibi. Bu halkların Türk kökenli olduğunu, dillerinin de bu gerçeğe bir kanıt olduğunu savunan söz konusu bilim adamlarının Türk Tarih Tezi'ne katkıda bulunan kişiler olması dikkat çekicidir(Behar 1996: 171).

Dönemin yayınlanan kurumlarından birisi de «Türk Ocakları»dır. Ocakların ilk dönem yayınları arasında halk hikayeleri ve şiirleri yanında Fichte, Voltaire, Aristo gibi klasiklerin çevirilerinin olması, Ermeni ve Kürtler üzerine yapılmış incelemelerin çevirilerine yer verilmesi yukarıda çizdiğimiz çerçeveye uymaktadır(Behar 1996: 84).

Öte yandan 1940 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, birkaç lisede klasik kolun kurulmasını sağlar. Kolda Latin dilinin öğrenimine imkan tanınır(Sinanoğlu 1988: 93).

Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun «Dünya Klasikleri» serisi içinde eski Yunan ve Latin klasiklerinin-diğerleriyle birlikte-Türkçeye kazandırıldığını görürüz.

Eski Yunan ve Latin medeniyet ve mitolojisine yönelen, kaynağını bu medeniyette gören edebiyatçılara uygun bir siyasal ortamın yaratıldığını söyleyebiliriz. Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1950'ye kadar olan dönem eğitim politikaları, yaygınlaştırılan dil ve tarih tezleri, kurumsallaşan sivil toplum örgütleriyle özellikle «Anadoluculuk» yada «Anadolu Uygarlığı» akımlarına uygun bir zemin sağlar. Böyle bir ortamda yayın hayatına giren «Hep Bu Topraktan» dergisini incelemek, dönemin siyasi ve edebi ortamını gözler önüne sermede yardımcı olacaktır düşüncesindeyiz.

1943 Nisan sayısından 1945 Eylül sayısına kadar toplam altı sayı olarak yayınlanır Hep Bu Topraktan dergisi. Birinci ve ikinci sayılarda kurucu Vedat Nedim Tör, imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Lütfi Erdemir'dir. Sonraki sayılarda imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü olarak da Vedat Nedim Tör'ü görmekteyiz. Dört aylık olarak çıkan derginin kapaktaki «Hep Bu Topraktan» yazısının, Berlin Süsleyici Sanatlar Mektebi Profesörlerinden iken İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine tayin olunan Profesör Kenan tarafından yapıldığını öğrenmekteyiz. Derginin birinci sayısında Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Mesut Cemil, Süreyya Tahsin Aygün, Melek Celal, Rauf İnan, S. Edip Balkır, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Melahat Özgü, Galip Ataç ve Miss Milla Cook'un yazılarına; Abdullah Özkucur, Abdullah Ön ve Cafer Pekmez'in şiirlerine; Cahit Beğenç'in bir hikayesine yer verilmiştir. «Bu Topraktan Şiirler : Eski Aşıklardan» başlığı altında Köroğlu,

Karacaoğlu, Aşık Ömer, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni, Ruhsati ve Dadaloğlu'nun şiirleri aktarılırken; «Bu Topraktan Şiirler : Günümüz Aşıklarından» başlığı altında ustafa Seyit Sutüven, Ömer Bedrettin Uşaklı ve Selahattin Batu'nun şiirlerine yer ayrılmıştır. «Bir Yeni Ozan» başlığı altında Bülent Ecevit'in şiirlerine yer verilmiş ve «Bu şiirleri bu toprağın 17 yaşında bir genci yazdı» notu bitime eklenmiştir.

Derginin ikinci sayısında Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir, Sedad Hakkı Eldem, Ömer Liva Türkmen, Hakkı İzet, Cahit Öncü, Galip Ataç, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazılarını görüyoruz.

«Şiirler : Dünden» başlığı altında ise Erzurumlu Emrah ve Köroğlu'nun şiirleri aktarılmıştır. Hüseyin Sezgin, Samim Kocagöz bu sayının hikaye yazarları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, Behçet Kemal Çağlar, Bülent Ecevit, Cevdet Kudret, Şükrü Enis Refü'nün şiirlerine yer verilmiştir.

Hep Bu Topraktan dergisinin üçüncü sayısında Vedat Nedim Tör, Halit Arıoğlu, Mithat Eng, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Reşat Nuri Daroga, Nihat İyriboz, Cemal Bingöl'ün yazılarına rastlıyoruz. Celaleddin Ezine'nin 20.01.1944 tarihli Tasviri Efkar'daki yazısı ile T.İ'nin 05.01.1944 tarihli Ulus'taki yazısı aynen dergiye aktarılmıştır. Hüseyin Sezgin ve Samim Kocagöz'ün hikayelerine yer verilirken «Yeni ve Güzel Sesler» başlığı altında Sabahattin Tahsin, Şükrü Enis Regü, Bülent Ecevit, Nedim Çapman, Hasan Şimşek ve Cevdet Kudret'in şiirleri yayınlanmıştır.

Derginin dördüncü sayısının yazarları Vedat Nedim Tör, Nihat Eyriboz, Halit Arıoğlu, Hasan Halet Işıkpınar, Mitat Eng, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mesut Cemil Tel, Süreyya Serez, Muhittin Toköz ve Haluk Ökeren'dir. Samim Kocagöz ve Mitat Eng'in hikayeleriyle «Gençlerin Sesi : Şiirler» başlığı altında Nedim Çapman, Şükrü Enis Regü, Hasan Şimşek ve Şinasi Özden'in şiirlerine yer verilmiştir.

Derginin beşinci sayısında Vedat Nedim Tör, Nihat Eyriboz, İsmail Hüsrev Tökin, Falih Rıfkı Atay, Bedi Arbel, A. Sabri Oran, Hasan Halet Işıkpınar ve Mesut Cemil Ter'in yazılarına yer verilmiş, Lois Bromfield'in bir yazısı da O. Dostel'in çevirisiyle yayınlanmıştır. Sayının tek hikayesi Samim Kocagöz'e aittir. «Gençlerin Sesi : Şiirler» başlığı altında Şükrü Enis Regü, Sabahattin Tahsin Teoman, Bülent Ecevit, Nedim Çapman ve Hasan Şimşek'in şiirleri bir araya getirilmiştir.

Hep Bu Topraktan'ın altıncı sayısında Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Ömer Liva Türkmen, Rasim Adası, Mesut Cemil Tel, Prof. Dr. Rudolf Nissen, Dr. Shevcoud Fine'nin yazıları yer almaktadır. Harol Martin'in bir yazısı M.O. Dostel'in çevirisiyle yayınlanmıştır. Ahmet Emin Yalman'ın 6 Temmuz 1945 tarihli Vatan gazetesinde çıkan yazısı da dergiye aktarılmıştır. Mithat Eng'in bir hikayesine yer verilen altıncı sayıda, «Gençlerin Sesi : Şiirler» başlığı altında Şükrü Enis Regü, Sabahattin Teoman, Nedim Çapman, Şinasi Özdenoğlu ve Sabahattin Ulukan'ın şiirleri yer almaktadır.

Sanat ve edebiyat yazılarına, şiir ve hikaye örneklerine yer veren Hep Bu Topraktan dergisinde, geniş bir yelpaze oluşturacak çeşitlilikte yazılara da rastlanmaktadır. Devlet teşkilatı, hayvancılık, eğitim, toplumbilim, ziraat, dericilik, folklor, ulaşım, ekonomi, şehircilik, inceleme, felsefe, eleştiri, yayıncılık, dilbilim gibi konu ve alanlarda yazılar yer almaktadır.

Hep Bu Topraktan dergisinin birinci sayısında «Hep Bu Topraktan» başlığı altında bir yazı yayınlayan Vedat Nedim Tör, derginin çıkış amacını ve misyonunu ortaya koyar. Türk sanatçısının çeşitli kültür ve medeniyetler görmüş Anadolu toprağının ve kendi yaratıcı dehasının yemişlerini toplayamadığını, taklitçilik ve kopyacılığa düştüğünü savunur, Tör. Artık gözlerimizi bu topraklara çevirmenin, onun üstünde birbirinin ardından gelişmiş çeşitli kültür ve medeniyet çağlarını öz hak ve mirasımız olarak benimsemenin zamanı geldiğini belirtir. Kültür yaratma ve medeniyet kurmanın bizim babadan kalma sanatımız olduğu vurgulanır. Dünyaya daima örnek olmuş ve ılık olmuş medeniyetler ve kültürler yaratan bu toprakların öz çocuğunun, bugün de tarihi misyonunu kavrayarak, taptaze bir yeni doğuşun kaynağı olacağını ifade eder. «Hep Bu Topraktan»ın Türkiye'de bir yeni yaratıcı çağın doğuşuna inananları yaprakları arasında buluşturacağını söyler, Vedat Nedim Tör(Tör 1943: 4-11).

Şevket Süreyya Aydemir «Büyük Ölçüde Teşkilatlandırılacak Türkiye» başlıklı yazısında, Türk topraklarının büyük kültürlerin ve inşa sanatının vatanı olduğunu, halkının ruhunda da iş ve inşa heyecanının geleneksel olarak yaşadığını anlatır. Eski Ege'nin mermer şehirlerinin, yetmiş bin kişilik tiyatrolarının, hipodromlarının, spor mabedlerinin, kütüphanelerin yeniden kurulabileceğini belirtir. «Toprakdaş

Atalarımız»ın ebedi mucizesinin yeniden gerçekleştirilebileceğini ifade eder(Aydemir 1943: 16-17).

Mesut Cemil «Bu Toprağın Musikisi» adlı yazısında, toprağın altında üst üste, kucak kucağa diri yatan medeniyetlerin seslerinden işitilmemiş bir senfoniye duyduğunu belirtir. Biraz dikkat ettiğinde, Asya kamlarının kopuzlarını, Sümerlerin harplarını, Mısırlıların lavtalarını, Yunanlıların Aulos'larını, Çinlilerin kinflerini, Hintlilerin vina'larını, Farabi'nin Udunu tanıdığını ekler. Bu seslere «Kültürler Senfonisi» adını verdiğini anlatır(Cemil 1943: 26-27).

Yakup Kadri «Bu toprağın Tipleri : Efe» başlıklı yazısında, batı Anadolu'nun bu ünvensiz ve şatafatsız şövalyelerini Homeros'un kahramanlarına benzetir. Yıllar önce tanıştığı bir Alman bilim adamının, «efe» kelimesiyle bir eski Ege şehrinin adı «Efesos» arasında bir ilgi kurduğunu anlatır. Eskiden «Efesli» yada «Efeli» deyiminin pehlivan yapılı, çevik, yiğit ve güzel giyinir delikanlılar için kullanıldığına dikkat çeker Alman bilim adamı ve bugün «efe» denilen kimselerin bunların devamı olabileceğini söyler. Başlangıçta Alman bilim adamının bu açıklamasına öfkelenildiğini belirtir Yakup Kadri, oysa şimdi Homeros destanlarındaki kahramanlarda bile eski atalarımızın simasını seçmeye alıştığı için, «efe» kelimesinin «Efesos»tan gelmiş olmasına ihtimal vermektedir(Karaosmanoğlu 1943: 75-78).

Melahat Özgü «İphigenia Tauris'te» adlı yazısında, Euripides'in yazdığı «İphigenia Tauris'te» ile Goethe'ninkini karşılaştırır. Euripides'in geleneksel bir bakış açısı getirdiğini, Goethe'nin ideal insanı aradığını belirtir. Selahattin Batu'nun bizde ilk defa konuyu ele aldığını ve Euripides'le Goethe'nin yorumlarını yüksek ve insani değerlerde birleştirdiğini anlatır. Eserden parçalar aktarır(Özgü 1943: 93-105).

Galip Ataç «İrk ve İklim» adlı yazısında, bugün bizim yurdumuz olan topraklara binlerce yıldan beri gelmiş olan insanların hepsinin, büyük Türk ırkından olduğunu anlatır. Onlara Sümerler, Etiler, Mittaniler, Frigyalılar, Lidyalılar, Egeliler, Bizanslılar, Karamanlılar, Aydınlılar, Germiyanlar, Osmanlılar denilmesi, Anadolu'da kurulmuş olan küçük büyük hükümetlerin adından ileri gelir. Fakat hepsi yurdumuzdaki iklimin etkisiyle birbiriyle kaynaşmış ve hepsi aynı ırktan insanlar

olmuştur. Calinos'un¹ heykeli yuvarlak kafası, kıvrıcık saçları, kıvrıcık sakalıyla bugün Ege denizi kenarında ve Anadolu'nun çok yerinde rastladığımız Türklerden farksızdır. Onun özellikleri, iklimin insanlar üzerinde oluşturduğu özelliklerdir. Galip Ataç'a göre, Calinos'un kendisinin değilse de, amcasının oğlunun torunlarından adı Mehmet yada Ahmet olan bir Türk bulmak mümkündür(Ataç 1943b: 144-145).

Nilla Cook'un «Türk Toprağı» başlıklı yazısı eski Anadolu uygarlıklarına bakışıyla olduğu kadar, Türk Tarih Tezi'ne ve Anadolu'yu merkez alan sanat ve edebiyat anlayışlarına yakınlığıyla da dikkat çekicidir :

«Bergama'da ziyaretine gittiğim bir kız, bana evinin temeli Friklere, döşemesi Yunanlılara, sağ duvarı Romalılara, sol duvarı Bizanslılara, kapısı üzerindeki kiremitlerin de Kütahya'ya ait olduğunu söylemek lüzumunu duymadı. O ev kendi eviydi. Evine bulduğum isim, bütün Türk topraklarında bulunan güzelliğe vermemiz icabeden isimdir : Anadolu!

Bu kelime ile biz sadece Türk topraklarından az anlamış olan yıkılış devresindeki Osmanlı İmparatorluğunda uzaklaşmış olmuyoruz, aynı zamanda toprağa yaklaşmamız ve bütün bir geçmişe bizim dememize mani olan diğer donmuş tarihi düşüncelerden kurtulmuş bulunuyoruz(Cook 1943: 146).»

Ömer Bedrettin Uşaklı'nın «Sarı Kız Mermerleri» adlı şiiri toprağın tarihine inmesi, farklı medeniyetlere ait söylenceleri bir arada toplamayı yönüyle ilginç bir denemedir :

« SARIKIZ² MERMERLERİ

Afrodite aşk tahtını kurmuş yüksek başında,
Yakubun rüyasından sanki iz var taşında...
Şahikanda yaşamış efsane dünyaları,
Senden birer parçaymış kainatın dağları...
Yalçın tepelerinde kartal saklı yuvalar,
Eteğinde Aşil'den ses veren trovalar;
Bin bir çiçek açarken ormanlarında yer yer,

¹ Ünlü bir hekim.

² Edremit'in Kazdağ'ında yaşayan Alevilerin her yıl gizli törenlerle kutsadıkları ermiş kız... Tahtacı(Alevi) inançlarına göre bu ermiş kız temiz aşkları simgeler. Sarı kız, Kan Kalesinde savaştan peygamber damadı Ali'ye aşık olmuş, bu yüzden bir sürü kazla birlikte babası tarafından dağa bırakılmış, kimsenin yaşamadığı bu dağda onun yaşadığını her gece dağın tepesinde görülen bir ışıktan anlamışlar, babası onun ölmediğini görünce geri getirmek için dağa çıkmışsa da kız dönmemiş, ışığa dönüşmüş ve dağda kalmış, her gece dağın tepesinden nur saçmakta devam etmiş, saçtığı nur Ali'nin aşkıymış.

Saçlarını tararmış körfezinde periler...
 Bahar, meşalelerle sende alkışlanırmış,
 Yapraklar solarken de başında ağlanırmış...
 Venüs, şen sahilinde yatarmış kumsallara,
 Her taşın bir taş gibi sunulmuş krallara...
 İlyad'ı çamlarının dibinde yazmış Homer,
 Lesbostan akşamları seyretmiş seni Bodler...
 Barbaros, göklerinde tanımış ülkelerini,
 Yeşil ormanlarında yapmış gemilerini...
 Sarı kızın derdile çatlamış kayaların,
 Taşında ve suyunda ağlıyor onun sesi,
 Zümrüt tepelerinde türkmenlerin kâbesi...
 Mağrur güzelliklerin ruhumda ve tenimde,
 Senin yüksek başından dileğim var benim de
 Bir şey istemiyorum, ne çiçek ne de çimen...
 Ne dağ çiçeklerinden, ne beyaz çam balından,
 Ne gemiler yapılan o kızıl çam dalından...
 Ne ceylan, ne de ince türkmen dilberlerinden...
 Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...
 Ne üstüne destanlar, sevdalar yazmak için;
 Ne şekilsiz derdime bir şekil kazmak için
 Fıskiyeli havuzlar, heykeller kurmuyorum;
 Mermerinden saraylar yapıp oturmuyorum;
 Bir şelale parçası, bir kevser ister gibi;
 Onu çürütmeyecek bir cevher ister gibi;
 Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...
 Ne ceylan, ne de ince türkmen dilberlerinden;
 Sarı kızın gözyaşı damlamış bir yerinden
 Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...
 Toprağına gömdüğüm bir dağ sümbülü için,
 Eteğine koyduğum bir küçük ölü için...

(Uşaklı 1943: 121-122)

Metinde Aphrodite'nin tanrı Hermes ile İda(Kazdağı) dağında sevişmesine atıf yapılıyor. Akha'lılarla Troia'lıların Troia kentinde savaşları ve savaşın Akha'lı kahramanı Akhilleus hatırlatılıyor. Romalıların eski Yunan aşk tanrıçası Aphrodite'den esinlenerek Latinleştirdikleri Venüs'de şiirde geçiyor. Homeros'un İlyada'yı İda'da yazdığı hikaye ediliyor. Baudler'in Lesbos'tan(Midilli Adası) İda dağını seyrettiği anlatılıyor. Daha sonra Barbaros gibi Osmanlı tarihinden bir isme yer verilerek farklı çağlardan, medeniyetlerden insanların İda dağıyla ilgisi vurgulanıyor.

Baki Suha Ediboğlu «Adriyanüs Kapısı» adlı şiirinde-şiir Vedat Nedim Tör'e ithaf edilmiştir-mitolojik öğeleri bir arada kullanır. Şiir «İşte karşınızda bakir Akdeniz / Medeniyet : Hep bu toprak ve deniz.»(Ediboğlu 1943: 126) dizeleriyle son bulur.

Mustafa Seyit Sutüven'in ünlü «Sutüven» şiiri de Hep Bu Topraktan'ın birinci sayısında yer alır(Sutüven 1943: 119). Mustafa Seyit Sutüven'i ayrı bir alt bölümde değerlendireceğimiz için şiirin tahliline burada girmeyeceğiz.

Birinci sayıdan anlaşılacağı gibi Hep Bu Topraktan dergisinde çıkan yazılar toprağın tarihine, medeniyetine ve kültürüne yönelmeyi hedeflemektedir. Ülkenin teşkilatlandırılmasından musikiye, toprağın ikliminden insanın ırk özelliklerine kadar her şey Anadolu medeniyetlerinin mirasından yararlanılarak çözümlenmektedir.

Derginin ikinci sayısında «Hilozoizm Felsefesi» başlıklı bir yazı yazar Galip Ataç, «İlk ilim bu topraklarda doğdu» üst başlığı kullanır. Doğa olaylarının nedenlerini ortaya koymayı başaran bilim sıçramasının ilk defa Anadolu'nun Akdeniz kıyılarında İyonya'da gerçekleştiğini söyler yazar. Miletos'lu Thales'in gene Miletos'lu Anaksimandros ve Ephesos'lu Herakleitos'un bu toprakların yetiştirdiği değerler olduğunu vurgular(1943a: 56-61).

Vedat Nedim Tör «Niçin Hep Bu Topraktan?» başlıklı yazısında, millet kavramının üstünde yaşadığı doğa unsurlarıyla uyumlu, kendinden evvel gelen her türlü sosyal ve kültürel değerleri koruyan ve sürekli dinamik olan bir bileşim olduğuna dikkat çeker. Parti programlarında yer alan vatan ve millet tanımlarına bağlı olduklarını, milliyetçilik anlayışlarını partinin realist görüşüne sadık kalarak «Hep Bu Topraktan» toplu adı içinde değerlendirdikleri unsurlarla somutlaştırmak ve çerçevelemek yoluna gittiklerini anlatır(Tör 1943b: 78).

Vedat Nedim Tör aynı sayıda yer alan ikinci yazısında, teknik ve ekonomik olarak yeryüzünde gelişmiş ülkeler olabileceğini, ancak tarihi kıdem bakımından hiç bir ülkenin Türkiye ile yarışamayacağını ileri sürer. Hitit, Efes, Bergama, Ayasofya vb. gibi tarihi değerlerin parayla satın alınamayacağını belirtir(Tör 1943c: 119)

Behçet Kemal Çağlar «Güzelleme» adlı şiirinde bu toprakları, Baki'nin, Mevlana'nın, Homeros'un diyarı sayar :

«En uysal bakışların, en çetin hamlelerin,
Oyalı sütunların, abide cümlelerin,
Baki'nin-Mevlananın-Homer'in diyarı hey.»

(Çağlar 1943: 103)

Derginin üçüncü sayısında Reşat Nuri Darago'nun ilginç bir yazısına rastlanır : « «Klasik»e Dair Notlar». Klasik kültürün kökenlerinin Anadolu'da olduğunu belirtir yazar. İyonya kültürünün Yunan kültürüne de yol açan bir büyük oluşum olduğunu ifade eder Darago. Roma'nın karanlık döneme girdiği yıllarda bile Anadolu'nun filozoflar, ahlakçılar, şairler, hatipler, tarihçiler çıkardığını belirtir(Darago 1944: 38).

Bülent Ecevit «Robot» adlı şiirinde Prometheus'un öyküsüne değişik bir bakış açısı getirir. Prometheus'u şairlerin ilah seviyesine çıkardığını söyler. Gerçekte Prometheus'un çaldığı kutsal ışığın haram olduğunu belirtir. Gökler ötesinin kutsal ışığının insanları içinden aydınlatmaya yettiğini belirtir. Aydınlık yolların Allah'a gitmeyeceğini ekler(Ecevit 1944: 69-70).

Hep Bu Topraktan'ın dördüncü sayısında Haluk Ökeren'in «Bergama'yı Sevenler Cemiyeti» başlıklı yazısına rastlıyoruz. Yazar, İsmet İnönü'nün 1943'te Devlet Konservatuvar'ında temsil edilen «Kral Oidipus» adlı eserini izlediğini ve temsilin sonunda, bu klasiklerin savaştan sonra bütün dünyaya Bergama tiyatrolarında gösterileceğini söylediğini aktarmaktadır. Ökeren, Akropol'da atalarımızın bir masal hayatı yaşadığını belirtir. İnönü'nün sözlerini milli davaya ışık tutan bir meşale gibi gördüğünü söyledikten sonra, İnönü'nün bu girişimle Yunan ve Ege medeniyetleriyle Etnik medeniyetinin Orta Asya'dan gelen bir milletin eseri olduğunu söyleyen tarih kongresi üyelerine ve Yunan klasiklerini temsil eden Türk gençlerine mesaj verdiğini vurgular. Bergama'daki gelmiş geçmiş devirlerden kalma bütün eserlerin, bugünkü yerli halkın ataları tarafından yapıldığını anlatır(Ökeren 1944: 123-125).

Nedim Çapan «Gezinti Treni» adlı şiirinde, «Meandır¹ bu ovada mı yaşamış baba» sorusunu sorar. Dudaklarında hâlâ acımsı «sarıkız suyu»nun tadının olduğunu belirtir(Çapan 1944: 94-95).

Şinasi Özden «Körlerin Dert Yanış» adlı şiirinde tanrıça Diana'nın hikayesine atıfta bulunur :

«Diyana'nın okuyla delinsin gözlerimiz
Işık, senin yolunda kırılımsız dizlerimiz
Tanrım, yüce katına ulaşsın sözlerimiz

¹ Maiandros : İlk çağ yazınında en çok adı geçen ırmaklardan Büyük Menderes.

Emret, ılık uğruna silahsız vuruşalım.»

(Özden 1944: 107)

Diana'nın Yunan Artemis'yle bir tutulan İtalyalı bir tanrıça olduğu bilinir. Metinde Diana'nın hem avcı tanrıça oluşuna hem de Apollon'un kardeşi bir ılık tanrıçası sayılmasına atıf yapılıyor.

Hep Bu Topraktan'ın beşinci sayısında Vedat Nedim Tör, yaşadığımız toprakların doğurgan bir ananın rahmi gibi çeşitli medeniyetlere kaynaklık ettiğini yazar. Atatürk'ün bugünün Türk insanına bu topraklar üzerinde gelişen medeniyet ve kültürlerin devamlılığını gösterdiğini belirtir(Tör 1945: 65).

Nedim Çapman «Kızılçullu» başlıklı şiirinde, Homeros'un bu toprakların insanı olduğunu çağrıştıran bir anlatım oluşturur :

«Kanlıçeşme yokuşunu
Erenler soluyarak tırmanır.

Gün güneşlik!
Mısralar ülkesindeyim.
Binlerce yıldan beri eser
Tohumları çatlatan bu yel...
Şu yamaçtan inebilir :
Kör değneğini taşlara vura vura,
Homer.»

(Çapan 1945: 88)

Hep Bu Topraktan dergisinde çıkan yazılar sistematik olarak değerlendirildiğinde, toprak ve toprağa bağlı tarih anlayışı içinde şekillenen bir milliyetçilik anlayışını kapsadığını görürüz. Anadolu'nun en eski medeniyetlerine keder inen geçmişini bütün insani değerleriyle benimseme anlayışı, aynı zamanda ikinci Türk Tarih Kongresinde oluşan bir görüştür. Dergideki konuların Tarih Kongresinde şekillenen milliyetçilik anlayışıyla ve Atatürk'ün tarih görüşüyle uyumlu bir noktada bulunması hemen göze çarpan bir özelliktir.

1950'den başlayarak politik ortamın, eğitim sistemindeki yeni uygulamaların ülke düzeyinde ters yönde bir rüzgar estirdiğini söyleyebiliriz. 1949 yılında, Milli Eğitim Şurası'nın haberi olmadan ve klasik kol komisyonunun önerileri dikkate alınmadan liselerdeki klasik kol uygulaması kaldırılır. 1960'lara gelindiğinde Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun çalışmalarının durdurulduğunu görürüz. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde kurulduğu günden beri batı dilinin zorunlu

yardımcısı olan Latince dersleri, seçmeli ders kapsamına alınır(Sinanoğlu 1988: IX-X; 93).

Bu gelişmelere paralel olarak eski Anadolu uygarlıklarının değerlendirilişinde-en azından bugünle bağlantı kurma noktasında-mesafeli bir tutum göze çarpar. Örneğin Remzi Oğuz Arık'ın aşağıdaki düşünceleri, yeni bir tarih ve millet anlayışı noktasına gelindiğini gösterir :

«Hitit medeniyetini, sanatını, tarihini artık bütün insanlık biliyor ve hatırlıyor. Amma bir Hitit vatani artık yoktur! Asur İmparatorluğu, Assyrioloji gibi bir bilim yaratarak bütün insanlığın hafızasındadır. Amma bir Asur vatani yoktur, olamayacaktır(Arık 1969: 18).»

Remzi Oğuz Arık'ın «Tarihte Kayseri» başlıklı yazısında da Anadolu'nun Türklerden önceki dönemlerine olumsuz bir yaklaşımın izlerini buluruz. Kayseri'nin, Anadolu Türkmenlerinin eline geçmeden önce bazı kavimlerin egemenliğine girdiğini belirten Arık, bu medeniyetlerin hiç birisinin-Etiler Lidyalılar vb.-onu vatan haline koyamadığını belirtir. Kalesi'nin Justinianus'un kurduğu kale, mabedinin Kayseri metropolitlerinin mezarı okuduğu mabed, alışveriş karargahının Bizans'ın yaptığı agoralar olmadığını anlatır. Hepsine Selçuk medeniyetinin damgasını vurduğunu ifade eder(Arık 1960: 221).

Eski Yunan ve Latin medeniyetleriyle eski Anadolu uygarlıklarına aydınlarımızın nasıl baktığını, bu medeniyetlerin ortaya koyduğu kültür unsurlarının bugün de yararlanılacak dinamiklikte görülüp görülmediğini araştırmamız gerekir. Cumhuriyet sonrası bu konuda ileri sürülmüş belli başlı düşüncelere değinmeliyiz. İsmail Habib Sevük, Avrupa medeniyetini bugünkü noktalarına Yunan ve Latin'den gelen hümanist anlayışın getirdiğini savunur. Avrupa uygarlığının bugün bir «nurcephesi» olarak değerlendirilebileceğini söyledikten sonra, Avrupalı olmanın Avrupa'da olmak anlamına gelmediğini, «Antiquite»yi yani Yunan ve Latin'i bütünüyle anlamak gerektiğini belirtir(Sevük 1940: V-VI).

Fürüzan Kınal Eski Anadolu Tarihi adlı eserinde, Anadolu topraklarının taş devrinden beri yerleşimi olan dünyanın nadir bölgelerinden biri olduğunu belirtir. Anadolu'nun Mısır ve Mezopotamya ile beraber «Eski Şark Medeniyeti»ni meydana getiren kültür merkezlerinden biri olduğunu söyler(1987: IX). Yakın zamana kadar

«Eski Şark» kavramı içine sadece Mısır ve Mezopotamya'nın dahil edildiğini, Hitit çivi yazılı vesikalarının keşfedilmesiyle dünya medeniyet tarihine hız veren üçüncü kavmin-Hititler-farkına varıldığını ifade eder(1987: XI).

Kınal, Anadolu medeniyetinin kendisinden erken olan Mezopotamya medeniyetinden madeni eşya kullanımını aldığını, öte yandan henüz neolitik kültürü yaşayan Yunanistan ve Adalara kendi Kalkolitik kültür unsurlarını verdiğini anlatır(1987: XIV).

Kınal, Anadolu'nun kıtalar arasında bulunuşu nedeniyle, kavim göçlerine sahne olan bir geçit, bir köprü vazifesi gördüğünü anlatır. Kafkaslar üzerinden Demirkapı yada Boğazlar yoluyla gerçekleşmektedir göçler. Bu nedenle söz konusu göç noktalarında güçlü devletler kurulamamıştır. Fakat Orta Anadolu'da siyasi birliği sağlamak bir devlet için daha kolay olacaktır. Hitit devletinin gelişimi buna örnek teşkil eder(1987: 8).

Öte yandan Füzuran Kınal, Hititlerin kökeni meselesinin henüz tam olarak aydınlığa kavuşturulamadığını yazar. Filolojik araştırmaların, Hititleri, en eski Hind-Avrupa kavimlerinden olarak gösterdiğini belirtir. Ancak kesin bir sonuca varmak için yeni araştırmaları beklemek gerektiğini ifade eder(1987: 83).

Eski Anadolu uygarlıkları ile dolaysız bir ilişkinin varlığını iddia eden düşüncelerin giderek zayıfladığını söyleyebiliriz. Füzuran Kınal'ın yukarda değindiğimiz tespitleri, atalarımız diye bileceğimiz yada kendimizi mirasçı olarak görebileceğimiz bir ırk, kültür yada dil bağının pek de mümkün olmadığını göstermektedir.

Konuya «Hümanizm» kavramı çerçevesinde yaklaşan araştırmacılardan birisi Suat Sinanoğlu'dur. Eski Yunan-Roma ilişkisini, Bizans-Osmanlı ilişkisiyle karşılaştırır Sinanoğlu. Romalıların Yunanistan'ın fethini gerçekleştirmekle beraber, Yunan kültürünün ana öğelerini benimsediklerini anlatır. Benzer bir biçimde Osmanlıların da Bizans'ın zihin yapısını kabullendiklerini belirtir. Yunanistan'ın Roma üzerinde yaptığı etkiden farklı olarak, Bizans'ın kendisini fetheden üzerindeki etkisinin olumsuz ve yıkıcı olduğunu aktarır. Hellenizm çağı devletlerinin Araplara aktardıkları kültür öğelerinin, İslam uygarlığının klasik çağında Arapları Rönesans'ın eşğine

kadar getirdiğini, oysa Osmanlının Bizans'tan fikir ve kültür hareketlerini alamadığı için atılım yapamadığını vurgular(Sinanoğlu 1988: 31-32).

Türk Hürmanizmi adlı eserinde, antikiteye, aydınlanmayı sağlayacak bir kaynak olarak baktığını ortaya koyar. Sinanoğlu, «Yunan Mucizesi» deyimini yerine «Homeros Mucizesi» deyimini önerir. Homeros'un yetişmesini sağlayan yüksek düzeyli kültür ortamının araştırılması gerektiğini savunur. Yunan uygarlığının özgür ortamının ideal bir yapı oluşturarak başka toplumlara da model teşkil ettiğini anlatır. Akla dayanan ve eleştiri mekanizmaları sürekli açık olan yapısıyla kendi ruhunu başka toplumlara iletme imkanını bulduğunu anlatır. Eski Yunan toplumunun kurduğu değerlerin sonsuzca geçerli olduğunu bildirir. Türk Hürmanizminin de batı uygarlığını İ.Ö. 9.yüzyılda başlayan manevi evrim sürecinin son aşaması olarak değerlendirerek, ilgisini sürecin tamamı üzerine yoğunlaştırması gerektiği düşüncesindedir Sinanoğlu(1988: 140-144).

Klasik çağı sürekli yararlanılacak, sürekli beslenilecek bir kaynak olarak görür Sinanoğlu. Çağlar boyunca Avrupalıların bu kaynağa başvurdıklarına işaret eder. Atatürk inkılapları ile Türk toplumunun klasik çağ düşüncesi ile karşı karşıya geldiğini anlatır. Atatürk öğretisinin gerçek özünü ortaya çıkaracak tek düşüncenin de klasik çağ düşüncesi olduğunu savunur(Sinanoğlu 1983: 13-14).

Yunan ve Roma toplumlarının ahlak ilkelerini, düşünce biçimlerini tanıma imkanı bulmuş insanların, öğrendikleriyle gerçek yaşam arasındaki şiddetli karşıtlık sonucu tedirgin olacaklarını belirtir Sinanoğlu(1988: 6). Böylece batılı olmayan medeniyetlerin yanı sıra batılı medeniyetlerin de, manevi özgürlük düzenini ilk kuran klasik çağı unutmuş görüldüğü eleştirisini getirir Sinanoğlu(1988: 28). Çağdaş uygarlığın özünü kavramak için-bugünkü batı düşüncesi yardımcı olmadığından-ülkemizde klasik liseler kurulmalı ve hürmanist düşünceyi ve kültür sorunlarımızı inceleyecek bir enstitü açılmalıdır. Bu okullarda Yunan ve Latin dili ile edebiyatı öğretilmelidir(1988: 10; 84). Sinanoğlu'nun gerekli gördüğü bir diğer konu ise, filolojik eğitimin Yunan ve Latin klasiklerinin filolojik düzeyde incelenmesi şeklinde gerçekleştirilmesidir. Bu, gerçekten bir aydın sınıfı oluşturmak isteyen toplumların önem vermek zorunda olduğu bir noktadır. Toplumlar böylece, hürmanist ruhun tohumlarını saçmak imkanını bulacaktır(Sinanoğlu 1988: 94-95; 183; 199-200).

Suat Sinanoğlu'nun, Atatürk inkılapları ve Atatürk'ün kişiliği ile eski Yunan mitolojisindeki kahramanlar yada eski Yunan medeniyetindeki tarihsel kişiler arasında benzerlikler bulma yada ilgi kurma çabası da dikkat çekicidir. Savaş karşıtı tutumuyla Atatürk'ü Hektor'a benzetir(1983: 10). Atatürk'ün insan sevgisini yoğun olarak taşıması, Homeros'un kahramanları gibi kozmagonik duygular taşıyan bir kişi olarak değerlendirilmesine yol açar(1983: 9). Devlet anlayışı-teokratik devlete karşı çıkması nedeniyle-Herodotos, Platon, Aristoteles gibi klasik çağ düşünürlerinin devlet anlayışına benzemektedir(1983: 8). Atatürk'ün karakteri Yunan tragedyalarındaki kahramanların karakterlerini andırmaktadır. Sophokles'in kahramanları gibi arzuları ve duyguları fikre dönüşmekte ve mantıksal güç ile savaşıma girmektedir. Halkın gücüne inanmasıyla Demosthenes'e, üslubunun ölçülülüğüyle Perikles'e benzer. Hayallerinin görkemiyle Aiskhylos'u hatırlatır(1988: 37). Atatürk'ün söylevi ise-bir tarih ve sanat eseri özelliği göstermesiyle-Thukydides'in tarihini hatırlatır(1988: 44).

Suat Sinanoğlu'nun klasik çağı, ülkemiz ve batı dünyasının dışında kalan ülkeler için bir kaynak olarak gördüğü açıktır. Atatürk inkılaplarıyla gerçekleştirilen atılımın, klasik düşünceyi yaygınlaştıracak eğitim politikalarıyla desteklenmesini beklemektedir. Sonuçta varılması düşünülen nokta bir «Türk Rönesans»ı oluşturmak ve «Türk Hımanizmi»ni gerçekleştirmektir.

Ekrem Akurgal ise arkeolojinin sağladığı verileri de kullanarak bakar eski Yunan medeniyetine ve onun bugün ülkemizde kalan kültür ürünlerine. Büyük İskender'in Şark ve Garp kültürlerini birleştirmek üzere harekete geçen ilk devlet adamı olduğunu belirtir Akurgal. Milattan sonra 8. Yüzyıla kadar süren Yunan kültür ve sanatının etkisinin Anadolu, İran hatta Hindistan'a kadar uzandığını belirtir. Öte yandan doğu kültürü de batıyı etkilemekte ve değiştirmektedir. Özellikle doğunun dini ve kültürel değerleri de batıyı dönüştürmüştür. Böylece İskender'in doğu toplumlarını Helenleştirme politikası olumsuz sonuç vermiştir. Akurgal'a göre Atatürk, kendi milletini batılılaştırma noktasında başarılı olmuştur. Anadolu yarımadasının tarihte beliren jeopolitik özelliklerini göz önünde bulundurması ve tarihten ders alması sayesinde Atatürk inkılabını gerçekleştirmiştir(1956: 574-577).

Akurgal'ın Anadolu medeniyetlerine bakışındaki en belirleyici kavram «uygarlık mozaiği» saptamasıdır. Anadolu'nun bütün tarihi boyunca dilleri birbirinden

tamamiyle değişik toplumların bir arada yaşadığı bir yer olduğunu belirtir. Akurgal, «uygarlıklar mozaigi» olan Anadolu'nun, Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile kültür ve mekan birliğini bir ölçüde sağlayabilen bir ortama adım attığını anlatır. Tam anlamıyla bir mekan ve kültür birliğinin sağlanması ise Türkiye Cumhuriyeti döneminde gerçekteştiğini belirtir(1986: 29-30).

Anadolu'nun jeomorfolojik özellikleri gereği, aynı zaman diliminde bir düzineye yakın irili ufaklı devletçiğin bir arada yaşayabildiği bir yer olduğunu anlatır Akurgal. Kuvvetli bir birlik sağlanamadığı için de istilalara uğramıştır. Atatürk'ün tarihte ilk defa-Ankara'yı başkent seçip Hitit ve Frigya devlet misallerine uyarak-Anadolu yarınadasını zinde bir devlete ülke yapmıştır(1956: 578).

Akurgal'ın Anadolu'nun tarihi dönemlerini bir süreklilik içinde gördüğünü söyleyebiliriz. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki Türk kültürünü Orta Asya, eski Anadolu ve Akdeniz-Ege kökenli bir kültür olarak tanımlar Akurgal(1982: 261). Anadolu'nun mozaik tablo görünümünü yer yer korumakla birlikte Türk-Arap-İran-Anadolu-Bizans kültürlerinden bir sentezi Selçuklular döneminde oluşturmaya başladığını belirtir(1986: 26).

Türklerin Miken, Helen, Roma medeniyetlerinden kalan maddi kültür mirasını Bizanslılar aracılığı ile aldıklarını anlatır Akurgal. Köprü, su kemeri, hamam gibi yapı türleriyle bazı süsleme öğeleri alınan kültür mirasının örnekleri arasında sayılabilir. Bilim ve sanat konusundaki Yunan mirasına ise dolaylı olarak İşlam uygarlığı aracılığıyla ulaşmışlardır(1982: 262). Anadolu'nun türlü kavimlerinden ise günlük yaşamla ilgili somut kültür ürünlerini almışlardır. Hitit tipi düz damlı kerpiç evler, Likya türü ağaç yapılar, Hititlerde görülen kadın başlığı, Mevlevi külâhı, Karya uygarlığından gelen iki yüzlü Bektaşi baltası, kaynağı Friglere giden halk ezgileri bunlar arasında sayılabilir. Ancak bu kültür ürünlerinin günümüzde yaşamını yitirmiş etnografik kalıntılar olduğunu vurgular Akurgal(1982: 261-262; 1976: 34).

Akurgal'ın düşünce sisteminde, Türklerin Anadolu'ya gelişine kadar Anadolu'nun, bir mozaik kültür görünümünde olduğu saptaması vardır. Farklı kavimler-dil ve kültür özelliklerini koruyarak-bir arada yaşamaktadırlar. Selçuklu ve Osmanlı dönemi, mozaik kültürden mekan ve kültür birliğinin sağlandığı bir aşamaya geçişi sağlamıştır. Cumhuriyet dönemi, bu birliğin her bakımdan tamamlandığı

aşamayı oluşturur. Anadolu'nun Türkler öncesi dönemlere ait kültür ürünlerinin bugün dinamik bir özellik göstermediğini, onlardan yararlanmanın mümkün olmadığını ancak etnografik kalıntı gözüyle bakılabileceğini anlatır Akurgal. Ancak, 1970'li yıllarda Sıhhiye Meydanı'na bir Hitit anıtının dikilmesi söz konusu olduğunda, Akurgal'ın tavrı alış örneki söylemine göre farklılık gösterir. Hititlerin Türk olmadıkları, ama Anadolu'nun birçok bölgesinde Hititlerin bugün bile yaşadığının iddia edilebileceğini belirtir. Bugünkü Türk ulusunun Anadolu'da yaşamış kavimlerle Türklerin kaynaşmasından doğduğunu anlatır. Hatta anıtın dikilmesini yadırgayan yazarlardan kimilerinde Hatti yada Hitit kanı bulunabileceğini vurgular. Hattilerin ve Hititlerin bizim atalarımız, bizim de onların torunları olduğumuzu yazar. Eski Anadolu topluluklarının her çeşit kalıntısının bizim kültür mirasımız olduğunu söyler. Başkentimize böyle bir anıtın dikilmesini ise eleştirmek değil, alkışlamak gerektiğini belirtir. Eski Anadolu uygarlıklarını sahiplenme noktasında o güne kadar verilmiş örnekleri aktarır : Atatürk döneminde Etibank'ın kurulması, yiyecek, giyecek ve içeceklerden, kullanım araçlarından bazılarının Eti yada Hitit adını taşıması, yerli otomobillerimizde Hatti uygarlığıyla ilgili simgelerin kullanılması gibi(1977a: 420-421).

Kuşkusuz, bir sentez kültüre ulaşıldığını belirttikten sonra, sentezi oluşturan kültür unsurlarından birini ön plana çıkarmaya çalışmak Akurgal'ın çelişkisi olarak karşımıza çıkıyor. Ayrıca Anadolu'nun Hitit dönemine ait kültür unsurlarının bugün fonksiyonunu yitirdiğini, etnografik kalıntı olduğunu anlattıktan sonra, aynı kültürel öğelere dinamizm kazandırma çabası da bir tutarsızlık örneği olarak karşımızda duruyor.

Anadolu kültürünün beslendiği kaynaklara ilişkin araştırmalar yapan bilim adamlarımızdan biri de Metin And'dır. And, konuya ilişkin önyargıların toplumun hemen her kesiminde olduğunu belirtmektedir. Anadolu kültürünün bizim üzerimizde hiç bir etkisi olmadığını, kaynaşmamış, etkilenmemiş ve Orta Asya kültüründen başkasını kabul etmemiş bir millet olduğumuzu iddia eden bir kesimin Dionisos ve Anadolu Köylüsü adlı eserinden dolayı kendisine haksız eleştiriler yönelttiğini anlatır. Kitabın kapağında yer alan Yunan sütunundan dolayı, Anadolu kültürünün Yunan kültürü etkisinde kaldığı fikrinin kitapta işlendiği düşüncesine

kapıldıklarını vurgular. Oysa kitabın tam tersi düşünceleri ileri sürdüğünü ifade eder(And 1974: 99).

Anadolu'nun kültür ürünlerinin süreklilik gösterdiği ve birçok eski Anadolu kültür unsurunun bugün de benzer fonksiyonlarla kullanıldığı görüşü hakimdir Metin And'da. Bizans tarihi ile ilgilenen Steven Runciman'dan aktardığı hikaye, görüşlerine denk düşmektedir :

«Suriye'de kazı yaparken, o sırada bir demiryolu döşeniyormuş. Demiryolunun yapımını üzerine alan yabancı girişimci çizilen planlara göre toprağı kamulaştırırken bir köyde bulunan bir yataının da yıkılması gerekmiş. Köyün müslüman halkı buna karşı çıkmış, bunun üzerine girişimci onlarla işbirliği yaparak, yataının taşlarını numaralayıarak, demiryolunun geçeceği yerin bir kaç metre ötesine taşımış. Ancak yataının bulunduğu yerde müslüman ermişi ile ilgili bir şey çıkmamış, biraz kazınca daha altından bir Hristiyan ermişiyle ilgili bir takım eşya bulunmuş, biraz daha kazınca bu kez de çok tanrılı dinlerden birinin boynuzlu bir tanrısının heykeli bulunmuş. Runciman'ın şu küçük örneğı bir kaç metrelik toprak parçası üzerinde yüzyıllar boyunca inançların nasıl kat kat sürüp gittiğini göstermektedir(1974: 100).»

Anadolu kültürünün sürekliliğı ile ilgili olarak ise Metin And'dan şu alıntıyı yapabiliriz :

«Gene Dionisos ve Anadolu köylüsü ile başka dost ilgilenmişti. Bu da Konya'nın güneyinde Çatal Höyük'te İ.Ö. 6500'den 5650'ye en önemli neolitik kenti bulan ve kazılarını yürüten İngiliz arkeologu James Melaart'tır. İlgimi bildiğı için, kazılardan Ankara'ya her gelişinde karısıyla bana uğrar, çalışmasıyla ilgili bilgi verirdi. Örneğın bir gelişinde ortaya çıkan binaların duvarlarında giriş yerleri bulunmadığını, bunu bir türlü çözemediğini, ancak karısıyla yakın köylere yaptığı bir gezintide, buradaki evlere köylülerin damdan girdiklerini görünce, durumun açıklığa kavuştuğunu anlattı. Gene bu kazılarda bir takım bezemelerin(aynı yörelerdeki kilim bezemelerine benziyor), duvarlara yapılan el izlerinin, mavi nazar boncuklarının, duvar resimlerindeki dansçıların ve davulcu tokmağının bugünkü köylünün yaşamına büyük benzerliğini ayrıntılı olarak anlatmıştı. Böyle İ.Ö. yaklaşık 5000 yıllarından bugün yaşayan hiç değilse maddi kültür kalıntıları olabilirse, buna göre bize çok daha yakın tarihteki Hitit, Frigya vb. kültürlerinin bugün de yaşayabileceğı doğaldır. Kaldı ki kültür benzerliğı ille de etkileşme ve çağdaşlıkla olmaz. Aynı coğrafya bölgesi üzerinde yaşayan insanlarda benzer etkiler yapar(1974: 100).»

Anadolu'nun eski halkı Hititlerden bugünün Anadolu köylüsüne kadar nice törenin ufak tefek değişikliklerle, fakat özünü bozmadan bugüne kadar geldiğini ileri sürmektedir And(1974: 101).

Eski Yunan mitolojisindeki tanrıların çoğunlukla doğu kökenli olduğunu belirtir And. Anadolu'nun ana tanrıçasının bir takım değişikliklerle Zeus'a kadar uzandığını, Dinyos'un da Trakya çıkışlı bir tanrı olduğunu annesinin Frigya toprak ana Semele'si olduğunu belirtir. Kybele-Attis, Astarte-Adonis, Isis-Osiris çiftlerinin de doğudan eski Yunan'a geçen tanrıları gösterdiğini vurgular(1974: 104-105).

And, Türk köylüsünün dramatik oyunlarının, daha çok eski Anadolu uygarlıklarının bolluk törenlerinin kalıntısı olarak görülebileceği iddiasındadır(1974: 320).

Anadolu'ya yerleşen eski uygarlıkların Türk kültürünün oluşmasına büyük katkıları vardır And'a göre. Birçok tören, dans zamanla gerekçeleri, anlamları, amaçları unutulsa da Türk köylüsünce korunmuştur. Bugün Anadolu'nun hemen her bölgesinde rastladığımız seyirlik köy oyunlarının eski uygarlıkların bolluk, dinsel törenlerinin kalıntısı olduğu söylenebilir. Bunlar içinde Attis, Osiris, Adonis, Dionysos gibi tanrılar için yapılan ölüp dirilmeli bolluk törenleri ile Eleusis törenlerinde Demeter'in kızı Kore'nin kaçırılıp yeniden geri getirilmesi sayılabilir. «Bitlis Zeybeği» ile Tokat dolaylarında rastlanan «Geyik Oyunu» ölüp dirilme törenlerinden kalmıştır(1964: 7-11).

And, İstanbul ile Edirne arasında Vize'de, Rumlar Karnaval'da «Kalyori» isimli bir oyunun oynandığını anlatır. Bu oyunun Dionysos törenlerine benzerliğini vurgular(1962: 23-24).

Hitit efsanesi Attis'de dile getirilen ölüp-dirilme ayininin Anadolu'da bolluk getirmekle ilgili oyunlarda tekrarlandığını anlatır And. Bunlardan en yaygınının «Arap Oyunu» yada «Ölüm Oyunu» adını taşıdığını belirtir(1962: 48-49). «Geyik Oyunu»nda karşımıza çıkan geyik ve ayna motiflerinin eski Anadolu uygarlıklarında sıkça kullanılmasına dikkat çeker (1962: 55). Dionysos'un aynaya bakarken öldürülüşü ile güneyde Türkmen oymakları arasında oynanan «Solağın Oyunu» adlı oyunun benzerlikler taşıdığını belirtir(1962: 58-59). Yine Demeter'in kızı Kore'nin kaçırılıp bulunmasında olduğu gibi bolluğu konu alan oyunların, Anadolu'da seyirlik köylü

oyunları arasında bulunduğunu belirtir(1962: 62). Dionysos törenlerinde yer alan Pan, Satir, Silenus'ların keçi olarak canlandırıldığını, benzer biçimde seyirlik oyunlarında da Anadolu köylüsünün keçi olduğunu, keçi postuna büründüğünü vurguluyor(1962: 67-68). Anadolu seyirlik oyunlarının çok defa ateş yanında yapılmasını da And, eski Yunan, Trakya-Frigya ateş inancıyla bağlantılı görmektedir(1962: 74). Dionysos törenlerinde Phallus'un(erkeklik aygıtı) önemli yerine işaret eden And, Osmanlı şenliklerinde geçit alayında-tıpkı Dionysos geçit alayında olduğu gibi-erkeklik aygıtı geçirildiğini, Anadolu seyirlik oyunlarında da Phallus'un görüldüğünü ifade etmektedir(1962: 75).

Anadolu kültürüne sahip çıkmanın önemini en iyi Atatürk'ün anladığını belirtir And. Yuhanlıların Türk Karagöz'ünü Karagias, Türk Zeybeğini Zeybekikos adıyla sahiplenirken, bizim herşeyimizin Orta Asya'dan geldiğini söylememizin yanlış olacağını anlatır. Çevremizdeki herkesin gözünün Anadolu'da olduğunu, bilimsel açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da Anadolu'yu sahiplenmemiz gerektiğini vurgular(1974: 101). Atatürk'ten beri bilinçli bir Anadolu sevgisinin uyandığını ve bunu korumak gerektiğini yazar. Bu sevgi yalnızca Anadolu'nun toprağına, köylüsüne değil, onun fişkırttığı uygarlıklara da duyulmalıdır. Uygarlıkların sürekliliğı damarlardaki kanda değil, davranışların ortaklığında görülmektedir(1962: 1-4).

Metin And'ın sürekliliğı olan, dinamiklerinden bugün de yararlandığımız bir Anadolu uygarlığı düşüncesini geliştirdiğini söyleyebiliriz. Somut kültür ürünlerinde de, gelenek ve törenlerimizde de bu uygarlığın ortak özelliklerini gösterdiğimiz düşüncesindedir And.

1970'li yılların sonlarında klasik çağı ve günümüz kültürüyle bağları meselesine aydınlarımızın nasıl baktıklarını ortaya koymak ilginç olacaktır. 8 Mart 1964 tarihinde Ankara'da kurulan «Klasik Çağ Araştırmaları Kurumu»nun 1977 yılında düzenlediğı «Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür» konulu sempozyumda dile getirilen düşünceler, dönemle ilgili fikir edinmemizi sağlayacaktır. Sempozyum konuşmalarının daha sonra bir kitapta toplandığını görüyoruz. «Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür» adını taşıyan kitabın önsözünde Suat Sinanoğlu, 1940'larda liselerde açılan klasik kolun bir kaç yıl içinde kapatıldığını, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun işlevsizleştirildiğini, ülkemizde hümanist bir kültür oluşturmak

için gösterilen çabaların karşılığını bulmadığını anlatır(1977b: IX). Sempozyumda sunduğu bildiride ise, Atatürk devrimlerinin klasik çağ uygarlığıyla bağlantı kurmamızı sağladığını ifade eder. Klasik çağ uygarlığının kendisinden beslenecek toplumlar için bir kaynak olduğunu, ancak değişmez bir örnek olarak görülmemesi gerektiğini belirtir. Eski Yunan'dan yararlanarak evrimi başlatan ve aşamalardan geçen batılı toplumların bugün yeni bir hamle yapacak güce sahip olmadıklarını söyleyen Sinanoğlu, evrimci atılımlara önderliğin bizim toplumumuza düştüğü görüşündedir. Böyle bir atılım için 1930'larda koşulların çok iyi olduğunu, bugün ise yanlış politikalarından dolayı uzak bir noktaya düştüğünü belirtir(1977a: 7).

Macit Gökberk «Günümüz Kültürü Klasik Çağa Neler Borçludur?» başlıklı bildirisinde batı uygarlığının bütün insanlığın malı olduğunu, bugün Çin, Hint gibi bir zamanların büyük kültür merkezleri olan bölgelerin de yeni kültürlerini batıdan aldıklarını anlatır. Cumhuriyet'e kadar batı düşüncesinin temeli olan klasik çağa inemediğimiz için bocalamalar geçirdik. Atatürk devrimleri hem çağa uygunluğu hem de batı uygarlığının temel ilkelerini kavramasıyla başarılı olmuştur. Macit Gökberk de Suat Sinanoğlu gibi son otuz yılda klasik kültürün toplumumuzda gelişmesini engelleyecek politik girişimlerin yoğunlaştığı düşüncesindedir. Akılcı bir eğitim politikasını talep etmektedir(1977a: 59).

Kudret Ayiter «Klasik Çağ Düşüncesinin Çağdaş Hukuka Etkisi» konulu bildirisinde, 1926 yılında gerçekleştirilen Hukuk İnkılabı ile hukuk fakültelerimize Roma Hukuku dersinin zorunlu olarak konduğunu anlatır. Bu yüzden 50 yıldır hukuk fakültelerinden mezun olanların tümünün klasik çağın fikirlerini öğrenerek yetiştiklerini belirtir(Ayiter 1977: 80).

Afet İnan sempozyumun tartışma bölümünde, Roma Hukukunun temel hukuk olduğunu ve sonraki dönemlere etkisini gözardı etmediğini ancak Babil, Asur, Sümer yasalarının da günümüzde temel unsurlar olarak kabul edildiğini anlatır(İnan 1977: 81).

Enver Ziya Karal'da tartışma bölümünde, Atatürk'ün klasik düşünceye nasıl ulaştığını anlatır. Klasik çağ düşünürlerinin eserlerini Atatürk'ün okumadığını ama Rousseau, Montesquieu, Comte ve Bergson'u okuyarak klasik çağ düşüncesini kavradığını belirtir(1977: 136-137).

Tartışma bölümünde söz alan Mustafa Coştuoğlu'nun açıklamalarını ve konuşmasının son bölümünde yer alan soruyu ilginç bulduğumuz için aktarıyoruz :

«Burada bir noktanın açıklanmasını istiyorum : Montaigne'in «Denemeler»inde söz konusu ettiğine göre, Fatih İstanbul'u alacağı sıralarda, zamanın Papa'sı II. Pius'a bir mektup yazarak, Hektor'un öcünü almanın kendisinden çok, Troyalıların soyundan olan İtalyanlara düştüğünü, oysa onların ters bir tutumla Yunanlıların yanını tuttuklarını söylemiştir. Bundan anlıyoruz ki, o zamanlar Fatih'de ve onun çevresinde, tarih öncesi bilgileri mitoloji kültürü ile kavrayacak bir tarih bilinci uyanmıştır. Sormak istediğim, acaba Atatürk'ün tarih görüşünde böyle mitolojik unsurları belirleyici bir yan var mıdır? Bu konuda araştırma yapılmış mıdır?(1977: 92)»

Gerek Suat Sinanoğlu'nun gerekse Macit Gökberk'in belirttiği gibi 1940'lardan başlayarak eski Yunan ve Latin medeniyetine mesafeli bir tutum politik hayatımıza egemen olmuştur. Eğitim politikalarının da buna uygun şekillendiğini görüyoruz. Cumhuriyet'in ilk yıllarında fazlasıyla göze çarpan eski Yunan ve eski Anadolu uygarlıklarını miras olarak görme ve onların kültür değerlerinin Anadolu'da bugün sürdüğüne ilişkin inanç giderek zayıflamıştır.

Konunun 1990'lı yılların Türkiye'sinde de tartışıldığını görüyoruz. Bozkurt Güvenç Türk Kimliği adlı eserinde çeşitli yönleriyle konuya değinmektedir. Güvenç'in kültürel kimliğimizi nasıl ele aldığını görelim :

Biz Türkler
Asyalı mıyız, Avrupalı mı ?
Şaman mı, Müslüman mı, laik mi ?
Yerleşik köylü müyüz, göçebe Türkmen mi ?
Fatih'in torunları mı, Ata'nın çocukları mı ?
İslam'ın kılıcı mı, Hristiyanlığın Gazası mı ?
Osmanlı yetimi mi, T.C. vatandaşı mı ?
Fatih miyiz, fethedilmişlerden mi ?
Savaşçı asker miyiz, barışçı siviller mi ?
Ordu muyuz, millet miyiz, ulus mu ?
Çağdaş toplum mu, tarihi bir köprü mü ?
Doğulu mu, Anadolulu mu, Batılı mı ?
Kimiz biz ? »

(Güvenç 1994: 21)

Kuşkusuz Güvenç'in çeşitli kavramları bu şekilde eleştirmesi yada karşı karşıya getirmesi eleştirilebilir. Ya da bu şekildeki eşleştirmelerden birine taraf olunmasını beklemek, doğru bir tutum olarak görülmeyebilir. Ancak bizim dikkat çekeceğimiz

noktalardan biri biz Türkler'in «Doğulu mu, Anadolu mu, Batılı mı» biçimindeki eşleştirmedir. «Anadolu» olmanın değişik bir kategori olarak algılanmış olması, bölümün başından beri sergilediğimiz, eski Anadolu uygarlıklarına yöneliş bir kimlik sorununun çözümü olarak gören anlayışın yaygınlık kazanmasıyla ilgilidir. İkinci önemli nokta Güvenç'in toplumumuz için bir kimlik sorununun altını çiziyor olmasıdır.

Bozkurt Güvenç toplumumuzda yaşadığına inandığı kültürel kimlik krizi için ise, Cengiz Güleç'in yaptığı bir çalışmanın sonuçlarını örnek göstermektedir. «Kimlik Bunalımı» konulu tez çalışmasında Suat Sinanoğlu, İlber Ortaylı, Mete Tunçay, Murat Belge, İsmet Özel, Anıl Çeçen, Emre Kongar, Melih Cevdet Anday, İbrahim Kafesoğlu, Bozkurt Güvenç, Demirtaş Ceyhun, Vedat Günyol, Atilla İlhan, Hilmi Yavuz gibi yazarların konuyla ilgili görüşleri karşılaştırılır ve 1980-1987 yılları arasında saptanan eğilimler şöyle sınıflandırılır : Anadolucular, Türk-İslamcılar, Kültür-Sentezciler, Atatürkçüler ve Göçebe kimliğini savunanlar(Güvenç 1994: 16). «Anadolucular» biçiminde bir kümeleşmenin oluşması-yukarıda da değindiğimiz gibi- eski Anadolu uygarlıklarından başlayarak günümüze kadar olan serüveni içinde Anadolu'yu bir bütün olarak benimseyen ve gören bir anlayışın bugün de varlığını göstermektedir. Nev-Yunanilik Akımının «Havza Edebiyatı», «Akdeniz Medeniyeti» adlarıyla ifade edildiği göz önünde tutulacak olursa, «Anadolu Uygarlığı» anlayışının Nev-Yunanilik Akımı içinde değerlendirilebileceği ortaya çıkar. Özünde mitolojik dönemlere bir dönüş olan Nev-Yunanilik anlayışı Hitit, Sümer, İyonya gibi medeniyetlerin mitolojik unsurlarını da içerecek genellikte düşünülebilir.

Bozkurt Güvenç «Anadolucular» olarak bilinen aydın kümeleşmesinin ortaya çıkış nedenini, 1930'ların Resmi Tarih Tez'ine ve 1940'ların Türkçü-Turancılara karşı bir düşünce hareketi olarak görmektedir(1944: 47-49).

19. yüzyılın ikinci yarısında batıdan gelen milliyetçi akımların toprak ile üzerinde yaşayan halk arasında bir ilişki kurduğunu anlatır Güvenç. Rusya'da Ruslar, Almanya'da Almanlar, İspanya'da İspanyollar yaşamaktadır. Türkiye'de de Türkler olmalıydı bu düşünceye göre. Eğer Türkler Türkiye'nin yerli halkı değilse, Hititlerin, Frigyalıların, Sümerlerin, İskitlerin, Troyahların Türk olması gerekir düşüncesi, kafalarda karışıklık yaratmaktadır. Güvenç, Atatürk'ün «T.C. sınırları içinde yaşayan

herkes Türk'tür» tanımıyla birleştirici bir millet tanımına gittiğini belirtir(1994: 23-24).

Güvenç, kültüre dayalı bir kimlik tanımına doğru gider çalışmasında. Ekrem Akurgal'ın da belirttiği noktadan hareketle, Hititler Türk değildir, ama biz Türkler biraz Hititli, biraz Frigyalı, biraz Lidyalı, Kapadokyalıyız anlayışını savunur((Güvenç 1994: 76-77).

Anadolu uygarlığının giderek bir sentez oluşturduğunu, en eski Anadolu medeniyetlerinden bugüne Anadolu'nun sürekliliği ve bütünlüğü olan bir tarihi olduğunu Güvenç şu örnekle ortaya koyar :

« Mardin Festivali'nde

«Kültür Tarihi Resmi Geçidi»¹

O yıl(1967) Diyarbakır'da düzenlenen (VIII) Türk Tüberküloz Kongresinden sonra, dolmuş ile Mardin'e gitmiştim. Meydanda büyük bir kalabalık toplanmıştı; sordum, üç gün sürecek Mardin Festivali'nin açılış töreni yapıyorlarmış. Bir kahvenin önünde bulduğum masaya oturdum. Yanımdaki yaşlılardan kalabalığın, Geçit Resmi'ni beklediğini öğrendim. Biraz sonra, bando sesiyle birlikte geçit başladı. Mardinli yaşlı adam yabancı konuğuna, değişik kıyafetli genç grupları, tek tek tanıtmaya koyuldu :

Sümerler geliyor; Akadlar geçiyor; şimdi Asuriler, Geldaniler ile Hititler geliyor; İranlılarla, Yunanlılar geçiyor, Romalıları onları izliyor. Şimdi sıra, Bizanslılar ile Araplarda, Selçuklular ile Osmanlılar arkadan geliyor; son olarak da Türkiye Cumhuriyeti geçiyor.

Geçitten sonra yaşlı komşularım, Suryani Kilisesi'ni görmemi salık verdiler. Mardin dağı ile Mezopotamya ovası arasındaki Kiliseye dolmuşla gittik. Kilisenin Rahibi, ziyaretçileri karşılayıp gezdirdikten sonra loş bir bodrum katına indirdi. Burası insanların güneşe taptıkları antik çağlardan kalmış bir tapınak kalıntısı idi. Kilise mabedin üzerine inşa edilmişti(1994: 284).»

Anadolu insanının, Anadolu'nun en eski medeniyetlerini unutmadığını, onlara sahip çıktığını vurgulamaya çalışmaktadır. Güvenç, öte yandan Anadolu kültür unsurlarının süreklilik gösterdiğinin özellikle altını çizmeye de çalışmaktadır.

Günümüz yazarlarından Alev Alatlı «Valla Kurda Yedirdin Beni» adlı romanında Nev-Yunanilik Akımına değinir. Roman kişilerinden Maarif Vekaleti

¹ Anlatının Dr. İsmail Dülgeroğlu'ndan dinlenmiş ve derlenmiş olduğu not edilmiştir.

Müsteşar Muavini Faik Sabri Bey Yahya Kemal'in Nev-Yunanilik anlayışıyla kaleme aldığı metinleri okur. Yakup Kadri'yle olan konuşmalarından söz eder. Konuşmada Yakup Kadri'nin «Nihayet menbaı buldum, fakat, heyhat, neden sonra! Şimdi kendimi genç, kavi, yüksek ve geniş buluyorum!» sözlerini sarfetmesini Alev Alatlı şöyle değerlendirir :

«Yakup Kadri'nin bulduğu «memba», eski Yunan, yaktığı kitaplar Osmanlı'ya ait olanlardı. Yahya Kemal Beyefendi'ye duyduğu muhabbet tabii idi, çünkü «üstad» Homeros hayranıydı(Alatlı 1993: 16-19).»

Eski Yunan medeniyetine ve Nev-Yunanilik Akımına olumsuz bir tepki de Cemil Meriç'ten gelir. İlk baskısı 1974'te yapılan Bu Ülke adlı kitabında Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin çabalarına şöyle bir yorum getirir :

«Edebiyatımızda Yunanperestlik Yahya Kemal ile başlar, Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile. İran'dan Yunan'a geçen iki dost bu yolculuktan altın meyvelerle dönerler. Ama anlarlar ki gurbet tehlikelerle dolu... Baki'leri, Galip'leri, Hamit'leri yetiştiren bir şiiri, Yunan-ı kadime bağlamak, ummanı ırmağa bağlamaktır(Meriç 1996: 143).»

Nev-Yunanilik Akımıyla ilgili olan kavramları ve bu kavramlarla ilgili görüşleri ve tartışmaları ortaya koyduktan sonra, Cumhuriyet döneminde Nev-Yunanilik anlayışıyla eserler veren sanatçıları değerlendirme yoluna gidebiliriz.

B) MUSTAFA SEYİT SUTÜVEN

Mustafa Seyit Sutüven'in 1940'tan 1957'ye kadar olan dönemde Yeni Ses, Servet-i Fünun, Uyanış, Türk Dili, Yeditepe dergilerinde aruz, hece ve serbest vezinle şiirler yazdığı görülür. Bu şiirlerin belli bir kalıp ve akıma bağlı olmadığı söylenebilir.

Sutüven'in asıl ününü Edremit yakınlarındaki Sutüven dere ve çağlayanına aruzla yazılmış bir övgü olan Sutüven şiiri ile kazandı. Hep Bu Topraktan dergisinin birinci sayısında da yer alan bu şiiri aşağıya aktarıyoruz :

«

.....

«Akha»lılar da bir zaman
Şair, ilahe, kahraman,
Şi'rini burda içtiler.

Hepsi tapardı rengine,
Rastlamamıştı dengine,
Hiçbiri, mor Teselya'da.

Öyle füsunludur bu yer
Şi'rine borçludur «Homer»
Çünkü senindir «İlyada».

Eski, uzun zamanların
Tığ gibi kahramanların
Türküsüdür sesin henüz.

Dağda hayat uyandıran
Taşları duygulandıran
Bir son ilahesin henüz.

Afrodit olmadan ilah
Dağdan inerdi her sabah
Elde gümüş hamam tası.

Burda çıkardı örtüden
Kimseye gösterilmeyen
Gerdanı, göğsü, kalçası.

Altına mavi mermerlerin
Üstüne ak köpüklerin
Kurt gibi saldırırdı hep.

Kimseye belli etmeden,
Hırsla kucakladıkça sen,
Göğsünü kaldırırdı hep.

Burda «Megol», «Yunan», «Mısır»,
«Med», «Roma», «Türk» asır asır
Taptı döküldüğün yere.

Tanrıların konakları
Orduların otakları
Burda ererdi göklere.

Söylediğim masal değil;
Atları, kahraman «Aşil»
Burda sulardı bir zaman.

Burda gezerdi «Keykubad»,
Burda gezerdi «Mihridat»,
Burda içerdi «Antuvan»!

Göğse nasıl batarsa dış
Öyle derinden işlemiş
Taşlara <Hektor>un izi.

Söyle, bugün niçin, neden
Bunca ilahlığınla sen
Kulluğuna almadın bizi ?

Halbuki bir <Yunan> kadar,
Hüsnüne her tapan kadar
Tapmayı biz de anlarız.

Bizleri başka görme sen;
Hüsnü, Hudâ kadar seven
Gönlü temiz adamlarız.»

(Sutüven 1976: 23-26)

Şiirde «Sutüven» dere ve çağlayanyla birlikte Troya Savaşı'nın mitolojik kahramanları ve eski Yunan tanrıları da çağlayarak akmaktadır. «Akha»lılar şairi, kahramanı, tanrısı onun suyundan geçmişlerdir. «Akha»lılar onun dengine Teselya'da¹ rastlamamıştır. İlyada destanına konu olan olaylar burada geçtiği için Homeros şiirini bu dereye borçludur. Şiirde Aphrodite'nin denizin köpüklü dalgalarından doğuşuna da atıf yapılıyor. Ayrıca Homeros'da geçen ve Aphrodite'nin hep gülümser, işveli ve cilveli oluşunu, ak köpüklerden olma bedeninde taşıdığı büyümlü memeliğe bağlayan inanç hatırlatılıyor. Sutüven çağlayanının tarihinden söz ederken şair, Anadolu'nun eski tarihine ve eski Anadolu medeniyetlerine uzanıyor. Moğol, Yunan, Mısır, Med, Roma ve Türk medeniyetleri sıralanarak eski Anadolu medeniyetlerinin sürekliliği çağrıştırılıyor. Troya savaşının Yunanlı büyük kahramanı, İlyada'da anlatılan olaylar içinde önemli bir yer tutan Akhilleus'un atları bu derenin kenarında suladığı, «Keykubad»ın², «Mihridab»ın burda gezdiği, «Antuvan»ın burda içtiği anlatılır. Troya savaşının Troya'lı kahramanı-Akhilleus tarafından öldürülür-Hektor'un izlerinin Sutüven deresinde olduğunu söyleyen şair, böylesine mitolojik ve tarihi bir mekanın önemini bildiğini, en az eski Yunanlılar kadar Sutüven deresini sevdiğini anlatır :

«Bir yeni bahçe, bir taze Nil
Diz boyu cennet ekim yeşil,
Can boyadım Mezamir'ime.»

(1976: 29)

¹ Yunanistan'da bir bölgenin adı.

² Anadolu Selçuklularının ünlü hükümdarı.

Nil ırmağı ve İbrani medeniyetini hatırlatan Mezamir¹le mitolojik bir ortam oluşturuluyor metinde.

«Orşilim Kızları» adlı şiirde ise Tevrat'ta geçen bir hikayeden de yararlanarak «Babil»e, «Kenân» iline, «Orşilim» kızlarına, «Sahyun»a göndermeler yapan bir metin oluşturur(1976: 33-34).

Mustafa Seyit Sütüven'in İbrani mitolojisinden ve inançlarından yararlanarak şiirler oluşturduğunu söylemiştik. «Ben» adlı şiirinde ise İran ve Hint inanç ve mitolojilerine yönelir. Zerdüşt dininde kötü ruhu simgeleyen ve iyi ruh Hürmüz'le savaştan Ehrimen'e atfı yapar. Oradan Hit Budizminin «acıdan arınmış ruh»u olan Nirvana'ya ulaşır :

«Yoktu hiç seni böyle duyduğum.
Ey başım!
Taş duvarları yemyeşil yosun,
İzbe bir labirent içinde sen,
Çırpınıp düşünen bir «Ehrimen»,
Bir hudâ başı, bir uğultusun.
Kalktı «Nirvana»dan ayakların,

Bir şerit çekecek önünde «Ganj»
Bugün, yarın.»

(1976: 39)

Yunan Eros'unun Romalılardaki karşılığı olan Kupidon'dan² ve yine Aphrodite'nin Romalılardaki karşılığı olan Venüs'ten söz eden şiirinde, Apollon'un sanat ve müzik yeteneği ile doğayı simgeleyen perilerle olan aşklarına da atfı yapıyor :

«Sezip çıkaracak kanlı fırtınayı;
Kemik dağın altında bir kayayı
Eliyle oyup süslemiş «Küpidon».
.....
Kayar, atırlar, uzun ve kıvrak
«Venüs» gibi bir boyla yaylanarak
Şırıp şırıp elmas, güvüş havuza.
.....
Açardı duyanlar, şu bilmeceyi :
Neden geçirirmiş bütün geceyi

¹ Zebur sureleri. Eski İbranilerin Zebur adı verilen kutsal kitabında yer alan, çoğunlukla şarkı olarak okunan ilahiler.

² Venüs'le Amor'un çevresinde uçan kanatlı cin.

«Kalypsos»¹, «Apollon»la dansederek.»

(1976: 42)

Olympos tanrılarının zamanla dinsel niteliklerini yitirerek mitolojik birer varlık haline geldiklerini, tek tanrılı dinlerin bu boşluğu doldurduğunu anlatır Sutüven :

«Duyunca şu «Sînâ» dağında kopan
Ölüm dolu sağnaklı fırtınadan
Kaburganın yine az çok delindiğini;

Bilince kuduz gönlü, boş kafası
Köpük dolu ağzıyla yırtılası
Göğün yere son hızla indiğini;

«Olympe» dağının genç ve yaşlıları,
«İyonya»nın en belli başlıları,
Birer ikiye doldular buraya.

Zamanla değiştirdiler kılığı
Bağısladılar hepsi Tanrılığı
«Medine»ye, «Sînâ»ya, «Nâsıra»ya.»

(1976: 43)

«Tütün» adlı şiirinde ise, tütünün tadının mitolojik dönemlerde bilinmesi durumunda, başta Homeros olmak üzere şairler tarafından üzerine şiirler yazılacağını, övülerek ilahi bir nitelik kazanacağını belirtir :

«Bu eğer duyulup bilinseydi
Tadı kanlara böyle sinseydi
Daha, az daha önce Milattan

Tütün adlı şiirler ellerde
Dolaşır okunurdu her yerde
«Omiros», «Pefe», «Asklibyad»tan.

Dolaşır bilinirdi rüzgarla
Övülürdü sular, şaraplarla
Şerefinden ilahlaşan soylar.»

(1976: 54)

İstanbul Boğazını mitolojik hikayelerle birlikte anlattığı şiirinde, Fatih dönemine kadar uzanır :

«
Justinianus'un konağından
Fatih'in Hisar'ına
Üç bin yılın
Tıklım tıklım kalabalığı.

¹ Kalypso : Odysseus'u seven su perisi.

Bir ağızla
 İnsanları insanlara çağırır,
 Yeryüzünden,
 Mavi şarabını
 Tas tas içmiş olan
 Apollon'u çağırır,
 Olympos'tan.
 Enginin örneğine,
 İnceden inceye
 Dantelini biçmiş olan
 Diktina'yı¹ çağırır
 Ege'den.
 »

(1976: 68)

Sutüven «Mars'ın Hitabesi» adlı şiirinde, eski Yunan'da savaş-tanrı Ares'in Roma'daki karşılığı olan Mars'ın savaşçı niteliğini gözler önüne serer :

«İnsanları kullanmak için
 Edilen kavga
 Kavgaların en tatlısı olur
 İnsanları kurtarmak için
 Tutuşulan kavga

Kavgaların en şatafatlısı olurdu.»

(1976: 125)

Mitolojik öğelerin Anadolu'daki yer adlarıyla birlikte kullanılması yönüyle «Sutüven» şiirini andıran bir şiir de «Kazdağ» şiiridir. Sutüven, mitolojide İda dağı olarak anılan Kazdağ'ın mitolojik hikayesini anlatırken Sarı Kız'dan, Homeros'a, Akhilleus'tan Aigeus'a kadar bir çok mitolojik kahramana da atıf yapar :

«Kazdağı aşık dağıdır
 Sevgi bu dağlarda yaşar
 Kazdağı aşık dağıdır
 Eski Yunan devri kadar

.....

Akdeniz'in sahiline
 Yash bir aşk ejderidir
 Mor suya dalmış diline
 Dalga nasiplerle gelir

Burda gömülmüş «Sarı Kız»
 Bin taşa, binbir pınara.

¹ Diktynna(Dictynna) : Britamortis'in lakabı. Artemis'in Girit balıkçıları arasındaki adı. Girit balıkçıları, Kral Minos'tan kurtulmak için kendisini yüksek bir tepeden denize atan Artemis'i ağlarıyla denizden çıkardıklarına inanırlar. O günden beri Artemis, balıkçıların da tanrıçası olmuş. Balıkçılar ona Diktynna da derler.

Burda ‹Venüs›ler sayısız
Burda dudaklarda yara.

.....

Taktı bu dağlarda kanat
Şanlı şiirler ‹Homer›e.
Burda Aşıl sürdü de at
Erdi zaferden zafere.

İşte bu dağ, dağ olalı
Vurdu deniz kahpeliğe
Başladı fuhşun masalı
Doldu eserlerle ‹Ege›¹.

Kazdağı aşık dağdır
Eski Yunan devri kadar
Kazdağı şair dağdır
Fırtına, sağnak, bora, kar.»

(1976: 162-163)

Özellikle Venüs, Homeros ve Akhilleus'a atıf yapılan bölümlerde Mustafa Seyit Sutüven «Sutüven» şiirini adeta tekrar ediyor. Kazdağı'nın eski Yunan dönemine kadar giden tarihinden söz edildikten sonra, şiirde, «Sarı Kız» gibi bize özgü bir hikayeye yer verilmesi, medeniyetlerin devamlılığı düşüncesine işaret ediyor.

Sutüven'in «Sutüven» ve «Kazdağı» şiirleri bir yana bırakılırsa, eski Yunan ve Latin mitolojilerine çok fazla itibar ettiği söylenemez. Diğer şiirlerinde mitolojik isimleri kullanarak atıf yapma yolunu tercih ediyor şair. Ayrıca İbrani, İran ve Hint mitolojilerinden de zaman zaman benzetme unsurları kullanıyor.

Eski Yunan ve Latin kaynaklarma yönelme konusunda Salih Zeki Aktay'la birlikte adı sıkça geçen Sutüven'in, mitolojik öğelerden örülmüş bir şiir anlayışı geliştirdiğini söylemek zor görünmektedir. Sutüven'in, döneminde bu kadar etkili olmasını biraz da dönemin şartlarında aramak gerekir. Yunan mitolojisindeki tanrıların kökenlerini Anadolu'da arayan görüşün, Sutüven'in eski Yunan mitolojisiyle yerel unsurları bir arada kullanan şiirlerinde bir özgün yan bulduğunu söyleyebiliriz(Süreya 1982: 67).

¹ Atinon mitolojik kralı Aigeus'un Ege denizine adını vermesine atıf yapılıyor.

C) NURULLAH ATAÇ

Cumhuriyet döneminde deneme ve eleştirileriyle etkili olmuş yazarlarımızdan biri de Nurullah Ataç'tır. Ataç'ın eski Yunan ve Latin medeniyetleriyle ilgili düşüncelerini iki bölümde değerlendirebiliriz. Birincisi, Ataç'ın Yunanca ve Latinceye ders olarak okullarımızda yer vermemiz gerektiğine ilişkin düşüncesi, ikincisi eğitim kurumlarımızda Yunan ve Latin edebiyatlarını okutarak, eski Yunan'ın özgürlük ortamını kavramış insanlar yetiştirmemiz gerektiğine ilişkin düşüncesidir. Daha önce Ataç'ın, atıf ve benzetmeler yoluyla eski Yunan medeniyetine yaptığı göndermelere yer vermek istiyoruz.

Yahya Kemal'in şiirini değerlendiren bir yazısında Ataç, Yahya Kemal'i Olympos'taki tanrılara benzetir. Olympos tanrıları gibi meziyetleri de kusurları da vardır(Ataç 1967: 178).

Eleştirinin eleştirmen için vazgeçilmez bir iş olduğunu anlatan Ataç, Aristoteles'in, filozofluk edeceksek buyrun edelim, yok etmeyelim diyorsanız, filozofluk etmek gerekmediğini göstermek için de filozofluk etmek gerekir, sözlerini hatırlatıyor(1967: 215).

İçki içmeyen insanlar olabileceğini, ama içki içmeyen bir ulus olamayacağını söyler Ataç. Pagan inancında içkiyi bir tanrının-Dionysos-yarattığına ilişkin bir efsane olduğunu belirtir(1953: 118).

Bazı yazarlardan hoşlanmadığını açıkça söylemesinin, ün kazanmak için böyle davrandığı biçiminde yorumlandığını anlatan Ataç, bunu zenzem kuyusunu kirleten adamla Delphoi Tapınağını yakanın hikayesine benzetir(1964: 30).

Sokrates'e benzetilmesini yorumlayan Ataç, bu büyük Yunan bilgesine ancak çirkinlik yönüyle benzetilebileceğini ifade eder(1970: 13).

Aşk gibi hayranlığın da karşısında yönelecek birisini gerektirdiğini söyleyen Ataç, kendimizi değil başkasını sevmemizi, kendimize değil başkalarına hayran olmamızı önerir. Böyle olmazsa Narkissos gibi olduğumuz yerde çürüyeceğimizi vurgular(1989: 181).

Fethi Naci ile aralarında doğan bir polemikte Ataç, karşısındakini susturmak için her fırsatta Aristoteles'i öne süren Orta Çağ düşünürleri gibi davranmakla suçlar Fethi Naci'yi(Ataç 1961: 37-38).

Nurullah Ataç'ın okullarımızda Yunan ve Latincenin okutulmasını talep eden ve bunun gerekçelerini ortaya koyan bir yazısından alıntı yapıyoruz :

«Bana sorarsanız ben okullarda Fransızca ile Almancanın da, İngilizcenin de bırakılıp yerlerine ölü dillerin, Yunanca ile Latincenin konulmasını isteyenlerdenim. Öyle birazcık Yunanca ile birazcık Latince değil; ikisini de iyice okutmali, gelecek kuşakların(nesillerin) uslarını o dillerle, o dillerin yapılarıyla yoğurmalı. Biricik doğru yol, biricik çıkar yol budur. Yunan, Latin yazarlarının betikleriyle beslenirsek, günümüzün köksüz, geçici yargılarına kapılıp öteki beriki ulusun yozlaşmış olduğunu söylemekten de kurtuluruz(1964: 208).»

Ataç'ın «biricik çıkar yol» olarak gördüğü Yunanca ve Latince öğretimiyle, dil eğitiminin de ötesinde, değer yargılarının oluşturulmasını, akıl yürütme metodlarının aktarılmasını hedeflediği açıktır.

Yunanca ve Latince öğretiminin okullara konmasına muhalefet edenlerin, bu dillerin Avrupa'da herkese okutulmadığı görüşünü dile getirdiklerini belirtir Ataç. Burada bizim yapmamız gerekenin Avrupalının iyisine, okumuşuna, aydınına benzemeye özenmek olduğunu açıklar(1972: 199). «Atom», «üniversite», «psikoloji» gibi sözlerin beynelminel olduğunu söyleyen, öte yandan Yunanca ve Latince öğretimine karşı çıkan gruba, Ataç, bu sözcüklerin Latince, Yunanca köklerle, eklerle yapıldığını hatırlatır. Bu sözcükleri kullanmak için okulda çocuklara Latince, Yunanca öğretmek gerektiğini belirtir(1972: 242-243; 1964: 176).

Gençlerimize Almanca, İngilizce ve Fransızca gibi dilleri öğretmenin yararlı olduğu görüşündedir. Ancak, örneğin Fransızcanın temelini Latince olduğunu vurgular. Ataç, Yunanlılara, Romalılara çıkmayan bir edebiyat bilgisinin, tam bir Avrupa edebiyat bilgisi olamayacağı görüşündedir. Yalnız yeni üzerine hiç bir şey kurulamayacağını, gençlere uygarlığın oluşunu sezdirmek, kavratmak gerektiğini anlatır. Avrupa düşüncesini kaynaklarından alarak kavratmak için, Almanca, Fransızca, İngilizce öğretecek okullarda, bu dilleri Latince ve Yunanca ile birlikte okutmanın yararlı olacağını ifade eder(1972: 354-355).

Ataç Latince ile Yunancanın öğretilmesini isterken, bu dillerde birdenbire uyarıcı, ilerletici bir büyü olduğuna da inanmadığını belirtir. Uyanış çağını gerçekleştiren kişilerin Yunan uygarlığıyla ilgilenmiş, Yunanca, Latince öğrenmeye özen göstermiş kişiler olduğunu hatırlatır(1980: 241-243). Yunan, Latin yazarlarını Yunanca yada Latinceyi öğrenmeden, batı dillerinden yapılmış çevirileriyle okumanın yararlı olmayacağı düşüncesindedir Ataç. Dilimizi bu konuda yeterli görmez. Dilimizi eski şairlerin eseri ve duruk bir toplumun ürünü olarak görür. Çevrilecek eserlerdeki sözcükleri karşılayacak sözcüklerimizin olmadığını, bulunan kelimelerin ise eski anlayışımızı ifade ettiğini savunur. Kafamızı değiştirmemiz gerekir ve bunun için çocuklarımızı, bugünkü batı dünyasının kökü ve kaynağı olan Yunan ve Latin eserleriyle yetiştirmemiz zorunludur(1967: 406-407).

Bizde batı kültürünü ve edebiyatını inceleyen bilim adamlarının yetişmemesini, aydınlarımızın batı dillerinden birini öğrenmekle yetinmesine bağlar Ataç. Bunun sonucu olarak da Avrupa'nın yeni olan kültürünü inceleyebildiklerini, eski çağlarda yapılanlara uzak kaldıklarını, eskiyi bilmeyince de yeniye tam anlamıyla anlayamadıklarını ifade eder(1972: 100).

Yunanca ve Latince öğrenenlerin ülkemizde çok az sayıda bir aydın grubu olduğunu belirtir Ataç. Onların da amacı para kazanmaktır. Bir takım tarih belgelerini okumakla vakit geçirmek, kültür kaynağı olan bir medeniyetle ilgili araştırmalara girişmemek bunların belirgin özelliğidir. Toplumun büyük bölümü eski düşünüş biçimine bağlıyken, birkaç kişinin Yunanca ve Latince öğrenmesi etkili olmamaktadır. Fransızca, Almanca, İngilizce öğrenen aydınlar bizi ancak batı dünyasının özlemine getirebilmişlerdir. Özlemi aşip batı dünyasından olmak için çocuklarımıza Latince ve Yunancayı öğretmeliyiz. Ataç bu noktada, batı dünyasında çocukların Yunanca ve Latince öğrenmeseler de, içinde yaşadıkları topluma bu dillerin düşünüş ve görüşü yansıdığı için zararlı olmayacaklarını, bizim ise toplumumuzu değiştirmek için bütün çocuklarımızı bu dilleri öğreterek yetiştirmek zorunda olduğumuzu anlatır(1970: 56-58; 1952: 74-78).

Ataç'ın Yunanca, Latince öğretimi okullarda verilmeden bu dillerden sözcüklerin dilimizde kullanılmasına karşı olduğunu görürüz. Haldun Taner'in dilimize bu dillerden sözcüklerin şimdiden girebileceği yolundaki düşüncesini eleştirir. Öğrenimi

verilmeden bir dilden sözcük almanın, bir tür papağanlık yapmaya gençleri zorlamak olduğunu anlatır. Kök ve ek bilgisine ulaşamadığımız sözcükleri kullanmanın dile zarar vereceğini belirtir(1980: 219-220; 1972: 386-387). Telefon, otomobil, şimendifer gibi sözcükleri yazarken bile sinirlendiğini vurgular(1972: 101).

Ataç özdil anlayışını ısrarla savunurken, Latince ve Yunanca öğretilmeyen bir ülkede tek doğru, akla uygun yolun özdile gitmek olduğunu anladığı için bu yolu tuttuğunu belirtir(1970: 18).

Okullara Latince, Yunanca koymanın yanısıra, çocuklarımıza cici-bicili, iri lakırdılarla yetinen edebiyatımızı değil, Latince ile Yunancadan doğmuş batı uygarlığının edebiyatını okutmamız gerekmektedir Ataç'a göre. Bize tarihsel görüşü, Latince ve Yunanca dillerinde kurulmuş Avrupa edebiyatı verecektir(1953: 168). Bizim edebiyatımız düşünmüş ve düşünmenin çilesini çekmiş bir edebiyat değildir. Dışarıdan almamız gerektir böyle bir edebiyatı. Herhangi bir toplumun, ulusun edebiyatını almak yerine de Avrupa uygarlığının kaynağı olan ve ölmüş dillerin edebiyatını alabilir. Yani Yunan ve Latin edebiyatlarını(1972: 297-298).

«Milli Sanat», «Milli Edebiyat» anlayışıyla Avrupa edebiyatının öğretilmesine karşı çıkanların, eski Yunan ve Romalıların sanatına ve edebiyatına da karşı olduklarını anlatır Ataç. Oysa ki bize toplum sevgisini, ulus sevgisini aşıl原因 eserlerin asıl bu eserler olduğunu vurgular(1954: 326).

Eski edebiyatımızı boş, insanı gerçekten insan eden, yöresiyle ilgilenen, başka insanları da, dünyayı da anlamaya götüren güçten uzak bulur Ataç. Eskimiş-bir daha tazelenmemek üzere eskimiş-bulur. Sadece dil bakımından değil, düşünüş olarak da eskimiş görür. Gerçekten bir edebiyat saymaz. Okuyanlarda düşündüğü ahlakı uyandıracak bir edebiyat olarak görmez. İnsana türlü görüşleri, türlü düşünceleri ve insanoğlu saygısını aşıl原因 bir edebiyat olmadığı iddiasındadır. Şairlerimizin düşüncelerle uğraşmadıkları, duruk bir toplumun bireyleri olarak dört duvar arasında kurdukları hayalleri yazdıkları inancındadır. Çocuklarımıza Fuzuli'yi, Baki'yi okuturken, Homeros'u, Sophokles'i, Shakespeare'yi öğretmenin mümkün olmadığı görüşündedir Ataç. Çünkü öncekilerin sonra gelenleri çürütüp yıkacağı görüşündedir. Homeros'a, Sophokles'e susamış bir toplumun bireyleri olarak yapmamız gerekenin, Fuzuli, Hafız yolu ile Shakespeare'e, Goethe'ye ulaşmak değil, Shakespeare, Goethe

yolu ile Fuzuli'yi, Hafız'ı anlamak olduğunu belirtir(1952: 97-98; 110-111; 1968: 181-183; 1970: 30; 52-53).

Ataç bizim klasik sayılabilecek bir edebiyatımız olmadığı görüşündedir. Eski şairlerimizi de anlamak için mutlaka Avrupalıların, Yunanlılarla Latinlerin edebiyatlarından geçmemiz gerektiğini savunur(1967: 290-291). Divan şairlerinin de halk şairleri gibi bir takım söz oyunları ile yetindiklerini ileri sürer. Eserlerinin özü bakımından aralarında fark yoktur. Oysa ilkçağ insanı sanat tanrısı diye Apollon'u gösterirken, onun, geçmiş de geleceği de bilen, sadece sanatın yasalarını değil, bütün dünyayı düzenleyen şairin tanrısı olacağını düşünmüştür. Aynı çağda Pan tanrının kavalı, çoban Marsyas'ın kavalı simgeleriyle ortaya çıkan bir sanat daha vardır. Ancak bu sanat bilgiye dayanmayan, yalnızca duygularımızı coşturan, geçici bir sanattır. Ataç eski edebiyatımızın Apollon'un soylu sanatına değil, Marsyas'ın geçici ve aşağı sanatına yakın olduğunu vurgulamaktadır(1970: 66-67).

Ataç, eski yaşam düzeninden, eski kültür anlayışından sıyrıldığımız, ancak yenisine giremediğimiz iddiasındadır. Yunanca ile Latinceyi öğrenmeden, Yunan-Latin yazarlarının yapıtlarıyla beslenmeden yeniyi giremeyeceğimiz, eremeyeceğimiz kanaatindedir. Batı uygarlığının sadece bugününü görmek, bizi taklitçiliğe götürecektir. Kaynağa inmezsek bugün batıda gördüğümüz düşünceleri gerçekten içimize sindiremeyiz. Bugün demokrat ve ulusçu olduğumuzu söylüyoruz, oysa Yunan ve Latin kültüründen geçmemiş bir toplumda demokrasi de ulusçuluk da olmaz. Bunlar Doğu'nun bilmediği, Yunan-Latin kültürünün ürünleridir. Öyleyse bu toplumu Yunan-Latin yazarlarının yapıtlarındaki düşüncelerle yoğurmak, bireyleri o düşüncelerle yetiştirmek ve orta öğretim kurumlarımıza Latince ile Yunancayı mutlaka koymak gerekmektedir(1970: 44-46).

Eski Yunan ve Latin medeniyetlerinin bir özgürlük ortamı anlamına geldiğine inanmaktadır Ataç. Bu kaynağın özgürlük ortamını toplumumuza taşımamız gerekmektedir. Bunu yaparken de kendimiz olarak kalma zorunluluğu vardır. Aynı kaynaktan beslenen Fransız ve İngiliz kültürlerinin farklılığı gibi, biz de batıyı taklit etmek yerine kaynaktan aldıklarımızla özgün bir kültür oluşturmalıyız Ataç'a göre(1980: 101).

Güzelliğin ve doğrunun görece olduğu kanaatindedir Ataç. Buna örnek olarak da Aristophanes'in çağında Sokrates'e, Euripides'e birçok haksız eleştiri getirmesine karşın benimsenmesini gösterir. Aristophanes'in bugüne kalmış bir yazar olduğuna da dikkat çekerek, onu bugüne taşıyan şeyin doğru yolu göstermiş olması değil, eserlerinin estetik özelliği olduğunu anlatır(1980: 91).

Bugünkü batı medeniyetini anlamak için Uyanış Çağını, Orta Çağı en önemlisi Yunan ve Latin medeniyetlerini anlamak gerektiğini belirtir(1970: 179).

Ataç eski Yunanlıların yararlılığının çok büyük olduğu görüşündedir. Hintlilerin sayıklamalarından, İsrailoğullarının masallarından bizi kurtarmayı başarmışlardır. Medeniyeti onlara borçluyuzdur. Bir nesneye, olaya bakıp görülen neyse onu aktarmayı, düşünüleni ıslıklı bir biçimde bildirmeyi onlar göstermiştir. Bu yüzden çocuklarımıza onların dilini belletip onlardan kalma kitapları okutmali ve araştırma, inceleme merakını benliklerine sindirmelerini, o kaynaklarla uyanıp beslenmelerini sağlamalıyız(1952: 98-99).

Homeros destanlarını artık kimsenin okumadığı, onlarla uğraşmanın gereksiz olduğu ve Türkçe'ye çevirmeye kalkışmanın yararı olmayacağı biçimindeki eleştiriler Ataç'ın tepkisine neden olur. Herkesin kendi zevkini açıklamasından yana olduğunu söyler, ancak kimsenin kendisini zevkin, anlayışın ölçüsü sayamayacağını belirtir. Homeros destanlarını, özellikle Odysseus'u, çok beğendiğini belirtir. Önemli olanın Homeros destanlarına kadar giderek oradaki erdemleri, faziletleri içe sindirmek olduğunu anlatıp, ülkemizde Avrupalı anlayışla bir edebiyatın ancak böyle kurulabileceğini belirtir(1952: 48).

Eski Yunan medeniyetini bir özgürlük ortamı olarak düşünür Ataç. Bilgelerin, filozofların kurdukları birbirlerine karşı çığırın hepsini de bağrına basan özgürlük toprağı Atina'nın Mısır'dan kat kat üstün olduğunu anlatır(1964: 192).

Sanat yargılarının ahlak yargılarından daha dayanıklı olduğunu, Homeros'un, Platon'un, Lukianos'un bugün de hayranlıkla karşılandığını belirtir Ataç.(1964: 114).

Ülkemizde oluşturulmasını düşündüğü özgürlük ortamını şöyle açıklıyor Ataç :

«Bilim-yurdu kurulmadan önce de o bilim-yurdunun öğrencilerini yetiştirmek gerektir. O nasıl olacak? Onun yolu

özgürlüktür(hürriyet), düşünce özgürlüğü, çoğunluğa uymamak, çoğunluktan başka türlü düşünmek özgürlüğü, toplumun inançlarına bağlanmamak, yanılmayı da göze almak özgürlüğü, düşünürler, düşünürler yetiştikten sonra da bilim-yurdu kendi kendine kurulur. Bir Platon çıkar, Akademos bahçesinde öğretmeye, çevresindekileri uyarmaya, aydınlatmaya başlar.

«Platon'un yaşadığı çağda özgürlük mü varmış Yunan ilinde ? Anaxagoras'ı ölüm yargısına çarptırmamışlar mı ? Sokrates'e baldıranı içirmemişler mi ? Savunma'yı unutuyor musun yoksa ? diyeceksiniz. Hayır, unutmuyorum. Ama Sokrates, Meletos'un ne diyeceğine aldırmamış, baldıranı içmeyi göze alarak demiş diyeceğini, cesaret etmiş. Düşünce özgürlüğünün kaynağı odur işte, cesarettir. Sokrates'in, Sokrates gibi bir kaç kişinin cesareti düşünce özgürlüğünü sağlamış, felsefenin, bilimin ilerlemesine yol açmış. Aydınları bu cesareti gösteremeyen bir ülkede düşünce özgürlüğü olamaz, düşünce özgürlüğü olmadan da felsefe, bilim, sanat ilerleyemez(1972: 200-201).»

Ataç, özgürlük olmamasına ancak düşünmeyenler katlanır iddiasını ileri sürer. Düşünen insanın da ifade etmeye açık olduğunun altını çizer. Yunan masalının berberinin kuyuya «Kral Midas'ın kulakları eşek kulağı!» diye bağırmasını bir düşünme ve düşündüğünü söze dökme eylemi olarak görür. Küçük bir doğrunun da insanı, büyük doğrular gibi sarabildiğine dikkat çeker.(1970: 25).

Sabahattin Eyuboğlu'nun, Türkiye'nin bir Cumhuriyet olduğu, bizde de artık Homeros, Shakespeare gibi dahiler yetişir, düşüncesine katılmaz Ataç. Köylülerimiz bilgisizlikten kurtulacak, okuma-yazma bilmeyen kalmayacak; sonrası kendiliğinden gelir anlayışını gerçekçi bulmaz. Ataç'ın aydınların yetişebileceği demokratik ve özgürlükçü bir ortamı en başa koyduğunu görüyoruz(1961: 22).

Ataç'ın eski Yunan medeniyetinin bütününe eleştirel yaklaştığı bir kaç yazısı vardır. Eski Yunanlıların yaşayışlarına imrenmenin, o günleri bir «altın çağ» saymanın doğru olmadığını belirtir. Sokrates'in savunmasını hatırlatır bu iddiada olanlara. Sokrates gibi ülkenin en üstün insanını, yalanlara körü körüne bağlanmış bir Meletos'un yargıç katına sürükleyebildiğini anlatır. Meletos'u niteliksiz bir insan olarak görür Ataç. Ancak yine de Atina'nın ulu yargıçlarının onun dediklerini dinlediğini, onun dileğine uyduklarını ifade eder. Sokrates baldıran şerbeti içecek ve ölecektir. Sokrates gibi bir insanın yeryüzüne gelmesinin zor olduğunu söyler Ataç. Oysa etrafımız Meletos'larla doludur. Sonsuzdur Meletos'ların sayısı. Meletos'u bağnazlığın, taassubun timsali sayar. Meletos'un Sokrates'te varlığına dayanmadığı

şey düşüncedir. Ataç, eski Yunanlıların yaşayışına imrenenlerin, o günleri bir «altın çağ» olarak görüp iç çekecek olanların yalnız Sokrates'i, Platon'u düşündüğünü, dönemin bütününe gözden kaçırdıklarını anlatır. Ama bir «altın çağ»ın geleceğine de inanır; umudu kesmez ve Meletos'ları yok edersek(1952: 99-101).

Nurullah Ataç'ın eski Yunan ve Latin medeniyetine bakışta bir tutarlılık oluşturduğunu söyleyemeyiz. Eski Yunan ve Latin medeniyetlerinin içinde zorbahçı, düşünce kısırlığını barındırdığını; Latince ve Yunancanın kendiliğinden bir ilerlemeyi sağlayacak sihirli diller olmadığını belirten Ataç'la, Yunanca ve Latinceyi gençlerimize okullarda öğretmekten başka bir çıkar yol olmadığını söyleyen Ataç'ı aynı insan olarak görmek zordur.

Eski edebiyatımızı bir kalemde silişi, onda bir düşünce kırpıntısı bile görmemesi ve okullarda öğretilmeye değer bulmaması toptancı ve haksız bir eleştiridir. Kendi dilimiz ve edebiyatımız yerine Yunan ve Latin dil ve edebiyatının öğretimini önermesi ise ayağı toprağına basmayan bir düşünce olarak değerlendirilebilir.

Ataç'ın, Yunanca ve Latincenin okullarımıza ders olarak konması konusundaki ısrarcı tutumuyla, öztürkçe konusundaki görüşleri bir paradoks olarak değerlendirilebilir. Türkçeye güvenen, bu nedenle onu sağlamlaştırmaya, arıtmaya, korumaya çalışan bir aydının, öte yandan, hem de ona pek güvenemediği için, onunla belli bir uygarlık düzeyine ulaşılacağına inanmadığı için, Yunanca ve Latinceyi gerekli görmesi ikilemden başka bir şey değildir(Süreya 1982: 32-33).

D) MELİH CEVDET ANDAY

Melih Cevdet Anday'ın şiirlerinde, denemelerinde eski Yunan ve Latin medeniyeti ile eski Anadolu medeniyetlerine ait unsurlara sıkça rastlarız.

Anday «Değiştirmeler» adlı şiirinde Oidipus'un trajik hikayesine değinir :

«Her şeyi bildiğinceydi, bir suskunluk
Ve acı çekmenin bilinmedik uğuru
Bildik bir totem gibi göğsünde sabahın

Diker karşımıza gözleri oyuk
Ve ayakları delinmiş Oidipus'u
Her akşam aynı töreni başka bir avın.

Çünkü doğada suç yoktur ve ufuk
Yalnızca ulu insan için kan kokusu
İle bulanır peşin verilmiş cezanın.

Çalışmanın tapınağına gir ve arın.»
(1984c: 36)

Anday bütün soyuyla birlikte tanrı lanetine uğramış, kaderin oyuncacı olmuş ve istemeyerek, bilmeyerek suç ve günah işleyen, bundan ötürü de ya dışardan yada içinden gelen korkunç belalara uğrayan trajik kişinin hikayesini anlatır şürinde. Dionysos'a karşı koyduğu için lanetlenmiş olan Thebai kral soyundan gelir Oidipus. Annesi Lokaste'nin karnında iken, çocuğun babasını öldüreceği kehanetinde bulunulur. Oidipus yazgısını yaşar babasını öldürür, annesiyle evlenir ve tahta çıkar. Babasını öldürdüğünü ve evlendiği kişinin annesi olduğunu öğrenir, annesi ve karısı olan kadının iğnesiyle gözlerini kör eder.

Anday «İkaros'un Ölümü» adlı şürinde ise, dünyada ilk uçan insan olarak bilinen Girit'li mimar Daidalos'un oğlu İkaros'un hikayesine yer verir. Kral Minos'un emriyle Labyrinthos'a kapatılan baba-oğul, kaçmak için çareler ararlar. Daidalos kendisi ve oğlu için birer çift kanat yapmış ve balmumuyla omuzlarına yapıştırmış. Babasının uyarılarına uymayan oğul İkaros, doğayı yenmek için yükseldikçe yükselmiş ve Güneş tanrı Helios'u kızdırmış. Güneş tanrı onun kanatlarını tutan balmumunu eritmiş, İkaros'da denize düşmüş ve boğulmuş. Şürde Anday İkaros'un uçma, yükselme tutkusunun altını çizer. İkaros'un güneşin basamağına kadar çıktığını belirtir. İnsanlardan çok uzaklarda İkaros yalnızlığı tadar. Denize düşüşünü kimse görmez. İkaros'un son anlarını şöyle anlatır Anday :

«
Herkes işinde gücündeydi
Olanı biteni unuttum.

Yaşadığıma inanılmaz benim
Masal kahramanı gibiyim
Kimse görmeden yittim gittim.»

(1989: 54-57)

«Dağ Başındaki Ay» adlı şür, Yunan mitolojisindeki Proteus'a atıfta bulunarak, Troya dönüşü Mısır'a uğrayan Menelaos'un serüvenine de değinir :

«Dağ başındaki ay
Unuttum yüreğimi

Ben ihtiyar Proteus, sen Pharos adası,
Tanıdım bütün güzel gözlü yunusları
Kokmuş deriler altındaki karanlığı.

Dağ başındaki ay
Korkup kaçacak gibi.
..... »

(1989: 60)

Deniz ihtiyarı Proteus, Mısır'da Nil ırmağının ağzındaki Pharos adasında yaşamaktadır. Görevi Poseidon'un fok balıkçılarına bekçilik etmektir. Troya dönüşü Pharos adasına gelen ve Proteus'un yardımına ihtiyaç duyan Menelaos ve adamları, Proteus'un kızının önerisiyle yeni yüzülmüş dört fok derisinin altına yatar ve Proteus'u pusuya düşürürler. Deriler çok pis kokmakta ve içindeki adamlar bayılacak gibi olmaktaydılar, ama dayanırlar. Şiirde bu hikayeye atıf yapılıyor.

Atıfla yetindiği şiirleri de vardır Anday'ın :

«

Aristo'nun düşündüğü kıydan şarkısını söylüyordu martı,
artık bir kasımpatı olmayan denize(1989: 72).»

«

Beklemeli, nasıl geçti çocukluğumuz.
Yok olan eski uygarlıklar. Homer,(1989: 74)»

Anday «Taş» adlı şiirinde Latin edebiyatının sevilen şairi Horatius'dan söz eder :

«Bir yanımcı sen, bir yanımcı
Horatius'un sevdiği akasyalar,
Taş bir kabartmadan alınma
Ayrıntı gibiyiz, eski ustalar.»

(1979: 13-14)

Melih Cevdet «Hüzünlü Bir Akşam Borusunun Ezgisi İçin Söz» adlı şiirinde değişik milletlere ait mitolojik unsurları bir arada kullanır :

«Av bitti, titreyen borular
Akşamı kovalıyor köpeklerle
İkimiz içince yarına kadar
Topal Hephaistos'la nar ateyte
Dövülecek üzünç namlular var.

.....

İki dilli yazı¹ bulundu taşımızda
Tapısını bire indiren Amenafis

¹ İ.Ö. 1650-1620 yılları arasında hüküm süren Hitit kralı Hattuşili'nin Hititçe ve Akad dilinde yazılmış vasiyetnamesi kastediliyor.

Gizli gizli ağlar Güneş tanrıya
 Hangimiz mutsuz kral Hattusilis
 Hangimiz ermiş mutluluğa

Masallar dinlerdi sevdalı Cemşit,
 Sindbad, balık gözlü şirin Şehrazat
 Ey sevi, Afrodite benzeri diki,
 Kaç çeşit demir deldi Ferhat,
 Hematit, limonit, pirit

Ufuk ışıkları yedi bitirdi.
 Horus'un kasrında ne aradığın ?
 Bak, avutmaya geldik kendimizi
 Ah tanrılar ölmüş Amoritler kırgın
 Tahta idoller karşıladı bizi.

.....
 Hem İskender'in talihli atıyım
 Yengiler yaşadım Küçük Asya'da,
 Hem de Kıbrıs'ta satıldığım
 Kıvrık saçlı, mağrur Romalı'ya
 Gün yüzü görmeden kömür çıkardım.

Hem Mesih'tim, hem Barabbas'tım,
 Kim çarmıha gerildi o gün
 Bağışlanan kimdi, karıştırmışım.
 Bugünse bağışlayan göğsün
 Kollarını açınca ben çarmıhım.»

(1979: 29-32)

Şiirde Hephaistos'un, Zeus tarafından bir öfke anında fırlatıldığı için, topal oluşuna atıf yapılıyor. Aynı zamanda her türlü madeni işleyip olağanüstü güzellikte eserler yaratması hatırlatılıyor. Mısır medeniyetinde adı Amenhotep olan XVIII sülaleden firavunun Yunanca adı Amenofis şiirde geçiyor. Firavunun krallar vadisindeki mezarı çok zarif çizgili resim ve işlek metin yazılarıyla süslüdür. Metinde Hitit kralı Hattuşili'nin(Hattuşiliş) de adı zikredilmektedir. İran'ın mitolojik kralı Cemşid'den de söz ediliyor. Sinbad, Şirin, Şehrazat, Ferhat gibi doğu mitolojisine ilişkin unsurlar eski Yunan'daki sevgi tanrıçası Afrodite ile birlikte kullanılıyor. Ferhat'ın deldiği dağların demirden olduğu söylendikten sonra saf dökme demir anlamına hematit, hidratlı demir anlamına limonit ve doğal demir anlamına pirit çeşitleri sayılıyor. Mısır'ın Güneş-tanrısı Horus, Anday'ın şiirde kullandığı mitolojik öğelerdendir. «Amoritler kırgın» ifadesiyle belirtilen ise kanatlı perilerdir; Romalılar küçük kupidon diye adlandırırlar. Makedonya kralı Büyük İskender mitolojik kişiliğiyle anılıyor. Yahudi ve Hristiyanlık inançlarında yer tutan Mesih, Yahudilerin

İsa'yı feda ederek bölgenin Roma valisinden serbest bırakılmasını istedikleri haydut ve kışkırtıcı Barabbos'la birlikte şüirde yer alıyor.

Anday «Ben Başka Dünyadan» adlı şüirinde, Sümer destanı Gılgamış'ın, insanın doğa sırlarını araştırmacı çabasını öven konusuna atıf yapar.

«
Bilgiyi arayan Gılgamış
Gibi kuşkumun kuyusunda gizlenecek
İpıslak bir çiçek.»

(1979: 41)

«Yedi Dalga» adlı şüirde «Dafne'nin soluklarını duyuyor musun?» ve «Pan'ın çaldığı kavalı duyuyor musun?» ifadelerini kullanır(1979: 45-46). Defne ağacına dönüştürülen su peri Daphne ile keçi boynuzlu ve keçi ayaklı Yunan doğa-tanrısı Pan'a atıf yapılır.

Anday «Duvarlar» adlı şüirde yüksek surlu Uruk kentinden söz eder. Uruk bilindiği gibi Gılgamış'ın kral olduğu kenttir ve İncil'de adı Erench'dir. Şüirde İsa'nın tekrar dirilmesi inancıyla İsrail'in sûruna da atıfta bulunulur.

«Teknenin Ölümü» başlıklı şüirde Tammuz'dan «Söyle, ölüp dirilen tanrı» diye söz edilir. Bilindiği gibi Tammuz(Temmuz, Tamuz) bitkilerin ölen ve yeniden dirilen tanrısıdır. Bu tasarım, doğanın sonbaharda ölüp ilkbaharda yeniden canlanışını simgeler.

Anday «İlkyaza Hitit Yalvarışı» başlıklı şüirde Hititlerin doğanın uyanışıyla ilgili inançlarına atıfta bulunuyor. İlkbahar-tanrıya yakarıyla, doğanın sonbaharda ölüp ilkbaharda yeniden dirilişinin gerçekleşmesi isteniyor.

«Belerophon'un Kızgınlığı ve Likyalı Kadınlar» şüiri, eski Yunan'da Bellerophon'tes'in(Bellerophon) mitolojik hikayesine değinir. Pegasos adında uçan bir atı vardır, bu ata binerek bir çok işler başarır ve kimsenin öldüremediği Khimaira'yı öldürür. Zeus'a kafa tuttuğu için delirerek ölür.

Anday «İlk Kırallar» adlı şüirinde Hitit krallarından Hattuşili dönemini şöyle anlatır :

«Ah ilk kırallar unutulmaz !
İki dilde, Hititçe ve Atadça,
Tutsu bırakan kiral Hattuşilis,

Kim olsa sorardı onun yerinde,
Kızılıрмаğı geçmeden önce,
Savaşmadan önce Kurus'la,
Pteria'ya varmadan önce.

Kehanet gerçekleşecek, büyük
Bir devlet yıkılacaktır, geçince
Krezüs Kızılırmak'ı o gün.
Ne bilsin Krezüs, tutkun Krezüs,
Başına geleceği ne bilsin,
Yıkılır Kurus'un devleti sandı.»

(1979: 80)

Bilge Solon'la Lidya Kralı Kroisos arasında ve Kroisos ile Pers kralı Kuros arasında geçtiği söylenen hikayelere yer veren bu şiire, Anday şöyle bir açıklama getiriyor :

«Bildğim ve sevdiğim Salihli'ye, geçen ay, Şiir İkındileri'nin konuk ozanı olarak gittim; dünyada ilk para basan kral olarak tanınan zengin Kroisos'un ülkesindeydim ve tarihin insanı sarhoş eden masalları içinde zamanın göreceliğini bir kez daha yaşadım... Sardis(Salihli) düştükten sonra, Pers kralı Kuros yenik Lydia kralı odun yığını üzerinde yaktırmaya başlar. Bu sırada Kroisos «Ah Solon, Solon» diye bağıryormuş; mutlu günlerinde tanışmışmış ünlü yasa koyucu bilge Solon'la ve ona «Dünyanın en mutlu insanı ben değil miyim?» diye sormuş. Solon da «Kimsenin ölmeden önce mutlu olup olmadığı söylenemez» yanıtını vermiş. Ne garip bir yanıt! Demek mutluluk yaşayanların değil ölümlerin hakkı. Kuros bu bağırmaı duyunca indirtmiş Kroisos'u ateşin üstünden, sormuş öğrenmiş hikayeyi yenik kralın ağzından ve bağışlamış onu, dostu, danışmanı yapmış(1992a: 114-115).»

«Pas» şiirinde Anday, Troya savaşları öncesi bir kesitte Telephos'un(Telefos) hikayesini anlatır.

«Arslan sütü emmiş kiral Telephos,
Bergama kıyılarına çıkan Akhaları
(Gidiyorlardı Troya savaşına)
Püskürttüğü zaman Bakırçay'da,
Bilmiyordu gemilerin birinden
Atlayacağını Akhileus'un
Elinde uzun kargısı.

Unulmaz bir yara açmıştı kargı,
Ne çiçek tozu, ne çamur, ne şarap,
Yara kapanmak bilmiyordu.
«Bunu yapan iyi eder» dedi Bilici.
Akhileus'un ardına düştü Telephos,
Çaresiz Troya'ya doğru.

Evet hastalanmıştı Kuşsara'da,
Ama oğlu Huzziyes'i bunun için mi
Attı veliahtlıktan? Bu yüzden mi
Torunu Mursilis'i geçirdi
Onun yerine? Kraliçe Hoştayar da
Karşı koymakta haklıydı belki
Ölüm döşegindeki kocasına.
Bereket Halpa savaşı çıktı da
Dirlik düzenlik yeniden kuruldu
Yüksek duvarlı Hattuşas'ta,
Kıral Anitta'nın karşıladığı.»

(1979: 78)

Şiirde M.Ö. 1650-1620 yılları arasında krallık yapan Hitit Hükümdarı Hattuşili I(Hattuşiliş yada Labarna II)'in dönemi ve Hattuşili'nin yakınlarına ve «Pankus»a(genel kurul) hitap ettiği «Veda Konuşması»nın Hititçe ve Akadça yazılmış metni-vasiyetname-anlatılıyor. Ayrıca içerisinde Huzziyas da olmak üzere üç oğlunu-saray entrikalarına karıştıkları için-veliahtlıktan atışı ve torunu Mursilis'i veliaht ilan edişine yer veriliyor. Nasıl öldüğü bilinmeyen Hattuşili'nin bu tutumuna kraliçe Hoştayar'ın karşı koyduğu, Halpa savaşının ülkede düzeni tekrar sağladığı belirtiliyor. Şiir M.Ö. II.binyıl Kuşsara krallarından-ki Hattuşas'ı yıkacaktır-anı anılarak tamamlanıyor.

Hitit tarihinden kesitler sunan Anday'ın bu tarz yazılmış şiirlerinden biri de «Kadeş Savaşı» başlığını taşır.

«Asi ırmağının bir yakasında Muvattali
Ayakta, askerleri arasında,
Durmuş bakıyordu kıpırdamadan.
İrmağın öbür kıyısında Firavun,
Ramses, savaş arabasına çıkmış,
Gözlerini dikmiş karşıya.
İşte bütün bildiğimiz bu,
Gerçi tarih uzun uzun anlatır,
Ama bu bakışma kalır, kalsa kalsa.»

(1979: 79)

II. Ramses komutasındaki Mısırlılar ile Muvattali yönetimi arasındaki Âsi(Arontes) ırmağı kıyısındaki büyük çatışma anlatılıyor. M.Ö. 1299'da gerçekleştiği sanılan Kadeş savaşı ile ilgili Boğazköy'de ele geçirilen Hitit belgeleri ayrıntılı bilgiler vermektedir.

«Ne bilsin Krezüs, zengin Krezüs
Çocuk aklımızın huyunu ne bilsin!

Kim olsa sorardı onun yerinde,
Kızılıрмаğı geçmeden önce,
Savaşmadan önce Kurus'la,
Pteria'ya varmadan önce.

Kehanet gerçekleşecek, büyük
Bir devlet yıkılacaktır, geçince
Krezüs Kızılırmak'ı o gün.
Ne bilsin Krezüs, tutkun Krezüs,
Başına geleceği ne bilsin,
Yıkılır Kurus'un devleti sandı.»

(1979: 80)

Bilge Solon'la Lidya Kralı Kroisos arasında ve Kroisos ile Pers kralı Kuros arasında geçtiği söylenen hikayelere yer veren bu şiire, Anday şöyle bir açıklama getiriyor :

«Bildığım ve sevdiğim Salihli'ye, geçen ay, Şiir İkindileri'nin konuk ozanı olarak gittim; dünyada ilk para basan kral olarak tanınan zengin Kroisos'un ülkesindeydim ve tarihin insanı sarhoş eden masalları içinde zamanın göreceliğini bir kez daha yaşadım... Sardis(Salihli) düştükten sonra, Pers kralı Kuros yenik Lydia kralı odun yığını üzerinde yaktırmaya başlar. Bu sırada Kroisos «Ah Solon, Solon» diye bağıryormuş; mutlu günlerinde tanışmışmış ünlü yasa koyucu bilge Solon'la ve ona «Dünyanın en mutlu insanı ben değil miyim?» diye sormuş. Solon da «Kimsenin ölmenden önce mutlu olup olmadığı söylenemez» yanıtını vermiş. Ne garip bir yanıt! Demek mutluluk yaşayanların değil ölümlerin hakkı. Kuros bu bağırmaı duyunca indirtmiş Kroisos'u ateşin üstünden, sormuş öğrenmiş hikayeyi yenik kralın ağzından ve bağışlamış onu, dostu, danışmanı yapmış(1992a: 114-115).»

«Pas» şiirinde Anday, Troya savaşları öncesi bir kesitte Telephos'un(Telefos) hikayesini anlatır.

«Arslan sütü emmiş kiral Telephos,
Bergama kıyılarına çıkan Akhaları
(Gidiyorlardı Troya savaşına)
Püskürttüğü zaman Bakırçay'da,
Bilmiyordu gemilerin birinden
Atlayacağını Akhileus'un
Elinde uzun kargısı.

Unulmaz bir yara açmıştı kargı,
Ne çiçek tozu, ne çamur, ne şarap,
Yara kapanmak bilmiyordu.
«Bunu yapan iyi eder» dedi Bilici.
Akhileus'un ardına düştü Telephos,
Çaresiz Troya'ya doğru.

Oysa kapanmayan yaraya
Kargının pasını salık vermişti
Bilici.»

(1979: 81)

Herakles'le Auge'nin oğlu Telephos, daha ana karnındayken tanrı sözcüsünün doğacak olan çocuğun dayılarını öldüreceğini bildirmesi ana-oğul Auge ile Telephos'un bir sandıkla denize atılmasına yol açar. Dağda çobanlarca büyütülen Telephos dağda kaza ile iki adam öldürür : Bu iki adam kendi dayılarıdır. Mysia kralı olan Telephos yanlış rota ile Mysia kıyılarına yanaşan Akhalara karşı koyar, yiğitçe savaşır. Akhilleus'un kargısıyla kalçasından yaralanır. Danıştığı biliciler yarayı kim açtıysa o iyileştirebilir derler. Telephos da bu kez Aulis'te Akhilleus'u bulmaya gelir. Akhilleus kargısının pasından bir parça sürer yaraya, Telephos iyileşir ve şükran borcunu Akhalara Troya'ya çıkacak doğru yolu göstermekle öder. Şiirde bu mitolojik hikayenin konu alındığını görüyoruz.

Makedonya kralı İskender'li ilgili bir hikayeye de «Kardeşler» adlı şiirde yer verir Anday. Şiirde mekan Granikos kentidir. Yunan mitolojisinde Adramyttion adı verilen kent, bugünkü Edremit'tir.

«İskender'i gören Giulia'dan kalmış
Saçma sapan bir hikaye.
Giula şimdi nerde?

«Yalın ayak bir dilenci geldi yanıma,
Gronikos suyunun kanlı kıyılarında.
- Kesenin yarısını bana ver, dedi,
Hakkımdır benim o para.
- Neden? Diye sormuşum dalgınlıkla.»

Dalgınlıkla sormuş Giulia.»

(1979: 86)

Anday'ın Homeros'un Odyseia destanını ve Odysseus'un serüvenini atıflarla anlattığı bir şiiri de «Denizden Döner Gibi» adını taşır. Odysseus'un deniz yolculuğu sırasında büyücü Kirke'nin Ailaine adasına çıkması ve Kirke'nin Odysseus'u bilici Tieresias'ın ruhunu bulmak ve ondan İthake'ye dönüş yolunun ne olacağını öğrenmek için ölümler ülkesine(Hades) yollaması şiirde atıflarla anlatılır. Şiirde hatırlatılan bir olay da Odysseus'un gençliğinde dedesi Autolykos'a konuk gitmesi, bir yaban avına katılması ve bacağından yaralanmasıdır. Ayrıca Odysseus'un İthake'ye dönüşünde ihtiyar köpeği tarafından tanınması da şiirde aktarılır :

«Ulyss denizden adasına döner gibi
 Dönmek istiyordu Hades'ten yaşama.
 «En önce köpeğim tanıdı beni,»
 «Şunun sevincine baksana!»
 Diyordu, dün olmuş gibi anımsayarak.
 «Gümüş leğene soktuğum ayağımdaki
 Yara izi beni tanıtlar.»
 Ve ölümsüzler gelir, ölümsüzlükleri,
 Leğenler'i, yaralarıyla var olmaya,
 Tanık göstererek köpeklerini.»

(1979: 89)

Melih Cevdet «Orman» adlı şiirinde «Büyük Pan öldü ve bütün kervanı / Ağlayaraktan ardı sıra»(1979: 120-121) dizeleriyle tanrı Pan efsanesindeki Pan'ın ölümünden ötürü tabiatın yas tutması inancına değinir.

Anday'ın eski Roma'daki yaşamı konu alan «İsa'dan Önce» adlı şiirine değinmek gerekir. İ.Ö. 87-54 yılları arasında yaşamış olan şair Gaius Valerius Catullus'un yaşamını, aşklarını ve eserini hatırlatır Anday. Catullus Verona'lı zengin bir ailenin çocuğudur, ailesi bir çok kez aralarında Caesar'ın da bulunduğu devlet büyüklerini ağırlamıştır. Catullus'un bağ şiirlerinde Lesbia adıyla ölümsüzleştirdiği bir kadınla aşk ilişkisi vardır. Kadının gerçek adı Clodia(Claudia)'dır ve gerçekte Clodia evlidir. Catullus'un şiirlerinin önemli bir bölümü Lesbia'yla ilgilidir.

«Lesbia, Catullus'un sevgilisi,
 Kuğu boyunlu, belki de esmer,
 İsa'dan önce seviştiler.
 Birinci yüzyılda, Julius Caesar'ın,
 Cicero'nun yaşadığı Roma'da.

Ama Lesbia şimdi daha erinçli
 Ölümsüz epigramlarında Catullus'un.
 Hepimiz yaşadık, nedir ki zaman!
 Ölüm insanla geldi dünyaya
 İnsanla gitti dünyadan.»

(1979: 121)

Melih Cevdet «Troya Önünde Atlar» başlıklı şiirinde hem Troya savaşına, hem de mitolojik kahramanlara ve mitolojinin bilinen atlarına göndermeler yapar. «Kör bir ozan anlattı bunları.» diyerek Homeros'u hatırlatır önce. Atların kışnemelerinin Hades'ten(ölüler ülkesi) duyulduğunu belirtir. Akhilleus'un ölümsüz atlarının olduğunu dile getirir Anday. Bunlardan Ksanthos en çok bilinenidir. Diğer bir ölümsüz at olan Balios'la Ksanthos Troya savaşında da görülürler. Patroklos'un ölümü

üzerine Akhilleus'un atları ağlar. Efsaneye göre bu atlar Akhilleus'a babası Peleus tarafından verilmiştir. Peleus'a düğün hediyesi olarak atları veren ise Poseidon'dur. Şiirde adı geçen Diomedes ise bir Trakya kralıdır. Troya savaşına Akha'ların safında katılmış ve birçok Troya'lı yiğidi öldürmüştür. Panderos'u al eder, Aineias'ı yaralar, Rhesos'u öldürüp atlarını alır. Şiirde bu atlardan da bahsedilmektedir. Atreus'un oğlu, Agamemnon'un kardeşi Menelaos'un da arabasına iki at koştığı anlatılır : Agamemnon'un kısırağı Aithe ile kendi atı Podargos'u. Menelaos'un atı Podarge aynı zamanda Akhilleus'un ölümsüz atları olan Ksanthos'la Balios'u doğurmuştur. Troya savaşlarına Akhilleus ile Patroklos'un yanında katılan Antilakhos da Pylos'lu¹ atlarına koşum takmaktadır şiirde. Melih Cevdet bizden bir destana Köroğluna ve onun Kır At'ına da değinir. Troya savaşlarında Odysseus tarafından bir savaş hilesi olarak kullanılan Tahta At'tan hemen sonra Hazreti Muhammed'in damadı Hazreti Ali'ye hediye ettiği efsanevi beyaz at Döldül anlatılır. İskender'in atı Bukephalus² ve Pegassos³ gibi mitolojik atlarla şiir tamamlanır. Anday, vurulup yerlerde kalan atlara yüreğinin dayanmadığını ifade eder(1979: 125-127).

«Troya Önünde Atlar-II» adlı şiirde, Troya savaşı sırasında başvuru Tahta At hilesini sezen ve Tahta At'ın kente alınmasına engel olmaya çalışan Laokoon'dan söz edildiğini görürüz. Laokoon sözünü dinlemez ve denizden çıkan yılanlar onu iki oğluyla birlikte boğarlar. Şiirde Almanca bir dizeye rastlıyoruz : «Über allen Gipfeln ist Ruh». Anlamı «Bütün tepelerin üstü sessizdir» olan bu mısra ile doğumu sırasında kahinler tarafından Troya'nın mahvına sebep olacağı bildirilen Paris'in İda dağına bırakılması anlatılıyor. «Dağa bırakılan çocuk ne oldu?» dizesi bunu doğrulamaktadır(1979: 128-129).

«Troya Önünde Atlar-II», Paris'in İda dağında bir çoban tarafından büyütülmesini konu alır. Paris'in çobanlık adı Aleksandros'tur(1979: 130-131).

«Troya Önünde Atlar İçin Birkaç Söz» adlı metinde Anday, önce Paris'in kente felaket getirecek olmasının, tanrıların biçtiği bir yazgı olduğunu anlatır. Troya kralı Priamos'un Paris'i İda'ya attırması bu tanrısal yazgıyı değiştirmeyecek, olsa olsa geciktirecektir. Sonuçta tanrıların istenci yerine gelir. Ancak Priamos'un tanrıların

¹ Yunanistan'da Messenia'da bir liman. Nestor'un da yurdudur.

² İskender'in üzerine İskender'den başka-kimseyi bindirmeyen efsanevi at.

³ Medusa'nın karnından doğma kanatlı at. Gökte bir burç olarak da düşünülür.

istencini aldedebileceğini düşünmesi-önlem aldığına göre bu tanrısal kehanete inanıyor demektir-bir çelişki olarak görülür Anday tarafından(1979: 136-138).

«Eski Tiranlar» adlı şiirinde Anday'ın dönemin yaşantısına bakışı şöyledir :

«
Eski tiranlar yağmur ve gece
Deli yasaları yazgılarımızın
Ölmezliğimizin masalı belki
Belki merakımızın yankısı.»

(1979: 169)

Anday «Unuttum Kendimi» adlı şiirde «Kazdağı besler çocuklarımızı / Besler Mustafa Kemal'den Hektor'a» dizeleriyle, Troya savaşının Troya'lı kahramanı Hektor'la Atatürk arasında ilgi ve benzerlik kurma yoluna gitmektedir(1979: 174-175).

Anadolu uygarlıkları konusundaki duyarlılığını Anday, «Atatürk'ün Bir Saati Vardı» başlıklı şiirinde «Atatürk'ün bir atı vardı /.Etilerden beri yaşardı» dizeleriyle dile getirir(1979: 185).

Anday «Defne Ormanı» adlı şiirinde köle sahiplerinin ekmek kaygısı çekmeden felsefe yapmalarının, kölelerin felsefe kaygısı duymadan ekmek yapmalarının; sonuçta felsefenin ekmeksiz, ekmeğin felsefesiz kalmasının Likya'yı yıktığını anlatır(1979: 186-187).

Melih Cevdet «Bir Sümer Tablet» adlı şiirinde, Sümer tarihi ve medeniyetinden izler aktarır. «Yazık o güne o çirkef güne / Miras kavgası çıkarır kardeşler / Akarsu taşar günün birinde / Su basar memleketi» dizeleriyle taht kavgalarını, doğal yıkımları anlatır(1979: 196-197).

Anday'ın Anadolu uygarlıklarını konu alan şiirlerinden biri de «Ana Tanrıça» adını taşıyandır. 1958'de ortaya çıkarılan ve 1961'de kazılmaya başlanan Çumra'daki Çatalhöyük tarihi yerleşmesi M.Ö. 6500-5650 yıllarına dayanmaktadır. Biri neolitik diğeri kalkolitik çağa ait iki höyükten oluşmaktadır. Kazılarda bir çok kutsal mekan ve tapınak ortaya çıkarılmıştır. Keçiboğabazları, leoparlar, boğa doğuran tanrıça gibi kabartmalara da rastlanmıştır. İki yanında leopar olan bir ana tanrıçayı kucaklayan bir tanrı çiftini, kucağında çocuğunu emziren yada panter yavrularını tutan bir ana tanrıçayı temsil eden heykelcikler bulunmuştur. Anday Çatalhöyük'te ortaya çıkarılan

bu medeniyeti ifade etmektedir şiirinde. Böğürtlen şarabı ve badem yağı ile beslenen, kapı bulunmadığı için tepedeki bir delikten içeri girilen evlerde yaşayan, ölülerini evlerinde barındıran insanların uygarlığıdır anlatılan. Şiirde Pomphilia'dan söz edilmektedir. Bugünkü Antalya yöresinde bir kenttir Pomphyilia. Sözü edilen bir diğer yerleşim ise Toros Dağlarının güneyinde, Antalya körfezinin batı kıyısında, Antalya'dan 26 km uzaklıkta, Kemer'e bağlı Beldibi köyü yakınlarındaki kaya sığınağıdır. Anadolu'nun paleolitik, mezolitik, neolitik çağ katlarını en iyi yansıtan buluntu yerlerinden biridir. Çatalhöyükte bulunan tahtta oturan ana tanrıça heykelciğinden yola çıkarak ana tanrıça tapımına da yer verir Anday şiirinde(1979: 206-207).

Anday «Kolları Bağlı Odysseus» başlıklı şiirinde Troya savaşından dönen Odysseus'un İthake adasına varmak için yaptığı yolculuğu anlatır. Yolculuk serüvenlerle dolu on yıl boyunca sürmüştür. Şiirde Odysseus'un kara gemisiyle Okenaos ırmağı¹ kıyısına kadar gelir, ırmağın akıntısından kurtulmayı başarıp büyücü Kirke'nin adasına çıkar. Şiirin bu bölümünde Anday'ın Homeros'un Odysia destanındaki ifadesini aynen kullanır : «Sabah sisi içinde doğan / Gül parmaklı şafak». Adada Elpenor'un² ölümü Odysseus'u ve arkadaşlarını üzer. Büyücü Kirke Odysseus'un iki ölümlü³ olduğunu söyler ve sonuçta İthake'ye varacağını karısı Penelopeia ile Telemakhos'a kavuşacağını anlatır. Kirke ona bundan sonra karşılaşacağı tehlikeleri sayar. Seirenlerin⁴ önünden geçerken arkadaşlarının kulaklarını tatlı balmumuyla tıkamasını, böylece Seirenlerin sesini duymaların engellemesini önerir Kirke. Odysseus'un da kendisini geminin ipleriyle orta direğe bağlatmasını ister. Odysseus Kirke'nin öğütlerini yerine getirir ve Seirenlerin önünden geçmeyi başarır(1879: 241-245).

Melih Cevdet'in eski Yunan mitolojisinden bir söylenceyi bütünüyle şiirleştirdiğini de görürüz. «Nergis ile Yank» eski Yunan mitolojisindeki Narkissos ile

¹ Okanos, Gaia'nın on iki Titan evladından birincisidir. Okanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır.

² Odysseus'un arkadaşlarından biridir. Büyücü Kirke'nin konağında yiyip içer, keyfeder ve Odysseus ölümler ülkesine gitmek üzere yola çıkacağı gece fazla içmiş olan Elpenor sızdığı damdan aşağı düşer ve ölür.

³ Odysseus'un İthake'ye dönüş yolunu sormak için ölümler ülkesi'ne(Hades) gidip dönmesi.

⁴ Kadın gövdeli, kuş kanatlı ve güzel sesli deniz kızlarıdır. Yarı insan, yarı balık biçiminde de düşünülmüşlerdir.

Ekho efsanesini konu alır. Nergis dünyaya geldiğinde bir falcı, hiç kendisini görmezse çocuğun ömrünün uzun olacağını söyler. Nergis büyür, yakışıklı bir genç olur, fakat güzelliğinin farkında değildir. Nergis'e etrafındaki bir çok genç kız gibi Yankı da aşık olur. Yankı sevgisini söylemek ister Nergis'e. Ancak, o bir yankıdır ve birinin söylediğini tekrarlaması mümkündür. Nergis'in etrafında biri olduğunu sezinleyip «Kim var yanımda benim?» sorusuna Yankı cümlelerin son sözcüğüyle cevap verir : «Benim». Etrafında kimse göremeyen Nergis, «Gel, birleşelim!» deyince Yankı cevaplar : «Birleşelim!». Ancak Nergis Yankı'yı kabul etmez ve «Çek beni kucaklamak isteyen ellerini, ölürüm de sana öyle yâr olurum.» der. Yankı'nın son sözü «Yâr olurum» şeklinde olur ve ormanın içlerine çekilir. Yankı'nın tanrıdan istediği, Nergis'in de sevmesi ve kavuşamamasıdır. Nergis su içmek için ırmağa eğildiği bir gün suda kendi yüzünü görür ve aşık olur. Suda kendi güzelliğini yakalamak ister, başaramayınca üzüntüyle can verir. Düştüğü suda safran rengi beyaz bir çiçek açar. Adı Nergis'tir(1979: 387-391). Şiirde Anday'ın, eski Yunan mitolojisine ait söylenceyi yeniden yorumlama, isimleri de bizde yaygın biçimlerini seçip kullanma yoluna gittiğini görürüz.

Daphne güzelin güzeli bir Nympha'dır. Kendini Gaia tanrıçaya adadığı için erkeklerden kaçır. Tanrı Apollon ona gönül verir ve peşine düşer. Kız kaçır, tanrı kovalar. Tam yakalayacağı anda Daphne'nin babası ırmağa yakarmış onu kurtarsın diye. Birden bir defne ağacına dönüşmüş. Tanrı da bakmış ki kolları arasında sıkıdığı bir ağaç kütüğü. Eski Yunan'ın bu mitolojik söylencesini Melih Cevdet «Defne ile Avcı» adıyla şiirleştirir. Şiirde Daphne, peri padişahının kızı Defne olarak gösterilir. Apollon ise onun peşinde koşan avcılarının padişahıdır. Eski Yunan'daki söylenceye uyulmakla birlikte, isimleri ve motifleri toplumumuza uydurma çabası içine girdiği görülür Anday'ın(1979: 392-394).

Melih Cevdet'in Sümer Destanı «Gılgamış»ı da «Ölümsüzlük Ardında Gılgamış» adıyla şiirleştirdiğini görürüz. Anday «Telepinu değilim, ölüp dirilemem» derken, Hitit bitki ve bolluk tanrısına atf yapar(1982a: 8). Gölge ve ışığın ilk bulucusunun Platon olduğunu açıklar(1982a: 35-36). Herakleitos'un, Hesiodos için «O hiç bir şey bilmez, gece ile gündüzün aynı olduğunu da» dediğini belirtir(1982a: 36). Tanrıların altına düşkün olduğunu anlatır Anday. Sarayları ve eşyalarının altından olduğunu vurgular. İnsanın tanrıların bu zaafına ortak olmaya kalktığı için Cehennemi

yaratıldığını belirtir. Altını tanıyan ilk kentin Uruk olduğunu ifade eder. Troya ve Nikeani de altını bilmiş ve her ikisi de yakılıp yıkılmıştır. Persler'in altını değiş tokuş aracı, Romalıların ise para yaptıklarına dikkat çeker(1982a: 43-44). Anday «Ölümsüzlük Ardında Gılgamış Üstüne Birkaç Söz» başlıklı bölümde, şiirin ortaya çıkmasında etkili olan fikri meseleleri açıklar. Gılgamış'ın ölümsüzlüğü ele geçirebileceğine inandığının söylenemeyeceğini savunur. Gılgamış'ın ilk defa ölüm korkusuna, dostu Enkidu'nun ölümü üzerine kapıldığının göz önüne alınması halinde, Gılgamış'ın ölümü daha önce hiç düşünmediğinin söylenebileceğini anlatır. Yabanıl-uygar, ölümlü-ölümsüz karşıtlığının kendisinde konuya karşı ilgi uyandırdığını belirtir. Konunun evrensel yanına dikkat çeker; Gılgamış'ın Utnapiştım'ı¹ araması ile Odysseus'un Teiresias'ı bulmak için dünyanın sınırlarına, Menelaos'un Radamentos'a² katılmak için dünyanın ucundaki cennet çayırına gitmesi arasındaki benzerliklerin altını çizer(1982a: 62-68).

Anday Gılgamış'ı Uruk'un baş duvarcısı yüce kral olarak tanıtır. Burada Gılgamış'ın çok çalışkan ve halkının da kendisi gibi çalışkan olmasını isteyen kişiliğini belirtiyor. Enkidu'nun³ ormanda yalın ayak bir tanrıça⁴ tarafından yaratıldığını anlatır şiirde. Enkidu'nun kentten, ekili topraklardan haberi yoktur. Çıplak ve otobur bir yaban görünümündedir. Kentten gönderilen yosmayla Endiku'nun birleşmesine yer verilir şiirde(1982a: 78-81). Tanrı Enlil'in⁵ sedir dağını korumakla görevlendirdiği Humbaba'yı(Kumbaba)⁶ öldürmek için iki yiğit-Gılgamış ve Enkidu-yola çıkarlar. Gılgamış'ın yüreklendirmesiyle Enkidu sedir ağaçlarını keser. Bu sırada gelen Humbaba, Gılgamış ve Enkidu'nun baltalarıyla öldürülür(1982a: 84-91). Tanrıça İştar'ın tanrı Anu'dan yaratmasını istediği kutsal boğa-ki İştar bununla Gılgamış'tan öç almayı düşünmüştür-, iki arkadaşı tarafından öldürülür. Buna çok kızan İştar

¹ Sümerlerin Nuh'u, Tufan'ı atlattıktan sonra ölümsüzlüğe kavuşması.

² Rhadomanthys : Ölüler ülkesinin üç yargıcından biri. Yeraltına gelen ölüler bu üç yargıcın önüne çıkar ve hesap verirler.

³ Gılgamış'ın arkadaşı. Vücudu kıllarla kaplı, çok bilgili bir varlıkmış.

⁴ Sümer tanrıçası Aruru : Uruk kentinin genç kızları, nişanlılarını sabahdan akşama kadar çalıştıran kral Gılgamış'ı ona şikayet ederler. O da Gılgamış'ı başka konularla oyalansın diye Enkidu'yu yaratır.

⁵ Sümer yeryüzü tanrısı. Yeryüzünün egemenidir, yeryüzünü yönetir.

⁶ Sedir ormanlarını bekleyen dev-tanrı. Pençeleri aslan pençesi gibidir, başında boynuzları vardır, kuyruğu yilandır ve vücudu kalın, dikenli pullarla kaplıdır.

Enkidu'nun hastalıktan ölmesini sağlamış, Enkidu'nun başında, yaşamında ilk kez Gılgamış'ın ölüm korkusuna kapılması anlatılır şiirde. Bu korkuyla ölümsüzlüğe ermek arzusu duyan Gılgamış ölümsüzlüğe erdiğini duyduğu-Utnapiştım'ı bulur ve ondan ölümsüzlüğün yolunu öğrenmek ister. Denizlerin dibinde bulunan büyü bir otu yediği takdirde ölümsüzlüğe ulaşacağını öğrenir. Denizin dibine dalar, dikenli bitkiyi bulup çıkarmak üzereyken, otu bir yılan kapar. Şiirin bu kısmında Gılgamış, otu ve ölümsüzlüğü kendisi için istemediğini, Uruk kentinin yaşlılarına götürmeyi düşündüğünü söyler. Uruk kentine geri döner(1982a: 94-104).

Şiirlerinde mitolojik öğeleri kullanma gerekçesini şöyle açıklar Anday :

«Araya sokuşturuvireyim, ben de geçmişe uzandım kimi şiirlerimde, Troya, Likya masallarından, Hitit tarihinden esinlenmeyi denedim. Ama niyetim hiç te o günleri geri getirmek değildi(1977: 141).»

Anday'ın mitolojik öğelerle günümüz arasında bağlar kurduğunu, günümüz insanının temel sorunlarının, geçmişteki insanlardan farklı olmadığını göstermeye çalıştığını söyleyebiliriz.

Melih Cevdet'in romanlarında,zaman zaman eski Yunan mitolojisine atıflar yaptığını görürüz.

Aylaklar romanının kahramanlarından Davut Bey, Argo gemisinin yolunu izleyerek «Altın Post»a ulaşmayı düşler. Bunun için Argo gemisine benzer bir gemi inşaatına karar verir ve ilk iş olarak çalışma odasının kapısına «Argo Gemisi Araştırma Merkezi» levhasını asar(1974a: 31-32). Romanda, ülkelerin ruhça çökerek, yaşamdan koparak battığını söyleyen ve Eti, Lidya, Friky medeniyetlerinin bugün yerinde yeller estiğini söyleyen Dünder Bey'e karşı Davut Bey, Etüler de, Lidyalılar da, Frikyalılar da bugün var, der. Adetlerinden dillerine kadar kendilerini koruyarak bu medeniyetler bugün yaşıyor görüşünü savunur. Dünder Bey'in «Kimmiş onlar. Sorabilir miyim?» sorusuna, «Bizleriz işte Dündercığım» diye cevap verir(1974a: 67-68).

Birbirimizi Anlayamayız adlı romanın kahramanlarından Tekin, karısını görev, sevgilisi Hülya'yı ise ihtiyaç olarak görür. Görevle dilek arasındaki çatışmayı eski

Yunan tragediyalarına benzetir(1992b: 22). Tekin , Sokrates'in «Kendini tanı» sözüne uyararak, elli altı yaşından sonra kendisini tanımaya yönelir(1992b: 88).

Meryem Gibi adlı romanda, Melda ile Ahmet'in pencere önünde yere uzanarak yemek yemeleri Romalılara benzetilir(1991: 141).

Denemeler'inde de günümüze ait sorunlardan söz ederken, mitolojiden atıflar yapmayı sürdürür. «Homeros'un İlyada'sı gibi» adlı yazısında, Yassıada duruşmalarıyla ilgili belirsizliği, Homeros'un Troya savaşını anlatırken, ikide bir Olympos'a yada İda dağına çıkıp, tanrıların ne durumda olduklarını göstermesine benzetir(1984a: 218).

Anday «Bilinmeyen Bir Dünya» adlı yazısında, bir Roma İmparatorunun oturaklı iskemlesi üzerinde ölürken «Tanrılaşıyorum galiba» dediğini anlatır(1978: 141).

Anday «kaldırım» sözcüğünün Yunanca «kalodromos»tan geldiğini, bir rastlantı sonucu bulur. Cevat Şakir de kendisini doğrular(1978: 108).

Akdeniz'deki, Adalar denizindeki balıkçılarımızın balığa çıktıklarında denize şarap dökmelerinin, deniz tanrısı Poseidon'a adak sunmak biçimindeki eski bir geleniğin sürdürülmesi anlamına geldiğini belirtir(1978: 92)..

Melih Cevdet birçok yazısında, eski Yunan medeniyetini, mitolojisini, tarihini yada eski Yunan'daki yaşantıyı konu alır. Eski Yunan'ın oluşturduğu özgürlük ve demokrasi-o günün koşullarında-ortamından övgüyle söz eder. «Akhilleus ile Odysseus» adlı yazısında Eflatun'un diyaloglarından bahseder. Diyaloglarda Eudikos'un evinde, Sokrates ile Hippias'ın Akhilleus ile Odysseus üstüne konuştuklarını görürüz. Homeros'un Akhilleus ve Odysseus'u nasıl anlattığı üzerinde de durulur. Sokrates sorularını sonuca bağlarken, ancak doğru sözlü bir adamın yalancı olabileceğini söyler(1984a: 59).

Melih Cevdet insanın seçme, mutluluğu arama yollarının çeşitliliği konusunu ele alan bir yazısında, Diogenes'in lahanalarını yıkarken, yanından geçen Aristippos'a «Lahana ile yaşamasını bilseydin, zorba Lionysius'a dalkavukluk etmezdin» dediğini, Aristippos'un da «İnsanlar arasında yaşamayı bilseydin böyle lahana yıkamazdın» diye karşılık verdiğini anlatır(1984a: 157).

Atina'da Sokrates'in öldürülmesinden geriye ünlü Savunma'sının kaldığını söyler Anday. Ama kitabın ortaya çıkmasına yol açtıklarından dolayı, Sokrates'i suçlayanlara, öldürtenlere hiç de teşekkür borçlu olmadığımızı belirtir((1984: 221).

Eski Yunan'daki uygarlık ilerlemesinin köle kullanımıyla ilgili olduğunu anlatır Anday. Bütün günlük işlerini kölelerine yaptıran, kendilerini sadece düşünmeye ve konuşmaya veren bir toplumun Aristofenes, Sokrates gibi düşünürleri yetiştirmesi doğal karşılanmalıdır. Öte yandan Yunanlılar gibi köle kullandıkları halde, bilim, felsefe ve sanatta varlık gösteremeyen toplumların tutumu da ayıplanmalıdır(1984a: 266-267).

Caesar'ı öldüren Brutus'un Forum alanında yaptığı ünlü konuşmada, «Bu topluluk içinde Caesar'ı en çok sevmiş biri varsa o da benim!» dediğini belirtir Anday. Caesar'a karşı ayaklanmasını ise Roma'yı Caesar'dan daha çok sevmesiyle açıkladığını ekler(1987: 253).

Eskiden sanatçının yaratma gücünün esin perilerine bağlı olduğuna inanıldığını belirtir Anday. Eski Yunan'da bu perilere «Musalar» denilir. Dokuz kardeş olan Musalar'ın herbiri bir sanatı ilham eder. Homeros destanlarında Musalar'ın adı geçer. Musalar'ın Helikon dağında oturduğuna inanılırdı. Anday, eski Yunanlıların bütün büyük işlerin dağlardan yönetildiğine inandıklarını, tanrılarla tanrıçaların yönetim aracının ise ilham olduğunu ifade eder(1978: 76-77).

Frigyalı Stoacı filozof Epiktetos'un Roma'da Neron'un azatlı kölesi olan Eaphrodites'in kölesi olduğunu anlatır Anday. Zalim bir adam olan Eaphrodites kölesine işkence ederken «Kıracaksın, dikkat et!» uyarısına rağmen, işkenceyi sürdürdüğünü ve filozofun bacağına bir süre sonra kırıldığını belirtir(1978: 111). Eski Yunan'daki bilimsel gelişmeye karşın, kölelik ilişkilerinin varlığını vurgulamak ister yazar.

Sık sık kullandığımız «labirent» sözcüğünün Yunanca aslının «Labyrinthos» olduğunu ve mitolojideki İkaros söylencesiyle ilgili olduğunu anlatır Anday. Labyrinthos'un mimarı Daidodos ve oğlu İkaros Girit kralı Minos tarafından aynı Labyrinthos'a hapsedilir. Kralın eşi Pasiphae onları kurtarır. Baba ile oğul omuzlarına balmumu ile tutturulan kanatlarla uçarlar. İkaros daha yükseklerle çıkma tutkusuna

kapılınca, güneşte balmumu erir, kanatsız kalan genç, Sisam adasının orada denize düşer(1978: 198-199).

Dionysos'un ölüp dirilen bir tanrı olduğunu, eski Anadolu'da Bacchus(Dionysos) için yapılan bağ bozumu şenliklerinde de görüldüğü gibi, içtenliğin, coşkunun simgesi olduğunu ifade eder Anday. Apollon ise aklın, ölçünün, uyumun, çalışmakla varılacak mükemmelliğin tanrısıdır. Klasik denilen eserlerin bu iki özelliğin dengesinde yaratıldığını belirten Anday, bizde klasik eserlerin olmamasını Apollon-Dionysos diyalektiğinin eksikliğine bağlar(1982b: 88-89; 1992d: 223; 1977: 149).

Yaşamdaki «ölkücülük» ile felsefedeki «ölkücülük»ün ayrı şeyler olduğunu belirtir Anday. Kavramın en eski biçimiyle eski Yunan filozofu Platon'dan kalma olduğunu anlatır. Felsefedeki «ölkücülük-idealizm» maddeyi, dış dünyayı uydurma bir şey olarak görür ve gerçek saymaz. Yaşamdaki «ölkücülük» ise maddeye, dünyayı kullanmaya ve sömürmeye yatkın, burjuva-kapitalist anlayışı temsil etmektedir Anday'a göre(1977: 8-9).

İnsanın alışkanlıklarının yaşama bakışını etkilediğini anlatırken, eski Roma dönemi yaşantısından örnekler verir Anday. Eski Roma'da cezadan kaçmak ve ardına düşenlere tanınmamak için kılık değiştirip, gözünün birini kapatan bir adamın, özgür yaşamaya başladığında, uzun süre kapalı tuttuğu gözünün görmediğini anlatır. Gene Roma'da taşlamalarıyla ünlü Martialist'in bir başka Romalı için, «Öyle başardı hasta görünme sanatını ki, gerçekten nekrise tutuldu» dediğini ifade eder(1977: 19).

Eski Yunanlıların felsefeyi başlatmakla insanlığa büyük ufuklar açtığını, fakat kendi dünyalık yaşamlarında bir yenilik, incelik yaratamadığını anlatır, Anday(1990: 12-13).

İlkçağda doğadaki ölüp dirilme olayıyla ilgili inanışların oluştuğuna dikkat çeker Anday. Babil'de Tammuz ile İştar, Fenike'de Adonis ile Astarte, Mısır'da Osiris ile İsis, Anadolu'da Attis ile Kybele, Yunanistan'da Dionysos ile Semele söylencelerinin bunu anlattığını belirtir. Karanlık ölümün, aydınlık yaşamın imidir ve Homeros ölümler dünyasına bu nedenle «güneş doğmayan ülke» der(1990: 65).

Nergis çiçeğinin gerisinde Narkissos mitinin olduğunu ve bunu en iyi Latin ozanı Ovidius'un anlattığını vurgular Anday(1990: 106).

Bizde eski karşılığı «hiciv» olan «satir»in Latince «satira»dan gelme olduğunu belirtir Anday. Latinceye ise Yunancadan geçtiğini ve mitolojide «satirler» ile «sirenler»in doğayı simgeleyen cinler olduğunu vurgular(1990: 120).

Homeros'un Odyseia destanının, hem biçim özellikleri hem de Homeros'un yaşadığı çağın şartlarıyla örtüşmediği gerekçeleriyle başka birine ait olduğu iddiasının ortaya atıldığını anlatır Anday. Oysa önemli olanın iki büyük eserden aldığımız tat olduğunu açıklar(1990: 126).

Mitolojilerde öteki dünyaya gidip gelen kahramanlardan söz edildiğini hatırlatan Anday, eski Yunan mitolojisinde Theseus¹, Orpheus ve Eurydike, Odysseus'un gidip gelmeyi deneyen kahramanlardan olduğunu anlatır. Bunlardan yalnızca Odysseus'un başarılı olduğunu, bu yüzden de ona «iki ölümlü» adının takıldığını belirtir(1990: 172-173; 1992c: 133-134).

Eski Yunan uygarlığına bir konuşma uygarlığı denebileceğini anlatan Anday, bu uygarlığın doğruların konuşarak bulunacağına inanan insanlarca oluşturulduğuna inanır. Her düzeyden insanla, her mekanda konuşulabilen bir ortam oluşturduğu için diyalektik felsefenin kökenlerinin eski Yunan'da oluşturulduğunu belirtir(1975c: 117-118).

«Değişen Boğaziçi» başlıklı yazısında Anday, Yunan mitolojisinden Boğaziçi'yle ilgili bir efsaneyi aktarır. Tanrı Zeus Io'ya aşık olur. Kıskanç Hera'dan onu saklamak için buzağı haline sokar. Hera durumu anlar ve sıgırtmaç yüz gözlü Argüs'ü onun bekçisi yapar. Zeus'un emriyle Hermes kaval çalarak, masallar söyleyerek Argüs'ün yüz gözünü de uyutur ve onu öldürür. Bunun üzerine Hera güzel buzağıya bir at sineği musallat eder. Otlamasına ve uyumasına engel olan sinekten kurtulmak için Io diyar diyar dolaşırken Boğaziçi'nden geçer. Boğaziçi'ne bu yüzden Bosphore(Buzağı geçiti) adı verilir. Bir başka söylenceye göre ise, «Altın Post»u aramaya giden Argonotların bindiği Argo gemisi, Boğaz'dan Karadeniz'e geçerken tehlike ile karşılaşmış. Boğaz'ın iki yanındaki kayaları aşmak için bir kumru uçurmuşlar ve onun geçtiği yerden kayaları aşarak Karadeniz'e çıkmışlar. İlahi ozan Orfe'nin lirinden çıkan büyüleyici ezgiler, Argo gemicilerinin çalışma azimlerini artırmış. Orfe'nin

¹ Mitolojik Atina kralı. Helene'yi kaçırdığı gibi yeraltı ülkesinden Persephone'yi de kaçırmaya kalkmış.

ezgileri aynı zamanda Boğaz'ın yırtıcı kayalarının da ağzı açık kalmasına yol açmış(1975c: 292-294; 1992d: 8-10).

Anday insanların mitoslar dönemini hiç bir zaman gerçekten aşamadığını, tanrılar ve kahramanların kılık değiştirerek tek tanrılı dinler, gelenekler biçiminde sürdüğünü iddia eder. Bilimsel ve teknik büyük buluşlardan cesaret alan insanoğlunun akıl dışı inançlara yönelişinin Antik Çağdaki durumundan daha fazla olduğunu belirtir(1974c: 5-6).

Günümüz insanını en çok etkileyen eserlerden olan İlyada ve Odysseia'nın şairi Homeros hakkında pek az şey bildiğimizi hatırlatır Anday. Yaşadığı yüzyıl, nerede doğduğu, adının ne anlama geldiği tam olarak bilinmediği gibi, bu destanların ne kadar ona ait olduğu da tespit edilememiştir. Bundan sonra edinme imkanımızın da az olduğuna dikkat çeken Anday, bilinmeyen birinin binlerce yıldır insanlığı etkilediği sonucuna varır(1974c: 15-16).

Eski Yunan mitolojisinin söylencelerine ve onlara dayanan edebiyat eserlerine, inançlar noktasından değil, insancı niteliği açısından bakmak gerektiğini savunur Anday. Homeros'u, Aiskhylos'u, Sophokles'i, Euripides'i Zeus yada Apollon tapımı ile değil, insancı özleriyle yorumlamak gerektiğini belirtir(1974c: 27).

Arkadaşı Kleitos'u yok yere öldüren Büyük İskender'in bu tutumunu kader ile değil, onun doğası ile açıklamak gerektiğini belirten Anday, İskender'in arkadaşı için duyduğu acıyı samimi bulmaz. Solon'un «Kimseye ölümünden önce mutlu denemez» sözü üzerine, Aristoteles'in «Öldükten sonra adı kötüye çıkanın çoluğu çocuğu kutlu sayılır mı?» diye sorduğunu anlatır(1974c: 35-36).

Demokritos'un her sabah evinden gülerek çıkması nedeniyle «gülün filozof», Herakleitos'un ise güne ağlayarak başlaması nedeniyle «ağlayan filozof» adını aldığını anlatan Anday, gerçekte Demokritos'un karamsar, Herakleitos'un ise iyimser olduğu için böyle davrandığını belirtir(1974c: 38-39).

Sisyphe söylencesinin tanrıların bir insana verdiği korkunç cezayı gösterdiğini anlatan Anday, Sisyphe'e bir kayayı durmamacasına bir dağın doruğuna yuvarlayıp çıkarma cezasının verildiğini belirtir. Sisyphe doruğa değin getirince, kaya oradan kendi ağırlığı ile yeniden aşağıya düşecektir(1974c: 118).

İlk fizikçiler diye bilinen Thales okulu düşünürlerine kadar, eski Yunan'ın evren anlayışının «masal-bilimsel» bir nitelik gösterdiğini belirten Anday, karşıtlıkları doğal bulan, bunların değiştirilemeyeceğine inanan ve otuz beş bine yakın tanrıya sahip bulunan bir toplumda ortak doğruya varılamayacağını vurgular. Bundan dolayı «ahlak» diye adlandırabileceğimiz, düşünüş-davranış tutarlılığının, ancak bilimsel düşünce ile gerçekleşebildiğini açıklar(1974c: 214).

«Toprağa Dayanan Tanrı» adlı yazısında Anday, bütün gücünü arada bir dayandığı topraktan alan, savaşlarda gücünün azalır gibi olduğunu anladığında bir an elini toprağa dayayıp canlanan, güçlenen Ante(Antaisos, Anteus)'nin hikayesini anlatır(1974c: 235; 1975c: 11).

Melih Cevdet'in «Şaka» adlı yazısından Domition'un imparatorluk dönemiyle ilgili bir bölümü aktarıyoruz :

«On iki Sezar'ın on ikincisi, zalimliği ile tanınmış Domition, imparatorluğun başlangıcında, her gün saatlerce yalnız kalır, can sıkıntısından sinek avlamakla geçirirmiş vaktini, yakaladığı sinekleri keskin uçlu bir iğneye dizermiş. Bu yüzden, o zamanlar biri gelip de, «Sezar'ın yanında kimse var mı?» diye sorarsa, «Hayır, bir sinek bile yok» derlermiş(1974c: 261).»

Manisa yakınlarındaki Ağlayan Kaya'nın, eski Yunan mitolojisinde Niobe masalı diye anılan bir söylencesi olduğunu belirtir Anday. Niobe dördü erkek, dördü kız sekiz çocuk doğurduğu için böbürlenmiş ve Leto'yu küçümsemiş. Leto'nun çocukları olan tanrı Apollon ile tanrıça Artemis, Niobe'nin sekiz çocuğunu öldürmüş. Ağlaya ağlaya taş olmuş Niobe ve kadın yüzünü andıran kayanın gözlerinden sular akmaya başlamış(1992d: 24; 30).

Anday, kral Midas'ın ormanda dolaşırken Dionysos'un kafilesinden sarhoş Silenos'a rastladığını ve şişman Silenos'un korkup kaçtığını belirtir. Midas Silenos'u yakalar ve «Söyle bana, dünyada en iyi olan nedir?» diye sorar. Silenos'un cevabı «En iyi olmamaktır. Eğer var isen bir an önce yok olmaya bakmaktır.» şeklinde olur(1992d: 216-217).

İlkçağ insanının-ikel dediğimiz-gök gürültüsünü Zeus'un kızgınlığına yorması ile günümüz insanının İsrail adlı meleğin bir gün borusunu öttürünce bütün ölülerin

dirileceğine inanması yada ilkçağ insanının adak yakması ile bugün bir yutura mum dikmek arasında fark olmadığı görüşündedir Anday(1992d: 29).

Lidya kralı Kroisos'la bilge Solon'un hikayesinin tarihin verilerine göre doğru olamayacağını belirten Anday, Kroisos ile Solon'un yaşadığı çağların birbirini tutmadığını anlatır. Herodotos'un bu masalı anlatırken, masalın tarihten daha öğretici olduğunu bildiği kanaatindedir Anday(1992c: 72).

Homeros'un destanlarında sıkça geçen «Kanatlı sözler söyledi» ifadesini övgü, dostluk, yücelme anlamında yorumlayan Anday, dilimizdeki «göklere çıkarmak» deyiimiyle bir tutar. Gök, üstünlük, yücelik simgesidir ve söz kanatlanınca yeryüzünün kötülüklerinden, pisliklerinden kurtulmuş olur(1994: 85).

Apollon tanrı ile Marsyas'ın müzik yarışmasını aktarır Melih Cevdet. Yargıç olarak da Tmolos(Bozdağ) seçilir. İlk yarışma sonuç vermemiş. İkinci yarışmada Apollon Marsyas'a kavalını ters tutup çalmasını buyurmuş. Apollon Lyra'yı ters tutsa da aynı sesleri çıkarıyormuş ama Marsyas'ın kavalı ötmüyormuş. Yine de Marsyas'ın kavalının üstün olduğunu söyleyen Phrigia kralı Midas, Apollon'un hışmına uğramış, kulakları eşek kulaklarına çevrilmiş. Apollon Marsyas'ın da derisini yüzmüş(1994: 264-265).

Anadolu uygarlığı düşüncesi, Melih Cevdet Anday'da önemli bir yer tutar. «Yunan Mucizesi» denilen olayın orijinal bir terkip olmadığına anlaşıldığını belirten Anday, Yakın Doğunun, Persin, Arabın, Akdeniz çevresinin buluşlarının birbirine karışarak eski Yunan'ı oluşturduğunu savunur(1974c: 167; 1974: 82-83; 1965c: 98; 1984a: 14). Geçen yüzyılda inanılan Yunan Mucizesinin arkeoloji, tarih çalışmaları ilerledikçe mucize olmaktan çıktığını belirtir. Yunanlıların heykeli Mısır'dan, tiyatro maskelerini Sümer'den aldıklarını vurgular. Tiyatroya zemin hazırlayan Dionysos törenlerinin de Sümer, Hitit, Fenike, Mısır kültürlerinde ölüp dirilen tanrılar için yapılan törenlerden doğmuş olabileceği düşüncesini ileri sürer(1978: 204-206). Eski Yunan uygarlığının, eski Anadolu uygarlığından doğmuş olduğu gerçeğinin yeni bir buluş olmadığını, ancak Avrupalı bilginlerin bunu kabullenmekte zorlandıklarını anlatır(1990: 17).

Bilimin Anadolu'da doğduğunu söylemenin yeterli olmadığını, bu iddiayla ilgili çalışmaları başlatmamız gerektiğini belirten Anday, Herakleitos'un eserini çevirmekle

bu konudaki kararlılığın ortaya konmuş olacağını anlatır(1984: 149). Birbirine bağlı çeşitli uygarlıkların bu topraklarda yaratılmış olması gerçeği, tarihimizi coğrafyamızla temellendirme ilkesini benimsememizi gerektirir. Böyle bir anlayışla, Anadolu uygarlıklarının gerçek sahipliğini üstlenebiliriz düşüncesini taşımaktadır Anday(1992d: 151-152).

İlkçağ Anadolu'sunun dünyaca ünlü kentinin adının yazımı konusunda tereddütler olduğunu belirtir Anday. Hem «Troya» hem «Truva» yazımının söz konusu olduğunu, Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu'nun Troya biçiminde yazımdan yana olduklarını ekler. Hüseyin Hilmi Bayındır'ın ise daha değişik bir adlandırmayla «Tirova» adını kullandığını anlatır. Anday, bunun Türkçenin yapısına daha uygun bir sözcük olduğunu belirtir. Hüseyin Hilmi Bayındır'ın «Tir» köküyle ilgili yaptığı araştırmada, Anadolu'da bu kökten gelme birçok yer adı bulunduğunu saptadığını anlatır. Tir «sulak yer» anlamına gelmektedir. Eski krallar şatolarını bu yerlere kurdukları için kendilerine Tirhan denirdi ve sözcük Yunancaya «Tiran» biçimiyle geçmişti. Benzeri bir çözümlemeyle «Truva» da «Tirova» olmalıydı(1975c: 159-163; 1990: 32-33).

«Zeybek» sözcüğünün kökeninin ne olduğu konusunda sözlüklerimizin bilgi vermediğini, Türkçe'de bir kök bilgisi sözlüğüne ihtiyaç olduğunu anlatır Anday. Halikarnas Balıkcısının Zeybek'in sonundaki «bek» ekinin «Bakkhos»dan gelme olduğunu belirttiği için çok eleştiri aldığını ifade eder. Sözcüğü «Zeğbek» biçimiyle yazan Hüseyin Hilmi Bayındır'ın, sözcüğü oluşturan öğelerden «bek»in Divan ü Lugat'it-Türk'te «sağlam» anlamıyla, «Zeğ»in ise «sağ, anlayışlı, akıllı» anlamlarıyla kullanıldığına dikkat çektiğini vurguluyor. Böylece Zeğbek «anlayışlı adam» demeğe gelmektedir(1990: 31-33).

Çekoslovak arkeolog ve dilci Bedrich Hrozný'nin ölümü nedeniyle yazdığı yazıda Anday, Anadolu'nun en eski uygarlığı Hititler'in tanınmasını ona borçlu olduğumuzu yazar. İlgisizliğimizden yakını ve yüzlerce yıl Hitit'in çarlığını giyip, kağnısını kullandığımızı hatırlatır(1982b: 84).

Anadolu uygarlıklarına sahip çıkmamanın, topraklarımız üzerinde sağlamca oturmamızın tarihsel temelini hazırlayacağını ifade eden Anday, aynı zamanda Turancılık, Irkçılık gibi akımlardan gençlerimizi koruyacağını anlatır. Yunanlıların

Helen uygarlığıyla birlikte İyonya'ya da sahip çıktıklarını, Avrupalıların Hititler'i benimseme yoluna gittiklerini açıklar. Geçmiş uygarlıkların benimseme yolu ile alındığını, bir bağ kurmak gerekirse de, geçmişteki Anadolu halklarının bugünkü Anadolu halkının ataları olduğunu belirtir(1978: 64-69; 1992a: 36).

Dünyada felsefenin «maddecilik» ile başladığını anlatan Anday, İ.Ö. 6. Yüzyılda Batı Anadolu'da yetişmiş Tales, Anaksimenes, Anaksimandros gibi bilginlerin bu görüşün temelinin attıklarını ifade eder(1977: 15).

Temmuz ayının, Sümer'de ölüp dirilen ve mevsimleri yaratan bir tanrının adı olduğunu belirten Anday, Hititler'in bu tanrının adını Telepinu koyduklarını söyler(1975c: 114-115; 1992d: 259-260).

Anadolu halkının Kibele(Kybele) adlı bir tanrıya tapıp, ondan bereket, ürün beklediğini ifade eder Anday. Kibele toprak anadır ve ne verecekse o verecektir. Yunus Emre'nin «Bana rahmet senden yağar» dizesinin, Aşık Veysel'in «Benim sadık yarım kara topraktır» dizesinin bu anlayışın devamı olduğunu savunur(1990: 80).

Ölümsüzlüğü arayan en trajik kişinin Gılgamış olduğunu belirtir Anday. Dünyanın en güzel destanı Gılgamış'tır. Batı bu destan karşısında ellerini oğuşturmakta, ancak Hint-Avrupa dilinden ve soyundan olmayan Sümerlerin bu eserini benimseyememektedir. Sümercenin olsa olsa Türk dilleri ailesinden bir dil olacağı kanısını ileri süren C.W. Ceram'ın görüşlerini hatırlatır Anday ve Gılgamış'ı benimseyerek, okullarımızda okutmamız gerektiğini savunur(1977: 22-23; 1984a: 37).

Ankara'daki «Hitit Anıtı»nın sökülmesinin tartışıldığı günlerde yazdığı yazıda Anday, Hititlerle hiç bir tarihsel ilişkimizin olmadığı yolundaki görüşün temelsiz olduğunu iddia eder. Yurt coğrafyasının tarihinin o milletin tarihini yapan etmenlerden biri olduğunu belirtir. Hititler'in kağınısını, çıkırgını, postahını yüzyıllarca kullandığımızı, dilimizde onlardan sözcükler olduğunu vurgular. Hitit'i etkileyen Sümerce'nin Türk dillerinden olduğuna ilişkin ciddi varsayımlar vardır. Hitit'i ve Sümer'i dışlayanlar, Orta Asya'yı Anayurt olarak kabullenmekle, bugün yurdumuzda gözü olanlara, bizim Anadolulu olmadığımız, geldiğimiz bozkırlara dönmemiz gerektiği gerekçesini kendi elleriyle vermektir. Atatürk'ün bu gerçeği gördüğü için, Anadolu tarihini benimseyerek yurdumuza sağlamca yerleşmemizi sağladığını ifade

eder Anday. Türk Dil ve Türk Tarih kurumlarının kurulmasını, bu amaca yönelik bilimsel çalışmayı yapmak arzusuna bağlar(1992d: 287-288; 1994: 110-111).

Anadolu uygarlıklarını benimseme konusunda ısrarcı bir tutum içinde gördüğümüz Anday'ın, yaşadığımız coğrafyaya, üstünde bulunduğumuz topraklara dayanan bir tarih anlayışına yöneldiğini de görürüz. Atatürk'ün tarih görüşüne yakın olma çabasını gözlemleriz Anday'ın. Anday, Atatürk'ün başlıca tutkusunun, topraklarımızın sakladığı eski uygarlıkların kalıntılarını ortaya çıkarmak olduğunu ve topraklarımızın tarihini benimseyen bir milliyetçilik anlayışının Atatürk'te yoğun olarak görüldüğünü anlatır(1977: 177-178).

Toprağa bağlı tarih anlayışının Anday'da bir «savunma refleksi» biçiminde geliştiğini söyleyebiliriz. 1821 Mora İsyanı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar, Batılı Emperyalistlerin Türklere karşı yürüttükleri düşmanca propagandanın «Bu kültürsüz Asya Kavmini, uygarlık topraklarından çıkarıp geldikleri Orta Asya'ya sürmek gerekir» biçiminde işlediğini anlatan Anday'ın, toprağa bağlı tarih anlayışının temelinde bir savunma ihtiyacının yattığını görebiliriz(1977: 169-171).

Atatürk ile başlayan topraklarımızın tarihini benimseme anlayışının Sabahattin Eyüboğlu ve Halikarnas Balıkcısıyla sürdüğünü anlatır Anday(1974c: 106-107).

Anday'ın rahatsız olduğunu belirttiği bir konu Orta Asya'dan «Anayurt» olarak söz edilmesidir. Gençlerimizin kafasını karıştıran, düşmanlarımızın ekmeğine yağ süren bir yaklaşımdır bu. Anadolu ile olan bağımızı belirsiz kılmaktadır. Anday'ın bu noktada Yahya Kemal'in «Yeni bir yurt, yeni bir millet yaratır» görüşüne yakın olduğunu söyleyebiliriz. Anadolu'ya sahip çıkmak, onun tarihini özümsemekle olur Anday'a göre. Atatürk'te bir Orta Asya görüşünün varlığını kabul eden Anday, «ırkç» bir tutuma yol açabileceği nedeniyle Anadolu'nun geçmişine sarılmayı, Atatürk'ün tercih ettiğini iddia eder(1974c: 145-146; 1982b: 41; 1974c: 78-79).

Kurtuluş Savaşı sonrası Mustafa Kemal Atatürk'ün «tarih» sorunu üzerine düşündüğünü belirten Anday, Osmanlı'yı dışlayan Atatürk'ün tarih bilincini toprağın geçmişinden aktarma yolunu tuttuğunu anlatır. Fuat Köprülü gibi aydınların, kökenimizi Hititler'e dayandırma görüşüne karşı olduklarını, oysa geçmiş toplumlarla ilinti kurmak için, uygarlığın sürekliliğini bulmanın önemli olduğunu yazar. Orta Asya'ya dayanan bir tarih anlayışının, «Türkler Anadolu'ya geldiklerinde yerleşik

halka oranla nüfusları ne idi?» gibi cevaplanması zor sorularla karşılaşmamıza yol açacağını vurgular. İskender Ohri'nin «Halkı, uygarlığı ve tarihi ile bölünmez bir bütündür Anadolu. Tarihimiz onun tarihidir. Malazgirt'le sonrası bir başlangıç değil, başı Hititler'den de ötede olan Anadolu tarihinin şanlı bir bölüm ve devamıdır. Hititler, İyonyalılar...» biçimindeki değerlendirmesini paylaştığını açıklar Anday. Sabahattin Eyüboğlu'nun «Fetheden de biziz artık fethedilen de. Eriten de biziz esirgeyen de. Biz bu toprakları yoğurmuşuz, bu topraklar da bizi. Onun için de en eskiden en yeniye ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. Halkımızın tarihi, Anadolu'nun tarihidir.» ifadesinin yaygınlaşarak benimsenmesini mutlulukla karşılar Anday. Bir Fransız yada İngiliz çocuğuna eski Yunan uygarlığının «Bizim uygarlığımızın kaynağı budur» diyerek öğretilmesinin, bize, Hitit'ten bu yana gelen Anadolu uygarlıklarını benimseme hakkını verdiğini açıklar(1978: 60-63; 1984b: 74-75).

Tarih'i yazı ile başlatmanın yanlış olduğunu belirten Anday, bunu «mitolojiden tarihe geçiş» şeklinde düzeltir(1996a: 2). Tarihimize mitolojik bir zemin hazırlama düşüncesi olarak görülebilir Anday'ın bu tutumu. Nitekim, «Fikir» başlıklı yazısında, Büyük Taarruz sırasında Atatürk'ün «Şimdi Hektor'un öcünü aldım» dediğine ilişkin bir rivayetin varlığını söz konusu eder. Sabahattin Eyüboğlu'nu da çok sevindiren bu rivayetin, Anday tarafından, «Hektor'dan Mustafa Kemal'e uzanan bir tarih çizgisi ne güzel olurdu!» biçiminde değerlendirildiğini görürüz(1984b: 170). Fransızların, eski Yunan ve Latin medeniyetlerinin etkisinin dışında, milli bir tarih oluşturmak için bir Galya söylencesi yarattıklarına dikkat çeker Anday. Troya Savaşında Troyalı bütün erkekler öldürülür, geriye yalnızca Eneas ile Hektor'un oğlu Francus kalır. Eneas'ı Romalılar ataları sayarken, Fransızların Hektor'un oğlu Francus'u Çapet hanedanının atası ve Paris kentinin kurucusu sayarlar. Anday, Fatih'in İstanbul'u kuşattığı zaman, Bizans'a yardım etmesi ve kendinden yana olması için Papa'ya yazdığı mektupta «İkimiz de Troyalıyız» dediğini hatırlatarak, Troya Savaşından milli tarihimizi oluşturacak unsurları çıkarabileceğimizi ima eder(1982b: 34-35).

Anday, Anadolu'nun Türklerle başlamadığını ve Türk dediğimiz kavim Anadolu'ya geldiğinde, uygarlık katlarının üst üste durduğunu anlatır. Türklerin bu uygarlıklarla ilgili olduğunu ve yararlandığını belirtir. Atatürk'ün Hititler'e önem verirken, Homeros'u benimserken bu görüşü savunmuş olduğunu ifade eder. Ahmet

Cevat Emre'ye «Homeros büyük bir Türk ozanıdır» diyen Atatürk'ün, tam tersine, Anadolu tarihini Selçuklularla başlatanların yanığı içinde olduklarını vurgular(1994: 346-349).

Melih Cevdet Anday'ın, Anadolu uygarlıkları ve Anadolu tarihi konularındaki görüşlerini ortaya koyan 1996 yılında yazılmış bir yazıyı aktarmayı yararlı görüyoruz :

«Oturduğun yeri yurt bileceksin!

O yerin kültürünü benimseyeceksin!

İngilizler, Ada'nın tarihini kendi tarihleri olarak beller ve belletirler.

Nitekim çağdaş bir ulus yaratma devriminin öncüsü Mustafa Kemal Atatürk, eski Anadolu uygarlıklarını öğrenme ve özümseme yolunu açmıştır. Yoksa o güne değin Hititlerle, Hattilerle hiç ilgilenen olmamıştı. Bizde arkeolojinin çağdaş bilimler arasında öne çıkması da Anadolu uygarlıklarını benimseme akımının sonucudur.

O günler Prof. Köprülü'nün bir sözü kulağıma gelmişti; demiş ki, «Bu bütür insanların torunu olmaya da gönlüm bir türlü razı gelmiyor.».

Hititlerin bütür olup olmadıklarını bilmiyorum, ama Anadolu'da Hititlerin bir kıyuma uğradıklarına ilişkin bir bilgimiz olmadığına göre, bu halk sonradan gelenlerle karışıp yaşamını sürdürmüştür diyebiliriz(1996b: 2).»

Anday'ın dil görüşünün Ataç'a yakın olduğunu görürüz. Batılıların eski Yunanca ve Latinceyi ölü dil olarak benimsemelerini, terimlerini o dillerden türetmelerini ve okullarında bu dilleri öğretmelerini doğal karşılar. Batı dillerinin tümünün Yunanca ve Latince ile akraba olması, hatta bir kısmının doğrudan Latince'den doğmuş olması bu ilişkiyi zorunlu kılar. Anday'ın bizde de Yunanca ve Latince okutulmasına ilişkin görüşe sıcak baktığı görülür. Ancak, Arapça ve Farsçadan, yabancı dil yada ölü dil olarak yararlanmamızın mümkün olmadığını söyler Anday. Türkçenin Arapça ve Farsça ile aynı dil ailesinden olmamasını gerekçe olarak gösterir(1975a: 113). Kültürümüzü kurma noktasında Yunanca ile Latinceyi öğrenmenin bir zorunluluk olduğu kanısını taşır(1977: 35-36).

Bizde klasik sayılabilecek eserler olmadığı, Homeros'un klasiğimiz olarak gösterilebileceği yolundaki görüşleri tepki alan Anday, Ziya Gökalp'in edebiyatımızın yükselebilmesi için iki kaynaktan yararlanmak gerektiğine ilişkin düşüncelerini örnek

gösterir. Gökalp Dede Korkut, Şah İsmail, Yunus Emre gibi halk ozanı ve yazarlarımız ile Homeros ve Vergilius'ten başlayarak bütün batı klasiklerini kaynak olarak göstermiştir(1992a: 29-31).

Anadolu uygarlıklarını benimseyen Anday'ın «Mavi Anadolucular» içinde yer almamasının gerekçelerini ortaya koymak gerekir. Anday'ın «Yunan Mucizesi» sözüne katılmadığını, İlkçağ Anadolu'sunun uygarlık tarihindeki yeri ve önemini vurguladığını daha önce belirtmiştik. Anday «Mavi Görüş yada Mavi Anadolu» düşüncesini savunanların, bu anlayışı kendileriyle başlatmalarını ve sınırlandırmalarını doğru bulmaz. Atatürk'ün Anadolu uygarlıkları ile ilgili çalışmalarının, Vedat Nedim Tör'ün çıkardığı Hep Bu Topraktan adlı derginin, Salih Zeki Aktay ve Mustafa Seyit Sutüven'in eserlerinin, Füzûzan Kınal ve Oktay Akşit'in bilimsel çalışmalarının, Metin And'ın araştırmalarının, emekli öğretmen Hüseyin Himi Bayındır'ın Tiral Tarihi, Tarihte Zeğbeklik ve Musikisi, Aydın Kenti gibi üç önemli eserinin konuya çok daha önce dikkat çektiğini belirtir. Halikarnas Balıkcısı'nın Platon ve Aristo'yu yok sayan tutumuna karşın, Sabahattin Eyüboğlu'nun Antik Çağ Yunan Uygarlığını savunmasıyla topluluğa ters düştüğünü vurgular Anday. «Mavi Görüş»çülerin binlerce yıl önce yaşamış Anadolu bilim ve sanat adamlarıyla övünmelerini doğru bulmadığını açıklar. «Mavi Yolculuk», «Mavi Anadolu», «Mavi Dostlar», «Mavi Görüş» sözleriyle ifade edilen düşüncenin ne anlama geldiğinin tam olarak anlaşılamadığından şikayetçidir Anday. Bektaşilik deyişi olan «can» sözcüğünün bu anlayışta nasıl bir yer tuttuğunu anlamadığını belirtir. Anday'ın da, Cevat Şakir'de önemli yer tutan, Sokrates'in, Platon'un, Aristo'nun elinde, İlkçağ Anadolu maddeci bilginlerinin ürettiği bilginin, mistikliğe dönüştüğü iddiasına karşı olduğunu görürüz. Anadolu uygarlıklarına olumlu bakışı, eski Yunan uygarlığına mesafeli bir tutuma yol açmaz Anday'da(1984b: 64-65; 75-76; 1975c: 136-139; 160-163).

Melih Cevdet Anday'ın şiirlerinde eski Yunan mitolojisinden sıkça yararlandığını görürüz. Şairin buradaki tutumu, mitolojik öğelerin ve söylencelerin taşıdığı insani özü, günümüz insanının yaşantısını ve sorunlarını göz önünde tutarak yeniden yorumlamak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Anday, mitolojinin az bilinen söylencelerine de yönelir.

Denemelerinde Anadolu uygarlıklarının yeteri kadar üzerinde durulmamasından şikayet eder. Anadolu tanrılarının, inançlarının, kültür unsurlarının tarih öncesi dönemden başlayarak medeniyet tarihinde önemli yer tuttuğunu vurgular. Eski Yunan medeniyetinin «mucize» diye tanımlanan ilerlemesinin tabanını Mısır ve Mezopotamya ile birlikte Hitit ve Sümer kültürlerinin oluşturduğunu savunur.

Anday'ın tarih görüşünün temelini ise «üzerinde yaşadığımız toprakların tarihi»ne yönelmek anlayışı oluşturur. Anadolu'nun en eski dönemlerinden başlayarak uygarlıklarını benimsemek, Anadolu'nun tarihini de benimsemek anlamına gelecektir. Kaynağını Orta Asya'dan alan tarih anlayışına açık bir karşı duruş gözlemlenir Anday'da. Bu tarih anlayışı bazı yönleriyle Atatürk'ün tarih görüşüne yaklaşır ve özellikle İkinci Türk Tarih Kongresinde şekillenen düşüncelerden güç alır. Anday'da dikkat çekici olan ise Selçuklu, Osmanlı medeniyet ve tarihine karşı gösterdiği ilgisizliktir. Anadolu uygarlıklarını ve Anadolu tarihini benimseme anlayışı, Anday'ın Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerini yok saymasına engel olmaz. Böyle olunca, Anadolu'nun en eski medeniyetlerinden başlayarak gelen tarih çizgisi Selçuklu'da kırılır, Osmanlı hiç anılmaz ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşılır. Anadolu uygarlığının oluşmasında İslam unsurunun etkisi de Anday'ın üzerinde durmadığı-dolayısıyla tarih anlayışının eksik kalmasına yol açan-bir başka noktadır. Cemal Süreya'nın haklı olarak belirttiği gibi, tabanı sınırsız ama tavan çizgisi çekilmiş bir tarih anlayışıdır bu. Her şey Müslümanlığın girişinden ve bir de 1300 tarihinden eski olacaktır, Anday'da(Süreya 1982: 111-113).

E) SUUT KEMAL YETKİN

Suut Kemal Yetkin deneme ve incelemelerinde eski Yunan ve Latin edebiyatını ve mitolojisini ele almış bir yazarımızdır. Nev-Yunanilik akımı yada anlayışı içinde değerlendirilebilecek düşünceleri ve eserleri yoktur. Eski Yunan mitoloji ve medeniyetine tespit edici bir gözle bakmış ve bilimsel bir yöneliş göstermiştir. Estetik, sanat felsefesi, estetik doktrinler gibi direkt olarak mitolojiyi de içine alan bir sahada eserler vermesine karşın, mitolojiye ve eski Yunan medeniyetine yalnızca gerekli olan yaklaşımı sergilemiştir. Çalışmamız içinde Suut Kemal Yetkin'e yer verirken,

döneminin Nev-Yunanilik anlayışına bağlanmış yazarlarıyla bir karşılaştırma unsuru olabileceğini düşündük. Suut Kemal Yetkin'i, örneğin bir Nurullah Ataç'la yada Melih Cevdet Anday'la kıyaslamamızın, sonra saydığımız isimlerin tutumlarını daha belirgin kılacağı gibi bir yarar umduk.

Başlangıçta insanoğlunun nesnelerin ve olayların gerçek mahiyetini aradığını belirten Yetkin, bunun için de ilahlar icat ettiklerini anlatır. Yıldırım Zeus'un fırlattığına, rüzgarı Eol'un tulumları sıkıtığına inanan insanın, çok tanrılıktan tek tanrılığa yöneldiğini ifade eder(1932: 39). Maddi üretim tarzı ile kültür ve sanat eserleri arasında bire bir ilişki kurmanın yanlış olacağını savunur Yetkin. Gelişmiş bir üretim ekonomisi yaşamamış olan eski Yunan sanatının yüksek eserlerini açıklamanın imkansız olacağını vurgular(1960: 67).

Bir medeniyeti değerlendirmede sanat ve edebiyatın en önemli ölçüt olduğunu savunan Yetkin, eski Yunan medeniyetinden sanatını ve edebiyatını kaldırdığımızda geriye bir şey kalmayacağını ifade eder(1965: 7).

Gençliğinde şiirler yazan Platon'un, Sokrates'le tanıştıktan sonra, yazdığı bütün şiirleri yaktığını anlatır Yetkin. Alevlerden kurtulabilen birkaç mısranın onun şairliğini göstermeye yettiğini ifade eder. Büyük bir şair yok olurken, büyük bir filozof doğmuştur Platon'un kişiliğinde(1972a: 192-193; 1963: 23-24).

Cicero ile çağdaş olan bir aydının bütün Yunan-Latin düşünce ürünlerini okuyabilmesinin mümkün olduğunu yazar Yetkin. Günümüz aydını için bunun söylenemeyeceğini anlatır(1963: 40).

Yunan ve Latin klasiklerinde tabiatın bir sevgi ve duygu kaynağı olarak ele alındığını belirtir Yetkin. Kuşkusuz, eski Yunanlılar da, Romalılar da tabiatı zevk almışlardır, ama ifade edememişlerdir. Çünkü tabiat duygusu bilinçte henüz yer etmemiştir o dönemde(1963: 59-60).

Toplum için sanat anlayışının yeni bir tez olmadığını savunan Yetkin, Platon'un şiiri ve sanatları, siyasetin ve ahlakın sadık bir hizmetkârı olarak gördüğünü anlatır. Hatta Homeros'un bile, eseri bir eğitim görevi göremeyeceği için Platon Cumhuriyeti'ne kabul edilmediğini vurgular(1934: 60).

«Sanat» ve «sanatçı» kavramlarının Platon'un Cumhuriyet adlı kitabında, Aristo'nun Poetika ve Reteriko adlı eserlerinde ele alınmış konular olduğunu anlatır Yetkin. «Nimemis» kuramına göre de, sanatçının gerçekliği taklit eden kimse olduğunu belirtir(1979: 9).

Bütün Yunan felsefesinde, en çok da Aristo ile Platon'da, güzellik kavramının Ordre(nizam) kelimesi ile tarif edildiğine dikkat çeker Yetkin(1965: 69).

Şairin kim olduğunu açıklarken Suut Kemal Yetkin şunları söyler :

«Hermes'in Argus'u flütünün nağmeleriyle uyuttuğu gibi şair de mısraların ahengi ve ahengin uyandırdığı hayal ve hatıralarla, bu dünya için bizi uyutur; varlığımızı dar hendesinden çekip çıkararak bizi bir şiir dünyasına götürür(1944: 7; 1972a: 96).»

Günümüz insanının inançtan ve ülküden yoksun bir dünya içinde kendisini yalnız ve yabancı hissettiğini belirten Yetkin, Camüs'un Sysiphe Efsanesi'nde bu durumu şöyle anlattığını belirtir :

«Uyanma, tramvay, dört saatlik büro yada fabrika, yemek, tramvay, dört saat çalışma, yemek, uyku ve aynı tempo ile Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma, Cumartesi; bu hemen hemen her zaman kolaylıkla izlenir. Yalnız bir gün «Niçin?» sorusu yükselir(1963: 12).»

Suut Kemal Yetkin'in eski Yunan mitolojisi ve medeniyeti karşısında olumluluk ve olumsuzlukları tespit eden bir tutum içinde olduğunu görüyoruz. Bu mitolojiye yada geçmişte kalan yaşantıya özlem duyduğunu, toplumsal yaşantımız ve kültürümüzle ilgi kurduğunu söylemek ise mümkün değildir.

F) «MAVİ ANADOLU» GÖRÜŞÜNÜ SAVUNANLAR

Temeli Anadolu uygarlıklarını benimseme, sahip çıkma ve kaynak olarak görme düşüncesine dayanan, «Mavi Görüş» yada «Mavi Anadolu» adlarıyla ifade edilen edebiyat akımını İsmet Zeki Eyuboğlu şöyle tanıtır :

«Anadolu tarih öncesi çağlardan günümüze değin kopmayan bir bütün olarak ele alınmalıdır. Onun Asya'dan bin yıl önce gelen göçmenlerle başlayan bir tarihi olmadığı gibi onlarla yaratılan, yenileşen bir kültürü de yoktur. Anadolu'da doğan bütün düşünce, sanat ürünleri Anadolu kaynaklıdır. Dıştan gelenlerin etkisi özden değil yüzdendir. Anadolu kendi bütünlüğü içindedir, onun tarihini

yapan varlıklar kendi toprağından fıskırmış, onunla beslenmiş, gelişmiştir. Anadolu'ya şimdiye değin yanlış bir tarih açısından bakılmıştır. Böyle bir tarih yoktur.

Anadolu'nun en eski çağlardan günümüze değin üzerinde yaşayan insanların yaratmalar alanı olduğu, bütün düşünce ürünlerinin, sanat varlıklarının en eski çağlara değin gittiğı, dıştan gelmediğı, getirilmediğı görüşü yenidir. Günümüzde buna Mavi Görüş yada Mavi Anadolu diyoruz. Mavi Anadolu, Mavi Görüş Anadolu'nun tarihini bir bütünlük içinde gören, Anadolu'nun bugününü en eski çağlarıyla bağlayan, arada kopmayan bir kültür bağının bulunduğuna inanan, onun gerçekliğini savunan düşünce akımıdır. Bu görüşün bulucuları, savunucuları Halikarnas Balıkcısı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol gibi canlardır. Aralarına en son katılan bu yazıların yazarıdır. Bütün ısk ilk dört aydınıdır, beşinci, bir aktarıcı olmaktan öteye geçemez. Kırk yıl öncesine değin Anadolu'yu eski Yunan düşüncesinin besleme bir çocuğı sayan sapkın batı görüşü bugün için kökten değişmiştir artık. Batı uygarlığının beşığının Anadolu olduğu, batının bir Anadolu çocuğı niteliğini taşıdığı, gün ışığına çıkmıştır(1973: 385-386).»

Anadolu toprakları üzerinde birçok uygarlığın yaşamış olması, çok çeşitli şekillerde değerdendirilebilecekken, Türk Tarih Tezi'nde bu uygarlıklar Türk kökenine bağlandı. Bir tür Anadoluculuk düşüncesinin en açık yorumuna İkinci Türk Tarih Kongresine katılan Remzi Oğuz Arık'ta rastlıyoruz. Milliyet tanımının Remzi Oğuz Arık'ta toprağı dayanan bir tanımı vardır. Coğrafyadan Vatana adlı eserinde, adından da anlaşılacağı gibi, yazar coğrafi sınırlarla belirlenen toprağı bir şahsiyet atfetmektedir. Ortak tarihin de esas olarak bu coğrafi alana dayandığını ileri sürmektedir. Böylece Türkler Anadolu'yu bir millet, vatan ve uygarlık yapmışlardır. Toprağı bağlı tarih ve milliyetçilik anlayışının «Mavi Anadolu» düşüncesini savunan aydınlar tarafından-Remzi Oğuz Arık'ın yorumu tersten alınarak-benimsendiğini görüyoruz. Mavi Anadolucular, Anadolu'nun zengin ve çeşitli kültürü ile Türkleri bugünkü hale getirdiğini ileri sürmüşlerdir(Behar 1996: 183-184).

Klasik kültürle yetişmiş «Mavi Anadolu» düşüncesini savunan aydınların, Anadolu toprakları ve Helen dünyası arasında bir tarihsel bağ görmeleri, tarih ve etnoğrafya verileri göz önünde tutulunca inandırıcı olmamaktadır. Bugünkü kültürümüzde coğrafyanın şekillendirdiğı bazı izleri kabul etsek bile, ileri sürüldüğü kadar sıkı bağların mevcut olmadığını belirtmeliyiz(1965: 2).

«Mavi Anadolu» düşüncesini savunan aydınların, bazı genel doğruları tekrarlamakla birlikte-Anadolu kültürünün Yunanistan ve başka yerlere yayılması gibi-romantik bir tarih anlayışını dile getirdiklerini söyleyebiliriz(1974: 99).

Çalışmamızın bu bölümünde «Mavi Anadolu» görüşü etrafında kümeleşen aydınların görüşlerine yer vereceğiz.

1) HALIKARNAS BALIKÇISI(CEVAT ŞAKİR KABAAĞAÇLI)

Anadolu'da oluşan uygarlıkları en çok benimseyen ve eserlerinde bu uygarlıklara en çok eğilen sanatçılarımız başında Halikarnas Balıkçısı gelir. Balıkçı Denemelerinde, hikaye ve romanlarında Anadolu uygarlıklarının diğer uygarlıklara- özellikle eski Yunan'a-nasıl etki ettiğini anlatır.

Agentia Burina Burinata adlı romanında, eski bir Yunan yıkıntısının, yüzyılların rüyasına dalgın, güneşte uyumakta olduğunu gözlemler(1993a: 18). Liman başkanı tasvir edilirken eli zıpkınlı dinç ve doğru denizler tanrısı Poseidon'a benzetilir(1993a: 90). Denizde geceleyin Orion¹ yıldızı gökte pırıl pırıldır(1993a: 129).

Turgut Reis adlı romanda Adalar Denizi şöyle tasvir edilir :

«Gönülden türkü, dudaktan gülüş, çiçekten renk olduğu gibi Ege sularında da bu leylaki açık mavi ve açık yeşil adalar doğmuştu. Bu adalara gönül veren Anadolu, yeşil çimenlik ve çamlık kollarını açarak onları bağrına basmıştı. Adalar Denizi gerdanını onlara ayna etmişti. Denizde Adalar! Adalarda denizler! İşte Adalar Denizi! Arşipel buydu işte!(1994d: 31).»

Romanda Müslüman ganimed²(mitolojik saki)'den söz edilir(1994d: 173). Romanda genç ve güzel bir kadın aşk tanrıçası Afrodit'e, ay tanrıçası Artemis'e, tanrılar kraliçesi Hera'ya, Demeter'e benzetir kendisini(1994d: 243). Romanda adı geçen kentlerde Mehdiye'nin Romalıların eski Adremetum kale kenti olduğu, Hanibal'in Kartaca kaçtıktan sonra buradan kayığa bindiği anlatılır(1994d: 300).

¹ Tanrı Poseidon'un oğlu, dev bir avcıdır. Artemis tarafından gökte bir yıldız haline getirilir.

² Ganymedes : Tanrılar sofrasında şarap sunan genç.

Uluç Reis adlı romanda Baba Oruç adlı roman kişisi iki başlı Hidra'nın¹ bir başı olarak gösterilir(1988: 296). Romanda Uluç Reis tanrı Apollon'a benzetilir(1988: 318). Avrupa tarihçilerinin, İkinci Selim'in şarap tiryakiliği yüzünden, şarabı meşhur olan Kıbrıs adasına saldırdığını söylemeleri, Troya savaşının Helen'in kaçırılmasından dolayı çıktığını söylemeye eş olduğu anlatılır(1988: 421).

Ötelerin Çocukları adlı romanda, parayla erkeklere kadın bulan roman kişisi yaptığı işi Eros, Küpidon, Amor rolü oynamak olarak değerlendirir(1994b: 46). Köylerde de satılan lokum kutularının üzerinde tombul sevgi tanrıları, Eros'ların görüldüğü anlatılır(1994b: 151). Gökyüzünde Yedi Ülker'ler², ince bellerini süzerek dans etmektedirler((1994b: 190). Rodos'lu bir gemicinin-Stavra Kolarides-Sokrat'tan kalma bir lisan konuştuğu, fakat yüreğinin Sokrat'a zehir içirenlerden miras kaldığı belirtilir((1994b: 204-205). Gemicici Ateşoğlu deniz tanrısı Neptün'e benzetilir(1994b: 235).

Deniz Gurbetçileri adlı romanın «Öndeyiş»inde eski Yunanlı tarihçi Oppianos'un «Avcılığa Dair» adlı eserinden «Hiç bir çile sünger avcılarınınkinden daha korkunç, hiç bir çaba onlarınkinden daha zor değildir» sözleri aktarılır(1991c: 9). Romanda Thales'in «Madde ölümsüzdür, ama canlıdır» sözüne atıf yapılır(1991c: 103). Tayfalardan biri tarih öncesi Batı Ege'nin mitolojik denizoğulları Triton'lara benzetilir(1991c: 151). Denizcilerden Paluko bellerine dek insan, ondan ötesi beygir olan Santorlara benzetilir. Aynı denizci, deniz tanrısı Neptün'ü de andırmaktadır(1991: 224).

Balıkçı, Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek adlı hikaye kitabında Knidos kentinin milattan önce 400 yılında Knidos-Lakademon deniz savaşına sahne olduğunu anlatır. Knidos'un dünyanın en güzel Aphrodit'i olan Knidos Afroditine de sahip olduğunu belirtir(1995f: 15-18). Hikaye kahramanı kentin çarşısını gezdikten sonra, Odeon'dan, Dionysos'la Müz'lerin tapınağından geçer ve Akropol'de Afrodit tapınağına varır. Burada düşünce Knidos Aphrodit'ini görür. Aphrodite uzun bir konuşma yapar, Anadolu'nun çeşitli uygarlıklarında hangi adlarla bilindiğini ve kendisine nasıl tapıldığını anlatır(1995f: 20-25). Afrodit'in ak memesinden fışkıran

¹ Hydra : Yılan yada ejder anlamına gelen Hydra, Typhon'la Ekhidno'nun kızı ve Kerberos Khimaira, Phisk gibi canavarların kız kardeşi sayılır.

² Pleiad'lar : Gökte yedi yıldızla çevrilen yedi kız kardeş. Ülker burcunu oluştururlar.

sütlerin samanyolunu oluşturduğu, gök engininden deniz enginine düşen damlalarda da Yediaların meydana geldiği belirtilir(1995f: 29). Hikayede Kartaca Fatih'i Sipya ile Tarihçi Terens arasındaki dostluk da konu edilir. Kumların, çakılların üzerindeki deniz böceklerinin kabuklarını toplayan arkadaşların, yeni baştan yenilenmek ve yeni baştan çocuk olmak mutluluğunu duydukları anlatılır(1995f: 35-36). Dünyanın en güzel ve en saf mavisinin bulunduğu Bodrum açıklarını Helenlerin Poseidon'a taht seçtiği belirtilir. Aphrodite apak bedenini ancak bu denizin köpüklerinden yaratabilmiştir(1995f: 45). Bodrum'un halkını Lelegler, Helenler, Fenikeliler, Lidyahılar, Karyalılar, Frigyalılar, Selçuklular ve Türklerden harman olmuş bir topluluk olarak gösterilir(1995f: 47). Hikayede Neptün'ün Anfitrit'e¹ bağışından da söz edilir(1995f: 79). Suların uçurumdan dökülüşü, edepsiz Pan'm su perilerine sataşp çimdiklemesiyle perilerin attığı çığığa benzetilir(1995f: 80). Mobilgaz reklamındaki kanatlarını açmış uçan atın Pegasus olduğu hatırlatılır(1995f: 93). Bütün İlkçağ tanrılarının ya Aphrodite gibi denizden doğduğu yada bu denizlerden, Anadolu kıyılarından Avrupa'ya geçtiği iddia edilir(1995f: 144). Su perisi Naiyad'ların(Naiad) resmi yapılacak kadar güzel olduğu ifade edilir(1995f: 40).

Gençlik Denizlerinde adlı hikaye kitabında tüccar Vasiliyos, Sokrates'in soyundan, ama Sokrates'e zehir içirenlerin soyundan biçiminde tanıtılır(1995g: 75). Hasan Ağa, karısını, konuklarına denizde rastladığı bir Aphrodite olarak tanıtır(1995g: 88). Hikayedeki hayvanlardan biri, eski Mısır'da tapılan Apis öküzüne benzetilir(1995g: 121). «Amfitrit'i Nasıl Tuttum» adlı hikayede, denizci Hüseyin'in rüyasında Amfitrit(Anfitrit)'i görmesi ve onu avlaması anlatılır. Poseidon öfkeyle gelir ve elindeki zıpkını balıkçıya fırlatır. Denizci Hüseyin rüyasından uyanır(1995g: 127-128). Aynı hikayedeki genç kız, profilindeki ve alnındaki akis ile Akropol doruğunda dimdik duran Artemis'e benzetilir(1995g: 129). «Yolcu» adlı hikayede, kayığını yüzdüren çocuk, mavi rüzgarların masal tanrısı «zefir»e benzetilir(1995g: 137). Aynı hikayede okyanustaki mutlu adaya Odysseus'un gittiği, Vergilus ve Lucretius'un da oraya vardığından söz edilir(1995g: 138). Savaş sonrası perakende satış yapanların, Aphrodite gibi kendilerini pahalı sattıkları anlatılır(1995g: 159). «Adamotu» adlı öyküde kentün Roma çağından kalma yıkıntıları, Karya döneminden kalma yapıtları

¹ Amfitrit(Amphitrite) : Poseidon'un karısı. Bu bakımdan aynı zamanda deniz tanrıçası sayılıyor.

ve Akropol görevi yapan Agoraları tanıtılır(1995g: 177-178). Aynı hikayede Efes'te bulunan Yedi Uyurlar mağarasından da bahsedilir. İsa'ya aşık yedi genç ile köpekleri Kıtırmir'in hikayesine atıf yapılır(1995g: 181). «Denizkızı Adası» adlı hikayede mitolojik bir tasvire yer verilir :

«Güneşin kız kardeşi (Eos), yani şafak tanrıçası, gül renkli aydınlığı kucaklamış ufukta ağarıyordu. Çizgi çizgi pembe ışıkları parmaklarıydı. Sıra sıra uzanan bulutlar da sanki bir harpın telleriydi. Işıklar inlemeye koyuldular(1995g: 190).»

«Yakışık Alır mı Deli Kız?» adlı hikayede, deniz kıyısında büyüyen bu nedenle Olympos tanrılarına modellik ettiği düşünülen bir Türkmen kızından söz edilir. Eline mızrak alsa Athena, bir elinde yay bir elinde ok ile Artemis, denizde bir istiridyenin üstüne çıplak uzansa Aphrodite olacak kadar güzeldir genç kız(1995g: 205). «Sümüklüböcek» adlı hikayede söz edilen Hacı Mercan Efendi, iki yüzlülüğüyle, eski Hellenistandaki Hipokritos denilen iki maskeyle sahneye çıkan aktörlere benzetilir(1995g: 256).

Parmak Damgası adlı hikaye kitabında İsa'dan iki bin yıl önce Karya'ya başkentlik etmiş Etrim öreni tanıtılır. Örende zamanında Karyalıların, İranlıların, Misyalıların, Pelajların, Fenikelilerin, Lidyalıların, Leleglerin yaşadığı hatırlatılır(1994c: 22-26). Köçek Adası adı verilen bir iki kişilik adacığa , Aphrodite'nin vaktiyle uğradığının Homeros destanında yazılı olduğu anlatılır(1994c: 100-101). Sevgi tanrıçası Aphrodite'nin bu denizlerden doğduğu belirtilir(1994c: 115). «Efes» adlı hikayede toprak ananın Anteus adlı dev oğlundan bahsedilir. Tanrılarla güreştiğinde yorulan Anteus, eğilip, anası toprağa dokunur ve ondan aldığı güçle savaşımaya devam edermiş(1994c: 127).

Çiçeklerin Düğünü adlı hikaye kitabındaki «Bergama Civarındaki Yarısı Çınar Yarısı İhlamur Olan Ağacın Öyküsü» başlıklı hikaye mitolojik bir hikayeyi konu edinir. Anadolu kaynaklı mitlerin tersine, eski Yunan mitlerinin insan niteliklerini ortaya koymaktan uzak olduğu, insanın insani karakterlerini ortaya koyan mitlerin Anadolu'yla bağlantılı olduğu belirtildikten sonra Busis(Baukis) ve Filemon(Philemon) miti anlatılır. Frigya'da şimdiki Bergama'ya yakın dağların birindeki bir kısmı çınar bir kısmı ihlamur olan ağacın hikayesidir bu. Zeus ile Hermes'in tanrılık alametlerini bir yana bırakıp insanların arasına girdiği bir zamanda geçer hikaye. Frigya'da gezen

tanrılara kimse kapısını açmaz. Busis ile Filemon adlı ihtiyar ve yoksul bir çift onları misafir eder. Yoksul evlerinde ağırılarları tanrıları. Testiden ikram ettikleri şarabın hiç azalmadığını farkedince konuklarının tanrı olduğunu anlamışlar. Tanrılar yaşlı çiftin dileğini sorar. Busis ile Filemon'un isteği aynı anda ölmek olur. Karı koca ömürlerini yaşamışlar. Bu arada tanrılar kendilerine kötü davranan kent halkını su altında kalarak ölmeye mahkum etmişler. Ömürlerini tamamlayan Busis ile Filemon aynı gövdede ıhlamur ve çınar dalları olan bir ağaca dönüşmüşler(1991b: 21-25). Hikayede, Halikarnas Balıkçısı, yaşlı çiftin Anadolu kökenli olmasına dikkat çeker. «Hayyam'ın Testileri» adlı hikayede Knidos denizcileri ve Poseidon'dan söz edilir(1991b: 63-64). «Deniz Oğlu» adlı hikaye, Odysseus'un yıllar süren deniz yolculuğu sırasında, arkadaşlarına söylediği sözler konu edilir(1991b: 71-72). «Ayışığı» adlı hikaye bir balıkçının düşünde bir balıktan dinlediği sözlerden oluşur. Deniz tanrıçası Amfitrit'in, deniz perilerinin, Mereid'lerin, olduğu bu denizin yansıyan ak ışıktan dolayı Akdeniz adını aldığı anlatılır(1991b: 73-80).

Balıkçı yaşamöyküsünü konu alan Mavi Sürgün'de de mitolojik anlatılara yer verir. Kan-Kan dansının İsa'dan çok önce Mısır'da oynanmakta olduğunu Karnak tapınaklarındaki kabartmalardan anlaşıldığını belirtir Balıkçı(1979: 14-15). Afrodit'in deniz köpüklerinden doğuşuna atıf yapar(1979: 15). İlkçağ insanıyla günümüz insanı karşılaştırılırken İlkçağ tanrısı Apis İneği'nden ve Etna yanardağının altında gece-gündüz çalışan Kiklop'lar(Kyklop'lar)'dan söz edilir(1979: 16-17). Herodotos'un Bodrum'da, Diogenes'in Sinop'ta yaşadığı hatırlatılır(1979: 103). Balıkçı, Afyon pazarında cızırtısını duyduğu kağıt arabalarının, Anadolu'ya Hititlerin bir hediyesi olduğunu belirtir(1979:115). Çine çayının, Marsyas ile Apollon arasındaki müzik yarışmasından doğduğu yolundaki mitolojik söylenceye atıf yapar(1979: 137). Milas yöresinde eski bir kalıntı olan Stratonikiya(Stratonikeia)'nın ilk çağda önemli bir kent olduğunu anlatır. Bodrum kentini, sabahın ilk saatlerindeki görüntüsüyle Aphrodite'ye benzetir Balıkçı(1979: 207). Zeus'un da babası olan Kronos'un adının «vakit» anlamına geldiğini belirten Balıkçı, zamanın onu yaşatmayı bilmeyenleri öldürdüğüne dikkat çeker. Onun için en büyük tanrıya, her şeyi var eder, yok eder anlamına Kronos dendiğini açıklar(1979: 211). Hermafrodit sözünün ve Salmakis Efsanesinin, Hermes ve Aphrodite tapınaklarının birleştirilmesinden doğduğunu anlatır(1979: 215). Bodrum'un ilk adının Zeferiya olduğunu belirten Balıkçı, bu adın

mavi esen delikanlı meltem tanrısı Zefiros'tan geldiğini anlatır. İsa'dan bin yıl kadar önce Halikarnassos adını aldığını söyler ve bu adın Hellence değil, Anadolu'nun unutulmuş bir dilinden olduğunu vurgular. Dünyanın tek ve ilk kadın amiralinin Halikarnas Kraliçesi Artemisiya'nın tarihin babası Heredotos'un Halikarnaslı olduğunu hatırlatır(1979: 219-220). Bardakçı'nın eski adının Salmakis olduğunu ve Lâtin ozan Ovidius'un Metamorfozları 'nda(Metamorphoses) buradan söz ettiğini belirttikten sonra Hermafroditos ile Salmakis'i konu alan mitolojik söylenceyi anlatır.(1979:213-215). Öykünün geçtiği yerin Anadolu olduğunun altını her fırsatta çizer Balıkçı.

Halikarnas Balıkçısı Merhaba Anadolu adlı denemeler kitabında, Asya sözcüğünün kökenlerini araştırır ve İsa'dan önce 2000 yılında Hititler'in Anadolu'ya «Assuva», Mısırlılar'ın ise «İasiye» adını verdiklerini tesbit eder. Burdan yola çıkarak Anadolu'nun asıl adının Asya olduğunu iddia eder(1993c: 13-16).

Troya kentinin tarihteki önemli yerini belirten Balıkçı, kentin yıkılmasıyla Bizans İstanbul'unun önem kazandığını anlatır. Bugün bir yıkıntı olmasına karşın, Homeros destanlarındaki mitolojik kahramanlar nedeniyle kentin önemini yitirmediğini vurgular. Troya yıkılmasaydı İstanbul, şimdi Çanakkale'de olurdu görüşünü ileri sürer(1993c: 17-22).

Homeros'un Akdeniz için «şarap renginde deniz» dediğini hatırlatır Balıkçı. Aphrodite, Hatay açıklarında bu Anadolu denizlerinin köpüğünden doğmuştur(1993c: 25-28). Boğazlardan geçen uygarlıklar Minoen Giritliler, Fenikeliler, Troyalılar, Miletliler, Frigyalılar, Lidyalılar, İranlılar, İyonyalılar, Atinalılar, Spartalılar, Makedonyalılar, Romalılar ve Bizanslılar olarak sıralanır(1993c: 31). Altın Post'u arayan Argos gemicilerinin de Boğaz'dan geçtiğini belirten Balıkçı, Argos gemisinin efsanesini aktarır(1993c: 31-32). Boğaz, Karadeniz ve Trakyalı ozan Orgeus'la anlatıya Anadolu'yu bir görünüm kazandırır Balıkçı.

Çanakkale Boğazındaki büyük deniz savaşlarından biri olarak Atina-Sparta savaşı aktarılır. Sparta filosunun komutanı Lisander, Atina filosunun komutanı ise Ksonos'tur. Savaşı Sparta filosu kazanır(1993c: 33-34).

Büyük İskender Anadolu'ya Çanakkale Boğazı'nın Teke Burnu denen yerinde ayak basmıştır. Adramittium(Edremit), Asos, Atarne(Dikili), Mirina ve Grineum

limanları önünde sayısız deniz savaşları olmuştur. Mikale, Lade Adası, Varelye, Mindas, Bodrum, Keramos, Knides limanları deniz savaşlarına tanık olmuştur. Deniz tanrısı Poseidon'un tahtının da Datça'daki Knidos(Tekirburnu) açıklarında olduğuna inanılır(1993c: 34-36).

İ.Ö. 6. ve 5. Yüzyılda Efes'deki Artemis tapınağı, bugün bildiğimiz anlamda bir banka gibi işlemlere girişiyordu. Bu nedenle dünyanın ilk bankası olmakla ünlüdür. Bunu Bandırma ve Sinop'daki bankalar izlemiştir(1993c: 37-39).

Kerme yada İstanköy adı verilen körfezin eski adının «Cava» olduğunu belirten Balıkçı «Gökova» adını önerir(1993c: 41).

İzmir adının kökenleri üzerinde duran Balıkçı, Anadolu'da ana tanrıçaya Kibele(Kybele) adı verildiğini anlatır. Yanı sıra Marian, Mirin, Aymari, Mariyamme adlarının da kullanıldığını belirterek, Mirin adı ile İzmir arasında ilgi kurar(1993c: 43-44). Eski bir efsanede, Mirin adlı Amazon kraliçesinin Kuzey Ege kıyılarında kendi adını taşıyan bir kent kurduğuna dikkat çeker(1993c: 44-45). Bir başka efsaneye göre, Efes adlı bir Amazon kraliçesi kenti kurmuş ve bu kente adını vermiş(1993c: 45-46). Balıkçı Mersin ve İzmir'le ilgili bir efsane olarak, Kıbrıs kralı Kinyros'un kızı Smirna'nın mir(Mersin) ağacına çevrilmesi hikayesine yer verir(1993c: 46-47). Balıkçı Smirna yada İzmir'in, Ana Tanrıçanın dolunay anlamına gelen adı olduğu sonucuna varır(1993c: 47). Kesin olarak söylenebilecek şeyin, İzmir adının Grekçe olmadığı, otokton bir halkın lisanından olduğu biçiminde görüşünü açıklar(1993c: 50-51).

Balıkçı Artemis'e ait tapınma geleneğinin de Amazonlar tarafından oluşturulmuş olabileceğini anlatır(1993c: 56). Hititlerin Troya savaşlarında Troya'lıların tarafını tuttuklarını iddia eder. Troya Atının Hititlerin sur ve kapıları dövmede kullandıkları şahmerdan, kiklopların da(Kyklop'lar) Hitit duvarlarında görülen profil figürler olduğunu anlatır. Kentaur'ların¹ ise İyonyalıların gördükleri ilk Hitit atlıları olduğunu ifade eder(1993c: 56-57).

Artemis'in «Doğanın Ulu Anası, Kraliçe, Yalvaranların Koruyucusu, En Kutsal, Kurtarıcı» adlarıyla Anadolu'nun Ana Tanrıçasının niteliklerini gösterdiğini belirtir Balıkçı. Efes sikkelerinde Artemis'in ambleminin kullanıldığının altını çizer(1993c: 59-

¹ İnsan kafalı ve at gövdeli varlıklar. Bunlara at adamlar da denir.

60). Efes'in aristokrat ailelerinin kızları arasından seçilen «giysi kızları»nın belirli zamanlarda tanrıçanın heykelinin giysi ve donaklarını değiştirdiği bilinir(1993c: 60-62). Efes'de ilk kutsal yerin Amazonlar tarafından kurulduğu ileri sürülür. Orası çok sonraları «Artemision» denilen tapınağın kurulduğu yer olacaktır(1993c: 62). Artemis tapımına yol açan geleneğin Amazonlar tarafından ortaya konulduğunu anlatır Balıkcı(1993c: 63).

İyonlar'ın şüirin babası Homeros, bilimin babası Thales, tarihin babası Herodotos, tıbbın babası Hipokrat, kentçiliğin babası Hippodamos'ı yetiştirdiğini belirtir Balıkcı(1993c: 63). O zamana dek Mezopotamya'nın, Minoen Girit'in ve Mısır'ın genellikle ampirik olan uygarlıkları Önasya'da birikmişti. Astronomi değil astroloji, kimya değil simya deniyordu. İnsan kafasının düşünme kapasitesinin doruğuna ulaştığı tarihsel anı o dönemde yakaladığını anlatan Balıkcı, Herodotos'un bu olayı-Milet'li Thales'in güneş tutulmasını önceden ayına gününe kadar hesaplaması-tarihinde yazdığını hatırlatır(1993c: 65-66). Anaximondros, Anaximenes, Efes'li Herakleitos, atomist Leusippos, Ksenophanes, Protagoras, Anaxagoras ve Demokritos gibi İyonyalı düşünürlerin kendilerine filozof değil «fusiologos»(doğa bilgini) dediklerine dikkat çeker(1993c: 67). Homeros'u yetiştiren İyonya'nın insan düşüncesinin doruklarını yaratmasını da doğal bulur(1993c: 69-70). Artemis tapınağının, içindeki hazineleri ele geçirmek amacıyla kendi rahipleri tarafından yakıldığı görüşündedir Balıkcı(1993c: 73). Meryem'in ömrünün son günlerini Efes yakınlarında geçirdiği, Yedi Uyuyanlar mağarasının da bu çevrede olduğu ifade edilir. Tanrıça Kirke de aynı yerde yaşamıştır(1993c: 87-88).

Sen Pol'un Efes'lilere vaaz vermeye kalktığında, eski Artemis inancına bağlı kalanların protestoları ile karşılaşmış olduğunu anlatır Balıkcı(1993c: 100-101).

Anadolu'nun denemeye dayalı bilimin başladığı ve geliştiği yer olduğunu anlatan Balıkcı, klasik çağda Anadolu'dan başka yerlerde bilginin mistisizme yada mitolojiye karıştığını belirtir. Bergama'nın Gallen(Kalinos Hekim) ile modern tıbbı, Hippodamos ile kentçiliği kurduğunu; sanat alanında yenilikler getirdiğini ve parşömen kağıdının icadını gerçekleştirdiğini vurgular(1993c: 106-108).

Zeus'tan çok daha önce , Boğazköy'deki Hitit kabartmalarında Teşub'un dağlara basarak dineldiği , bir elinde çatal şimşek, öteki elinde çift yüzlü balta ile tuttuğu

bilinir(1993c:110).Kurak Anadolu'da ekmek topraktan çok sudan meydana geldiği için kutsal sayılır, hatta Olympos'lu Tanrılar «Korkunç Stinks» ırmağı üzerine yemin ederler (1993c:110-111). Balıkçı Anadolu'nun en güzel «Naiyad» söylencesinin Bodrum yakınındaki Salmakis efsanesini anlatır (1993c:111-113).

Kıbele ile Attis'in , Afrodite ile Adonis'in aynı çift olduklarını ve Adonis'in Sümer Tammuzu olduğunu belirten Balıkçı, Anadolu'nun bazı Türk toplumlarındaki Tammuzluk, ya da damızlık denilen delikanlının aynı geleneğin devamı olduğunu iddia eder (1993c: 113-114).

Halikarnassos(Bodrum)'un aslında bir Karya kenti olduğunu söyler Balıkçı(1993c: 120). Sevgi ve güzellik tanrıçası Afrodite ile tanrıların habercisi, Tanrı Hermes'in sevişmelerinden doğan Hermafrodite ile Salmakis'in söylencesine yer verir(1993c: 127-129).

Balıkçı, Homeros'a İzmir, Sakız, Rodos, Kolofon, Salamis, Argos, Atina olmak üzere yedi kentin sahip çıktıklarını belirtir. Ancak, Homeros'un en ünlü lakabının «Melesigenes» yani melezli olduğunu, Melezli çayının da İzmir'de olduğunu açıklayarak, Homeros'un özbeöz İzmirli olduğunu iddia eder((1993c: 139).

«Ege Kadınlar» başlıklı denemesinde Ege kadınlarıyla Yunan kadınlarını karşılaştırır Balıkçı ve Lidya, Etrüsk ve İyonya'da yaşayan kadınların geniş bir özgürlük içinde kendilerini geliştirdiklerini, kamu yaşamına katıldıklarını, buna karşılık Yunanistan kadınlarının bir harem ve hapis hayatı yaşadıklarını anlatır(1993c: 142-145). Mitolojide Kelefonlu «Arahne» ile tanrıça Athena arasındaki örgü yarışı söylencesinin, Yunanistan kadınlarının ince örmeler işinde Anadolu kadınlarını kıskanmalarından dolayı uydurulmuş bir hikaye olduğunu ifade eder(1993c: 143-144).

Kadınlar arasında seviciliğe adını veren Saffo(Sappho)'nun Midilli'de yaşadığı dönemde, adanın dünya uygarlığının merkezi olduğunu belirtir Balıkçı. Lesbien sözcüğünün de Lesbos(Midilli) adasından geldiğini açıklar. Daha sonra Saffo'nun ölümüyle ilgili söylenceye yer verir(1993c: 147-148).

Masahın babası Aisopos'un(Ezop) Bandırma'da doğup büyüdüğünü, ufak tefek topal bir adam olduğunu belirtir Balıkçı(1993c: 155-156).

«Anadolu Söylenceleri» başlığını taşıyan denemelerinin ilkinde Balıkcı, Gaziye Rum denilenin efeler, zeybekler ve onların kızanları olduğunu yazar. Bunların hepsine İbakki denildiğini, şarap tanrısı Bakko(Baccho)'nun tayfası anlamına gelen sözün Grekçe değil, Lidya dilinden bir sözcük olduğunu anlatır. İbakkilerin Batı Anadolu'ya yayılmış bir Bakkos, kardeşlik kurulu olduğunu belirtir. İbakkilerin başlarına Tir¹ kırmızısından külah giydikleri ve başlarına asma yapraklarından veya çiçeklerinden bir çelenk taktıkları bilinir. Zeybeklerin feslerinin(kırmızı renkte) ve çemberlerinin bunun karşılığı olduğu görülür. İbakkilerin giydikleri keçi, geyik veya pars postu, iki yandan sallanırdı. Zeybeklerin giydikleri cepken ve camadana genellikle kolsuzdur ve arkaya doğru sarkar. Balıkcı zeybek dansının da bütünüyle «Bakkiko» ve «Diyonisyak» olduğunu savunur. Ditiramsos ile dans edilirken iyol, iha! Nidaları savrulur, Evohe! nin aslı da iya! dır. «Efe» kelimesi efendinin kısaltılmışı değildir, Efeb'den gelir. Efeb ise genç yani delikanlı demektir. Efeb Yunanistan'dan önce Anadolu'da kurulmuştur(1993c: 160-165).

Klasik mitolojideki Hebe'nin, Anadolu'da Hititlerce inanılan Ana Tanrıça Kupapo-sonradan Kybele olur-olduğunu söyler Balıkcı(1993c: 171-173). Ana Tanrıça Kybele yada Girit'teki adıyla Rea'nın Zeus'un doğumunun acısıyla avuçlarını bastığı toprakta parmaklarının izi kalır ve sağ parmaklarının izinden, beş daktil sureti oluşur. Yerde kalan parmak izlerine «parmak» anlamına gelen «daktıl» denir(1993c: 173). Bu daktillerin dans eden savaşçı tipler oldukları görülür. Anadolu'da oynanan danslar daktillerin ritmini oluşturmuş ve İlyada ile Odysseia'da kullanılan «Heksametron» ölçüsü bu adım sayılarından oluşmuştur(1993c: 173). Anadolu'da «Sibet»(Sibit) denilen kadın kahin papazlar, tanrının cevaplarını Heksametron ile verirlerdi. Homeros Sibiller tarafından söylenmiş heksametronları olduğu gibi İlyada ve Odysseia'ya geçirmiştir(1993c: 174).

Eski Yunan mitolojisinde görülen «Keioron» ve «Kentauros»ların-tanrı Apollon ve Askleipos'a hekimlik ve müzik dersleri verdiği söylenir-Hitit süvarileri olmaları muhtemeldir(1993c: 174-175). Büyük dinsel önem taşıyan Olimpiyatlarda önce Anadolulu Pelops'a tapılırdı(1993c: 175).

¹ Suriye sahilinde Sur şehri.

James Maleart'ın Çatalhöyükte yaptığı kazılar, İ.Ö. 7500 yıllarına ait Çatalhöyükte bulunduğu yıkıntı heksametronun ve Rea'nın Zeus'u doğururken elini yere basmış olduğu söylencesinin Anadolu'dan gelmiş olduğunu gösterir(1993c: 176).

Dünyanın ilk büyük güzellik yarışması Anadolu'da oldu. Hera, Athena, Venüs arasındaki güzellik yarışmasının mitolojik zamanda, Çanakkale'nin az güneyinde, İda dağında, yani Kocakatran dağlarının en yüksek doruğunda yapıldığını belirtir, Balıkcı(1993c: 176-179).

Dünyanın ilk lirik ozan Teokrit'in(Theokritos) gençliğini İstanköy'de geçirmiş bir Anadolulu ozan olduğunu belirtir Balıkcı. Beşparmak(Letmos) dağlarının efsanelerini anlatır Balıkcı bu bölümde. Beşparmak dağlarının çobanı Endymion ile Selaie arasında geçtiğini söyleyen bir efsanedir bu(1993c: 179-183).

Anadolu mitolojisinde okyanus adıyla geçen bir yaşlı adamın karısı olan Doris Nereid(Nereides, Nereus) denilen birçok güzel deniz kızı doğurmuştur. Deniz tanrısı Poseidon'un karısı Amfirit'de bunlardan biridir. Homeros'un söz ettiği Siren'ler(Seiren'ler) en netameli olanlarıdır(1993c: 184-185).

Aslı Anadolulu olup da sonradan Yunanistan'a ve İtalya'ya giden mitoloji tanrıları arasında Priapus'u da sayar Balıkcı. Priapus Lapsekilidir. Priapus'un tanrı oluşunun söylencesini anlatır Balıkcı(1993c: 186-188).

İzmir'in kırk kilometre kadar güneyinde Değirmendere bucağının hemen yanında «Kolafon» kenti vardır. Orada her türlü el işlerinde pek usta olan genç ve güzel bir Lidyalı kız yaşamaktadır. Tanrıça Athena ile Lidyalı kız arasında bir dokuma yarışı gerçekleşir. Yarışı kaybeden Athena genç kızı döver ve genç kız canına kıyar. Yaptığına pişman olan Athena da onu bir örümceğe «Arahne»ye çevirir(1993c: 190-192).

Balıkcı mitolojik söylencelerdeki yarışmalara dikkat çeker. Niobe-Leto, Pan-Apollon, Marsyab-Apollon, Pelops-Oynamaus gibi bilinen söylencelerde yarışmayı yapanların birisinin mutlaka Anadolu insanı ötekilerinin ise Olymposlu tanrı olduğunu belirtir. Pelops dışında öteki Anadoluların hepsi yenik çıkartılır yarışmalarda (1993c: 192).

«Anadolu Söylenceleri» adlı denemelerinde, Saba Melikesi Belkıs ile Hazreti Süleyman'ın söylencesine de yer verir Balıkçı (1993c:192-196).

Balıkçı Nietzsche'nin eski Yunan güzel sanatlarında ve kültüründe iki çeşit hareket ve akım gördüğünü anlatır. Bunlardan birincisi düş görmek olayına dayanan «Apollaniyen»ya da «Apollenvari» akımdır. Akademiktir ve pürüzsüz, aksaksız yazmayı hedefler. Diğeri «Diyonisyak» yani Şarap Tanrısı «diyonisvari» akımdır. Bunun da kökenini sarhoşluk oluşturur, lirizmin en yüksek aşamasıdır. Balıkçı, Yunanlıların Apolloniyen tavrına karşın, Anadolu İyonyalıların Diyonisyak tavrına dikkat çeker. Buradan yola çıkarak Bektaşilerin «ayini cemleri» ve «nefesleriyle» aşırı Diyonisyak olduklarını belirtir(1993c: 197-199).

«Anadolu Söylenceleri» adı altında yer verilen bir başka efsane de Küpidon'un aşk okuyla vurulan Apollon ile Defne(Daphne)'nin efsanesidir. Balıkçı bu hikayeye de geniş olarak yer verir(1993c: 199-204).

Mars ile Olympos'ta karanlıkta gizli gizli sevişmelerini gösteren güneş-tanrıya öfkelenen Venüs, Girit kralı Minos'un karısı ve güneş-tanrının kızı Pasife'den öcünü almak ister. Deniz tanrısı Poseidon'un Girit kralı Minos'a gönderdiği boğalardan birine Pasife'yi aşık eder. Ancak boğa bu aşktan bir şey anlamamaktadır. Pasife Girit'te bulunan «Labirent» denilen ünlü dolambaçlı ve çıkmazlı binayı da yapan Dedal'a(Daidolos) başvurur. Dedal Pasife'ye inek derisinden yapılmış bir heykel yapar, heykelin içine giren Pasife ak boğayla sevişir. Bir süre sonra başı boynuzlu insan başı, alt tarafı da boğa olan bir ejder doğurur. «Minotauros» denilen bu yaratık labirete kapatılır. Pasife'nin ak boğayla çiftleşmesine yardım eden Dedal ve oğlu İkarus da Labirente hapsedilir(1993c: 205-206).

Topal tanrı Hefaistos(Hephaistos), Anadolu'da yazar bir ruh ve gaz iken sonraları işçilik, zenaat ve güzel sanatlar tanrılığına yükselir. Yunanistan'a vardktan sonra gözden düşer(1993c: 211-215).

Balıkçı Boğaziçi adının «Bosforos»tan geldiğini savunur. Bunun için de İo ile Zeus'un hikayesini anlatır. Zeus ile İo arasındaki ilişkiyi öğrenen Hera'nın kıskançlığı üzerine, Zeus'un İo'yu buzağıya çevirmesi söylencesinden Boğaziçi'nin adı 8Buzağlar Geçidi» anlamına «Bosforos» kalır(1993c: 215-217). Boğazın iki yanındaki kayaların

mitolojik söylencesi olan «altın post» aramak için yola çıkan Argos gemicilerinin hikayesini aktarır Balıkçı(1993c: 217-218).

Çanakkale Boğazının oluşmasının hikayesini anlatan Balıkçı, Boğaz'ı deniz tanrısı Poseidon'un ikiye böldüğünü belirtir. Çanakkale Boğazına ve bölgenin denizine «Hellespont» adı verilmesi ise Helle adlı genç kızın söylencesinden gelir. Hellespont, Hellen'nin denizi anlamına gelir(1993c: 218).

Balıkçı Çanakkale'nin adını oluşturan söylenceyi şöyle anlatır :

«Çanakkale adıyla «Dardanos»dan «Dardaneb»dir. Elektra, Okyanus ile deniz perisi Tetis'in kızı ve yedi ülke yıldızından biriydi. Kendisine aşık olan tanrıların birinden Dardanos adlı bir oğlu oldu. Dardanos Çanakkale'ye geldi ve oranın kralı «Teuker»in kızıyla evlendi. Bunun üzerine oralarda «Dardaniye» adlı bir kent kuruldu. Torunu «Tros» kentin adını «Troya»ya çevirdi. Anası Elektra, öteki ülkeler yıldızları kadar parlarmış. Fakat Troya alındıktan sonra çok üzülmüş ve gözünün nuru sönmüş(1993c: 218-219).»

Çanakkale'nin Asya yakasındaki Nara burnunda çok eski bir kent olan «Abides» ile tam karşısında, yani Boğazın Avrupa yakasında bulunan «Sestos» kentlerine ait «Hero ile Leandros Masalı» gerçekten etkileyicidir. Sestos'ta Aphrodite'nin kız papazlarından Hero oturmaktadır. Hero'ya aşık olan Leandros'un evi ise Abidas'tadır. Kız bir rahibe olduğu için babası evlenmelerine izin vermez. Aralarında gizli bir ilişki başlar. Hero her gece kulübelerinin tepesine çıkar elinde tuttuğu meşalenin aleviyle denizde yüzmekte olan sevgilisine yol gösterir. Fırtınalı bir gece sert rüzgar Hero'nun penceresindeki ışığı söndürür ve yolunu yitiren Leandros boğularak ölür. Sevgilisinin cesedini Sestos kıyılarında gören Hero da kendisini kulenin tepesinden atıp can vermiş(1993c: 219-220).

Balıkçı, Anadolu'da bitkilerin canlı olduklarına ilişkin inancın¹ binlerce yıldır varolduğuna dikkat çeker. Klasik çağda ormanların, ağaçların ve başka bitkilerin perilerine, yani ruhlarına «Driyad» denildi. Yeryüzünü kapkara bir vahşet kaplamışken, Anadolu'da doğal şeylerin insanlaştırılması, insancıl(hümanist) hareketin başlangıcı olur Balıkçıya göre(1993c: 233-234). Ağaç sevgisinin yoğunluğu, oyuna duran zeybeklerin çiçekten çelenk takmasıyla simgesel ifadesini bulur. Bugün bile Anadolu'da Driyad perilerinin, yani ağaçların ruhlarının bulunduğu

¹ Bitkilerin canlı olmasıyla kastedilen kişisel ve ruhları olan varlıklar gibi düşünülmeleridir.

inanılmaktadır(1993c: 234). Balıkçı burada Driya ile İya adlı iki kız kardeşin bir Driyad'ı istemeyerek öldürmesiyle gelişen efsaneyi anlatır(1993c: 235-236).

«Knupi» adıyla bilinen sivri sineğin mikroskopik salya guddelerinden akan zehrin Mısır, Mezopotamya ve bir de Anadolu, Yunanistan ve Roma uygarlıklarının çökmesinde başlıca neden oluşturduğunu belirtir Balıkçı(1993c: 257).

«Şu Eşsiz Doğa» adlı denemesinde İsa'dan üç bin yıl önce Anadolu'nun ormanlarla örtülü bir yer olduğunu anlatır Balıkçı. İnsanların hızla çoğalması, ekim yerleri açmak için ormanların yakılmasına yol açar. Deniz aşırı ülkelere varabilmek için kalabalık filolara olan ihtiyaç da ormanları azaltır. Başlangıçta bir orman tanrısı olan Poseidon, ormanlar gemi olunca eline bir zıpkın verilerek denize dehlenir. Büyük deniz kentleri bataklığa dönüşür ve sivri sinekler peyda olur. Sonuçta kentler yavaş yavaş söner, bu kesilen, yakılan, yok edilen ormanların intikamıdır(1993c: 259-260).

Çanakkale'ye yaz kış gür sular akıtan tarihi «Skmander», «Ksantos», «Simeis» ve «Granikos» ırmaklarının bugün kuruyup yok olduğunu belirtir Balıkçı. Tarihçilerin söz ettiği «Pausonias», «Lucianos», «Strabon», «Pliny» ırmakları o eski heybetli ırmaklar değildir(1993c: 263).

Düşün Yazıları adlı deneme kitabında Balıkçı «Tam diyonisyak meşrepte yazıyorum, onun için zaptırapta arama. Kafayı adamakıllı çekmekteyim.»(1993b: 5), ifadesiyle ruh halini yansıtır. Türkiye'nin diyonisyak tarihini yazmak gerektiğini belirterek, Bektaşilerde içkinin yerini, zeybeklerde diyonisyak akımın etkilerini araştırmaya değer bulduğunu anlatır(1993b: 16). Mimar Sinan'ı, Osmanlı mimarisinde diyonisyak bir hamle ve atılış olarak görür. İsabey Camii akademizme ve apollon sanata tekme çalan bir diyonisyak atılım olarak değerlendirilir(1993b: 17).

Mevlana'nın içki ve semaya dair gazellerinde aynı diyonisyak fırlayışı saptar Balıkçı. Dervişlerin «postnişin»inin Bakkho'ların «nebris»inden başka bir şey olmadığını savunur(1993b: 18-19; 1994a: 189-190; 1994a: 199-205; 1995d: 97-102).

Aristoteles'in «eudaimonia estin energeia tes psykhes kat areten en toteleisa bio»(Saadet insanın içindeki iyi cinin iniflak eden fırlayışı ve gönlünün her yönünün

birbirine uygun ve atbaşı olarak davranışdır) sözünü bakkhalık anlayışını en iyi ifade eden düşünce olarak gösterir(1993b: 20-21).

Balıkçı zeybek dansını da diyonisyak kaynaklı olarak görür. Zeybeklerin kırmızı fesleri, Bakkhaların kırmızı külahlarına eştir(1993b: 24-26; 1993b: 74-77). Balıkçı Erzurum oyunlarını, yavaş tempo ile başlayıp, sert ve kısa bağırışlarla, eğilip kalkmalarla hızlanan yapısıyla eski Anadolu'nun «pyrrhik»¹ danslarına benzetir(1993b: 27).

Mehter müziğimizde de Dionysos'un, Bektaşilik aracılığı ile, uzaktan uzağa etkileri görülür. Dans başlı başına diyonisyak bir durumdur(1993b: 30-31).

Balıkçı Ahiliği diyonisyak bir örgüt olarak değerlendirir. Bektaşiliği Ahiliğin bir kolu sayar. Ahiliğin Türkler Bizans'ın elinde bulunan Anadolu'ya geldikleri zaman geliştiğini, Ahi pirlerinin Kibit, Nibit, İran ve Yunan kavimlerinin üstadlarından seçtiklerini belirtir. Ahiliğin mistik bir yanının da olduğunu, Anadolu'nun diyonisyak menadizmin memleketi olmasının bunda etkili olduğunu ifade eder(1993b: 37-41).

Yunanistan'da Orfik teoloji(ahrete ait bir doktrin) tuhaf ayinler ve insanın davranışını düzenleyen acayip kurallar getirirken, Anadolu'daki hayat neşeli ve mutlu sürmektedir. Bu dünyada sevinmeyi umursamadan öbür dünyada neşelenmeyi umanlara İyonya filozofları, başta Efes'li Heraklitos ve Kolefon'lu Ksenofen karşı dururlar. Homerik destanların Yunanistan'da okunması ile bu anlayış Yunanistan'a taşınır. Yani Helenik şuuru Yunanistan'a veren Anadolu'dur(1993b: 43-44). Ancak Yunanistan'ın o parlak, birinci asrıdan sonra, idealizm filan derken, felsefe gene yozlaşır. İnsanlarda bir ahlaki sorumluluk duygusunun uyanmasını Dionysos'a borçluyuz. Çünkü tragedya diyonisyak oyunlardan doğmuştur(1993b: 46-47).

Balıkçı medeniyet tarihinde İyonya düşünürlerinin yerini tespit etmeye batılı tarihçilerin bir türlü yanaşmadığını belirtir. Onların Hristiyanlığının, bizim Müslümanlığımızın eski Anadolu medeniyetlerinin gerçek değerini ortaya çıkarmaya engel teşkil ettiğini anlatır. Türk kahramanları, sultanları arasında dolap beygiri gibi

¹ Pyrrhik : Eski Yunan kaynaklarında adı «pyrrhike»(kızıl dans anlamına gelir) diye bilinen bir savaş oyunu.

dolaşa dolaşa sersem tavuğa döndüğümüzü, çemberin giderek sertleşmesiyle kırmamızın daha da zorlaşacağını söyleyen Balıkçı, Hristiyan yobazlarına karşı tek silahımızın, Anadolu'dan kim geçmişse, hepsini gerçekten benimsemek olduğunu savunur(1993b: 47-49).

Ahilerde bir çeşit Orfizm, bir çeşit mendalizm olduğu görüşündedir Balıkçı. Ahilerle sıkı ilişkisi olan Bektaşilerin de Hristiyanlığa karşı bir kini yoktur. Yobazlar, Bektaşî ve Mevlevileri Hristiyanlıkla suçlarlar bu yüzden. Ahileri ve bütün dervişleri diyonisyak, softa ve yobazları ise akademik ve apolenyen saymak mümkündür(1993b: 49-50).

Balıkçı «Efe» kelimesinin Yunanca «ephebos»(efebos) kelimesinden geldiğini iddia eder. Delikanlı demektir. Onsekiz yaşını tamamlamış, savaşmayı öğrenebilecek gençlerdir bunlar.

Efendi kelimesinin Bizans Rumcasında «authentēs<authentikos<authentia<afentes<afentikos<afentia» biçimindeki dönüşümünden sonra Türkçeye geçtiğini belirtir, Balıkçı. İktidar, prenslik, yönetici anlamına gelen bu sözcükle «efe» sözcüğü arasında bir bağ bulunmadığını anlatır. Efe sözcüğünün Yunanca «ephebos»(efebos) kelimesinden geldiğini vurgular(1993b: 53-55; 1994a: 207).

Zeybeklerin bir yandan efelerle, bir yandan da Bektaşilerle ilgisi vardır. Diyonisyak bir dansa sahip olan zeybekler, İbakkilerin danslarında «Euhoe» diye bağırarak gibi, «iha» diye bağırırlar. Bazı İbakki ayinlerinde «bassilina» adı verilen kadın başbuğlar yönetici olarak bulunurlar. Bektaşilerde de kadın şeyhler vardır. Anadolu'da adet olan ölüler helvası, diyonisyak «pansperma»(her türlü hububatın bulunduğu bir yemek) özelliği gösterir(1993b: 55-58; 1994a: 183-184; 199-200).

Matriyarkal bir toplum düzeninden patriyarkal bir toplum düzenine geçişin sonucu olarak Dionysos Zeus'un baldırına aşılandı ve böylece Bakkhos'u Zeus dünyaya getirmiş oldu(1993b: 65).

Bakkhos alaylarında kadın erkek birlikte oynarlar, bu cümbüşe davullar, zurnalar tempo tutar. Zeybeklerde, bektaşilerde de bu etki görülür. «Âyini Cem»ler eski «Orgia»lardır. Daha hafif olmakla birlikte aynı etki Mevlevilerde de görülür.

Mevlana Mesnevi'sinden iki dizeyi örnek verir Balıkcı : «Cusişi aşkest kandri mey futad / Ateşi aşkest kandri mey futad.»(1993b: 62-66).

Apollon rahibelerinin defne ağacının yapraklarını çiğneyerek «maniad» bir duruma geçtiklerini belirten Balıkcı, böylece defne ağacının kutsallık kazandığını anlatır. Zeybeklerin and içme töreninde efenin defneye dayanması bu ağacın zeybeklerce kutsal sayılmasındandır(1993b: 81-84).

Anadolu uygarlığının kesintisiz bir oluşum olduğunu, müesseselerin işlev değiştirerek, geleneklerin kılık değiştirerek sürdüğünü Balıkcı şöyle anlatıyor :

«İnsan gönlü ışığa, sevgiye ve sevince can atıyordu. Ta uzak doğudan gelen yollar, Pre-Hitit, Kassit, Mittai, Hurrit, Pelags, Leleg ve Minoen kalabalıklarıyla tozaniyordu. Skamandros'ların, Gediz'lerin, Menderes'lerin vadilerinde göç üzerine göç, dil üzerine dil anaforianarak, karışa karışa Arşipe'e akıyordu. Akdeniz'in uçurum karanlığında, uzak geçmişin bir varmış, bir yokmuşunda, görünür görünmez bir mavilik durup durup düşünüyordu sanki, derin derin. Yaşama sevinci hız ala ala sonunda Ana Tanrıçanın düdükeriyle kudümlerinden, zilleriyle davullarından gürleye koydu. Deli gönülleri burgaçlana burgaçlana dansa ve hopayıp oynamaya veryansın ettiler. Işıkla parlayış insan kılığında Apollon diye Tarılaştı Ege'de. Sevgi Afrodite diye Batı Akdeniz mevsiminden köpük alarak süzülüp çıktı. İkisi de troya savaşında kendi yurtları için savaşanlardan yanaydılar. Birden bire Doğu Akdeniz dünyasında «her şey» oldu. Dünyanın beşiği, sevgisi ve sevinciydi orası. İnsanın gönlü Girit'ten Troya'ya, Troya'dan İyonya'ya bağlanarak, insan uygarlığını yarattı. Artık orası, Homeros'un «şarap rengi» dediği deniz, insanoğullarına sunulan «mavi» kupasıydı. Orası insanlığın beşiği, ilk insanlıktı. Sadyates'lerin süvarileri, Keyhüsrev'lerin develeri filleri, Dara'nın ölümsüzleri, İskender'in Sfalanks'ları, Romalıların kohort'ları, savaş arabalarının tekerlekleri altında Ege topraklarını çiğneyip geçti. Koskoca imparatorluklar gümbürr diye yeryüzünü sarsa sarsa devrildi. Tarih üzerine tarih yığıldı. Göz gözü görmez toz duman içinden insan gönlünün çevik ve oynak yaşama sevinci sıyrılıp çıktı. Ta taş çağının karanlığından beri Pan sirinks'ini Marsyas'a, Marsyas flütünü Kybele'ye, Kybele zillerini Apollon'a, Apollon harpini Bakkhos'a, Bakkhos davulunu Aşık Garib'e, Aşık Garib sazını zeybeğe verdi. Zeybek oynadıkça onu oynatan diyonisyak hız Nasrettin Hoca'yı güldürdü. O hız Akdeniz'i karanlık geçmişinden dans ede ede yüzünde denizin dalga çırpıntısıyla güneş çakıntısı sanki-kulaklara türkü, gözlere oyun, gönüllere sevinç ve ta imanına kadar meydan okuma oldu. Aralarında İda dağlarının, Bozdağların, Uludağların dağ bekçileri «ferman padişahın, dağlar bizimdir» diye bağıyorlar. Dağların sesi

yoktur. Olsaydı «ferman padişahın, dağlar bizimdir» diye inlerlerdi(1993b: 85-86; 1994a: 217).»

Batı toplumlarının günümüzdeki konumunu mitolojik öğelerle süsleyerek anlatır Balıkçı. Batı'yı Zenginlik Tanrısı Pluto, Fen Tanrısı Apollon ve hırsızlık piri Hermes veya Merkür yönetmektedir(1993b: 93).

Balıkçı, Havva'nın kaynağı olarak Yazılıkaya'daki Hepa Tanrıçasını gösterir. İonya'da Hebe olur. Babaerkil dönemle birlikte yerini Ganimend'e bırakır(1993b: 97).

Balıkçı'nın Apolloniyen ve Dionysiac(Diyonisyak) zıtlığına dayanarak çıkardığı zıt kategoriler şöyledir : Apollon-Dionysos, Epik-Lirik, Precieux-Naif, Plastik-Müzik, Akademik-Naturel, Objektif-Subjektif. Her insanda bu zıt kavramların belli ölçülerde birarada bulunduğunu belirtir Balıkçı. Hiç bir insan sırf Apolloniyen veya Diyonisyak değildir. İnsanın en Diyonisyasında bile bir Apolloniyen yan vardır(1993b: 123-127).

Balıkçı «Ben İkaros!» adlı yazısında İkaros'un-daha önce söylencesini aktarmıştık-mitolojik öyküsünü anlatır. İkaros'un göğün en yüksek yerine yükselme, kendisini alabildiğine özgür hissetme arzusunda diyonisyak bir yan olduğu bellidir(1993b: 135-140).

Tanrıça Leto'nun Zeus'dan olan çocuğunu Olympos'da doğurmasına izin vermez Hera. Diğer yerler de onu kabul etmez. Sonunda Ege denizinin ortasındaki ıssız ve çorak Delos adasına varır ve Apollon'u orada dünyaya getirir(1993b: 159-160; 1995d: 66-67; 91-94).

Balıkçı Zeus'un asıl adının «Dan» olduğunu söyleyerek, Dione, Jüpiter, Demeter isimlerinde bu sözcüğün hep yer aldığını belirtir. Tangri, Tanyeri gibi sözcüklerle ilgisinin araştırmaya değer olduğunu ifade eder(1993b: 165).

Ahilerin «demiourgos»ların¹ değişime uğramış şekli olduğunu iddia eder Balıkçı. Peştamal takma törenleri Korybant'ların² değişime uğramış biçimidir. Mevlevi tennuresi de Korybant elbisesidir(1993b: 177-180).

Homeros'un eserlerini oluştururken dayandığı şüir zenginliğinin Akhalara ait

¹ Maddi eşyanın imaliyle uğraşan el işçileri; kahinler, hekimler, marangozlar, demirciler, testiciler vb.

² Kybele rahipleri, Anadolu asıllıdır. Cin ve şeytan olduklarına inanılmıştır.

olamayacağını, Homeros'un mensup olduğu Ege ve Anadolu kültürüne bağlanabileceğini vurgular. Balıkçı düşüncelerini Gilbert Murray'ın iddialarıyla destekler(1993b: 195).

Akhilleus'un denizcileri koruyan bir tanrı olduğunu belirten Balıkçı, onun Karadenizli olduğunu iddia eder. Leuke adındaki Mutlular Adasında-Karadenizde Tuna ağzının karşısında-Akhilleus ile Helena'nın ruhlarının büyük saygı gördüğünü ve Homeros'un dizelerinin okunduğunu Platon, Pindaros, Hesiodos gibi yazarlar yazar(1993b: 204-205).

Troyo'ya adını veren kral Tros'un oğlu Ganymedes'in mitolojik öyküsünün Yunanistan'da ve özellikle Roma'da büyük bir yaygınlık kazanıp benimsendiğini anlatır Balıkçı. Zeus'un Ganymedes'i yatak arkadaşı yapmasını anlatan Zeus-Ganymedes miti Platon'a örnek teşkil edecektir(1993b: 224-225; 1995d: 115-119).

Rhea'nın Türkçe «yer» sözcüğüyle ilintili olabileceğini belirtir Balıkçı. Rhea yeryüzü tanrıçasıdır. Grekçe «Ge» yada «Ye» yeryüzü demektir, bu da Kybele'nin adıdır(1993b: 227).

Osmanlı tarihinden Vezir Çandarlı'ya değinen Balıkçı, onun Ahiler cemiyetinin reisi olduğunu belirtir. Fatih'e kadar olan sultanların, bu cemiyetin ve cemiyeti destekleyen Bizanslıların yardımıyla güçlenir. Bizans alındıktan sonra Vezir Çandarlı, düşmanla mektuplaştığı gerekçesiyle Fatih tarafından idam edilir. Balıkçı Çandarlı'nın ölümünü Palamedes'in¹ ölümüne benzetir(1993b: 228).

Eski Yunan'da Ana Tanrıçaya bağlılığın geleneksel olarak sürdürülmesi İslami gelenekler arasında Balıkçı'nın kurduğu zorlama ilgi aktarılmaya değer :

« (Büyük Ana Tanrıça, o zamanlar Zeus'un egemenliğe sokulduğu halde Eleusis, Korinthos ve Semendirek'te derin bir etki yaratıyordu, ta ki ilk Bizans imparatorlarınca tapımı ve gizemleri yasak edildi. Homeros'u çok sever, baş hicivci olarak Homeros'u sürdüren Lukianos da Ana Tanrıçaya tapıyordu, Hierapolis'te saçının ilk kırpıntılarını adamıştı.) »

Acaba camilerde saklanan «sakal-ı şerif» ile bunun ilişkisi varmı?(1993b: 230-231).»

¹ Odysseus'un kurduğu düzenle Akhaları altın karşılığı sattığı iddia edilerek taşlanarak öldürülen Troya savaşının Yunan kahramanlarından biri.

Balıkçı metinde Robert Graves'in «Greek Myths» adlı kitabından alıntı yapıyor, sonra da alıntıyı yorumluyor.

Anadolu'nun Sesi adlı denemeler kitabındaki bir yazısında Anday, Dogu Akdeniz ve çevresinin Sümer, Akad, Babil, Asur, Mısır, Hitit, İran, Minoen, İyonya ve Yunan uygarlıklarına mekan olduğunu belirtiyor(1995c: 17-18).

Batılı araştırmacıların, birisi Hellenizmi meydana çıkarmak, ötekisi Hristiyanlığın İncilsel kültürünü ortaya çıkarmak amacıyla çalıştıklarını anlatır Balıkçı. Anadolu'nun onların gözünde bir önemi olmadığını belirtir. Uzun zaman bizim de kendi yurdumuz olan Anadolu'yu gözardı ettiğimizi anlatır. Ancak son yıllardaki araştırmalarda ortaya çıkarılan Miken, Minoen, Hitit uygarlıkları gözleri Anadolu'ya çevirmiştir. Başka uygarlıkların kökleri de Anadolu'da aranmaya başlanmıştır(1995c: 23-25; 217).

Balıkçı bronz çağını İtalya ve Malta yolu ile İspanya'ya Tartus'a ve Avrupa'nın birçok yerlerine götüren, usta denizci ve şehirci olan Etrüsklerle, Lidyalıların İndo-Avrupalı bir kavim olmadıklarını anlatır(1995c: 27-28).

Homeros'un destanlarında Hellen soyundan olan kavimlerin gösterilmediğini belirtir Balıkçı. Akhilleus'tan yana olan kavimleri Donaoi, Akhai ve Argolular diye sayan Homeros, İyonyalıları bu kavimlerin dışında sayar. Homeros'ta Hellen soyu ve Hellen sözü olmadığını belirten Balıkçı, böyle bir tarifi Homeros'tan sonra uydurulduğunu anlatır(1995c: 30-31). Her şeyi üstün ırk Yunanistanlı Greklere bağlamanın batılılara hoş geldiği bilinir. İyon uygarlığını yaratanları Yunanistan'dan getirmek isteyenler, İyon lehçesinin Attika lehçesinden farklılığı karşısında çaresiz kalmışlardır. Anadolu uygarlığını Atina'ya bağlamak girişimi sonuçsuz kalmıştır(1995c: 32-33).

Bati'nın kendi yorumları için kaynak gördüğü Herodotos'un, kendisinin Grek olmadığı, İyonca yazdığı için Anadolu'nun İyon kültürüne ait bir insan olduğu bilinir(1995c: 34). Balıkçı Herodot'tan aktarma bir biçimde Solon'la Krezüs'ün hikayesini anlatır(1995c: 35-36). Yine, Herodot'ta yer alan Halikarnas Kraliçesi Artemisia'nın deniz savaşını aktarır(1995c: 37).

Greklerin taptığı on iki Olympos'lu tanrının gerçekte Anadolu'lu olduğunu ifade eder Balıkcı. Çıkışları Sümer ve Mezopotamya olsa da etkinlik alanları Anadolu'dur(1995C: 37).

Nuh gemisini hatırlatacak biçimde, Zeus'un insanların kötülüklerine kızıp, onları bir tufanla yok etme girişimini görürüz. Bir ark yaparak sulardan kurtulan tanrılardan Aiolos Aioliyalıların, Dorus Dorların ve Ksuthos İyonların atası olur((1995c: 42-43). Ancak İyonlar Ksuthos'un dolayısıyla Zeus'un atalığını kabul etmezler. Apollon ile Kreusa'dan İyon adlı oğlan çocuğu doğar. Böylece İyonlar Apollon'un çocukları olurlur. İyonların Hellenliği kabullenmemeleri, Anadolu'lu bir tanrı olan Apollon'u benimsemeleri önemlidir(1995c: 43).

Eski Yunan medeniyetinde insan yaşamının nasıl olduğunu inceleyen Balıkcı, örneğin Atina şehrinin nüfusunun yarıdan fazlasının köle olduğunu belirtir. Kölelerin çoğu Anadolu'lu ve İyonyalıdır. Aristoteles'in Politika'da sistemleştirdiği düşünceler gereği, kölelerin kendilerini bilme gibi bir hakları yoktur. Doğa onları, üstün insanlara(yani Atinalılara) hizmet etsin diye yaratmıştır. Oysa aynı dönemde İyonyalılar güneşin ne zaman tutulacağını hesaplamakla uğraşmaktadırlar. Hellenler İyonyalıların üstünlüğünü hem benimsemekte hem kıskanmaktadırlar. Sokrates'in, Platon'un Heraklitos'u övmeleri, buna karşın Platon'un Heraklitos'un izinden yürüyen günümüzün atomistlerine yol açan Demokrites'in kitaplarının yakılmasını istemesi bu tutumu gösterir(1995c: 46-47).

Herodotos'u «yurttaşımız» diye niteler Balıkcı, öğrendiğimiz birçok şeyi ona borçlu olduğumuzu belirtir. «Yurttaşı Nasrettin Hoca'yla beraber nur içinde yatsın» temennisinde bulunur(1995c: 47-48).

İncil'de Yafes'in her biri bir ulus atası olan yedi oğlundan «Yavan»ın İyonların atası olduğunu iddia eder Balıkcı. Oysa Tevrat'ta Hellenlerden söz edilmez. Yunanistan'a saldıran periler önce «Yauna» dedikleri İyonlara rastgelirler ve «Yauna» sözcüğünden «Yaunistan» yada «Yunanistan» sözünü uydururlar. Oysa gördükleri ülke Hellenistan'dır(1995c: 49).

Balıkcı epik heksametr gibi, Olimpiyatlar gibi özelliklerin Hellen niteliğini taşımadığını, tam tersine İyon ve eski Anadolu kültürüne ait olduklarını anlatır. Homeros'un Olympos tanrılarını hiç bir zaman ciddiye almadığını, aynı dönemde

Anadolu'da da Olympos tanrılarının modasının çoktan geçtiğini belirtir. Oysa bu tanrılar Hellenistan ciddiye almaktadır. Tanrılara inanmıyarak diye Sokrates'in, ay ile güneşi tanrı değil madde kütlesi sayan Anaksogoras'ın ölümüne mahkum edilmeleri bunu göstermektedir. Balıkçı, daha ileri giderek, hellenistan'ın en parlak devri olan Perikles zamanında Homeros Atina'ya gitseydi, Tanrılarla alay ediyor diye öldürülürdü, görüşünü savunur(1995c: 51-56; 1994a: 345).

İnsanoğlunun tarih sahnesinde görülmesinin Orta Asya'da gerçekleştiğini belirten Balıkçı, göç zorunluluğuyla Akdeniz'e doğru akan bu insanların, başka yerlerde görülmeyen bir uygarlıklar kalabalığını yarattıklarını anlatır. Bu uygarlıkların bugün hangi soyları oluşturduğunun ise yeteri kadar incelenmediğini örneğin Türklerin Sümer uygarlığındaki rolünün açıklanamadığını ifade eder(1995c: 60-61). Anadolu'da Lidya, Etrüsk ve Likya dillerinin çözülmemiş olması, Amazon efsanesinin yeteri kadar aydınlatılamamış olması düşündürücüdür. Hellenistan kıyılarının her kum tanesi İndo-Avrupalı olduğu gerekçesiyle incelenirken, Anadolu tarihinin karanlık kalan yönlerine eğilinmemiştir. Balıkçı Hellenistan'ın Dorlar tarafından istila edildiğini gösteren arkeolojik bir bulguya rastlanmadığını, Attika'nın İ.Ö. beşinci yüzyıla kadar en ufak bir uygarlık izi göstermediğini iddia eder. Ondan sonraki gelişme ise Anadolu kökenlidir. Atina, Sparta, İyonya gibi taban tabana zıt kültürlerin, sırf dil bağı yüzünden, Hellenizm içinde değerlendirilmesinin batıya özgü yanlış bir görüş olduğunu ifade eder(1995c: 65-68).

Balıkçı'nın İyonya-dolayısıyla Anadolu-uygarlığını sahiplenme noktasında gösterdiği tutumu sergileyen bir alıntı yapmak istiyoruz :

«Yıl İ.Ö. 586... Dört mavi limanlı Miletos kentinin deniz kenarında bir melengeç ağacının gölgesinde güleç yüzlü birkaç yaşlı insan oturuyordu. Kadınlar, kızlar, flüt ötüşü gibi uzun amforalarını omuzlarına dayamışlar, uzun İyonya peploslarını yelpirdete yelpirdete çeşmeye(ninfeon'a) su doldurmaya gidiyorlardı. Denizde kuğu süzülüşlü kadırgalar, limana, açığa kayıyorlardı upuzun. Kentin güneş yanığı yolları kaynaşan bir Lidyalı, Panfilyalı, Eolyalı kalabalığıyla fıkır fıkırdı. İhtiyarların biri, yanındaki güleç yüzlü ihtiyara, «Thales, seni her günkünden neşeli görüyorum, yoksa bu yıl yine tüm yağhaneleri mi kiraladın?» diye sordu. Thales denilen yaşlı, güle güle cevapladı : «Hayır a canım, geçen yıl, «senin gibi bir fusiologos ticaretten ne anlar?» dediler de... Ticarete aklımı versem, çok zengin olacağımı ispat etmek için yağhaneleri kiralamıştım. Çünkü o yıl zeytinyağı ürününün bereketli olacağını sezmiştim.

Böylece zeytinyağı fiyatını dilediğim gibi yükseltmişim ki; görsünler bir Fusiyaolos aklını para yapıcılığa verince n'olurmuş? Ama onu bir kez yaptım, o kadar...» Öteki ihtiyar : «Öyleyse şimdi neye seviniyorsun?» Thales cevap verdi : «Önümüzdeki yıl güneş, şu şu tarihte, tam olarak tutulacak. Bugün, tutulma gününün hesaplarını yaptım. Ona seviniyorum işte...»

böylece, Anadolu'da, İyonya'nın şen ve esen kenti Miletos'ta İsa'dan önce altıncı yüzyılda, dünya tarihinde ilk olarak insanoğlu, kozmosa salt doğasal yorumlama yolundaki ilk yaman davranışını yapmıştı. Bu, insanoğlunun öylesine zarplı bir kafa taslayışıdır ki; Zeus'un başını sallayınca Olimpos dağının ta köküne dek sarsılmasına benzemez. Bu dahedişle Olimposlar da, ziguratlar da, ehiramlar da tanrıların tahtlarıyla, onların üzerinde kurulan tanrılarda paldır küldür bir devrilişle toz duman olurlar(1995c: 70-71).»

Balıkçı'nın İyonya'daki yaşantıyı idealize etme eğilimi göze çarpıyor. Hellen yaşamıyla İyonya'daki yaşantıyı karşılaştırmaktan da uzak durmuyor.

Diyojen'in Atina'da güpegündüz fenerle insan aramasını yada İskender'e kafa tutmasını Anadolu'lu bir tavır olarak görür Balıkçı. Diyojen'in(Diogenes) Sinop'lu olduğunu özellikle vurgular(1995c: 72-73; 1994a: 29-30).

İyonya'nın gelişmesinde, yasaklar getiren kutsal buyrukları olan tanrılara inanmamalarının rol oynadığını düşünür Balıkçı. Ölümünden sonrası ve öteki dünyaya ilişkin bir düşüncelerinin olmadığını belirtir. Böylece mitolojik yüklerden de arındıklarını vurgular(1995c: 73-74). İnsanların uygarlık yolunda üç aşama yada çağdan geçtiğini anlatır Balıkçı : Büyü çağı, din çağı ve fen çağı. Bunlardan üçüncüsüne yeryüzünde ilk kez Anadolu'da İyonya'nın ulaştığını vurgular(1995c: 74-76).

Anadolu'nun büyü çağında Orfeos adlı mitolojik ozanın etkili olduğunu belirtir Balıkçı. Orfeos'un öğrencisi Musaeus ile bir başka ozan Olen'in araştırılmaya değer olduğunu anlatır. Ancak, Atina'da mistik kökenli tarikatların türemesiyle ortalığın kerametler, mucizeler, efsunlar ve türlü şarlatanlıklar kaplar. Hellenizmin bu mistik havası Anadolu düşüncesine taban tabana zıttır. Anadolu'dan-İyonya'dan- çıkan bir düşünür Ksenofones, insan unsurunu ön plana çıkararak mistik Hellen ortamına dur der (1995c: 79-81; 1994a: 317-318). Balıkçı burada özgürlük sorununa dikkat çeker. Hellenistan'da fikir özgürlüğü olmamasına karşın, Anadolu'da düşünürlerin fikirlerini korkusuzca ortaya atabildiklerini vurgular (1995c: 96;1994a: 311-312).

Anadolu -Hellenistan kültürlerinin derin farklılığını dikkat çeker Balıkcı. Tıp, doktorluk Hellenistan'da filizlenmemiştir. Çünkü insan gövdesi bir pislik olarak görülmektedir. Hellenistan şehirlerinde lağım yoktur. Bu nedenle, şehirlerde veba gibi bulaşıcı hastalıklar sık görülmektedir. Hastahım, kızan tanrılar tarafından gönderildiği sanılarak tanrıların gönlünü hoş etmek için insan kurban edildiği bilinmektedir. Oysa bilime eğilimli olan Anadolu, Hipokrates ve Galineus'u yetiştirmiştir. Fonksiyonel bir şehircilik anlayışını yaşama geçiren Anadolu'da insan kurban edilmesi geleneğine rastlanmaz (1995c: 96-98; 1995d:111;1995d: 170).

Şiirin Babası Homeros, İyambik şiirin babası Arkilokos, elejinin babası Kalinos, düzyazı ve tarihin babası Heredotos İyonya'nın üstünlük belgeleridir. Euripides'in «Bakkha» adlı eserinde belirttiği gibi, trajedi ve komedinin kaynağı da Anadolu ve Lidya'dır. Balıkcı'ya göre orijinal olarak Hellenistan hiçbir şeyin kaynağı olmamış, nesi var nesi yoksa Anadolu'dan almıştır. Sadece komedide ve trajedide Aiskhyles, Sophokles, Euripides gibi büyük sanatçıları yetiştirmiştir (1995c :103 - 104).

Balıkcı, bu değerlendirmeleri yaparken objektif davrandığını ifade eder. Bu düşünürlerin Türkiye'li yurttaşlar olmalarından dolayı sevinç ve gurur duymasının doğal olduğunu, ancak Anadolu'lu olmamaları durumunda bile, aynı değerlendirmeyi yapacağını vurgular (1995c: 131).

Balıkcı, Batının hayal ettiği ideal ve romantik Atina ile gerçek Atina arasındaki farkı ortaya koyar. Atina şehrinin 400.000 kişilik nüfusunun 250.000'inin köle olduğunu hatırlatır. Kalan nüfusun 40.000'inin her hakka sahip olduğunu belirterek bunların da 4000 kadarının oy kullanabildiğini belirterek, buna demokrasi demenin güç olduğunu anlatır. Atina' da kadınların sosyal yaşamdan uzak olarak günlerini geçirdiklerini, erkeklerin sahip olduğu yurttaşlık haklarını elde edemediklerini ifade eder (1995c: 133-138). Sparta'da kurulan düzenin Atina'dan farklı olduğuna dikkat çeker Balıkcı. Sparta'lı kadınların daha özgür bir yaşam sürdürdüklerini belirtir. Birbirine zıt bu iki uygarlığı Batı'nın tek bir uygarlık gibi gösterdiğini ifade eder (1995c: 142-144).

Batılı araştırmacıların, Perikles Çağı denilen Atina'nın en yüksek devrinde, Anadolu kültürünün Atina tarafından daha ileri götürüldüğü yolundaki iddiasını doğru bulmaz Balıkcı. Bu iki uygarlığın aynı yönde ve aynı doğrultuda olmadığını ;

birinin ötekisini aşmasının ya da birinin ötekisinin gerisinde kalmasının sözkonusu edilemeyeceğini savunur (1995c:154-155).

Roma İmparatorluğu'nun bütün Akdeniz'i kaplamasına karşın, uygarlığın göbeğinin Anadolu ve özellikle Efesos olduğunu vurgular. Dünyanın ilk nüfus sayımının imparator Agustus zamanında Anadolu'da yapıldığını belirtir: İsa'nın Filistin'de doğmasına karşın Hristiyan'lığın Efesos'ta geliştiğini anlatır (1995c: 180-181).

Batıların tarihe insani değil, Hristiyan bir bakışı olduğunu belirtir Balıkcı. Hellenizme Bizans'ı da katmışlardır. Anadolu'nun etnik birliği ise, Anadolu'ya sonradan eklenen yabancı ve Hellenizm dışı bir katkı sayılmıştır. Böylece Anadolu'nun tarih öncesinden Bizans'ın sonuna dek uzayan kısmı Hristiyan ve Hellen kültürü ve uygarlığı sayılır. Anadolu tarih öncesi devrinden, uygarlıkların karışımı ve sentezinin devamı olan Selçuklu ve Osmanlı kültürleri bir satır vuruşuyla kesilip çöplüğe atılırlar (1995c:199-201).

Balıkcı'nın tarih, uygarlık, milliyet ve yurttaşlık kavramlarına nasıl baktığını ortaya koyan yazılarından biri de «Bizans, Hellenizm ve Türkler » başlığını taşıyanıdır. Balıkcı şöyle der yazısında :

«Ta baştan açıklandığı gibi Anadolu eski taş devrinden beri akla gelen bir uygarlıklar çağlayanı, birbiri ardına gelen bir uygarlıklar sentezidir. Bunlar Hitit'lerden çok daha önce akmaya koyulan ve şimdi tarih ve arkeolojide Hitit, Frig, Lidya, İyon, Pers, Bizans, Selçuk ve Osmanlı diye adlandırılan ve birbirine katılıp birbiriyle kaynaşan uygarlıklardır. Uzayıp gelen bu zincirin baklalarının her biri, önceki baklaların ya da kuşakların kanında gelmiş ve daha önceki uygarlığın - iyi kötü - bir sonucu, semeresi olmuştur. Kişinin bu gerçeği inkâr etmesi ,Türkiye'li bir Türk yurttaşı değilim demesine gelir. Böyle bir Türk yurttaşı kan ve uygarlık bakımından kendisinden öncekilerin vârisi ve hatta yurdunun yurttaşı saymaması demektir (1995c: 203-204).»

Anadolu uygarlıklarını-adları ne olursa olsun-bir çizgide devam eden ve sürekliliği olan bir zincir kültür olarak değerlendiriyor Balıkcı. Yukarıdaki metinde açıkça görüldüğü gibi, kan ve yurttaşlık bağının, Anadolu'nun dünü ve bugünü arasında hep varolduğunu savunmaktadır Balıkcı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans uzantısı bir kültür olduğunu; müzik, mimari ve yaşam tarzında Bizans etkilerine taşıdığını söyler Balıkcı. Türkçeleşmiş ve Rumcalığı unutulmuş bir çok sözcüğün dilimizde yer aldığını belirterek, Bizans asıllı olup dilimizde kullanılan sözcüklerden örnekler verir: Dam, temel, kerevet, kiremit, tuğla, anahtar, kilit, bulgur, evlek, uğur, keçi, kedi, avlu, liman, kaldırım, omuz, dümen, kanca, kantar, tırpan, kemer, eğer, kalem, mağara, ızgara, zeybek, yalı, kambur, takoz, kalafat, kerata, efendi, fasulye, hoyrat, kavanço¹, kenevir, keten, ama (1995c: 209-210).

Halikarnas Balıkcısı'nın Anadolu uygarlıklarını benimsemeyenlere yönelmiş bir tepkisi olduğunu söyleyebiliriz. Balıkcı, Anadolu'lu atalarından aldıkları kanlarını ve üzerinde yaşadıkları yurtlarını yabancı sayanlar, diye nitelediği bu aydınları sınıflandırmak yoluna gider. Turancılar ve mukaddesatçılar sınıflandırmasını yapar. Turancılar geçmiş ve unutulmuş Uzak Asya'daki Turan'ı yurt bilmektedirler. Turan efsanelerini ulusal kültür diye benimsemektedir. Balıkcı, Araplarla Yahudilerin Sami oldukları halde kültür köklerini Mısır'da ya da Asurilerde aramadıklarını anlatır. Goth, Sakson, Anf, Alamanni, Vendal, Frank, Lombard, Kelt kavimlerinin Asya'dan gelme kavimler olduğunu anlatır. Alman'ların, Fransız'ların, İngiliz'lerin hangi uluslarla karşılaşmışlarsa, hangi koşulların etkisinde kalmışlarsa, bu etkilerin toplamına «kültürümüz» dediklerini belirtir. Bu toplumların hiçbirinin bugünkü kültürlerini eskiden gelmiş oldukları yerlerdeki eski varlıklarında aramadıklarını anlatır. Türk mimarlığındaki kubbenin, Ermenistan'dan esinlendiğini, zeybeklerin «ibakkı»ler olduğunu, Anadolu'da evlenme çağına gelen genç kızların saçlarına bir gül takarak çıktıkları «kısmet taşları»nın Afrodite'ye adanmış tepeler olduğunu ifade ederek bütün bu inanç ve kültür değerlerinin Turan ve Orhon'dan gelmediğini savunur. Mukaddesatçıların-ne kadar Türk dense de-kafa yurtlarının Arabistan olduğunu belirtir. Balıkcı'nın bir de «Geriye Dönüşçüler» diye adlandırdığı bir grup vardır. Bunların yurdu, yani Türkiye'si sultanlarla başlar ve sultanlarla biter (1995c: 218-221).

Altıncı Kıta Akdeniz adını taşıyan kitabındaki bir yazısında Balıkcı, Akdeniz'in oluşumuyla ilgili bir söylenceye yer verir. Çocuğunu beslemek için göğüslerini sıkan

¹ Yelkeni yada başka şeyi oradan oraya geçirme. Argoda bir işi başka birine yükleme ve daha çok başına sarma.

Tanrıça Hera'dan fışkıran sütler, gökkubbede geniş bir yay çizer ve Samanyolu'nu oluşturur. Sütten Akdeniz'e düşen damlalardan da çılgın ada galaksileri meydana gelir (1991a: 18-19).

Akdeniz'in sanat ve şiir evreni olduğunu mitolojik söylencelere yer vererek anlatır Balıkcı. Şafak Tanrıçası Eos'un günün kapısını açmasıyla güneş Altıncı Kıtanın üstünde yükselir. Arşipel'in adaları, Girit, İonya bütün güzelliğiyle görünür. (1991a: 19-20). Bir kolu Kartaca' da, öbürü Kuzeyde, Roma'da biten «Verimli Hilal» Doğu Akdeniz'i kucaklamaktadır. Uygarlık şafağı buradan dünyayı aydınlatmaktadır. Sümerler Akdeniz kıyıları için «Deniz kenarındaki güneş bahçesi», Eski Mısır'lılar Arşipel için «Denizin yüreğinde yaşayan insanlar» demişlerdir (1991a: 29).

«Akdeniz'in Ebedi Gençliği» adlı denemesinde Sümerlerin Gılgamış destanı ile Homeros destanları arasındaki benzerliğe dikkat çekilir. Gılgamış'ta Gılgamış'ın annesi Ninsun, güneş tanrıya (Şamaş) gider. İlyada'da Akhilleus'un annesi Tanrıça Thetis Olympos'ta Zeus'a başvurur. Odyseia'daki Kirke'nin yerini Gılgamış'ta Ishtar(İhtar) tutar. Odyseus'un Kirke'yi aşağıladığı gibi Gılgamış'ta İhtar'ı aşağılar. Kirke'nin Odyseus'a Okyanusu nasıl geçeceğini anlatması gibi, Siduri (İhtar tanrıça Siduriyle yer değiştirmiştir) de Gılgamış'a yaşam felsefesini öğretir. Balıkcı bu benzerliklerin tesadüf olamayacağını Homeros'un Gılgamış epik destanını bildiğini ileri sürer (1991a: 35-37; 188-209; 1986: 66-67; 1994a: 173-174; 1994a: 333-334).

Aphrodite'nin Babil ve Asur'da inanılan Astarte'nin-başlangıçta Astoreth-Anadolu'ya kaymış biçimi olduğunu anlatır Balıkcı(1991a: 41-42).

Eski Yunan mitolojisindeki beş dakty'ler ile Müslümanlığın günde beş vakit namazı arasında benzerlikler kurar Balıkcı(1991a: 45).

Akdeniz'in insan zekâ ve çalışkanlığının anayurdu olduğunu belirtir Balıkcı. İnsanın ölçüsünün Akdeniz olduğunu vurgular. Doğurgan Akdeniz'in hep genç ve canlı olduğunu söyler. Akdeniz ebedidir ve hep öyle kalacaktır(1991a: 58-60).

Hitit'lerin bine yakın Tanrısının olmasındal, kendilerine katılan ya da kendileri ile birleşen devletlerin yabancı tanrılarını benimsemelerinin rol oynadığını belirtir Balıkcı. O dönem yazıtlarında bir tanrının değişik ülkelerdeki adları birlikte sayılır(1991a: 68-70).

Kybele'nin Attis adında bir sevgilisi vardır. Attis Kybele'nin hem âşığı, hem oğludur. İlkbahar noktasında canlanıp dirilmekte, Yüce Dünya Ana'yı ısıtıp bereketlendirmekte, kışın ise sönüp ölmektedir. Attis, Adonis'in Anadolu'daki karşılığıdır. Her ikisi de Sümer kültüründeki Dumuzi ya da Temmuzun yöresel uyuma uğramış şeklidir. Balıkçı, Attis ile Agdistis¹ arasındaki ilişkiyi anlatan söylenceyi aktarır(1991a: 74-75; 1995a: 97-98; 1995b: 114-117).

Balıkçı, Burçlar kuşağının Gılgamış öyküsündeki olaylardan ortaya çıkmış olabileceğini belirttikten sonra, Orionla ilgili söylenceye yer verir. Orion dünyanın gördüğü en yakışıklı avcıdır.Eos (Şafak) onun aşkına tutulur ve onu kutsal Deles adasına avlamaya çağırır. Kızkardeşi Eos'un Orion'un çekiciliğini dayanamayacağını düşünen Apollon av esnasında dev bir akrebin Orion'u sokup öldürmesi planını hazırlar. Orion akreple çatışır, başedemeyeceğini anlayınca Eos'dan yardım almak üzere denize atlar. Apollon'un yanıltmasıyla Artemis Orion'u vurur,öldürür. Sonrada vurduğunun Orion olduğunu öğrenince çok üzülen Artemis, onu yıldızların katına çıkarır(1991a: 87-88).

Kutsal Dindimos(Murat) dağı ile bağlantılı olarak anlatılan «Sirinks» söylencesine yer verir Balıkçı. Pon, güzel su perisi Sirinski gölde yıkanırken görür ve ona sarılmak ister. Kız kaçar, Pan kovalar. Sirinks kurtarması için gölden yardım ister. Avlakrane gölü de acıdığı peri kızını kamışa çevirir. Pan, o kamıştan kestığı parçaları balmumuyla boyayıp yanyana yapıştırır. Sirinks dediği kamışı dudağına değdirir. Pan üfledikçe kamıştan zavallı peri kızı Sirinks'in yoksul sesi çıkar(1991a:129-130; 1995a:124-126). Marsyos'un Büyük Menderes'in kaynadığı yerin yakınındaki Kelainai(Selene) kentinde doğduğuna işaret eden Balıkçı, Marsyas söylencesini anlatır(1991a: 130-131; 1995a:109-110).

Hititlerden sonra Frigya ve Lidyalıların İzmir'e etkileri olduğu görülür. Ancak o dönemi ortaya koyacak kalıntılar mevcut değildir. Göreneklerdeki etkilerden sözedilebilir. Zeybek sözü «ibakki» den gelmektedir ve onun da kaynağı olan Bakkhos sözü Lidya dilindedir(1991a: 143).

Bodrum yakınlarındaki Bardakçı'dan sözederken Balıkçı, Hermafrodit ile

¹ Bir Hermafrodit(iki cinslilik) olan Agdistis, tanrılarca erkeklik organından edilmişti.

Salmakis söylencesini tekrarlar(1991a: 163-164; 1995a: 148-152).

Balıkçı «hafta»yı aya tapan Sümerlerin icat ettiğini belirtir. Haftanın her gününe, başlıca yedi tanrılarının adlarını vermişlerdir. Bundan sonra yedi sayısının kutsallık kazandığı görülür. Daha sonra kutsallık haftanın bir gününe iner. Değişik inançlarda haftanın belirli bir günü kutsal sayılır(1991a: 192).

Sonsuzluk Sessiz Büyür adlı deneme kitabında Balıkçı, Hermos(Gediz Irmağı)'un ambrosiya(Tanrı içkisi) ile çalkalandığını ve Okeanos ile Denizler Tanrıçasının buluşmasından doğduğunu Homeros ile Hesiodos'un anlattığını belirtir(1986:15).

Balıkçı, Tanrıları sınamak için kendi oğlu Pelops'u öldürüp başka etlerle pişirerek tanrılara ziyafet çeken Tantolos'un söylencesine değinir. Bir başka anlatımla Tantolos'un, tanrıların sırlarını insanlara açıkladığını ve tanrıların içtikleri Ambrosiya'yı çalarak insanlara içirdiğini görürüz. Tantolos'a kızan tanrılar, onun adını taşıyan kenti yıkarlar ve Tantolos'u da ceza olarak cehennemin dibine-Tartaros'a-gönderirler(1986: 31-33; 1995a: 88-91).

Bir Pelazj kahramanı olan ve ateş fırılacağı ile ateş yakmayı icad eden İxion(İksion)'un, Zeus'un karısı Hera'ya göz koyduğu için cehennemde ateş fırılacağına bağlanması, Prometheus'un yapay olarak ateş tutuşturmakla suçlanması, ateşi ancak şimşek salma gücüne sahip Zeus'un tutuşturabileceği inancından kaynaklanmıştır(1986: 40-41).

Mitolojide Kaos'dan Rhea'nın oluşumuna kadar olan dönemin nasıl anlatıldığını açıklayan Balıkçı(1986: 42), Kronos'un dünyaya gelmesini ve Zeus'un Kronos'dan gizli büyütülmesini anlatır(1986: 43).

Ana Tanrıça adına yapılan törenlerde yapılan dansların, törenlere katılmak için Filistin, Suriye, Anadolu ve Yunanistan'dan gelen hacıların kendilerini sünnet ederek ellerindeki kesilmiş etleri Ana Tanrıça heykeli altındaki toprağa gömmelerinin ürünün bereketli olması amacına yönelik bir gelenek olduğunu belirtir Balıkçı. Samilerdeki sünnet geleneği ile Nevruz Sultan, Hıdır İlyas törenlerinin kökenini buraya bağlar(1986: 60-61).

Anadolu'da kavimlerin içiçe bir yaşam sürdüklerine olan inancıyla Balıkçı, ortak bir Anadolu insan kimliği çizer. «Eski İzmir» başlıklı yazısında bu düşüncüyü şöyle anlatır :

«Contenau bir yapıtında, Hrozny ve başkaları ile kendi incelemelerine dayanarak şunları yazıyor :

«Hemen hemen muhakkaktır ki; ilk Hellenler Anadolu'da idiler(Yunanistan, Makedonya, Trakya ve Anadolu'da nthos ve ssos ile biten yer adları bu noktayı kanıtlamaktadır). Anadolu'da oturmuş olanlar Pelazj adıyla anılmış olan ilk Anadolu'lulardır. Dolayısıyla, Anadolu'nun nüfuslanması ana hatlarıyla şöyle olmuştur :

İlk önce İndo-Avrupasal olmayan bir halk gelmiştir.

Sonra İndo-Avrupasalarla akraba olan kavimler gelerek, ilk göçetmiş olanlara karışmıştır.»

Anadolu'da birbirine karışmış olan bu halklara sonradan Selçuklular katıldı ve karıştı. Daha sonra, Osmanlı Türkleri denilen bizler karıştık.

Dolayısıyla Pelazj'lar ister Asyanik, ister Sami ve İndo-Avrupasal olsunlar, bizim atalarımızdır ve bizler onların miraslarına sahip bulunuyoruz. Bu itibarla, Anadolu'da birbiri üstüne yığılmış olan çeşitli uygarlıkların ve kültürlerin hiçbiri bize yabancı değildir. Ve biz hepsinin de, bugün yaşayan evlatlarıyız(1986: 70-71; 74).»

Balıkçı'nın Anadolu uygarlıklarına ırk temeli dışında kültür ve medeniyet ortaklığı noktasından baktığı ve bu uygarlığı bütünüyle benimsediği görülüyor.

Hitit söylencelerinde geçen İstar'ın cehenneme giderek sevgilisini araması öyküsünü aktaran Balıkçı, öykünün sonunda yeryüzüne bolluk ve bereketin döndüğünü belirtir(1986: 85).

Balıkçı'nın daha önce İzmir kentinin adı dolayısıyla değindiği Siniras söylencesini tekrar ele aldığını görürüz. Siniras adına yapılan şenliklerde, beyaz giysiler giyen kadınların, ilk olgunlaşan başaklardan çelenkler yapıp tanrıçaya sundukları görülür. Bu görenek bugün de buğdaylar olgunlaşınca onları örüp kapı ve duvarlara asmak biçiminde sürüp gitmektedir(1986: 94-95).

Yunanistan tanrılarının Anadolu kökenli olduklarını anlatırken Balıkçı, Tarsus'da taştan oyulmuş bir tanrı heykelinden söz eder. Bir elinde üzüm salkımları, öteki elinde uzun saplı buğday başakları tutan bu tanrının, Yunanistan'ın şarap ve

eğlence tanrısı Dionysos ile toprak ve bereket tanrıçası Demeter'e kaynaklık ettiğini belirtir(1986: 96).

Balıkçı, Kapadokya'nın kuzeybatısında bulunan heykellerin, Hititlerin boğaya tapıklarını gösterdiğini yazar. Şarap ve eğlence tanrısı Dionysos'un da boğa biçiminde düşünüldüğünü hatırlatır. Toros(Tauros) dağlarının adının «boğa» anlamına geldiğini ve Minoen devrinde Girit'te boğaya tapıldığını anlatarak, Zeus'un da Girit'te doğduğunu, Eoropa'yı kaçırmak için boğa kılığına girdiğini hatırlatır(1986: 102-103).

Hititler ve Amazonlar denilen efsanevi kadın savaşçılar arasında büyük bir ilişki olduğunu belirtir Balıkçı. Hititlerin ana tanrıçalarının kadın papazlar olduğu ve silahlı olarak savaşa katıldıkları bilinmektedir. Yunanlıların Amazon söylencesinin ortaya çıkmasına bu durum neden teşkil edebilir. İzmir'in Amazonlar tarafından kurulduğu söylentilerini de hatırlatarak, İzmir'in Hititler tarafından kurulmuş olabileceği varsayımını öne sürer(1986: 115; 1995d: 83). Kenti kuran Hititli kadın savaşçıların kahramanının, kente kendi adını verdiğini, bu adın sonradan Rumca «Smirna»ya dönüştüğünü açıklar(1986: 117-118; 1995d: 175-176).

Kibele tarafından Kilikya'da dünyaya getirilen Tifon adlı devin, tanrılarla savaşlarında Zeus'u en çok sıkıştıran dev olduğunu anlatır Balıkçı. Zeus'un elindeki eğri kılıcı alarak, Zeus'un pazularını keser ve saklar. Hermes'in bu pazuları çalıp Zeus'a geri vermesiyle Zeus Tifon'u alteder. Balıkçı, Zeus'un Boğazköy Hitit tanrıları gibi eğri Hitit kılıcı taşımasına dikkat çeker(1986: 138-139).

Leleg'lerin Karya'lılarla birlikte kümelenendirilmesine Homeros sonrası dönemin tarihçilerinde rastlandığını anlatır Balıkçı. İlyada'da Karya'lılardan «barbar bir dil konuşurlar» diye söz edildiğini, Avrupalı tarihçilerin de Karya'lıları İndo-Avrupasal saymadığını hatırlatan Balıkçı, Leleg'lerin de İndo-Avrupasal olmadıkları kanısına varır. Ancak her durumda Leleg'lerin şimdiki Anadolu halkının içine karışmış olduklarını özellikle belirtir(1986: 143).

İtalyan Rönesansının doğmuş olduğu yerlerin ve ondan önce Dante ve Petrarka'yı(Petrarca) yetiştiren yörenin, Etrüsklerin yoğun olarak yerleştiği yerler olduğunu anlatır Balıkçı. İzmir'in Müz'lerini, yani ruhi kültür kaynaklarının coğnu Etrüsklerin İtalya'ya taşıdığı yorumunu yapar(1986: 144-145).

Homeros'un yapıtlarının İyonik lehçe ile yazıldığını belirtir Balıkcı. Destanların her ikisinde de, Yunanistan dahil, İzmir'den başka nereden söz edilirse edilsin, yabancı bir yerden söz ediliyormuş gibi bir özellik vardır. Oysa Gediz, Bozdağ, Sardis yöresi, Küçük Menderes ayrıntılarıyla anlatılır. Balıkcı, eserlerinden de anlaşılacağı gibi, Homeros İzmir'lidir, görüşünü savunur.(1986: 148-149).

Balıkcı, uygarlığın batıya, ilk önce Anadolu'dan gittiğini belirtir. Anadolu'dan göç eden Sardinyalılar Sardunya adasına, Sicilese'ler Sicilya adasına adlarını verirler. İtalya'ya göç eden Etrüskler Roma'da ilk lağım sistemini kurarlar. İyonyalı düşünür ve bilginler günümüze ışık tutan çalışmalar yaparlar. Bu uygarlık yayıcı göçlerin sonuncusu Foça'lıların göçüdür. Balıkcı, şimdiki Türkiye'li Türkler'de Foça'lıların kanının olduğunu beirtir(1986: 209-212).

Anadolu Efsaneleri adını taşıyan kitabının önsözünde Balıkcı, mitoloji evrenine, tarih, kültür ve uygarlık kavramlarına bakışında, üzerinde yaşadığı toprakların rolünü şöyle anlatır :

« 'Yüzyıllar boyunca Anadolu' diye Anadolu'da diyar diyar gezeyim, her yerin eski efsanelerinden tutun da günümüze kadar gelmiş tarihsel olayları yazayım dedim. Ne var ki, Anadolu'nun çeşitli ekonomik, toplumsal ve filozofik kargaşalığının içinden çıkabilene aşkolsun! Örneğin bir yerden bir yere giderken insan attığı bir tek adımda felsefenin, en başdöndürücü bir doruğuna fırlar; atılan ikinci bir adımda ise estetiğin derin bir uçurumuna tepetaklak dalar. Örneğin Çanakkale'ye doğru yürüyorsunuz değil mi? Helle adındaki kızın orada denize düşüp boğulduğu için bu boğazın Hellespontos adını aldığından, Helle'nin annesi Nephele'den, altın postu arayanların Argo kayığından, kayığın nasıl geçtiğini görmek için beline kadar denizden çıkan, deniz tanrıçası Thetis'in beyaz mermerlerini gören Argo kürekçilerinden, bunların arasında Peleus adlısının tanrıçaya hemen aşık olduğundan, onların düğün şöleninde «en güzele!» diye atılan elmadan, ilk güzellik kraliçesi seçiminde Aphrodite'nin birinci gelişinden, Hitütlarin Çanakkalelilerden İllum diye söz ettiklerinden, göklerdeki yedi Ülker yıldızından, Troya kentinin kuruluşundan ve oradaki savaştan, Artreus hanedanının dedesi İzmir'li Pelops'dan, bu adamın adını Peloponee diye Nora yarımadasına verdiğiinden, Olympia'da ilk önce Pelops uğruna oynanan olimpiik oyunlarından, Aiaks'tan ve onun bir de Akhilleus ile Amazonlar kraliçesi Penthesileia'nın Çanakkale'deki tümölüslerinden(büyük toprak yığını biçimindeki mezar), başlangıçta Minoen Giritlilerin Boğaz'da kurdukları deniz üssünden, Fenikelilerin oraya bir süre egemen olduklarından, Boğaz'ın karşılıklı Sestos ve Abydos kentlerinde oturan biri

Aphrodite Tapınağı Rahibesi Hero ile biri de Leandros'un her gece Boğaz'ı yüzerek birbirine kavuştuklarından, İngiliz ozan Byron'un da total bacağı ile Leandros gibi orada yüzdüğünden, o dönemde, yani Sappho zamanında, Sestos kentinin Midilli'ye, Abytos kentinin de Miletos'a(Filozof Thales o zaman Miletos'da yaşıyordu) ait olduğundan, İon kralı Darius'dan, Kserkses'ten ve onun Boğaz sularını kamçılattığından, erkek üreme organlarının tanrısı Priapos'a ilk tapınağın orada kurulduğundan, Yunanistan'dan sürülen Themistokles'in uzun süre orada yaşadığından, Büyük İskender'e orada uzun süre ders vermiş olan filozof Epikuros'dan, oradan geçmiş olan Roma'nın büyük Kayser'inden, oradaki Athena tapınağındaki çok tuhaf göreneklerden, oradan İtalya'ya göç eden Aeneos'dan ve oranın Skamandros ırmağından, Romalıların can düşmanı Pontos kralı Mithridates'ten, Büyük Konstantin'in ilk önce orasını Roma İmparatorluğu başkenti yapmaya kalkışmasından, Türklerin Çanakkale'yi nasıl geçtiklerini anlatan Machiavel'den, Papa'ya yazdığı mektupta Hektor'un intikamını almaya çalıştığını yazan Fatih Sultan Mehmet'ten söz edeceksiniz... ve yalnız bunlardan değil, ama şimdilik hatır ve hayale gelmeyen daha birçok şeylerden de...(1995a: 9-10).»

Balıkçı'nın Anadolu ile ilgili her türlü isme, söyleneceye, hikayeye dört elle sarıldığını, fikri temellerini bunlar üzerine kurduğunu göstermekte yukarıdaki alıntı.

Balıkçı, Hazreti Muhammed'den çok önce Anadolu'nun büyük tanrıçası Kybele Mekke'ye götürülerek tapınılmak üzere Kabe'ye konmuştu der. Namazla ilgili «kıble» sözünün, Kybele'nin adından geldiğini iddia eder(1995a: 10).

Anadolu'nun Asya, Avrupa ve Afrika'nın birleştikleri yerde bir köprü vazifesi gördüğünü belirtir Balıkçı. Göçedenlerin bu topraklardan geçtiklerini, çoğu zaman da bu toprakların insanlarına karıştıklarını anlatır. Son olarak biz Türklerin Anadolu'ya geldiğimizi ifade ederek, zaman zaman Anadolu'ya gelmiş ve bu yurda kısa yada uzun süre sahip olmuş ne kadar insan varsa damarlarımızda hepsinin kanını taşıdığımızı savunur. Yabancılarımız sayarak yadırgadığımız şeylerin hem fiilen, hem de hukuken mirasçısı olduğumuzu anlatır(1995a: 14).

Batı çocuklarına okutulan efsanelerin çoğunun Anadolu'nun eski efsaneleri olduğunu belirtir Balıkçı. Tanzimat'la birlikte batılaşılıyor diye başımıza fes ve sırtımıza İstanbul geçirirken, topraklarımızdaki eski Anadolu uygarlıklarının yağmalanmasının farkına bile varmadığımızı anlatır. Yöneldiğimiz batının köklerinin bizde olduğunu vurgular(1995a: 15).

«Amazonlar» başlıklı denemesinde, mitolojive göre Amazonların, savaş tanrısı Zeus ile perilerin en barışseveri olan uyum tanrıçası Harmonia'nın sevişmelerinden doğduğunu söyler Balıkcı. Helen efsanelerine göre Amazonların Antalya ile Muğla'yı ele geçirdiklerini belirtir. Troya, Suriye, Arabistan ve Mısır'a da akınlar yapmışlardır. Troya'ya Akhalar saldırınca, Anadolu'nun savunucusu olarak Troya'nın yardımına koşanlar Akhilleus, Amazonların kraliçesi Penthesileia'yı erkek sanıp öldürür. Öldürdüğü savaşçının genç ve güzel bir kadın olduğunu görünce ağlar(1995a: 23-26). Balıkcı, Herakles'e verilen on iki görevden birinin de Amazon kraliçesi Hippolyte'nin büyülu kemerini almak olduğunu anlatır. Ares'in hediyesi olan kemeri almak için Herakles Amazonlar kraliçesini öldürmek zorunda kalır(1995a: 26-27). İzmir'in kuruluşunda da Amazonların rolü olabileceğini savunur Balıkcı(1965a: 30-31).

Boğaziçi'nin adının Buzağı Geçidi anlamına gelen «Bosphorus»tan geldiğini belirtirken, Zeus ile İo efsanesine bir kez daha yer verir(1995a: 33-37). Boğaziçi'yle ilgili bir anlatı olarak, Altın Post arayıcısı olan Argo gemicilerinin Boğaziçi'nden geçiş hikayelerini aktarır(1995a: 38). Boğaz'daki kayaların arasında yol alırken, Argo gemicilerine, Trakyalı ozan Orpheus liriyle yardımcı olur(1995a: 39-40). Çanakkale yakınlarında Altın Postçular, Herakles'in silah taşıyıcısı Hylos'u yitirirler. Onu aramak için karaya çıkan Herakles, Altın Postçularla birlikte gitmekte olduğunu unutunca, Argo gemicileri yollarına onsuz devam ederler(1995a: 40). Altın Postçular Marmara'nın kuzey kıyılarına vardıklarında Phineus adlı bir ihtiyara rastlarlar. Balıkcı, Phineus'un söylencesini aktarır ve Altın Postçuların Boğaz'dan geçmesine öğüdüyle yardımcı olan ihtiyarın Phineus olduğunu belirtir(1995a: 40-41).

Halikarnas Balıkcısı'nın mitolojik söylencesine yer verdiği Priapos, Erdek Körfezi'nin kuzey yönündeki Karabiga'nın olduğu yerde eski dönemlerde kurulan kente adını vermiştir. Priamos, Dionysos'un Aphrodite ile sevişmesinden doğmuştur¹. Zeus'un karısı Hera, Aphrodite'yi kıskanır, onun oğlu Priapos'a aşırı bir erkeklik gücü ve üreme organı verir. Bunun üzerine Aphrodite Priapos'tan ayrılır. Priapos biraz büyüyünce peri, kız, kadın ayırt etmeksizin bütün dişileri taciz eder. Kent halkı çocuğu kovar. Ardından kent bir salgın hastalığa tutulur. Kent halkı bunun Aphrodite'nin oğlu Priapos'a saygısızlıktan ileri geldiğine inanarak, dönmesi için ona

¹ Başka bir söylentiye göre Adonis yada Hermes ile Lapseki ormanlarında gezen peri kızı Kione'nin birleşmesinden doğmuştur.

yalvarırlar. Kente dönen Priapos büyük bir saygı görür(1995a: 42-43). Priapos için festivaller de düzenlenmiştir. Birçok kentlerde yada kentlerin yanında Priapos'a ait kutsal sayılan kayalar ve tepeler vardır. Balıkçı, Anadolu'nun birçok yöresinde bugün kismet taşı denilen ve genç kızların gittiği yerlerin kökenini Priapos'a bağlar(1995a: 44-45).

Çanakkale Boğazı'nın, Poseidon'un kayaların arasına girerek ve toprakları ikiye bölerek açıldığına ilişkin mitolojik inanca yer verir Balıkçı. Denize Hellospontos adı verilmesi ise Yunanistan'ın Thebai kralı Athamos'un Nephele adlı güzel karısından olan Helle adlı kızın, Çanakkale Boğaz'ını geçerken fırtınaya yakalanıp boğulması hikayesine bağlanır. Zeus ile Elektra'nın oğlu olan Dardanos Çanakkale'ye gelir ve oranın kralı Teukros'un kızıyla evlenir ve orada Dardania adlı bir kent kurar. Çanakkale'nin adı da Dardanos'tan Dardanel olur(1995a: 45-47).

Balıkçı Çanakkale ile ilgili bir efsane olarak Hero ile Leandros'un masalını anlatır(1995a: 48-49; 1994a: 275-277).

Küçük Menderes nehri(Skamandros)'nin İda dağı'nın eteklerinden akması, Herakles'in çok susadığı bir gün İda dağı'nın eteklerini kazmasına bağlanır mitolojide. Onun suyunda ay ışığında yıkanan kadınların saçları altın sarısı olurmuş. Troya bölgesinin kızları gerdek gecesi arifesinde bu nehirde yıkanmış(1995a: 66-67).

İda dağında avlanırken Zeus tarafından kaçırılan ve Olympos tanrılarının şarap dağıtıcısı yapılan Ganymedes'in söylencesine yer verir Balıkçı. Zeus'un Ganymedes'i yatak arkadaşı yapmasını, patriyarkal bir toplumda erkeğin kadına ihtiyacı olmadığını göstermek için uydurulmuş bir efsane olarak yorumlar(1995a: 68).

«Homerik Çağ ve Dünyanın İlk Güzellik Yarışması» adlı yazısında İda dağında gerçekleştirilen ve Troya savaşıyla sonuçlanan güzellik yarışmasına ait söylenceyi anlatır Balıkçı(1995a: 72-77; 1994a: 57-71).

Bergama yöresine ait bir efsane olarak da Telephos söylencesini aktarırken görürüz Balıkçı'yı. Daha önce serüvenini özetlediğimiz Telephos, Akhilleus'un kargısıyla yaralanır, aynı kargının pasıyla iyileşir(1995a: 78-79).

Bergama'ya ait bir başka söylence olarak Balıkçı «Philemon ile Baukis» efsanesini anlatır(1995a: 80-84; 1994a: 267-270). Bergama'nın kuzeyindeki Aigai(Nemrutkale)

kentinin, Atina'nın efsanevi kralı Aigeus ile ilgili olduğunu anlatır. Zeus, bazen de Poseidon'un oğlu olarak gösterilen Aigeus'un Ege denizine de adını verdiği söylenir(1995a: 85).

Ankara'nın güney batısında şimdiki Polatlı'nın kuzeyinde eskiden Gordion kenti vardı. Lidya kralı Midas'ın babası Gordios bir çiftçiiken bir sabah kentin alanına yük arabasıyla girdiği için Phrygia kralı olur. Gordios hiç beklemediği halde kral olunca, yük arabasını tapınağa armağan eder. Arabanın okunu bağlayan ip öylesine kördüğüm olur ki, onu açacak adamın Asya kıtasına egemen olacağı söylentisi yayılır(1995a: 94).

Hermes'in Anadolu bir Pelasg(Pelaj) Tanrısı olduğunu belirtir Balıkçı. Hermes'in bir fallos halinde simgeleştirilmesi geleneği de Pelasg kökenlidir. Hermes bir sınır taşı olarak kullanılırdı. Olympos tanrıları arasında görevinin, iki dünya arasındaki habercilik olması da bundandır(1995a: 103).

Pan'la ilgili söylenceye yer veren Balıkçı, «Büyük tanrı Pan öldü!» rivayetiyle başlayan dönemin, Hristiyanlığın doğması ve eski alemin bundan dolayı öldüğü anlamına geldiğini belirtir. Onunla birlikte periler, tanrılar, satirler ve santorlar hep tarihe karışmıştır(1995a: 104-105).

Homeros'un Odysseia adlı destanında da geçen Kyklop'ların, Hitit kabartmalarındaki profilden(yani tek gözlü) insan yüzleri olduğunu belirtir Balıkçı(1995a: 112-113; 1994a: 47-48). Herakles'in kökenini de Mezopotamya'da Sümer'lerin Gılgamış efsanesinde bulur. Klikya'da(Tarsus ve İvriz) Herakles'in adı Sandan¹ olur. Anlatılardaki ortak özellik Herakles'in sonunda ateş üzerinde yanmasıdır(1995a: 115).

Balıkçı, İzmir yakınlarındaki eski Kolophon kentiyle ilgili olarak, Athena-Lidyayı genç kız örgü yarışmasını anlatan «Arakhne» söylencesine yer verir(1995a: 121-122).

Balıkçı dağ, ırmak ve deniz perilerinin güzel Anadolu dağının, akarlarının ve kıyıların esinlediği imgeler olduğunu belirtir. Bunlar altın çağının tatlı düşlerinden

¹ İbranilerde Samson, İranlılarda Rüstemi, Yunanlılarda Herakles ve Romalılarda Hekül adını almıştır.

yapılmış oldukları için maddi çıkar güden yüzyıllarımızda, bu periler de eriyip mavi olup gitmişlerdir. Artık onlar dağda, taşta ve denizlerdeydi (1995a: 123-129).

Büyük Menderes'in Ege denizine aktığı yerdeki Miletos yarımadasıyla ilgili olarak Balıkçı'nın anlattığı söylence-daha önce yer verdiğimiz-«Eros ile Psykhe» efsanesidir (1995a: 130-134; 1994a: 292-294).

Balıkçı'nın Anadolu efsaneleri içinde Latmos(Beşparmak) dağlarına ilişkin olarak anlattığı efsane-daha önce özetini verdiğimiz-«Endymion» söylencesidir. Balıkçı, Endymion efsanesinin asıl yaratıcısının, Bofa gölünün bir kenarından uzanan Beşparmak dağları olduğunu vurgular (1995a: 135-141).

Ormanlarla ilgili Anadolu kaynaklı bir efsane olarak «Klity» söylencesine yer verir Balıkçı. Güzel bir köylü kızı olan Klity, Apollon'a(Güneş tanrısı) aşık olur. Utangaç kız güneşe sevgisini bildirmez. Fakat sabahtan akşama kadar oturduğu toprakta güneşten gözlerini ayırmaz. Sürekli güneşe baka baka, yüzünü güneşe çeviren «güney çiçeği» olur. Balıkçı'nın ağaçlar üzerine aktardığı efsane ise «Dryope»dir. İole ile Dryope iki kız kardeştir. Dryope evlidir. Pınar kenarına giderken Dryope çiçek açmış bir mersin dalı koparır. Dal koptuğu yerden kanar. Dryope istemeden bir Dryad'¹ öldürmüştür. Toprağa köklenen Dryope bir süre sonra ağaç olur (1995a: 145-146).

Homeros, Hesiodos ve Pindaros'un anlattığı «Bellerophon'tes ile Khimaira» söylencesi Antalya yakınlarındaki Gelidonya Burnu'nun otuz kilometre kadar kuzeyinde Yanartaş denilen yerde geçer. Tahtalı Dağların denize bakan ormanlık yamaçlarındadır. Bellerophon'tes, Yunanistan'da kral Glaukos'un oğlu Sisypheos'un torunudur. Bu ailenin her üyesi ağır cezalara çarptırılmıştır. Bellerophon'tes dünyada her şeyden çok Pegasos denilen kanatlı ata binmeyi arzular. Delikanlı derdini bir kahine anlatır. Kahin tanrıça Athena'nın tapınağına gidip bir gece uyumasını öğütler. Delikanlı denileni yapar. Rüyasında tanrıça elinde parlak bir şey tutarak, «küheylanı bununla büyüleyecek ve ele geçireceksin» der. Uyandığında baş ucunda altın bir gemi bulur. Gemi alarak Pegasos'u arar ve bir ırmakta su içerken görür. Delikanlı gemi

¹ Ağaç perileri. Görevleri ağaçları korumaktır. Ağaçların gövdelerinden ayrılıp bağımsız bir yaşam sürdürebilir ve ölümlülerle evlenebilirler.

takar, Pegasos'un sırtına biner, at yükseklerle süzülünce Bellerophontes de göklerin egemeni olur.

Bir gün kaza sonucu kardeşini öldüren Bellerophontes üzüntüyle gurbete çıkar. Proitos'un sarayına varır. Kralın Anteia adlı genç ve güzel karısı Bellerophontes'e aşık olur, karşılık göremeyince delikanlıya iftira atar. Kral çatusının altına sığınan bir genci öldürmek istemez ve onu bir mektupla Likya kralına gönderir. Mektupta Bellerophontes'in öldürülmesi istenmektedir. Dokuz gün Likya kralının sarayında konuk olarak kalan genç, sonunda mektubu krala verir. Kral mektubu okur, ama delikanlıyı sarayda öldürmek istemez. Bütün ülkeyi korku içinde bırakan Khimaira adlı canavarı öldürmeye gönderir genci. Baş tarafı aslan, ortası keçi ve kuyruğu yılan olan bu canavar ağızından alevler saçmaktadır. Bellerophontes, Pegasos'la Khimaira'nın üstüne uçar ve oklar atarak canavarı öldürür. Ancak ağızından çıkan alevi söndüremez, ejderhanın alevi dağ amacında kalır. Efsanedeki alev Khimaira Tepesi(Yanartaş)'nde binlerce yıldan beri yanmaktadır(1995a: 154-158).

Balıkçı'nın, Anadolu uygarlıklarıyla Anadolu tarihini uyum ve süreklilik içinde görüşünü örnekleyecek bir alıntıyı, Anadolu Tanrıları adlı kitabının önsözünden aktarıyoruz :

«Klasik uygarlığı Anadolu'da kuranlar, bugün Anadolu'da yaşayan halkın uzak atalarıdır. Roma imparatoru Augustos zamanında Anadolu'da yapılan ilk nüfus sayımında, Anadolu nüfusunun yirmi bir milyon olduğu anlaşılmıştı. Bugün de hemen hemen gene o kadardır. Doğudan gelen Türk soyu, olsa olsa, bir iki milyondur. Demek ki, gelen Türkler, Anadolu'daki nüfusu şişirmemiş, tersine orada buldukları nüfusa karışmıştır. Türkler daha genç ve savaşçı oldukları için, artık çürümekte olan İstanbul'un Bizans İmparatorluğuna kolayca üstün gelmiştir. Bu arada Türkçe, içine örneğin bulgur, efendi ve zeybek gibi birçok Hellençe sözcük alarak, Anadolu'da genel bir dil olmuştur.

Bu nedenle biz, o uygarlığın, yani klasik uygarlığın gerçek varisleriyiz. Çünkü o kültür Anadolu'da doğup gelişmiştir. Anadolu'dan Yunanistan'a geçmiştir. Bu gerçeğin anlaşılması-özellikle duygu alanına geçirilmesi-zihniyet ve ruhsal halet bakımından birçok hayırlı ve güzel sonuçlara ve değişikliklere neden olabilir(1995b: 9-10).

Balıkçı, Anadolu'ya dışarıdan gelen Türklerin mevcut Anadolu kültür ve uygarlığının içinde eridiklerini belirtmektedir. Bu durum potasında eridiğimiz uygarlığı benimsemeyi gerektirmektedir.

Batı kültürünü benimsemeye çalışan Türk insanına karşın, batının Anadolu'da gelişen klasik kültürde kendi köklerini bulması ve bu kültürü benimsemesindeki ironik duruma dikkat çeker Balıkçı. Batının kendisini klasik kaynaktan beslenmiş bir uygarlık, bizi Asyatik ve barbar bulmasını, bizim de sessiz kalarak onayladığımız kanısındadır Balıkçı. Var olan herşeyin Türk olduğunu ispatlamaya, eski zaferlerimizle övünmeye kalkışmamızla duygusal bir tepki verdiğimizi anlatır(1995b:14-15).

Bu toprakların mirasçısı olmanın gereğini yapmadığımızı, topraklarımızdaki mimari ve heykel anıtlarını yağmalattığımızı, daha önemlisi geçmiş uygarlıklardan kalan kültür zenginliğini yok etmeye kalktığımızı belirtir Balıkçı. «Yunan Kültürü» diye küçümsediğimiz ve batılıların sahiplenmesine imkân tanıdığımız klasik kültürün bugün batıyı getirdiği noktayı-boş yere-taklitle çalıştığımızı anlatır(1995b: 16).

Balıkçı'ya göre yapılması gereken batı kültürünün ilk ve daha önceki çağ Anadolu'suna dönmektir. Böylece Osmanlı devletinin kurulmasında ilkçağ Anadolu'sunun ne büyük etkileri olduğu da anlaşılacaktır. Ahilerin, Bektaşilerin, Mevlevilerin, Zeybeklerin, Tahtacıların ve Kızılbaşların gizlerini çözme imkânı doğacaktır(1995b: 18-19).

Balıkçı'nın M.Ö. Dokuzuncu yüzyıldan Roma devrinin sonuna kadar olan zaman aralığında, Anadolu ve Adalar-Yunanistan ve Güney İtalya ayrımını yaparak, sanat ve bilim alanındaki gelişmelere bakışını çizelgede rahatça izleyebiliriz.

Balıkçı, Zeus'u adı ve özellikleri yönünden bir Grek(Yunan) tanrısı sayar(1995b: 47).

Hera sözcüğünün Grekçe olmadığını belirtir Balıkçı. Sisam adasında doğan Hera'nın Argas, Mykene ve Sparta ile ilgili bir tanrıça olduğunu anlatır(1995b: 48).

Poseidon sözü Grekçe değildi. En büyük tapınağı ve kutlandığı yer, Milet ve Efes arasında Mykele burnundadır(1995b: 49).

«

	ANADOLU VE ADALAR		YUNANİSTAN VE GÜNEY İTALYA	
	ŞAİRLER	FİLOZOF VE TARİHÇİLER	ŞAİRLER	FİLOZOF VE TARİHÇİLER
9. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar	Homeros.....İzmir Alkman.....Sordes Arkhilokhos.....Paros Minnermos..Kolophon Phokylides.....Milet Demodokos.....Milet Alkaios.....Midilli Sappho(kadın)..Midilli Anakreon.....Teos Aisopos.....Bandırma Kallinos.....Efes Hipponaks.....Efes Musaios.....Trakya Simonides.....Keos Semonides.....Amorgos Terpondros.....Midilli	Thales.....Milet Anaksimandros.....Milet Anaksimenes.....Milet Pythagoras.....Sisam Ksenophones..Kolophon Herakleitos.....Efes Hekaios.....Milet Kadmos.....Milet Anakharris.....Trakya	Hesiodos.....Babası Anadolu'dan göçme. Tyrtaos.....Sparta Theognis.....Megara Solon.....Atina Stesikhoros.....Himera (Sicilya). Ibykos.....Rhegion (İtalya).	
5. ve 4. yüzyıllarda	Bakkhylides.....Keos Timotheos.....Milet Panyossis.....Halikarnas Antimakhos..Kolophon Khorilos.....Sisam Thrasymakhos.....Kadıköy Erinna(kadın)....Rodos Epikharmos....İstanköy Aratos.....Kilikya Ion.....Sakız	Anaksogoras....Kilizman Herodotos....Halikarnas Hippokrates....İstanköy Protagoras.....Trakya Skylaks.....Muğla Epikuros.....Sisam Diogenes.....Sinop Demokritos.....Trakya Leukippos.....Trakya Ktesias.....Knidos Kleanthes.....Avalık Herakleides.....Ereğli Theophrastos.....Midilli Ephoros.....Çandarlı Theopompos.....Sakız	Askhylos.....Eleusis Sophokles.....Atina Euripides.....Atina Aristophanes..Atina Pindaros.....Thebai Korinna(kadın)....Tanagra Anyte(kadın)....Tegea	Sokrates.....Atina Thukydides.....Atina Platon.....Atina Ksenophon.....Atina Aristoteles.....Atina Parmenides.....Elea Zenon.....Elea Empedokles....Akrogas
Hellenistik ve Roma Devri	Bion.....İzmir Asklepiades.....Samos	Diphilos.....Sinop Pausonias.....Salihli Strabon.....Amasya Galenas.....Bergama Arrianos.....Bursa Cassius Dio.....İznik Epiktetos.....Hierapolis Dionysios.....Halikarnas	Menondros.....Atina Moskhos.....Svrakusai Theokritos.....Sicilya	Diodoros.....Sicilya Apollonios.....Tiana Poseidons.....Suriye

(1995b: 40-41).»

Apollon sözcüğü Grekçe değildir. Apollon, Patroos Anadolu İyonlarının koruyucusudur(1995b: 50-51).

Artemis'in adı da Grekçe değildir. En büyük tapınağı Anadolu'da, Efes'te, dünyanın yedi harikasından biri ve İyonya mimarisinin başyapıtı olan Artemision'dur. Artemis bir kere sever. Anadolu'da, Karya'da, Beşparmak dağlarında çoban Endymion'u uykuda görür ve âşık olur(1995b: 52-53).

Aphrodite adı, her ne kadar köpük anlamına gelen «aphros»a benziyorsa da bu sözün köpükten gelmediği ve Grekçe olmadığı anlaşılmıştır(1995b: 54).

Hermes sözcüğü de Grekçe değildir(1995b: 55).

Ares'in adı da Grekçe değildir(1995b: 56).

Hephaistos'un adı Grekçe değildir(1995b: 58).

Athena sözü Grekçe değildir(1995b: 60-61).

Hades'in adı Grekçe «görünmez» demektir(1995b: 62).

Balıkçı, Girit'te Knossos ve Phoütos saraylarının kazıları yapılırca Minoen uygarlığının ortaya çıktığını belirtir. Minoen'lerin, İndo-Avrupa yada Sami ırkından olmadıkları, Anadolu'nun ve Adalar Denizi adalarının Egeli halkından oldukları ortaya çıkınca batılıların şaşırdığını ifade eder. Yazıları ve dillerinin Güneybatı Anadolu'nun Likya dilinin aynısı olduğunu anlatır(1995b: 65).

Girit'te, giyimin başlangıçta bir hayvan postundan ibaret olduğunu belirtir Balıkçı. Bunun yerini insanın arka ve ön ayaklarını örten iki bez parçasının aldığını vurgular. Anadolu'da şimdi köylü kadınların, şalvarın üzerine, önde ve arkada olmak üzere iki bez parçası sardıklarını hatırlatır. Bu iki parçanın bacaklar arasından geçirilmesiyle şalvarın oluşturulduğunu anlatır ve Türklerin şalvarı Anadolu'da bulduklarını ve kabul ettiklerini ekler(1995b: 72; 1995d: 80).

Balıkçı, Tahtacılar ve Anadolu'nun eski kabilelerinin, her ilkbaharda, köyün en yakışıklı delikanlılarını güzelce giydirip ev ev gezdirdiklerini anlatır. Delikanlı Tammuz'un doğuşunu ve kadınlarca simgelenen Kybele ile kavuşmasını katlit eder.

Delikanlıya damızlık denir. Bu söz Tammuzluktan gelmedir. Tammuz'u ve Attis'i temsil etmektedir Damızlık(1995b: 124-125).

Kybele kurban törenlerinde hayvanın bir kaba toplanan kanlarının ya kürsüye yada tapıcılarının üzerine döküldüğünü anlatan Balıkçı, Anadolu'da da Kurban Bayramı'nda, çocukların alınına kan sürmek geleneği olduğuna dikkat çeker. Bu gelenekte tanrının güçlülüğünün, kanla beraber, kan sürülen kişiye geçtiği inancı vardır(1995b: 130).

Attis'in ölüp dirilmesi inancı ve ilkbaharda yapılan şenlikler, Hidrellez ve Nevruz'la-az buçuk gün farkı ile-aynı şeydir. Hatta o günler, kadınlar dileklerini kağıtlara yazarak Hızır İlyas'a göndermek üzere göle, nehire yada denize atarlar. Tammuz yada Attis de Sümer'de «Derin suların oğlu»dur(1995b: 133-134; 1995d: 35).

Balıkçı, Yunan adalarında Olympos'lu tanrılar yer tutmadan önce arkaik tanrıların olduğunu anlatır. Bunlar bereket ve ölüm diyarının tanrıları sayılır. Kadmilos ve Kazmilos bunların başlıcalarıdır. Bu tanrılar grubunun ana yurdu, Anadolu'da Frigya'dır. Kuzeybatı Anadolu'da ve o kıyılara yakın adalarda, Lemnos ve Semendirek adalarında tapılan bu tanrılar sonradan Yunanistan'a geçmiştir. Hephaisto, Dionysos, Demeter, Kore, Dioskur'lar bunlardan esinlenerek oluşturulmuştur.(1995b: 136). Koribant'lar Kybele'nin maiyetinde yer alırlar. Tanrıçanın her gittiği yerde vahşi dansları, büyük zillerin çalınışı ve flütlerin çığlıklarıyla ona eşlik ederler. Balıkçı, Koribant'ları Zeus törenlerindeki Kuret'lerle birleştirmektedir. Koribant'ların ve Kuret'lerin Frigya'lı olduğunu ifade eder(1995b: 140-141).

Balıkçı, Hey Koca Yurt adlı deneme kitabında, çift ağızlı labris'leri, yalın kılıç savaşmaları ve tiz çığlıklar atmalarıyla Amazon denilen Anadolu kadın savaşçılarının, Aşık Paşazade'nin «Bacıyan» dediği Anadolu kadın kiyileriyle aynı insanlar olduğunu belirtir(1994a: 21).

Balıkçı Sakarya ırmağıyla ilgili «Nana» söylencesini aktarır. Sakarya ırmağının kızı olan su perisi Nana, nehirde yıkanırken badem ağacının dalları üzerine eğilmiş, o da bir badem kopararak göğsüne tutmuş, bademin aklığıyla göğsünün aklığını kıyaslamak istemiş. Derken aklar birbirine karışmış ve genç peri gebe kalmış, bir süre

sonra da bademden¹ gebe kaldığı Attis'i(Adonis) doğurmuş. Balıkçı, Attis ile Kybele arasındaki mitolojik öyküye de yer verir. Kendisine sadık kalacağı sözü veren Attis'i, bir kıskançlık nöbetiyle öldüren ana tanrıça, pişman olarak onu güzel ve dümdüz bir fidana çevirir. Attis adına kutlanan «Mayıs Şenlikleri» bugün de sürmektedir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde seçilen «Mayıs Kraliçesi» Attis'i simgeler. Sümerler'de Attis'in adı Tammuz'dur. Filistin Yahudileri ona «efendimiz» anlamına gelen «Adon» diye tapular. Yunanlılar Adon sözcüğünü Adonis'e çevirerek kutladılar. Tammuz adı Türkçe'de Temmuz ayının adı olarak ve «Damızlık» sözcüğüyle, yani «Temmuz gibi davran» anlamıyla kaldı(1994a: 32-33).

Hera'nın Zeus'un erkekliğine gerek kalmadan gebe kalarak doğurduğu Hephaistos, Zeus'un hışmına uğrar ve yediği bir tekme ile Olympos'tan-üç gün üç gece havada döndükten sonra-Çanakkale açıklarındaki Limnos adasına düşer. Balıkçı, Anadolu insanlarının, havadan düşmekte olan Hephaistos'u kucakladıklarını ve kendisini yabaniılıktan kurtarıp uygarlığa ulaştıran sanat yapıtlarını yapmasını öğrettiklerini anlatır(1994a: 44-45). Her yanda emekçinin çoğunlukla köle olduğu bir dünyada, Batı Anadolu'nun emekçilere Hephaistos'un kişiliğinde sahip çıktıklarını belirtir Balıkçı(1994a: 50-51).

Çatalhöyük kazılarının İ.Ö. 7500 yılına uzanan bir uygarlığı meydana çıkardığını bildirir Balıkçı. Bu uygarlığın İndo-Avrupalı ya da Sami olmayan bir halk tarafından gerçekleştiğini bildirerek. Sümer, Doğu Ege karışımı bir özellik gösterdiğini belirtir. Saridanualar'ın, Pulasatiler'in, Likyalılar'ın bu karışımın içinde yer aldıklarına dikkat çeker. Balıkçı, Anadolu'nun bu çok eski ortamında Ural-Altay Türklerinin payını araştırır. Mezopotamya kazıları, Sümer uygarlığını kurmak üzere Orta Asya'nın dağlık arazisinden göç eden halkta bir Türk unsuru bulunduğunu gösterir. Sümer dilinin geniş çapta Ural-Altay soyundan bir dil olduğu anlaşılır. Balıkçı, Türkçe «Tanrı» sözünün Sümerce aynı anlama gelen «Dingir»in başka türlü bir söylenişi olduğunu belirtir. Ancak bu bilgilerin, Sümer uygarlığının bütünüyle Türk yapısı olduğunu değil, uygarlığın soy karışımında Türk payının da bulunduğunu gösterdiğini vurgular(1994a: 85-90).

¹ Zeus, tanrıça Kybele'ye aşık olur ve onunla birleşemeyince tohumunu bir taş parçasının üzerine bırakır. Bu tohumdan Afrodite doğar, hem erkek hem kadın özelliğini göstermektedir. Dionysos onu sarhoş edip erkekliğini keser ve toprağa atar. Bundan da bir badem ağacı çıkar.

Çepniler ve Türkmenlerde gelinin beline takılan «önlük bağı» adını taşıyan kemerle, Aphrodite'nin «zone» denilen tılsımlı kuşağı; «üç etek» adlı giysileriyle, aslında bir ana tanrıça olan Artemis'in belinden aşağıya doğru sarkan eteğinin üç kısımlı olması arasında ilgi kurar Balıkcı. Sarı Kız'cılarca arının kutsal olduğuna işaret eden Balıkcı. Artemis'in de «çok doğurur» anlamına gelen «arı beyi» sayıldığını belirtir(1994a: 125-129).

Anadolu'ya gelen Türklerin, Anadolu'da buldukları dillerden bir çok sözcüğü kendi dillerine aktardıklarını belirtir Balıkcı. Hititçeden «baba» ile «çocuk», İyon dilinden dam, temel, avlu, anahtar, kilit, bulgur, evlek sözcüklerini sayar(1994a: 183).

Batı tarihçilerinin eski Yunan'a gösterdiği büyük ilginin, yalnızca iyi ve üstün yanları görmek, çirkin ve kötü yanları hasıraltı etmek biçiminde geliştiğini açıklar Balıkcı. Eski Yunan'ın büyük devlet adamları yanında oejenere olmuşları da vardır. Balıkcı Drako adlı diktatörün döneminde Yunanistan'da özgürlüklerin kurtlandığını anlatır. Fuhuş artmış ve özellikle orduda eşcinsel ilişkiler yaygınlaşmıştır. Atina'nın yasa yapıcılığına Solon'un gelmesiyle Drako'nun gaddar yasaları kaldırılır. Ancak Solon fuhuşu kaldıramaz ve yasallaşmasına izin verir. Yunanistan'ın yozlaşması bu tarihten itibaren hızlanır(1995d: 60-63; 106).

Balıkcı, tarihçi Strabon'u yurttaşımız sayar. Amasya'da doğan Strabon'un Herodotos'dan sonra antik çağın Anadolu'da yetişen en büyük tarihçisi olduğunu belirtir. Anadolu'nun her yanını gezen Strabon'un, zamanının Anadolu'su hakkında tam bir bilgi verdiğini anlatır(1995d: 64).

İsa'dan önce bin yılında başlayan ve İsa'dan sonra üçüncü yüzyıl sonunda kaybolan Etrüsk'lerin İtalya ve Avrupa'da büyük bir uygarlığa ulaştıkları bilinir. Batılıların kendilerini Roma'lının uygarlaştırdıklarını söylemelerine karşın, Etrüsk'lerin Roma'lılara etkisini gözardı ettikleri meydandadır. Antropolojik bulgular Etrüsk'lerin Anadolu'lu olduğunu göstermektedir. Balıkcı bu noktada, İtalya 'da uygulanan birkaç testinin, Etrüsk'lerin hakim olduğu bölgelerdeki İtalyanların, Anadolu'daki insanlarla aynı kan grubu oranlarını belirtir. Irkların melez özelliğine dikkat çeken Balıkcı, katıksız Türk kanına sahip olduklarını savunanların yanıldığını ifade eder(1995d: 121-125).

Balıkçı'nın «Türk» sözcüğünden ne anladığını, Anadolu'nun uygarlıklar tarihine nasıl baktığını kendi yazısında görelim :

«Yalnız burada şuna değineyim. Türk'ler dediğimizde günümüzde Anadolu'da yurtlanmış olan bizlerin salt Selçuk ve Oğuz kanından olduğumuz anlaşılmasın, Anadolu'yu önce adaletleri ve dinsel olduğunca hoşgörülerini ve sonra askeri güçleri ile elde eden Türk'ler olsa olsa iki, üç milyon insandan oluşuyordu. O zaman Anadolu'nun toplam sayısı yirmiüç milyondur. Ataları ta Hitit ve Hititlerden önceki uluslara, Babillilere, Asurlulara, Frigyalılara, İoniz ve Dorlarla Lidyalılara ve hatta Amazonlara, Simeyenlere ve Goldlara dayanan Anadolu halkına Türk'ler karıştı ve dillerini Anadolu'ya yaydı. Türk'lerden önce, örneğin Hititler döneminde Anadolu ikiyüzyıldan çok bağımsız kalmamıştı. Ancak Türk'ler zamanındadır ki, Anadolu yediyüzyıl bağımsız kalmıştır. Unutmamalı ki, yenicilerin çoğu Hristiyan halkından devşirilirdi. Ancak burada kandan söz etmiyoruz; kültürden söz ediyoruz. Kültürünse soyla ilgisi yoktur. Onun içinde yeniciler de Türk'türler(1995d: 147-148).»

Mitolojik sayabileceğimiz Amazonlar döneminde başlatılan ve çeşitli kavimlerle birlikte Türk kökenli insanların da katkıda bulunduğu bir Anadolu tarihi ve medeniyeti çerçevesinde görmektedir konuyu Halikarnas Balıkcısı.

Yüzyıllarca Anadolu'da kalan Roma'lının, Anadolu'ya büyük önem verdiklerini anlatır Balıkçı. Roma'lının kendilerini Troya, yani Anadolu aslından saydıklarını belirtir. Anadolu'nun gelişmiş mimari üslubunun ve yerli yapı ustalarının Roma'lılarca kullanıldığı bilinir. Sonradan Yunanistan'a da geçen kadının erkeklerle yarışması geleneği, Anadolu kökenlidir. Roma'dan Anadolu'ya geçen gelenekler de vardır. Bunların en kötüsü de kölelik sistemidir. Ancak, Anadolu'da kullanılan köle sayısı az olduğu gibi, kölelere insanca davranıldığı belirtilmelidir. Roma'da köle ayaklanmaları olurken, Anadolu'da ayaklanmalara hiç rastlanmaması bu yüzdendir(1995d: 160-163).

Halikarnas Balıkcı'sının eserlerinde iki noktanın öne çıktığını görürüz: Eski Anadolu uygarlıklarının gerçek değerini ortaya koymak, bu uygarlıkları benimsemek Balıkçı'nın öncelikli sorunudur.«Yunan mucizesi»olarak ifade edilen tarihsel sürecin kökenlerinin Anadolu'da atıldığını ortaya koymak. Balıkçı'nın ilgilendiği ve ikincisi birincisine bağlı olan diğer sorundur.

Balıkçı Thales'den kalkan çizgiyi Einstein'a bağlamak arzusundadır. Tohumları İyonya'da atılan maddeci düşünüşün bugüne kaynaklık ettiğini göstermek için

uğraşır. Akdeniz dünyasında binlerce yıl önce ortaya çıkan rasyonel düşünceye dikkat çekmek ister. İyonya düşünürlerine büyük bir tutkuyla bağlı olduğunu gördüğümüz Balıkçı, Plâton'un idealizminin, İyonyalı maddeci düşünürlerinin önünü kestiği görüşündedir. Sokrates ve Plâton'un bu akılcı atılımı bir başka yöne sapırdığı ruh ve madde ayrılığı içinde ruha üstünlük tanıyarak, insan aklını binsekizvüz yıllık bir gecikmeye uğrattığı kanısındadır. Ancak, eski Yunan uygarlığına bu olumsuz bakışı nedeniyle Sabahattin Eyuboğlu ile anlaşmazlığa düşerler. Sabahattin Eyuboğlu eski Anadolu uygarlıklarına bağlılığı yanında İ.Ö.5. yüzyılda Atina'da oluşmuş felsefeyi de gözardı etmemektedir. Balıkçı'nın Batılıların «Yunan mucizesi» diye belledikleri sürecin, aslında Anadolu'da büyük ölçüde Ege'de oluşmuş birikim olduğunu gösterme çabası övgüye değer (Günyol 1976: 160-161; 1977: 203-204; Erhat 1977b: 64; 1980: 225; Anday 1992d: 469; 1996: 2).

Halikarnas Balıkçı'sının düşünce iklimini tesbit edebilmek için yazılarında yer alan adlara, söylencelere, kurulan ilgilere topluca bakmak yararlı olacaktır.

Balıkçı yazılarında sıkça atıf yaptığı Homeros'un İzmirli olduğunu özellikle vurgular. Diyojen Sinoplu bir hemşerimizdir, Herodotes İyon kültürü ile yetişmiştir. Artemisia'yı Bodrum kraliçesi olarak anar, Akhilleus'un Karadeniz kökenli olduğunu belirtir.

Olympos tanrılarından Hera, Poseidon, Apollon, Artemis, Aphrodite, Hermes, Ares, Hephaistos ve Athena'nın isimlerinin Grekçe olmadığını söyleyerek Anadolu kökenli olabileceklerine dikkat çeker.

Yer verdiği söylenceler büyük ölçüde Anadolu ile ilgilidir. Sirinks Murat Dağı, Manyas ve Skamandros Menderes, Hermafrodit ile Salmakis Bardakçı, Zeus ile İo ve Altın Postçular İstanbul Boğazı, Priapos Karabiga, Helle ve Hero ile Leandros Çanakkale Boğazı, Telephos ve Philemon ile Baukis Bergama, Arakhne Kolophen (İzmir yakınlarında), Eros ile Psykhe Miletos Yarımadası, Endymion Latmos (Beşparmak Dağları), Bellerophon ile Khimaira Yanartaş (Antalya), Nana Sakarya ile ilgili mitolojik efsanelerdir.

Balıkçı efe sözcüğünün Yunanca «ephebos»tan, efendi'nin «ofentia»dan geldiğini söyler. Hitit dilinde baba, çocuk sözcüklerini bugün kullandığımızı söylerken Grek

dilinden dam, temel, kerevet, kiremit, tuğla, anahtar, omuz, duman, tırpan vb. sözcükleri halen kullandığımızı açıklar.

Anadolu tarihi içinde yer alan Etrüsk, İyon, Troya, Sümer, Amazon, Minoen gibi uygarlıkları yaratanların İndo-Avrupalı ya da Sami kökenli olmadıklarını özellikle belirtir.

Zeybek ile Bakkha'lar arasında kurduğu ilgi dikkat çeker. Mevlevi ve Bektaşî ayinlerinin diyonisyak özellikte olduğunu iddia eder. Mehterde de diyonisyak bir yan bulur. Ahilik örgütlenmesi de Bakkhos ile ilgilidir Balıkçı'ya göre. Ayini Cem ile Bakkhos alayları arasında benzerlik kurar. Damızlık inancı ve uygulamasının «Tammuz» inancından, Bacıyan örgütlenmesinin Amazonlardan kaynaklandığını iddia eder.

Balıkçı'nın Samilerdeki sünnet inancı ile Nevruz, Hıdır İlyas kutlamalarını Anadolu'da ana tanrıça için yapılan törenlere bağlaması; Müslümanlıktaki beş vakit namazın «beş dakty»den geldiğini ileri sürmesi ve yine Müslümanlıkta yer alan Kible ile Kybele arasında ilgi kurması zorlama bir çaba olarak değerlendirilebilir.

Eski Yunan medeniyetindeki yaşantıyı aynı dönem Anadolu'su ile sürekli karşılaştırır Balıkçı ve Anadolu'nun-özellikle İyon medeniyeti ile-üstünlüğünü vurgular. Anadolu'da bilimsel düşüncenin temeli atılmışken ve düşünce özgürlüğü yaşanırken eski Yunan'da Orfik teolojinin karanlığı vardır. Eşcinsel ilişkiler yaygınlaşmıştır. Nüfusun yarıdan fazlası köledir ve zor koşullarda yaşamaktadır. Tanrılara insan kurban edilebilmekte, hatta Sokrat, Anaksogoras gibi bilginler öldürülmektedir. Kadınlar sosyal hayatın dışında tutulmaktadır. Şehirleşme kültürü yoktur, lağım alışkanlığının olmaması binlerce kişinin ölümüne yol açan salgın hastalıklara yol açmaktadır. Aynı dönemde Anadolu şehirleşmesini oturtmuştur. Kadınlar sosyal yaşamın içinde yer almaktadır. İnsanın kurban edilmesi Anadolu'da rastlanan bir şey değildir. Balıkçı bilimin aydınlığında ışıdayan bir Anadolu görünümü çizer.

Balıkçı'nın-tepkisel olduğunu düşündüğümüz-Anadolu kavimlerinin kültür kökenlerine¹ eğilirken Orta Asya'dan yada İslamiyet yoluyla taşınan unsurlara kapalı olduğunu görürüz. Anadolu coğrafyasına gelen Türklerin bu kültür ve uygarlık ortamına katkılarının neler olduğu sorusu, Balıkçı'nın düşünce sisteminde problematiğe dönüşmez, dolayısıyla da cevaplanmaz.

Halikarnas Balıkcısı'nın sürekliliğini ve dinamizmini yitirmediğini söylediği, en eski zamanlar Anadolu tarihi ve uygarlıkları ile günümüz arasında kurduğu bağ yeterince inandırıcı olamamaktadır. Romantik bir tarih anlayışı ve mitolojiyle süslenmiş kültür ve uygarlık bütünü göz kamaştırıcı gelebilir, ancak tarihte bilimsellik, kültürde ise fonksiyonellik kayb olduğunda «Pandora'nın Kutusu»da sihrini yitirir.

2) SABAHATTİN EYUBOĞLU

Sabahattin Eyuboğlu Anadolu'nun kültür mirasını önemseyen ve benimseyen bir yazar olarak karşımıza çıkar. Aynı zamanda Anadolu kültürünün-Klasik çağın diğer kültürleriyle birlikte- gençlere aktarılmasını üstlenen bir eğitimci ve eylem adamı olarak da görürüz Eyuboğlu'nu .

Tanpınar'da «zaman» problemi ele alan yazısında Eyuboğlu, varlığın sırlarını arayan şairin, kendi çocuklarını yiyen Kronos'un(zamanın) peşinden koştuğunu belirtir(1974: 329).

Mavi ve Kara adlı denemeler kitabında Eyuboğlu, Eski Yunan'lılarda bilimin gerçekten bir sevgi işi olarak görüldüğünü, kendisini ve dünyayı bilmeye yönelen insanın, her türlü çıkar duygusundan arınmış olacağını belirtir(1994: 71;1975:82).

Eski Yunan sitelerinde halkın kurduğu devleti denetleyecek güce sahip olmadığını ifade eder Eyuboğlu. «Yunan Mucizesi» biçiminde ifade edilen şeyin, sınırlı bir bölgede ve belli bir zaman diliminde, halkın denetim gücünü ele geçirmesi hâdisesi olduğunu anlatır(1994:48).

¹ Halikarnas Balıkcısı Anadolu'da oluştuğunu söylediği ortak tarihe ve uygarlığa kültür birliği noktasından bakmaktadır. Kavimlerin ırksal kökenlerinin önemli ve belirleyici olmadığını savunur.

Platon'un tasarladığı devlette Homeros'a yer vermediğini belirtir Eyuboğlu. Platon özgür düşünceyi simgeleyen bir düşünür olarak-böyle bir devlet kurulsaydı bile-yeni bir devlet tasarlamakta gecikmeyecektir. Devletin iyisi: Homeros'la Platon'da birini seçen değil, ikisini birarada yaşatabilendir diyen Eyuboğlu, gerçek bilim gibi gerçek devletin de kendi kendini çürütecek çatışmaları besleyebildiğini anlatır(1994:28).

Rönesansla birlikte antik dünyanın büsbütün göçtüğünü söyler Eyuboğlu. Rönesans sanatçıların eskilerden sadece biçimi aldıklarını, insanı, doğayı ve sanatı onlardan başka türlü anladıklarını ifade eder. Gerçekte Yunan sanatı yeniden doğmamış, kendisine hiç benzemeyen bir sanatın kaynağı olmuştur. Yunan sanatı hep yenileşen bir eski olarak kalacaktır(1974: 49-50).

Batı kültürünün kaynağı olan greko-latin, Yunan ve Roma uygarlığının bilimlerin ve sanatların gelişmesine uygun bir ortam hazırladığını vurgular Eyuboğlu. Anadolu'lu filozoflarla başlayan düşünce akımının doğa kavramını ve doğal güçleri ön plâna çıkardığını, Atina'da Anadolu'nun bu doğaya dönük düşüncesinin insan ve toplum sorunlarına yöneldiğini belirtir. Platon'da tabiat ötesine yönelen bu gelişme Batı kültüründe dönüp dolaşıp tabiat kavramının gelişmesini sağlar(1974:27-28).

Eski Yunan dünyasındaki payımız-Anadolu olarak-en az Yunanistan'ınki kadardır Eyuboğlu'na göre. Bu payı uzun süre gözardı ederiz. Roma'lılar atalarına Anadolu'lu derler, Araplar Yunan'ı ikinci üçüncü ellerden alırlar, Avrupa'lılar krallarının aslında Troyalı olmasıyla övünürler. Boğazın, Anadolu'nun en güzel efsanelerini, Anadolu uşağı Homeros'u ellere kaptırmışız. Selçuklu ve Osmanlı'nın uyanık dönemlerinde Anadolu'nun Antik değerlerine ulaşma çabası görülürse de softalar bunu engeller. Eyuboğlu, Mevlana ya da Fatih zamanında eski Yunan sevgisinin yeşerebilme şansının olduğunu savunur. Fatih'in Bizans mozaikleri için «bunlar benim mücevherlerimdir, dokunmayın» dediğini anlatır(1994: 10-11).

Dünya ozanlarının babası sayılan Homeros'u bizim kapı dışarı ettiğimizi belirtir Eyuboğlu. Anadolu çocuğu Homeros'un anlattığı Troya'nın, sömürgecilere karşı topraklarını Anadolu halkının kanıyla birkez daha ıslattığını anlatır. Tanrıların Troya savaşını seyretmek için çıktıkları İda dağının, ormanlarını yaka yaka bitiremediğimiz Kaz Dağı olduğunu vurgular. Kaz dağının Sarı Kız Mermerleri, Sutüven ve

Hasanboğuldu'suyla bir efsane diyarı olduğunu hatırlatır. İlyada'yı, Homeros'u, Troya'yı, İda'yı Ergenekon kadar benimseyemediğimizi ifade eder(1994:199-200).

Anadolu'nun tarih ve kültür mirasına uzak düştüğümüzü anlatan Eyuboğlu Troya'dan beri nice savaşlar gören Anadolu'nun evladı olan Homeros'un sesine kayıtsız kaldığımızı vurgular. Apollon'a karşı müzik yarışmasını kazanan Karya'lı çoban Marsyas'ın Dionysos korolarının ilk kurulduğu toprağın Anadolu olduğuna dikkat çeker(1994:204).

Sarı Kız efsaneleriyle Troya destanı arasında koşutluklar bulur Eyuboğlu. Sarı Kız'ın, tıpkı Paris gibi, Kaz Dağı'na bırakılan bir çocuk olduğunu anlatır. Gene Paris gibi Sarı Kız da, hayvanlar arasında bol kaynaklı ormanlar içinde büyür. Eyuboğlu, Kaz Dağı'na İlyada'yı okuyup gitmenin dağın güzelliklerini bir başka türlü görmeyi sağladığını ifade eder(1994:202).

Aristophanes komedyasının halkımızın mizah gelenekleriyle içten bir yakınlığı olduğunu belirtir Eyuboğlu. Aristophanes'in sözünü esirgemeyen, gürbüz, kaba gerçeğe sarmaş dolaş tavrını Karagöz'de, meddahlarda bulmak mümkündür(1974:507).

Bodrum'da Cava körfezinde balıkçıların kayıklarına oyma boyama resimler yaptığını anlatır Eyuboğlu. Bu gelenek eski Yunan dünyasıyla ilgilidir. Anadolu folklorunda çok rastlanan üç güzel motifinin de İda Dağı'nda, üç tanrıça arasında yapılan ve Paris'in Aphrodite'yi seçmesiyle sonuçlanan güzellik yarışmasıyla benzerliğine dikkat çeker Eyuboğlu. Euripides'in Bakkhalar tragedyasında, Dionysos'un ilk korolarını Anadolu'da Tmoles Dağında(Bozdağ) kurduğu yazılıdır. Dionysos için yapılan danslar da el ele verip halka halka tepinildiği, ayaklar yere vurulduğunda başın geriye atıldığı, koro başının Euhoy! Bağrışıyla hora tepildiği anlatılır. Eyuboğlu, Karadeniz bölgesi horonlarının, kelime bakımından da, Dionysos horonlarına bağlanabileceğini iddia eder(1994:11-12).

Eyuboğlu'nun Anadolu uygarlıkları ile ilgili düşüncelerini, geçmişimizi topraklarımızda arayıp bulduğumuz her değer : Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı ne olursa olsun benimsemek; eskiyi sırtımızdan atıp düşüncemize ve bugünkü hayatımıza mal etmek, devam ettirmek değil yeniden yaşatmak; eskinin

sırtından geçinenlerin yeniyi boğmalarını önlemek biçiminde formülleştirdiğini görürüz(1994:130-131).

Anadolu'nun tarih zenginliğinin, zamanın ve insanların yıkma gücüne inat ayakta durduğunu belirtir Eyuboğlu. Anadolu her medeniyetten izler taşıyan değişik medeniyetten insanların atalarını ya da torunlarını bulduğu karışık bir yapının adıdır. Durmadan yıkılıp yapılan, dolup boşalan Anadolu kat kat derinlere giden Troya gibidir(1974:478).

Anadolu'daki kültür ve uygarlık çeşitliliğini Eyuboğlu şöyle anlatır :

«Yunus da der ki, Pir Sultan da der ki, Karacaoğlan da der ki, bu topraklar bizim, Ayasofya da bizim, Troya da bizim, Tatuşan, Gordiyon, Bergama bizim, Divrik Ulu Camii, Emir Sultan, kayalara oyulmuş kiliseler, Artemis'in göğsünde kabaran memeler, türlü inançların taşlara kazındığı yazılar bizim, Erzurum da Çifte Minare'nin hayat ağacı, ejderhası, Sivas'ta Gök Medrese'nin geyiği, ceylanı, tavşanı, Alaca Höyük'te yüce tapınağın çifte kartalı, Van Gölü'nde, Ahtamar Adası'nda öpüşen güvercinler, sıkışan eller, Ademler Havvalar Yunuslar, İsalılar bizim, yüce dağ başlarında beş adam boyu tanrı heykelleri, kilimler de Doğu'yu, Batı'yı, gavuru müslümanı, karayı, akı, maviyi , kırmızıyı uzlaştıran köylü nakışları bizim(1994:17).»

Eyuboğlu'nun inanç, köken, ırk farklılığı gözetmeksizin Anadolu'da yaşamış ve yaşayan bütün insanlara yönelik hümanist bir tutum içinde olduğu görülüyor.

Halkoyunlarımızın uygarlıklar beşiği Anadolu'nun zenginliği hakkında aydınlarımıza tarih dersi verdiğini belirtir Eyuboğlu. Hepsinin Anadolu topraklarında oluştuğunu, İran'dan, Turan'dan gelmediğini vurgular. Horonların oynandığı, koroların kurulduğu bu topraklar, aydınlarımızca yeteri kadar benimsenmediği için üzülür Eyuboğlu. Yurdumuzun tarihinden başka her tarih üzerinde duran aydınlarımızın, anayurt kavramına hâlâ belli bir içerik veremediğini anlatır. Halkoyunlarını kaba softalığa karşı Anadolu'nun masmavi direnişi sayar. Softaların umacıya çevirdiği Türk kadınının, bir zamanlar bu topraklarda en büyük tanrı sayıldığını hatırlatır(1994: 66-67).

Bir tarihçi olmamasına karşın Atatürk'ün, kurduğu devletin yeni bir tarih görüşüne dayanması gerektiğini-bilginlerimizden daha fazla-anladığını belirtir Eyuboğlu. Ortaya attığı aşırılığı olan düşüncelere gülenlerin, bunların arkasındaki

yaşama ve yenileşme gücünü göremediklerini anlatır. Medeniyetin kaynağında Türkleri görmesini, bir üstünlük belirtisi değil, dünyaya açılma, insanlık tarihini benimseme çabası olarak görür. Hitit'i, Yunan'ı Türk'e bağlarken bir eskilik bilinci, bir tarih derinliği kazandırmak amacını güttüğünü vurgular. Atatürk'ün ırk değil, kültür bağı aradığını vurgular. Eyuboğlu, Troyalılar Türk'tü demek pahasına da olsa, toprağımızın tarihini benimsemek zorunda olduğumuzu iddia eder. Fatih'in de, kendini Bizans'ın hakiki ve meşru mirasçısı, bu toprakların ilk sahibi saydığını hatırlatır(1994: 208).

Anadolu'yu anayurt saymaya, topraklarımızın tarihini onunla eşlemeye Atatürk'le başladığımızı belirten Eyuboğlu, Hititler'i Türk saymanın asıl anlamının Anadolu'yu bütün geçmişle benimsemek olduğunu ifade eder. Türkiye'nin din ve ırk kavramları üstüne değil, yurt ve dil kavramları üstüne kurulduğunu vurgular(1994: 200). Atatürk'ün Türk ırkının atası değil, Yunan'ın, Roma'nın, Bizans'ın, Osmanlı İmparatorluğu'nun hor gördüğü Anadolu halkının, çoğu köylü ezelden beri ezilmiş insanların atası olduğunu anlatır(1994: 15). Kurtuluş Savaşı'mızdan binlerce yıl önce Anadolu'da, Mustafa Kemal'in atalarının atası Hektor'un sömürgeciliğe karşı kurtuluş savaşı verdiğini hatırlatır(1994: 202).

Montaigne'in Denemeler'inde, Fatih'in İkinci Pius'a yazdığı mektuba yer verdiğini belirtir Eyuboğlu. İtalyanlar gibi Troya'lıların soyundan geldiklerini belirten Fatih, Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak için açtığı savaşta, İtalyanların Yunanlıları tutmasına şaşırdığını söyler. Montaigne'in Fatih'e bunları yalandan söyletmesinin akla ve çağa ters düşeceği kanaatindedir Eyuboğlu. Oysa konuyu açtığı Yahya Kemal ve Mükrimin Halil İnanc, kendisine gülerler ve «Montaigne uydurmuş» derler. Benzer bir olayı da Atatürk'le ilgili olarak anlatır Eyuboğlu. Dumlupınar Savaşı'nda bulunmuş emekli bir albayın, zafer kazanıldıktan sonra, Atatürk'ün «Dumlupınar'da Yunanlılardan Troya'lıların öcünü aldık!» dediğini aktarır. Eyuboğlu, bir yemekte konuyu Falih Rıfkı Atay'a açar ve Mustafa Kemal'den böyle bir söz duyup duymadığını sorar. Falih Rıfkı'nın cevabı «Duymadım, böyle bir söz söylemiş de olamaz, uydurmadır» cevabını alır. Eyuboğlu, gerçek olsa da, olmasa da bu sözün kendisine olağan geldiğini ve Atatürk'ün tarih görüşüne ışık tuttuğunu belirtir. Fatih'in mektubuyla birlikte düşünüldüğünde, İlyada'yı, Batı kültürünün kaynağını benimsemenin bir yolunu bize gösterdiğini vurgular(1994: 198-199).

Türkiye'nin asıl köklerinin Anadolu'da olduğunu anlatır Eyuboğlu. Başka yerlerde uzak yakın akrabalarımız olabilir. Ziya Gökalp'in tarihi gerekçelerle uzak ve meçhul bir ülkede aradığı ana vatan Adalar'ı ve Rumeli'siyle Anadolu'dur. Atatürk'ün dil ve tarih görüşlerinin de bu doğrultuda olduğunu belirtir Eyuboğlu. Yunan Türk'tür demekle, biz bu memleketin Yunan'dan önce de sahibiydik, Yunan da Anadolu'dan kopmadır, demek istediğini anlatır. Bu topraklar üzerindeki bütün değerleri benimsemenin Atatürk'ün tarih prensibinin en önemli unsurunu oluşturduğunu vurgular(1994: 13).

Eyuboğlu'nun Türk tarihiyle ilgili görüşleri şöyle biçimlenir :

«Bu memleket niçin bizim? Dört yüz atıyla Orta Asya'dan gelip fethettiğimiz için mi? Böyle diyenler gerçekten benimsemiyor, anayurt saymıyorlar bu memleketi. Gurbette biliyorlar kendilerini yaşadıkları yerde. Hititler, Frikyalılar, Yunanlılar, Farslar, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar da fethetmişler Anadolu'yu. Ne olmuş sonunda? Anadolu onların değil, onlar Anadolu'nun malı olmuş.

Bu memleket bizim olduğu için bizim, fethettiğimiz için değil. Aramızda dışardan gelmeler çoğunluk olsa bile-ki değil elbette- kaynaşmış, halleşmiş hepsi. Fetheden de biziz artık, fethedilen de. Eriten de biziz, eriyen de. Biz bu toprakları yoğurmuşuz, bu topraklar da bizi. Onun için en eskiden en yeniye ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. Halkımızın tarihi Anadolu'nun tarihidir. Paganmışız bir zaman, sonra Hristiyan olmuşuz, sonra da Müslüman. Tapınakları kuran da bu halkmış, kiliseleri camileri de. Bembeyaz tiyatroları dolduran da bizmişiz, karanlık kervansarayları da. Kah bozkıra çıkmışız, kah mavi denize. Sayısız devletler, medeniyetler bizim sırtımızda yükselmiş, bizim sırtımızda çökmüş. Yetmiş iki dil konuşmuşuz Türkçe'de karar kılmadan önce. Hepsinin tadı kalmış damağımızda, aylarımızın, günlerimizin, köylerimizin, kentlerimizin adlarına bakın. Ne değişik eller, ne değişik halkoyunlarında tutuşmuş, ne horonlara, ne halaylara girmişiz. Doğuyla Batı sarmaş dolaş olmuş bizim içimizde(1994: 9).»

Eyuboğlu'nun Türklerin tarihini anlatmaktan çok, Anadolu'nun tarihine yöneldiği dikkat çekiyor. Tarihimizin unsurları olarak saydığı inanç, kültür ve medeniyet ürünleri, üzerinde yaşadığımız toprağa aittir. Toprağın tarihini-yani Anadolu'nun geçmişini-anlatmaktadır Eyuboğlu.

Anadolu uygarlık tarihi içinde Yunus Emre'ye özel bir yer verir Eyuboğlu. Halkın masallaştırdığı yaşamı ile Yunus Emre, efsanevi bir kişiliktir. Yeni tarih anlayışı

efsanelerdeki gerçekleri yabana atmamaktadır. Çoğu kez gerçeğin masallarda gizli olduğu bilinmektedir. Tıpkı Homeros'un çağının insanının iç ve dış gerçeğini yansıtısını, hiçbir tarih kitabının bize aktaramadığı gibi(1966: 12).

Yunus Emre'nin Anadolu halkıyla birlikte, baş kaldırmadan boyun eğmeğe, tanrıyı insanlaştırmadan insanı tanrılaştırmaya kadar bütün hallerden geçtiğini belirten Eyuboğlu, Yunus'un yaşadığı toprakların, bütün tanrıların iz bırakıp geçtiği topraklar olmasını, bu duruma neden olarak gösterir (1966: 42).Yunus bu bakımdan topraklarımızda yaşamış bütün insanların, Hitit, Yunan, Pagan, Hristiyan, Müslüman bütün yurttaşlarımızın sözcüsüdür(1966: 56).

Yunus Emre'nin dervişliği ciddiye aldığı kadar gülmesini de bildiğini belirtir Eyuboğlu. Gülen düşüncenin, gülen masalların en eskilerinin bu topraklarda yetişmiş, Ezop'un Anadolu'da doğmuş ve ölmüş olduğunu hatırlatır(1966: 69).

Dervişliği dinlerin, mezheplerin hatta tarikatların dışında bir ahlâk okulu olarak gören Eyuboğlu, kaynaklarının da Hristiyan, Yunan ve Hint felsefesine kadar gittiğini belirtir(1966: 48-49).Dervişlerle ilgili masalların eski Anadolu efsanelerine karıştığını anlatır Eyyuboğlu. Altın Post efsanesinde olduğu gibi bir seccade üstüne oturup Karadeniz'i aştuklarını; ateşlere atılıp yanmadıklarını; oturdukları yerden çimenlerin bittiğini, kazdıkları yerlerden suların çıktığını; yüce dağ başlarında dev kartallarla yan yana oturduklarını, karşlarına çıkan kaplanları bir nara atıp kaçırdıklarını, bir üfürmeyle denizlerde fırtınalar kopardıklarını örnek verir(1966: 51).

Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelişiyle ilgili efsaneye dikkat çeker Eyuboğlu. Bir güvercin kılığıyla Anadolu'ya giren Hacı Bektaş'ın yolunu, kartal kılığına giren eski ermişler keser. Hacı Bektaş yarar geçer kartal sürüsünü ama kanatları yaralanır. Bugünkü Hacı Bektaş ilçesine iner, bir duvara konar. Fakir bir köylü kadın yiyecek içecek verir ona. Efsanede Hacı Bektaş'ı Anadolu'da ilk konuklayanın bir kadın olarak gösterilmesini, yine Anadolu'nun en eski ve en büyük tanrılarının kadın olmasına bağlar Eyuboğlu. Sonradan Hacı Bektaş'ın bütün Rum yani Roma Anadolu erenlerinden saygı ve sevgi gördüğünü belirtir(1996: 14).

Eyuboğlu Anadoluçuluk temeline dayanan tarih ve toplum anlayışını Köy Enstitüleri aracılığıyla, eğitim sistemi içinde, gençlere aktarma imkanını bulur. Köy

Enstitüleri yalnızca bir okul değil, Anadolu köylüsünün binlerce yıldan beri imece adı altında bildiği ortak ve üretici çalışmanın da kurumsallaştığı yerdir. Eyuboğlu, Frigya'da doğmuş klasik ozan Ezop'un masallarında bu tür çalışmadan söz edildiğini belirtir(1979: 110; 54). Eyuboğlu Milo Venüs'ü, Yunanlı Çocuk, Samatrakos yontularının kopyalarını Enstitü bahçelerine diktirerek, gençlerin klasik kültür tanımlarını sağlamaya çalışır(1979: 9-10). Haftanın iki üç gününü Hasanoğlu Köy Enstitüsünde geçiren Eyuboğlu, orada Platon'u okutur, anlatır, sevdendirir, tartışır köylü çocuklarına(Erhat 1980: 222). Anadolu'da gelmiş geçmiş uygarlıkların kültür mirasını özümseyen görüşünü, Gılgamış destanından eski Yunan klasiklerine kadar uzanarak anlatma imkanı bulur Enstitülerde(Günyol 1992: 74).

Son yirmi yılını Anadolu'yu karış karış gezmeye, resim çekip, film çevirerek eski uygarlıkların kalıntılarını, dünden günümüze kalan sanat eserlerini yerinde saptamaya ayırır Eyuboğlu(Günyol 1977: 217). Halikarnas Balıkçısı ile birlikte başlattığı Mavi Yolculuk, Anadolu'da gelmiş geçmiş uygarlıklardan kalma sanat yapıtlarını yakından görüp tanımak ve özellikle Ege'de yeşerip boy atmış uygarlıkların kalıntılarını yakından izlemek özleminden kaynaklanır. Anadolu'da eski uygarlıklardan kalma ve bugün hâlâ izleri görülebilen kalıntılar üstüne filmler çekerek Anadolu destanı yapmak ister Eyuboğlu. 1972'ye kadar film çekme işiyle uğraşır. Yaptığı filmler arasında Hitit Güneşi, Göreme, Siyah Kalem, Surname, Anadolu Yolları, Anadolu'da Roma Mozaikleri, Eski Antalya'nın Surları, Ana Tanrıça, Karagöz'ün Dünyası önemli olanlardır(Günyol 1982: 268-272).

Yön Dergisinin «Milli Kültür ve Batı Kültürü ile İlişkiler» konusundaki soruşturmasında, Anadolu'yu bütün tarihiyle benimsemenin, neredeyse insanlığın da geçmişini benimsemek anlamına geldiğini, Türk sanatının geçmişimizin kültür değerlerinden yararlanması gerektiğini söyleyen Eyuboğlu(Seyda 1970: 168), eski Yunan'a bakışıyla Halikarnas Balıkçısı'ndan ayrılır. «Yunan Mucizesi» ifadesini doğru bulmamakla birlikte, Sokrates, Platon, Aristo gibi düşünürlerin gözardı edilmesini de akılcı bir tutum olarak görmez(Anday 1984b: 66). Eski Yunan sanatını sürekli beslenilebilecek bir kaynak olarak görür. Balıkçı'yla farklılaştığı bir önemli nokta da eski Yunan medeniyetini Anadolu medeniyetinin bir parçası olarak görmesidir. Troya'yı, Bergama'yı, Gordion'u, Tatuyan'ı bizden olarak gördüğü kadar, Artemis, Venüs heykellerini de bizden sayar.

Tarihimizi Orta Asya'ya dayandıran görüşe karşı tavır alışıyla Balıkcı'ya yaklaşır. Anadolu'da oluşan kültür ve medeniyet zemininin İran'dan, Turan'dan gelmediğini belirterek tepkisini ortaya koyar. Anadolu'nun bütün uygarlıklarını benimsememeyi, onu anayurt olarak görmemekle eş tutar.

Atatürk'ün tarih anlayışına sık sık atıflar yapar Eyuboğlu. Eski Anadolu uygarlıklarına yönelişin onunla başladığını belirtir. Ancak Atatürk'ün tarih görüşünde aşırılıklar olduğunu-medeniyetin kaynağında Türklerin olduğu görüşü gibi belirtmekten de geri durmaz. Bu aşırılıkları dünyaya açılma, insanlık tarihini benimseme çabası olarak görür.

Eyuboğlu'nun Anadoluculuk temelinde gelişen tarih, toplum ve uygarlık anlayışını yeteri kadar detaylandırmadığını söyleyebiliriz. Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine nasıl baktığını, Anadolu tarihi içinde bu medeniyetleri nasıl ilişkilendirdiğini yeterince belirtmemiştir Eyuboğlu.

C) AZRA ERHAT

Azra Erhat eski Yunan kültürü ile yetişmiş, Platon'un Devlet'ini okuyarak, Aristo'nun görüşlerini tanıyarak düşüncelerini olgunlaştırmış bir aydınımızdır(Erhat 1980: 91-92).

Erhat, Sabahattin Eyuboğlu'nun Köy Enstitüsü'ndeki çalışmalarını anlatırken, şiir, hikaye, roman, dergi ortamında yetişen gençleri Eflatun'a, Apollon'a benzetir(1980: 243). «Savaş her şeyin babasıdır» diyen Herakleitos'u hatırlatan Erhat, gelişmekte olan ülkelerin geleceğin dünyasında yer tutacağını Atatürk'ün çok önceden belirttiğini anlatır(1980: 71).

Uluslararası ilişkilerde yada ulusların içişlerinde dialog denilen bir yöntemin, günümüz toplumlarında yerleştiğini ifade eder Erhat. Bu barışçı akılcı yolun kaynağını ise Sokrates ve onun her alana yayılan, her konuyu inceleyip tartışan, her tür insanla uyguladığı sorulu cevaplı ikili konuşmalarını koca yapıtlarda ölümsüzleştiren Platon'da aramak gerektiğini belirtir(1980: 144).

Erhat'ın klasik çağ Yunan medeniyetine olumlu baktığını söyleyebiliriz. İnsanoğlunun yeryüzünde mutluluğu aradığı tek dönemin Yunan ve Latin İlkçağı olduğunu söyler Erhat. Tanrıların insana benzetildiği, evrenin madde olarak düşünüldüğü, insanın beden ve ruh olarak parçalanmadığı bu dönemin insanının mutluluğu bulduğunu söyler. Köleler, esirler, yurttaş olmayanların da bulunduğu bir toplumda mutluluğun sağlanmasının imkansız gibi görünebileceğini, ancak beden ve ruhun doğa yasalarına göre gelişmesinde bugünkü kadar çok engelin çıkarılmadığına dikkat etmek gerektiğini belirtir(1980: 56-58).

Bir yaratılış söylencesinde «Başlangıçta kelim, yani söz vardı» dendiğini hatırlatan Erhat, Ege düşünürlerinin «Logos» diyerek söze değer verdiklerini belirtir. Ancak bugünkü maneviyat ve ahlak öneren devlet adamlarımızın «Yunan safsatası» diyerek bu düşünürleri önemsemediklerini anlatır(1980: 105).

İlkçağ felsefesinin ana konusunun ahlak olduğunu, insanla uğraştığını anlatır Erhat. İnsanın erdem ve mutluluğu için kafa yoran «moralist» diye anılan Sokrates, Platon, Aristoteles, Hristiyan ve İslam düşünürleri, Montaigne, Descartes, Pascal, Spinoza, Kant, Schopenhauer, Alain, Camus'nun birbirini tamamladığını belirtir(1980: 121).

Gece gündüz sorup araştıran Sokrates'in, Akademia'da, Lykeion'da¹ öğrencileriyle söyleşen Platon'un, Aristoteles'in çabalarının dönemlerinde kuşkuyla karşılandığı da olmuştur. Sokrates bu yüzden öldürülmüştür. Sinop'lu Diogenes'in, Pir Sultan Abdal'ın da düşüncenin çilesini çeken insanlar olduğunu belirtir Erhat. İlkçağ felsefesinin yolundan giderek bizim felsefemizin kaynaklarına ulaşabileceğini savunur(1980: 22-23).

Sokrates'in «Hiç bir şey bilmiyorum ben, bilmediğimi öğrenmek için de soru soruyorum» sözüyle dünyaya soru sormasını öğrettiğini belirtir Erhat. Sokrates'in soru sorduğu insanlara hep istediği cevapları verdirdiğini, ancak bunun, bulduğu yöntemin değerini azaltmadığını vurgular(1980: 38-39).

Thukydides'in Ağıt-Nutkunu Türkçeye çevirip yayımlayan eski İstanbul milletvekili Rum kökenli Eleksandros Hacopulos'tan söz eder Erhat. Yazarın kitapta

¹ Aristoteles'in Atina'da kurduğu okul.

özgün bir görüşle, Thukydides'den, Sophokles'in «Antigone»sinden, Platon'un «Kriton»undan çevirilerle ve belli kavramlar üstünde eski Yunan düşünürleri ile Atatürk, Mithat Paşa, Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik ve Ziya Gökalp gibi Türk düşünürlerini karşılaştırarak, zaman ve mekan, devlet, demokrasi, özgürlük, uygarlık, kültür ayrıcalıklarına karşın, bu düşünürlerin millet, dil ve din, insanlık, halkçılık görüş ve anlayışlarında benzerlikler, yakınlıklar olduğunu gösteren bir bölümün olduğunu belirtir(1980: 94-96).

Umut kavramı ile ilgili olarak eski Yunan'da yer alan söylenceleri anlatır Erhat. Pandora¹, Sisyphos, Prometheus söylencelerinde kahramanların umudu yitirdiklerini vurgular(1980: 130-132).

Eski Yunanca ile ilgili görüşlerini açıklarken Erhat, Yunancanın güzel bir dil olduğunu, bugünün Rumcasının da-biraz değişmiş olmakla beraber-güçlü ve güzel bir dil olduğunu anlatır. Yunancanın Türkiye'de dile gelme hakkının olduğunu belirten Erhat, Homeros gibi bir ozanımızın uygarlığa bu dili verdiğini vurgular. Homeros'u çevirirken Yunanca ile Türkçenin kardeş diller olduğunu farkettiğini yazar. Yunancanın güçlü bir dil olduğunu, yeni kavramlara, gerçekleştirilen buluşlara ad bulmada Yunancanın kaynak olduğunu hatırlatır. Topraklarında eski Yunan kalıntıları olan bu ülkede Yunancanın öğrenilmesinin gerekli olduğunu savunur(1980:94-95).

Kurtuluş Savaşı'yla Troya savaşı arasında benzerlikler bulur Erhat. Her ikisinde de toprakları saldırıya uğrayan halk ayaklanmış ve topyekün saldırganları kovmuştur. Bir yerde önemli bir ayrılık olduğunu saptar Erhat. Troya Savaşında Anadolu halkını tek bir ulus olarak çıkar saldırganın önüne, Akhalar arasında ise bitmez çekişmeler vardır. Değişik kavimlerden oluşan Troya savunucularının, bir çeşit toprak ve yurt bilinciyle hareket ettikleri görülür. Erhat, çağımızın bağımsızlık savaşında Türk, Rum, Ermeni diye bölündüğünü anlatır bu toprakların halkının. Bugün de Ege'nin asıl yerlisi olan halkı yitirdiğini belirtir. Bu yüzden de kıyıların da denizlerinin de gelişmesinde bir duraklama olduğunu savunur(1980:167-169;1976:10-11;21;26;52).

¹ Tanrılar tarafından eline açmaması koşuluyla bir kutu verilen Pandora'nın hikayesi. Pandora kutuyu açar; ne kadar dert, afet, hastalık, kötülük varsa dışarı çıkar. Akli başına gelen Pandora kutuyu kapatır, ama kötülüklerin hepsi dışarda, umut içerde hapis kalır.

«Akdeniz'in İnsanı» adlı yazısında Herakleitos, Heredotos ve Cevat Şakir'i Akdeniz uygarlığının insanları olarak niteler Erhat. Akdeniz denilen çevrede tarihin en bulanık çağından günümüze dek başka türlü bir insanlık, başka türden bir yaratımla çıkmaktadır karşımıza. Gördüğünü düşünen, düşündüğünü dile getiren, dile getirdiğini tartışan insandır bu. Özgür kafadır, özgür insandır Erhat'a göre(1980:229-230).

Halikarnassos'lu Herodotos'un-yurttaşımız-tarihin babası olmakla kalmayıp, ilk çağ üstüne bildiklerimizin kaynağı olduğunu belirtir Erhat. Böyle bir yaratıcının da ancak Ege kıyılarında çıkabileceğini vurgular(1980:232-233).

Halikarnas Balıkçı'sının Azra Erhat üzerindeki etkisi belirgindir. Erhat, bir Ege gezisi öncesi Balıkçı'nın bir kitabında gördüğü bir cetvelden¹ sözeder. Anadolu ile Yunanistan şair, yazar, düşünürlerini ayrı cetvellerde gösteren bir yazıdır bu. Anadolu şair ve yazarlarının kabarıklığına karşın, Yunanistan bölümünün boşluklarla dolu olduğunu belirtir Erhat. Güneşin doğudan doğduğu gibi, uygarlığın da Akdeniz'in doğu kıyılarında doğduğunu anlatır Erhat(1980:225-226).

Yunan uygarlığı ve kültürünün, on dokuzuncu yüzyıl şairlerinin ve bilginlerinin duygusal yanıtlara ve haksızlıklara yol açan görüşleri ile yalnız Yunanistan'a mal edildiğini belirtir Erhat. Yunan uygarlığının ilk merkezi olan Ege kıyılarının ve Anadolu'nun Batı âleminin gözünde değerini yitirdiğini anlatır. Halikarnas Balıkçı'sının bunca yüzyıldır yapılan haksızlıkları düzeltmeye koyulduğunu vurgular. Bildikleri, gördükleri, okudukları arasında tek başına köprüler kurarak, Batı biliminin savunulduğu gibi Yunanistan'dan-kendi deyimi ile Hellenistan'dan-doğmadığını «Yunan mucizesi» diye bir şeyin söz konusu olmavıp «Ege Mucizesi»nin varlığını ispatladığını ifade eder. Atina felsefesi-Platon ve Sokrates-ile kıyasıya bir mücadeleye giren Balıkçı'nın bir kavga adamı, mücadele adamı olarak karşımıza çıktığını vurgularken, bu tutumunun tartışılabilirliğini de ekler. Erhat'ın Balıkçı'nın Atina felsefesi karşısındaki hasmane tutumunu bilimsel bulmadığını söyleyebiliriz. Balıkçı'nın Türkiye'de bütün Türkiye'nin derinliğine giden bir tarih bilinci uyardığını belirten Erhat, bu toprağın tarihini dar sınırları ile yalnız bir ulusun ya da ırkın tarihi

¹ Balıkçı'nın Anadolu Tanrıları adlı kitabında yer alan bu cetvele, çalışmalarımızın Halikarnas Balıkçısı başlığını taşıyan bölümünde yer verdik.

olarak değil, yüzyılları kaplayan bir uygarlık tarihi olarak görme düşüncesine yol açtığını vurgular. Balıkçı'nın iddialarının üzerinde durulmaya değer, köprülerinin sağlam olduğunu söyleyen Erhat'ın Anadolu uygarlıkları ve tarihi konusunda benzer görüşleri taşıdığını saptıyoruz(1980:216-220).

Urla'dan yetişen Anaxagoras ile Efes'ten yetişen Herakleitos'un Anadolu toprağına ait iki düşünür olduğunu belirtir Erhat. İkisi de maddeci düşünürlerdir. Anaxagoras otuz yıl kadar Atina'da kalmış, bildiklerini aktarmış ve Perikles'in yetişmesinde rol oynamıştır. Ancak Atina'lı filozofların dinsel tutuculuğı yüzünden ölüme mahkum edilir ve kaçmak zorunda kalır. Atina'lı bağnazların Anaxagoras'ta çekemedikleri şey «akıl»dır. Halka yapıcı, gözümleyici, düzenleyici aydınlık bir geleceğın ışığını tutmaktadır. Bugün Batı düşüncesi Anaxagoras'tan nous yani akıl ilkesini Herakleitos'ten «değişim» ilkesini almıştır(1980:201-202;1975:109-116).

Erhat, dönemin tartışmalı konularından Sıhhiye'deki Hitit Anıtı ile ilgili olarak, anıt yapılmış, ancak açılmamıştır, «Hele bir bıraksalar kendi toprağı üzerinde nur saçsın Anadolu toprağı!» ifadesini kullanır(1980:135).

Nurullah Ataç'ın savunduğı okullarımızda Yunanca ve Lâtince dilleri ile edebiyatlarının öğretilmesi görüşüne sıcak bakar Erhat. Ataç'ın «ölmüş bir milletin irfan» ile eksiklerimizi tamamlayıp klasik kültürü oluşturabileceğimiz düşüncesi de Erhat'tan destek bulur(1980:342-343). Ancak bu düşüncenin yeteri kadar yaşama geçirilemediğini belirtir Erhat. Liselerdeki Lâtince uygulaması on, onbeş yıl kadar sürdürülebilir. Yunanca daha çok arkeoloji ve tarih araştırmalarını desteklemek amacıyla üniversitelerde düşünülür, ancak verimli olmaz. Erhat, yalnızca klasiklerin çevirisi alanında başarılı olduğunu anlatır(1980:346-348).

Erhat İşte İnsan adlı kitabında Odysseus'un Phaiak prensesi Nausikaa ile olan gönül ilişkisini anlatır(1975:13-14). Homeros'un destanında kahramanlarını, beden-ruh ikiliğı içinde yansıtmadığına dikkat çeker. Platon'da olan bu ayrım, Homeros'ta yoktur(1975:18-28). Homeros insan bedeninin bütününe bir ad koyar, ama o insanın kendi adıdır(1975:15-16). Homeros'la Yunus'ta ruh kavramlarının ifadesindeki benzerliğı vurgular. Her ikisi de can ile uçmak arasında ilgi kurmaktadır, her ikisinde de can uçucudur(1975:29-32).

Erhat Homeros'ta da geçen Yunanca thü-kökü ile türkçe tüt-kökü arasında bir akrabalık olduğunu savunur. Tütün ile thyo(thüo okunur) arasında aynı ilginin olduğunu belirtir(1975:33-34).

Paris ile Helene arasındaki aşk ilişkisinin zayıf bir temelde gelişmesine karşın, Andromakhe ile Hektor arasındaki ilişkinin güçlülüğü dikkat çekicidir(1975:51-55)

Erhat öz Anadolu masalı saydığı Ana Tanrıça inancının Havva, Meryem, Beatrice, Leylâ, Dülsine, Gretchen gibi kadın kahramanlara yol açtığını anlatır. Kupapa, Kybebe, Kybele, Kible, Hepa, Hebe, İvi, Havva, Lat, Leto, Rhea, Ge, Artemis adlarıyla Asya'dan Amerika'ya kadar Ana Tanrıça'nın yayıldığını belirtir(1975:78).

Platon'u hem sevdiğini hem sevmediğini anlatır Erhat. Onda hem insancı, hem de insancı olmayan bir ikilik görür. Homeros'u devletinden kovmakla insancı olmayan yanını ortaya koyar. İnsanın ıstık ve sevinç payını, özgürlüklerini kısar. Sokrates'e karşı ise insanca yönü ortaya çıkar. Binlerce sayfa boyunca hocasını anlatır(1975:85-86).

Homeros destanlarında insanların tanrıların elinde bir kukla olduğu, bunun için de destanlarda insanı aramanın boşuna olacağı görüşüne katılmaz Erhat. Hektor, Andromakhe, Priamos, Akhilleus'un bizim gibi insanlar olduğunu anlatır. Özellikle Akhilleus'un bugün yaşayabilecek problemlili bir insan olduğunu belirtir(1975:87-88;19-20).

Bilimin Ege'de doğduğunu vurgulayan Erhat, Ege'nin çoğu bilgilerinin dışardan gelme olduğunu, ama bilimin bilgi demek olmadığını anlatır. Geleneksel bilgileri sürdüren, yenilerini katsalar da nicelikte bir değişme sağlayamayan Mezopotamya, Fenike, Mısır medeniyetlerinin bilime ulaşamadığını ifade eder. Bilgiyi bilim yapan Ege'li İyonya'lılar, bizim Yunanlılar dediğimiz insanlardır;bu bakımdan Yunan mucizesi demek yerinde olur, Ege mucizesi demek daha doğru olurdu, görüşünü savunur Erhat(1975:158;1962:30).

Yunus Emre'nin dininin insanlık olduğunu iddia eden Erhat, Homeros'la bu noktada buluştuklarını söyler.Yunus Emre'nin,

«Miskin adem oğulları

Ekinlere benzer gider
Kimi biter kimi yiter
Yere tohum saçmış gibi»

dizeleriyle, Homeros'un aşağıdaki dizelerindeki benzerliğe dikkat çeker.

«Yapraklar gibidir insan soyu
Bir yandan rüzgâr onları bakarsın döker yere,
Bir yandan bahar gelir,
Yenilerini yetiştirir, yeşertir ormanı,
Böylece soyların biri göçer, biri doğar.»

(1975:214-215)

Erhat Homeros adlı eserinde, Batı yazınının ilk ve en büyük destanlarını yaratan Homeros adlı ozanın bizim yurttaşımız olduğunu, büyük bir ihtimalle İzmir'de ya da Ege kıyılarındaki başka bir kentten uygarlığın, aydınlığın, ilk sözcüsü olarak seslendiğini anlatır(1976:5).

İlkçağda Boğazlara Hellespontes dendiğini anlatan Erhat, Boğazlarla ilgili «Helle», «Leandres ile Hero» söylencelerini aktarır(1976:13-16).

Troya'nın kuruluş hikayesi olarak «Dardanos» söylencesine yer verir.

İlyada destanının son bölümünde yer alan ağıdın Anadolu'ya özgü olduğunu belirtir Erhat. Oysa Batı yazınında ağıt yoktur. Bunun Batı edebiyatında bir tür olduğunu gösteren örnek de yoktur. Homeros destanını ağıtla bitirmekle Anadolu edebiyatının en eski halkalarından biri olduğunu göstermektedir(1976:126).

Homeros'un üstünde yaşadığımız toprakların ilkozanı olduğunu söyleyen Erhat, insanın nereden gelip nereye gittiğini anlamak istiyorsa Homeros'a başvurması gerektiğini belirtir(1976:14).

Homeros'tan iki yüzyıl kadar sonra Khios, yani Sakız Adasında bir ozan topluluğunun, onun açtığı geleneği sürdürmeye uğraştıkları ve Homeros'tan gelmekle övündükleri için «Homerosoğulları» diye anıldıklarını anlatır Erhat. Yaşar Kemal'in de Homerosoğlu sayılabileceğini söyler. Ağrı Dağı Efsanesi ile Troya Savaşı'nın teması arasında benzerlik kurar. Anadolu insanı dışarıdan gelen sömürücüye karşı koymaktadır.Yaşar Kemal'in Demirci Hüso tipi ile Hepheistos ya da Prometheus arasındaki benzerliğe dikkat çeker(1976:300-307).

Homeros geleneğinin bugün Anadolu'da yüzlerce, binlerce ozan tarafından yazıldığını söyleyen Erhat, yazılan her romanda da Homeros'un olduğunu belirtir(1976:308-312).

Anadolu'nun kültür ve uygarlık tarihine bakışını Erhat şöyle ifade eder :

«Eski bir uygarlık belirtisinin, bir anıtın, bir yapının Türk olması için, Asya'dan gelme Türk ırklı, Türk kökenli uluslarca yapılmış olması gerekmez. Irklar, kökenler, kaynaklar, onca karışıktır ki, kim Türk kim değil diye kesinlikle saptanamaz bugüne bugün. O halde, ulusçuluğun olumlu, verimli ve tek bilimsel sayılabilecek yolu yöntemi kafatasları ölçerek biçerek sonuçlar, gülünç ve güvenilmez sonuçlar çıkarmak değil, eskiden kalma anıt ve yapıları, yeni her türlü uygarlık belirtilerini ve verilerini yurdumuzda filiz vermişse, onlara sahip çıkmaktır(1976:60).»

Millet kavramını kültüre bağlı olarak tanımlayan Erhat'ın kültürü de yurt(Anadolu) kavramına bağlı olarak düşündüğü görülüyor. Toprağa bağlı millet ve kültür kavramları, Erhat'ı Anadolu'nun en eski tarihinden günümüze bütün kavimleri ve medeniyetleri benimseme noktasına getiriyor.

Mavi Yolculuk adlı kitabında Azra Erhat, eski Anadolu uygarlıklarından kalma sanat eserlerini incelemek amacıyla gezinin izlenimlerini aktarır.

Somos(Sisam) adasıyla ilgili olarak «Polykrates»in söylencesini anlatır. Polykrates Somos'un tiranıdır. Zenginliği ve mutluluğu ile övünür. Sarayına Mısır kralını çağırır varlığını görsün diye. Talihi sayesinde kazandığı zaferlerle ünlü olan Tirana Firavun, «Tanrılar seni kıskanmadan en değerli varlığını tanrılara ada ki, mutluluğun sürekli olsun» der. Polykrates sihirli yüzüğünü denize atar. Ancak denizden tutulan bir balığın karnında yüzük saraya geri döner. Firavun bu olayı, tanrıların hediye kabul etmemesine yorar ve tiranın tanrılar tarafından cezalandıracağını söyler. Firavun, Sames'le Mısır arasındaki dostluk antlaşmasını bozar, Polykrates söylencenin sonunda dost sandığı insanın düzenine kurban gider, yaban ellerde çarmıha gerilerek can verir. (1962:20-21).

Gezide Poseidon'a(Deniz-Tanrı) şarap sunma geleneğine uyulur(1962:43-44). Erhat Prometheus'un efsanesini aktarır(1962:52-53). Lesbos(Midilli) adasıyla ilgili olarak «Arion» efsanesine yer verir(1962:55-56).

Ege denizinin uygarlığı yoğurduğunu söyleyen Erhat, onu denizlerin sultanı sayar. Anadolu'nun varlıklı bir toprak olduğunu, ürününün madenin bol olduğunu belirtir. Akınlara uğrar Anadolu Haçlı Seferleri adıyla korsanlığa çıkar Avrupa Hristiyanları. Erhat «Yunan mucizesi» değil, «Asya mucizesi»¹ demenin doğru olacağını anlatır. Yunanistan derin bir barbarlık uykusundayken İyonya'nın ışığı dünyayı aydınlatmaktadır. Alfabe, şiir, nesir, düşünce, felsefe, tarih, coğrafya fışkırır bu topraklardan. Destan türü ve Homeros'un İlyada ve Odyseia'si. İlk hekim Hippokiates, ilk ressam Apellos, ilk para, ilk banka saymakla bitmez kaynaklar Anadolu kökenlidir. Başlangıçta dinsel ve geleneksel tutuculuğuyla direnir Yunanistan Anadolu'nun aydınlığına. Doğudan gelen ışığı benimsedikten sonra parlak ve çok yönlü uygarlığı yaratır(1962:70-75).

Yolculuk esnasında karşılaştıkları poyrazı, Deniz-tanrı Poseidon'un oğullarının en korkuncu Boreas'ı göndermesi olarak değerlendirir Erhat(1962:79).

Mavi Yolculuk ekibinin içinde bulunduğu atmosferi şöyle anlatır Erhat:

«Biz ambargolar gurur içindeydik: mavi yolculuğu sürdürmeyi başarmıştık. Pirene, Milet tiyatrolarına eski Yunanca dizeler okuyarak girecektik, ellerimizde narteks² sallaya sallaya korolar gibi. Euripides'in Bakkhalar tragedyasında Dionysos korosunun sözlerini ezberliyorduk:

«Asya topraklarından geldim.
Yüce Tmolos'u aştım
Tanrımız Bromios'un yolunda
Koşuyorum durmadan yorulmadan!
Euhoi! diye bağırarak
Bakkhes'un ardından.»

(1962:68).

Yolculukta Troya'dan yana mısınız? Yunanlılardan yana mı? Sorusuna, hep bir ağızdan «Troya'dan yanayız!» cevabı verilir. «Akhilleus'tan yana mı, Hektor'dan yana mı?» sorusunun cevabı «Hektor, Hektor, Hektor...» şeklinde olur(1962:93).

Erhat, geçmişi günümüze katmayı beceremediğimiz için kültürsüz kaldığımız kanaatindedir. Geçmişi yaşama zevkine eremediğimizi belirtir. Mavi Yolculuk bu kültür zevkini tatmak için yapılır(1962:98).

¹ Asya'yı ilköğretimdeki anlamıyla, Anadolu ve Adalar yerine kullanıyor Azra Erhat.

² Prometheus'un tanrıların ateşini çalmak için kullandığı dal.

Homeros'la destan türünü ortaya koyan Anadolu, Midilli adasından 7-6.ncı yüzyıllarda iki büyük şair yetiştirir. Bunlardan Alkaios'un izinden, Batı dünyasının binlerce lirik şairi yürür. Diğerini, kadın şair Sappho'yu Batı dünyası bir daha yetiştiremez. Erhat, Mavi Yolcular arasında bulunan iki şaire-Melih Cevdet ve Arif Damar- bugün yazdıkları şiiri Alkaios ve Sappho'ya borçlu olduklarını söyler(1962:120122).

Roma'nın Troya'da kültürüne bir kaynak bulduğunu söyler Erhat. Şair Vergilius'u Homeros'u örnek aldığını anlatır. Batı dünyasının Vergilius'u Homeros'tan daha iyi tanıdığını Yunancadan çok Latinceye yöneldiğini belirtir. Oysa, Batı kültürüne ilk ışığı yakmış bölgeleri gezebilen bizlerin topraklarımız üzerinde dal budak salmış geleneği benimseyemediğimizi vurgular(1962:126-128).

Yolculuk bittiğinde Hektor'dan yana mı, Akhilleus'tan yana mı olmalı sorusu tartışılmaktadır. Sabahattin Eyuboğlu, Anadolu'ya saldıran Akha'lara karşı yurdunu, malını, hakkını savunan Homeros'tan yana olmanın gerektiğini belirtirken, Melih Cevdet Anday tartışmaya milliyetçilik, bölgecilik, duygusallık karışmamasını, geçmişin olaylarına yalnız insanlık açısından bakılmasını ister(1962:139).

Mavi Anadolu adlı eserinin önsözünde Azra Erhat, Atatürk'ün girişimleriyle Anadolu'nun eski kültürlerini özümseme yolunun açıldığını anlatır(1979:6)

Anadolu ile ilgili duygu ve düşüncelerini de aktarır Erhat:

«Ne mutlu Anadoluluyum diyene, yazasım geliyor. Öyle ya, uygarlıkların dolup kaynaştığı bu toprak üstünde dünyaya gelmek, onların beşiğinde çeşitli kültürlerin seslerinden bir ninni ile sallanmak az mutluluk mu? Ama bu uygarlıkların izlerini görüyor, bu kültürlerin seslerini duyuyor muyuz bizler? Zaman hepsini bir yığın toprakla örttü, yıkılmış beldelerin yerleri, yüksekliği, çevredeki toprak sathını biraz aşan tepeliklerden, höyüklerden belli. Bu geçmiş, göçmüş uygarlıklar ne diyor bugünkü Türk insanına?

Troya'da Bergama'da, Efes'te otlarla örtülmüş taşlar arasında yürürken bu taşlar bize şair Homeros'tan kral Attolos'tan, filozof Herakleitos'tan ve buralarda yaşamış nice nice insanın maceralarından bir şeyler anlatıyor mu? Bu taşların, yüzyıllar boyunca üzerlerinde yaşayan Anadolu köylüsüne birşeyler söylediklerine ben inanıyorum. İlkçağın bu topraklarla yoğrulmuş, üst üste tabakalaşmış uygarlıkları bugün orada yaşayan insanların geleneklerini, göreneklerini kuşkusuz etkilemiştir. Ama izler

silinmiş. Biz bu etkileri, onları akıl yoluyla incelemedikçe göremeyiz anlayamayız(1979:7-8).

Erhat'ın Anadolu uygarlıklarının kültür değerlerinin bugün de yaşadığına inandığını görüyoruz. Eski uygarlıkların, Anadolu insanının geleneklerinde göreneklerinde izler bıraktığını savunuyor Erhat ve bu etkilerin araştırılmaya değer olduğunu belirtiyor.

Erhat, «Anadolu'yu Dile Getirmek» başlıklı yazısında eski Yunan ve Latin medeniyeti, eski Anadolu uygarlıkları, Atatürk'ün tarih anlayışı konularına «batılılaşma» ekseninden bakarak yaklaşır. Batı kültürüne yöneldiğimiz zaman, felsefe, sanat ve edebiyatta bir temele Yunan-Lâtin ilkçağına dayandıklarını görürüz. Bu temele inmeden de batı kültürü anlaşılamaz. Almanca, Fransızca, İngilizce öğrenmekle bu temele inilemez. Bu nedenle okullarımıza Lâtince ve Yunanca öğretimi konmasının mücadelesi verilmiştir. Bu dava geniş bir hümanizm meydana getirmek meselesidir. Ancak Türk hümanizmini oluşturmak Yunan-Lâtin ilkçağına dönmekle de gerçekleştirilemez. Eski Anadolu uygarlıklarını benimsemek de bir zorunluluktur. Atatürk bu gerçeği görerek, Anadolu'da gelmiş geçmiş bütün uygarlıkları sahiplenmemizi ister. Bu yolda araştırmalar yapmak isteyen aydınlara imkanlar sunar. İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde eski dil ve arkeoloji bölümlerinin ve tarih kurumunun hizmete açılması bu nedenledir. Erhat, Türk hümanizmi oluşturmak konusunda ne kadar başarılı olduğumuz sorusunu sorar bu noktada. En büyük engelin, klasik kültür içinde yetişmiş Türk unsurlarının olmaması olduğunu belirtir. Yunan öncesi uygarlıkların dillerini öğrenip, bu çağları incelemenin kolay olacağını, çeşitli çivi yazılarının öğrenilmesinin bu iş için yeterli olacağını anlatır. Oysa Yunan-Lâtin ilkçağının gelişmiş bir edebiyatı vardır ve bu kısmının da araştırılıp benimsenmesi gerekmektedir. Bu amaçla da Milli Eğitim Bakanlığı klasiklerin çevirisi işine girer. Üniversitelerdeki Lâtince, Yunanca öğretimi yanında, birkaç lise de de Lâtince öğretimine girer. Ancak, başarılı olunamaz. Erhat, bu ülkenin insanın, aydınının kültür varlıklarına karşı duyarsız olmadığını belirtir. Bu konudaki eksiklik insanımıza yönelik bir kültür propogandasının olmamasıdır. Avrupa ya da Amerika'nın gelişmiş uygarlıklarına giden yol, topraklarımızdaki Troya yıkıntılarını herkese açmaktan, Homeros'un destanlarını okumaktan geçmektedir. Topraklarımızın kültür değerlerini konuşturmak bize kitaplardan daha fazla bilgi

verecektir. Erhat, ilkçağ kültürlerinin doğrudan mirasçısı bir toplum olduğumuzu belirtir. Avrupa bu mirası elimizden almış ve bizi bu mirasa yabancı kılmak için elinden geleni yapmıştır. Türk aydınının görevi, insanına kısa yoldan bu kültür mirasını benimsetmektir(1979: 8-14).

Erhat, Mavi Yolculuk sırasında uğradığı Gelibolu'da. Hektor, Mustafa Kemal, Troya, Conkbayır isimlerinin kafasında birbirine karıştığını anlatır(1979: 16).

Anadolu masallarındaki ayı motifleriyle ilkçağ efsaneleri arasında benzerlikler bulunduğunu ifade eden Erhat, bu konuda yapılacak bir araştırmanın ilginç sonuçlar vereceğini belirtir(1979: 62-61).

Bodrum açıklarına geldiklerinde Balıkçı'nın iki dağ arasında bir vadiyi göstererek «Hermafrodit» efsanesinin doğduğu yer dediğini belirtir Erhat(1979:153).

Erhat Manisa ile ilgili olarak anlatılan Tantalos'un kızı «Niobe» efsanesine yer verir(1979: 223).

Yolculuk esnasında sohbetleri yönlendiren Balıkçı'yı efsane tanrılarına benzetir ve onu Zeus, Poseidon, Prometheus, Dionysos olarak düşünür. Pan, Marsyas, Silen olarak hayal eder. Platon'un Şölen'de, Alkibiades'in ağzından ustası Sokrates'i bir Silen'e benzettiğini anlatır. Ancak Balıkçı'nın Sokrates'i hiç sevmediğini belirtir(1979: 297-298).

Hesiodos Eseri ve Kaynakları adlı çalışmasının önsözünde Anadolu toprağının bir kültür beşiği, bir uygarlık potası olduğunu anlatır. Türkçemizle ifade edersek, gelecekte yaşamasına izin verirse, bunların hepsinin Türkoğlu Türk oluvereceğini belirtir. Halkımızın sözlü geleneğiyle atalarından kalma değerlerini koruduğunu ifade ederek kesintinin alt yapıda değil, üst yapıda olduğunu vurgular(1977a: VII-VIII).

Homeros'u ve Hesiodos'u anlamamanın en çok bize vergi olduğunu savunur. Yalnızca Anadolu kökenli olmaları nedeniyle değil, onların dayandığı sözlü geleneğin, Anadolu'da kesintisiz sürdüğü düşüncesinden kaynaklanır Erhat'ın bu iddiası(1977a:3).

Erhat hazırladığı Mitoloji Sözlüğü'nün önsözünde, arkeolojiyle ilgili son buluşların, tarihle ilgili bilim kollarına yeni ufuklar açtığını belirterek, insan

değerlerinin dile geldiği ve büyük sanat eserlerinin üretildiği tek kaynağın Yunan-Roma uygarlığı ve kültürünün olmadığına anlaşıldığını açıklar. Buna rağmen dünyada ve ülkemizde Anadolu uygarlıklarına ilişkin çalışmaların istenilen düzeyde gerçekleşmediğini ve önyargıların bulunduğunu ifade eder. Yayımlanmış mitolojilerde Ana Tanrıça Kybele'ye ancak yarım sütunluk bir yer ayırmanın, Apollon ya da Artemis'i Ege'de çıkan anıtların ışığında yorumlamaktan kaçınmanın bir gelenek olarak sürdüğünü belirtir. İlkçağın yazılı kaynaklarıyla günümüzün buluşlarını bir araya getirerek çok yönlü çalışmalara girişmek gerektiğini vurgular (1993: 8).

Klasik kültürle yetiştiğini belirttiğimiz Azra Erhat'ın, Halikarnas Balıkcısı'yla tanışmasının düşünce sisteminin şekillenmesinde önemli etkisi olmuştur. Balıkcı'nın hem Batı kültürünü tanımış, hem de Anadolu uygarlıklarını araştırmaya yönelmiş bir aydın olması, Erhat'ın, ondan birçok bakımdan yararlanmasına yol açmıştır. Yetiştği klasik kültüre eleştirel bakabilme, batı uygarlığının dayattığı birtakım önyargılara Yunan Mucizesi-gibi kuşkuyla bakabilme yeteneğini kazanmıştır. Erhat üzerinde Sabahattin Eyuboğlu etkisinden de söz edilebilir. Mavi Anadolu düşüncesini savunan aydınların-Balıkcı'dan sonra-, İlkçağ Yunan uygarlığına daha olumlu bakan bir çizgide yürüdüklerini söyleyebiliriz. Sabahattin Eyuboğlu gibi Azra Erhat da Sokrates, Platon, Aristoteles üçlüsüne ve Atina dönemi Yunan medeniyetine hoşgörüyle bakar. Balıkcı'nın bu döneme ilişkin hasmane tutumunu bilimsel bulmaz.

Erhat eski Yunan'ı da Anadolu uygarlığının bir parçası sayar. Bu nedenle o döneme ait uygarlık kültür değerlerinin araştırılıp benimsenmesini ister. Bunun sonucu olarak da ülkemizde «Klasik Çağ»ı araştırarak kurumların açılmasını, Lâtince ve Yunanca öğretimine imkan tanınmasını talep eder.

Anadolu tarihinin, kültür birliği temelinde ele alınması gerektiğini savunur Erhat. Anadolu'da medeniyetler kurmuş kavimlerin kökenlerine, inançlarına bakılmaksızın Anadolu tarihinin bir parçası ve aynı tarihin son halkası olan bizlerin atası olduğu düşüncesinin insanımızca benimsenmesini ister. Ancak Yunus Emre ile birkaç efsane dışında Osmanlı tarihi ve medeniyetine ilişkin bir değerlendirmeye rastlayamayız Erhat'ta. Anadolu kavimlerinin medeniyet serüvenlerini araştırırken Etrükslerle İtalya'ya gitmeyi zorunluluk olarak gören Erhat, Orta Asya Türk kültürünün ya da İslâm uygarlığının Anadolu kültürünün oluşumundaki yerini

araştırmaya değer görmez. Bu Erhat'ın sürekliliğini savunduğu Anadolu uygarlığında altı yüz yıllık koca bir delik açmakta, bir tarihsel boşluğa neden olmaktadır. Erhat'ın Anadolu tarihine ve uygarlığına Osmanlı'yı atlayarak kesintili bir bakış oluşturmamasını bilimsel olmayan bir tutum diye görebiliriz.

4)VEDAT GÜNYOL

Vedat Günyol eski Yunan ve Lâtin medeniyetlerine yönelişini «hümanizm» kavramı çerçevesinde şekillendiren sanatçılarımızdan biridir. Cumhuriyet Türkiye'sinin çağdaş bir düzeyi yakalamasının hümanist kültür politikalarıyla gerçekleşeceğine inanmaktadır. Günyol'un düşünceleri, «hümanizm» ve «batılılaşma» kavramları açılarak daha iyi anlaşılabilir.

Günyol hümanizmin insana, insancılığa yönelik, insanı herşeyin ölçüsü yapan bir anlayışın adı olduğunu belirtir. İnsanın kafa gücüne, dünyayı anlama, dolayısıyla değiştirme, dönüştürme gücüne sarsılmaz bir inanç olarak algılar hümanizmi. Başlangıçta yalnızca eski Yunan ve Lâtinceye duyulan ilgiyle başlar Hümanizm, giderek eskiçağ metinlerinden günümüze uzanan, insanın öz yapısının, insanı insan yapan niteliklerin tümünün ortak adı olur. Erhat Terentius, Petrarca, Erasmus gibi isimlerle zenginleşerek büyüyen Hümanizmin bir eğitim sistemi anlamına da geldiğini ifade eder. Günümüz Türkiye'siyle ilgili değerlendirmeler de yapar Günyol. Atatürk'ün ölümünden sonra sinsice gelişen ve insancılığın kuyusunu kazmaya çalışan gericiliğin ve yobazlığın önünde duracak tek gücün hümanizm olduğunu belirtir. Gelmiş geçmiş uygarlıkların kültür birikimiyle yüklü yapıtlarından geçen, Yunan'ı, Lâtin'i, Göktürk'ü, Hitit'i, Selçuklu'su, Osmanlı'sı, Arabı, Acemi ile birlikte Cumhuriyet öncesi ve sonrasıyla benimseyip özümseyen ve insanı, insansal değerleri ön plâna alacak olan bir Hümanizm kültürü, edebiyatı önerir. Çağdaş hümanizmin amacının insan yetiştirmek olacağını belirterek, Türkiye'mizin sorununun da bu olduğunu vurgular. Yunus'un, Mevlâna'nın hümanist görüşün bizdeki ilk temsilcileri olarak alınabileceğini belirtir. Dogmalar karşısındaki babacan, eleştirel tutumuyla Bektaşilik, hümanizmin ta kendisi sayılabilir. görüşünü savunur(1982: 9-14;1979:33).

Hümanizm anlayışından doğan «Mavi Hümanizm» adlı bir topluluğun olmadığını anlatır Günyol. Mavi Yolculuk adıyla bilinen, kendisinin de içinde yer aldığı, hümanist görüşlü aydınlar topluluğundan söz edilebileceğini belirtir. Hümanizmi bir ideoloji olarak değil, Türkiye topraklarında gelmiş geçmiş uygarlıkları benimseyip özümsemek ve bir çok uygarlığı potada buluşturup, Türkiye insanına bir yaşam programı çizmek görüşü olarak algılamanın doğru olacağını anlatır(1992: 100).Kültür mirascılığı düşüncesinin temelinde, yeni Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün , Anadolu topraklarında yaşamış tüm uygarlıklara sahip çıkmamız gerektiği yolundaki tutumun yattığını belirtir Günyol. Kendi ülkemizi doğası, geçmişi, töreleri, insanları, masalları ve söylenceleriyle öğrenmenin görev olduğunu ifade eder(1991:117-118).

Günyol Türkiye'nin yüreğinin halk türkülerinde çarptığını söyleyerek, Hitit'lerden,Friglerden, Selçuklulardan süzüle arına, gelise serpile, insanca yaşama isteğini dile getiren insanımızın özlemini yansıttığını vurgular(1986a:207).

Günyol milliyet kavramıyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

«Kim kendine Türk'üm diyebilir, Türkiye'de yaşayıp Türkçe konuşan ve yazandan başka? Türklük bir anlaşma bir«consensus»ışidir. Safkan Türk yoktur. Yüzyıllarca çeşitli uygarlıkların gelip geçtiği, izler bıraktığı Anadolu bir ırklar bileşimi, potasıdır(1991:37).»

Günyol'un Anadolu uygarlıklarını benimseme, aynı kültür çizgisinde buluşma noktalarına vurgu yapan bir milliyet tanımına yöneldiğini görürüz.

Yöneldiğimiz batı uygarlığının Yunan kültüründen kaynaklanan bir uygarlığın adı olduğunu belirtir Günyol(1986: 70). Bu nedenle ideal devleti simgeleyen Roma İmparatorluğu'nun yaşam tarzından, yurttaşlık anlayışından ve eski Yunan'daki kültür ve sanat ortamından örnekler aktarır yazılarında. Günyol'a göre Batı uygarlığının sentezi şöyledir:

«Öyle bir dünya görüşü ki, Eski Yunan'dan hümanizma doğrultusunda insanlık değerlerini benimseyip özümsemiş, Roma'dan yüzyılların eskitemediği bir hukuk ve devlet anlayışının şaşmazlığını sürdürüp gitmiş gitmektedir.

Batı, Valey'ye göre-ki hepimize göre-Yunan ve Roma uygarlıklarıyla Hristiyanlık öğretilerinden oluşmuş bir bileşimdir.

Örgütlenmiş ve sağlam bir devlet gücünün yetkin örneğini veren Roma yanında, özellikle herşeyi insana bağlı düşünce ve duygu yolunu açan Yunan felsefesinin ağır bastığı bir uygarlıktır Batı uygarlığı(1985:20-21).»

«İnsan her şeyin ölçüsüdür» diyen Protagoras'ı hatırlatır Günyol. Eski Yunan dünyasının felsefesi, düşüncesi, mitolojisiyle hep insanı, insan aklını yücelttiğini vurgulayarak tanrılarını bile insan biçiminde oluşturduğunu belirtir(1974:217).

Atina'lıların demokrasiyi yaşama geçirmiş bir topluluk olduğunu anlatır Günyol. Lakedemonyalılarla yaptıkları deniz savaşında, denize dökülen düşmanları kurtarmayan kendi generallerini idam ettiklerini hatırlatır. Savaşta yenilen düşmana bile saygı gösteren bir erdem anlayışını gösterir bu örnek. Yasalara saygı, insan hayatını, malını, canını, onurunu gözetmek, devlet malını çalmamak, gençliğe sevgi ve tüm insanlığa sevgi temelinde gelişmiştir uygarlıkları(1974: 192).

Platon'un mutlu bir toplum düzeninin, herkesin işini sevip, onu en iyi yapmasıyla sağlanacağına inandığını anlatır Günyol(1974:177).

Halkın sorunlarını anlayan, halkla özdeşleşmiş devlet adamı örneği olarak Solon ve Lykurghos isimlerini sayar Günyol(1986a:186;1975:147). Lykurghos Lakedemonya'ya, Solon' da Atina'ya yasalar koyduktan sonra, uzun süre yurtlarından ayrılırlar. Gerekçeleri ise kendi koydukları yasaları çiğnemekten kaçınmaktır(1974: 13).

M.Ö.7.yüzyılda İtalya'da Locres kentinde yaşayan Zaleukes adındaki bir yasa koyucusundan söz eder Günyol. Zina suçunun cezasını, suçu işleyenin gözlerinin oyulması olarak belirleyen Zaleuskes, bir süre sonra aynı suçu işlerken yakalanan oğlunun-halkın, bağışlaması yolundaki isteklerine rağmen-gözlerini oydukmaktan çekinmez(1974: 39-40).

İskender'in Büyük filozof Aristo'nun zihinsel eğitiminden geçmesine karşın,dünyayı kana bulayan bir insan olmasını etrafındaki çıkarıcı, yağmacı, acımasız grubun etkisine bağlar(1986a: 203). Ünlü filozof Diogenes'in İskender'le bir mezarlıkta karşılaşmasında aralarında geçen diyalogu aktarır Günyol. Mezarlıkta ne aradığını soran İskender'e, Diogenes, «Bu kemiklerin içinde hangisi senin baban Philippos'un onu araştırıyorum.» cevabını verir(1986a:195).

Aristoteles'in bilge bir devlet adamına düşen görevi, devleti kuran, oluşturan değişik yaradılıştaki düşünce, inançta olan insanların isteklerini gözönünde bulundurmak olarak belirttiğini aktarır Günyol(1979:187). Doğruluk ve utanmanın devlet yönetiminde baştan gelen erdemler olduğunu Platon belirtir. Protagoras diyalogunda erdemlerin öğretilir şeyler olduğu konusunda bir de masala yer verir Platon(1979: 105-107).

İnsan gibi davranmanın batının parolası olduğunu söyleyen Günyol, Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un yatağından kalkmaya üşenen «ben»ine «Gün ağarırken uyanmak güç gelirse sana, şu sözü aklından çıkarma hiç: İnsan gibi davranmak için uyanmak gerekir.» dediğini hatırlatır(1976:10).

Prometheus, ateşi tanrılara karşı bir silah olarak kullansınlar diye armağan etmiştir insanlara. Her ateş kendinden sonraki yaratıcı atılımlar için bir atlama tahtası oluşturur. Günyol İsa'nın, Platon'dan, Muhammed'in, Musa'dan, Rönesans düşünürlerinin eski Yunan ve Roma'dan güç aldıklarını yazar(1976: 15).

Thales'in «Umut yoksulun ekmeğidir» dediğini belirten Günyol, Lukianos'tan da «Karşı koyanı olmadıkça tanrının bir yanı eksik kalır» sözünü aktarır. Devletin, aklın ışığında kendisine karşı koyan aydınları düşman bellemesinin yanlış olacağını anlatır(1974: 70;55-56).

Eski Roma medeniyetlerinden insancıl olmayan davranış örneklerini de aktarır Günyol. Böylece günümüz insanına ve devletine düşen görev ve sorumlulukları hatırlatma yoluna gider. Platon döneminde, bir avuç özgür insanın buyruğunda sürülerle kölenin olduğunu anlatır. Bunun dönemin hukuk sisteminden kaynaklandığını belirtir(1986a: 130). Atina demokrasisini yok eden şeyin de, insanların bir bölümünü köle olarak yetiştirme geleneği olduğunu vurgular. Felsefenin, bilgeliğin, aklın aklını çelen, bir solukta anlayışını yok eden hep «efendi» ahlâkı olmuştur(1976:100).

Sokrates'ten beri süren aydın insan çilesinin, insanlıktan anlayışı kaldırmaya çalışan güçlerin, kendileri gibi kültürsüz, anlayışsız adamlarınca sorguya çekilmesi olduğunu anlatır Günyol(1979:5-6). Platon'un da Muhammed'in de şairlere karşı cephe aldığını belirten Günyol, şairlerin halkın kafasını karıştıran bir azınlık olarak görüldüğünü anlatır(1986a:147;1975:57-58).

Roma İmparatoru Tiberius(M.Ö.41-37)zamanında başlayan muhbirliğin, tarih içinde bir meslek olarak ortaya çıktığını belirtir Günyol. Roma'da «delator» adı verilen çekirdekten yetişme muhbirler görülür(1974: 66-67).

Yunan mitolojisinde Prokrastes veya Polypemon diye anılan işkencecinin öyküsünü anlatır Günyol. Attika'da yaşar ve Korydallas dağında yolcuları durdurarak, demir bir yatağa yatırır. Boyları uzun gelirse gövdelerini kesip kısaltır; kısa gelirse, bacaklarını yatağın boyunca gerer. Ancak bir gün kendisinden daha zorlu biri Theseus gelir ve aynı işkenceyle öldürür Prokrastes'i(1979: 42-43).

Günyol, «Lâtince, Yunanca öğretilmeyen bir ülkede tek doğru yolun, tek akla uygun yolun özdile gitmek» olduğunu söyleyen Ataç'ı hiçbir büyüklükten yılmayan, hepsiyle eğlenmeyi göze alan Lukianos'a benzetir(1977:63).

Günyol'un çağdaş olmanın, batı medeniyet ve kültürünü benimsemenin bir ön koşulu olarak gördüğü için eski Yunan ve Lâtin uygarlığına yöneldiğini söyleyebiliriz. Batı'nın Rönesans öncesinden başlayarak gerçekleştirdiği hümanist aydınlanmayı, toplumumuz için de gereklilik olarak görür Günyol. Anadolu uygarlıklarına yönelmenin de hümanist kültürü besleyeceği kanısını taşır.

Atatürk'ün başlattığı eski Anadolu medeniyet ve kültürlerini benimseme anlayışı, Günyol'un tarih ve toplum düşüncesinin temelini oluşturur. Bir süreklilik içinde gördüğü Anadolu tarih ve medeniyetini topluma benimsetmeyi ise eğitim politikalarıyla ilgili sayar.

Hümanist kültür oluşturma yolunda, toplumumuza örnek teşkil edebilecek düşünce, tutum ve kurumları eski Yunanda ve Romada bulur Günyol. Eski Yunan'da özgür düşünce ortamına, Roma'da devlet yapısına ve vatandaşlık anlayışına her fırsatta atıf yapar.

Vedat Günyol'un eski Anadolu uygarlıklarına ilişkin araştırmacı ve derinliği olan düşünceler ileri sürdüğünü söyleyemeyiz. Halikarnas Balıkcı'sının tutumuyla karşılaştırıldığında yüzeysel bir bakış sayılabilir Günyol'un ki. Anadolu uygarlıklarının mirasından nasıl yararlanacağımıza ilişkin bir düşünce de ileri sürmez Vedat Günyol. Ancak, hümanizm düşüncesine kaynak olarak gördüğü Eski Yunan'a ve Roma'ya yoğun bir ilgi gösterir. Toplumumuz için gerekli gördüğü hümanist kültüre, gelenek

oluşturacak örnekleri Osmanlı'da aramayı düşünmez Günyol. Yunus ve Mevlâna'dan genel olarak söz ederse de, onlardan nasıl yararlanacağımız konusunda bir açıklık getirmez.

5) İSMET ZEKİ EYUBOĞLU

İsmet Zeki Eyuboğlu Anadolu uygarlığı- Anadolu uygarlıkları değil-düşüncesini sistemleştirmeye yönelmiş araştırmacılarımızdandır. Anadolu'nun her birinin ayrı tarihi ve uygarlığı olan kavimlerin yurdu olmadığını, ortada bir tek Anadolu tarihi ve onun uygarlığı olduğunu savunur.

Eyuboğlu bu düşüncesini şöyle ifade eder:

«Anadolu'da her ulusun ayrı bir tarihi yoktur. Bütün eski Anadolu uluslarının tek bir tarihi vardır. Bergama, Lidya, Frigya, Likya bu geniş alana yayılan bütün içinde bir dönemdir. Bu adı geçen devletleri kuranlar,daha önce gelen Hitit-öncesi uluslardan,Luvi'lerden, daha sonra yaşamış Urartu'lardan daha bunlar gibi en eski çağ uluslarından Bizans'ı yarattılar. Tarihin çok eski çağlara doğru inen derinliklerinde daha bunlar gibi kültür yarışına katılmış insan toplulukları vardır. Günümüzün Anadolu'su bu tükenmeyen insan ırmağının akışı içindedir. Anadolu'nun tarihi, Anadolu toprağı üzerinde yaşayanların tarihidir(1973:33).»

Tek bir tarihe sahip eski Anadolu ulusları,Bizans'ı etkilemekte ve günümüze kadar ulaşan bir ortak Anadolu tarihi oluşturmaktadır Eyuboğlu'na göre. Karışmaların, değişmelerin ,kaynaşmaların olduğu bir bütün vardır önümüzde tarih bilinci olan bir aydın bu bütünü görebilmelidir(1973: 45).

Eyuboğlu, bu topraklar üzerinde yaşamış eski ulusların, bugünkülerle olan bağlantısını, doğudan geldiği söylenen boylarla olan bağlantıdan daha güçlü, daha köklü bulur. Anadolu'nun gerçeğini yaşayanlar, buraya birkaç yüzyıldan beri, dışarıdan geldiklerine inananlar değildir. Eyuboğlu bizim, Asyadan geldiğini söyleyenlerin değil,Hitit'lerin, onlardan önce gelip bu topraklar üzerinde uygarlıklar kuranların torunları olduğumuzu iddia eder. Üzerinde yaşadığımız topraklarda yaşamış bütün uluslardan birer iz, birer köklü kalıntı taşıdığımızı savunur(1973: 338-339).

Sayırsız uygarlığın beşığı olan Anadolu'da, bu uygarlıkların birikimine «Anadolu Uygarlığı» demektedir Eyuboğlu(1987: 293). Bugün herhangi bir ülkede yaşayan bir ulus bir bütün olarak ne denli su katılmamışsa, Anadolu da ancak o ölçüde bir tek eski devletin kalıntısı olabilir. Dil araştırmaları, Türkçede Urartu, Luvi, Pers, Grek, Latin, Hitit, Arap dillerinden aktarma sözcükler olduğunu göstermektedir. Bu da Anadolu'nun bir bütün olduğunu ispatlamaktadır(1973: 49).

Anadolu'ya göçlerle gelen Türkler ve onların beraberlerinde getirdikleri kültür varlıklarıyla ilgili Eyuboğlu'nun düşüncesi şöyledir :

«Türklerin XII. yy.'dan sonra, 1071 Malazgirt Savaşı ardından, Anadolu'ya gelip yerleştğini söyleyenlerde bütün Anadolu inançlarını, geleklerini, göreneklerini Asya'dan gelmiş gösterme eğilimi vardır. Onlara göre Türklerin gelişinden sonra Anadolu'nun eski uygarlıkları, düşünce varlıkları yok olmuş, Anadolu'yu biz Türkler(Asya'dan gelenler) yaratmıştır. Duygusal, köksüz bir eğilimden öteye geçemeyen bu düşüncenin gerçekte ilgisi yoktur. Asya'dan gelenler, uygarlık getirmek şöyle dursun, yemek pişirmeyi bile bilmiyorlardı. Nitekim bugün Türk Mutfağı dendiğinde yalnız Anadolu yemekleri ortaya konur. Anadolu'yu 1071'den önce, sonra diye ikiye bölenlerin Asya kaynaklı bir yemekleri olmadığı gibi yemek adları bile yoktur. Asya'dan gelen Şamanlıkla ilgili inançlar bile Anadolu'da erimiş, yerli düşünce yaratmalarınca özümlemiş, yeni bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu ulusu gibi, Anadolu inançları da tarihin süzgecinden geçerek, karışıp kaynaşarak yeni bir bütünlük kazanmıştır. İnançlar gibi bütün düşünce varlıkları da dışardan gelmemiş, tarih boyunca bu toprakta yaşayan insanlarca yaratılmıştır. Anadolu bütün yönleriyle karmaşık, özümlemiş bir bütündür. XII. yy.'dan sonra başlayan gelişmeler en kısacık bir dönemidir. Anadolu toprağının insanı da, düşüncesi de çadırcı göçmen değildir(1987: 90).»

Anadolu'ya gelen Türk boylarına, Türk insanına ilişkin önyargı sayılabilecek düşünceler taşımaktadır Eyuboğlu. Farklı dönemlerde, farklı adlar altında Anadolu'da uygarlık kurmuş kavimlerin, ortak kültüre katkılarını tek tek sıralarken, Anadolu'nun en uzun süreli sahibi olan Türklere ilişkin-uygarlık geliştiremedikleri yolunda-bilimsel olmayan düşünceler ileri sürmesi ve Anadolu'da asimile olduklarına ilişkin iddiası temelsizdir.

Anadolu insanını, eskisiyle yenisiyle eş kaynaktan beslenen bir tarihin varlığı olarak görür Eyuboğlu. Anadolu'da bir soydan gelen bir ulus aramanın, tarih kavramından yoksun olmak anlamına geldiğini belirtir(1973: 34). Yoldan geçerken

merhaba dediğimiz bir Anadolu çocuğunun kanında, soyunda bizden binlerce yıl önce yaşayanların kalıntıları, izleri olduğunu anlatır(1973: 48). Anadolu insanının bilinçli bir şekilde olmasa da eskiçağ Anadolu ürünlerini kullandığını iddia eder. Van'dan Edirne'ye, Sinop'tan Antakya'ya değin birçok dağların, suların, bitkilerin kutsal sayıldığını belirtir. Eskiden de böyle olduğunu anlatır(1973: 14-15). Anadolu'da böyle bir tarih bütünlüğünün olamayacağını, Anadolu'nun ayrı ayrı uygarlık kesitlerinde yaşayan bir ülke olduğunu, bunların ayrı ayrı ele alınması, birbirinden bağımsız yorumlanması gerektiğini söyleyenlerin tarih bilincinden yoksun olduklarını iddia eder(1973: 19-21).

Anadolu'nun tarihinin 1071'de başlatılamayacağını, bir bütün Anadolu tarihinden söz etmek gerektiğini ifade eder Eyuboğlu(1987: 30-31). «Anadolu Uygarlığı» yerine «Anadolu Uygarlıkları» ifadesini kullananların amacının, bu uygarlığın belli dönemlerini vurgulamak olması halinde, sorun görmediğini belirtir Eyuboğlu. Ancak, Anadolu'da değişik toplulukların yaşadığı, birbirinden bağımsız-özgün uygarlıklar kurduğu iddiasıyla buna katılmadığını ifade eder. Ayrıca böyle bir düşünceyi ileri sürenlerin, Anadolu'ya sonradan geldiklerini söyledikleri toplulukların, geldikleri yerlerde de aynı başarıyı gösterdiklerini ortaya koymaları gerektiğini savunur(1987: 18).

Anadolu inançlarının oluşumunda üç ayrı kaynağın bulunduğunu ileri sürer Eyuboğlu. Eskiçağ Anadolu dinleri; Sümer, Akad, Mısır gibi komşu ulusların düşünce kalıntıları; tek tanrıcı dinlerin etkileri. M.S. 5. yüzyıla kadar süren dönem içinde yoğun bir kaynaşma görüldüğünü belirtir. Lidya, Frigya, Bergama, Trakya uluslarının yarattıkları inançların, özellikle Orpheus, Pythagoras düşünce karışımının, bugün başta Bektaşilik olmak üzere birçok İslam tarikatlarında açıkça görüldüğünü vurgular(1987: 48). Bu dönemde Anadolu'dan Batı'ya yığınla inancın gittiğini, Batı'da yeni bir biçime girerek yine Anadolu'ya döndüğünü anlatır. Homeros'la, Herodotos'da göze çarpan inançlar bunu gösterir. Eyuboğlu, Olympos tanrılarının on iki oluşunun, Anadolu'da bulunmuş olmalarının, çoğunun adının Yunan dili ile açıklanamayışının; Hazreti Muhammed'in düşmanlarından kaçıp saklandığı, Hira dağındaki mağaranın ağzına ağ veren örümceğin, eski çağ Anadolu inançlarında da bulunmasının inançların kaynaşmasına örnek gösterilebileceğini ifade eder(1987: 52-53).

Bir ülkenin uygarlığını kuran özlerin başka, halkbilgisi varlıklarını oluşturan öğelerin başka olduğunun söylenemeyeceğini belirten Eyuboğlu, uygarlık-kültür-halkbilgisi varlıklarının gösterdiği değişikliği, daha eski dönemlerin yaşam biçimlerinde, eskiçağ, ilkçağ Anadolu insanların oluşturdukları ortamda aramak gerekir(1984: 83). Eski çağda ölen bir kimsenin ruhunun başka bir diri varlığa geçeceği inancı yaygındır. Anadolu'da günümüzde kimi dokumalarda kuş organlarının geniş yer tutması bundandır(1984: 85). Anadolu toprağının dışardan gelen kültür unsurlarını özümseyip, varlığında erittiğini savunur Eyuboğlu. Buna karşılık dışardan gelenlerin Anadolu'yu aydınlatmış gibi sayrılı bir düşe kapıldıklarını belirtir. Araştırmacıların bu gözle baktıklarında, Anadolu söylencelerini, Orta Asya'ya yada Yunan-Roma'ya bağlamak yanlışına düştüklerini vurgular(1987: 341-342). Anadolu'ya Doğu'dan, Batı'dan gelen insan topluluklarının geldikleri yerlerde, Anadolu ölçüsünde başarılı olamayışlarını, Anadolu'nun doğal ortamıyla, üretim imkanlarıyla açıklar Eyuboğlu ve Anadolu toprağının insana ne yapması gerektiğini kendi diliyle söylediğini belirtir(1979: 39-40; 199; 1990b: 93).

Aynı bütünün içinde yer almasına karşın Hitit öncesi, Hitit, Urartu, Hurri, Luvi, Frigya, Karya, Lidya, Likya gibi değişik özelliklerin, değişik dönemlerde oluşmasına engel değildir. Bu özellik ayrılıkları uygarlığın bütününden kopmuş, bağımsız bir üretme alanı anlamına gelmez(1990b: 231). Anadolu yaratmalarının geçmişi on bin yılın ötesine gider. Oysa kimi araştırmacılar, Anadolu Türk uygarlığını İslam inançlarıyla temellendirerek, en çok bin yıllık bir geçmişle başlatmaya çalışıyorlar(1984: 92).

Eski Anadolu inançları arasında ilkbahar gelince bahar tanrısı Adonis'in ortalığa bolluk saçtığı, doğumlara, döllenmelere yardım ettiği söylenir, buna inanılırdı. Dilimizde kullanılan damızlık deyimi bu gelenekten kalmadır, bugün de bu inanç Anadolu'da birçok yörede vardır(1973: 145). Eyuboğlu halk inançları arasında bugün yaşanan, şiirlere konu olan üç güzeller masalının, Bektaşilikte üç sayısının belirttiği üçler(üç erenler) inancının kökeninin de eski inançlar olduğunu savunur(1973: 172-175).

Orta Anadolu'da, özellikle Ankara, Polatlı, Gerede yörelerinde buğdeyin bol yetiştiği bölgelerde saklanması için üstüne saman örtüldükten sonra toprakla kapatılması, eski çağlardan kalmadır(1973: 191-192).

Manisa yöresindeki Mesir Bayramı, Adonis adına düzenlenen Hitit bayramlarından kalmadır(1973: 204). Bugün kutladığımız Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı en eski çağ Anadolu'sunda, İbranilerde, Sümerlerde, Mısırlılarda vardı(1973: 206-207). Horon, zeybek birçok bucaklarda yaz aylarında yapılan yıllık dernekler, yıllık şöenler, törenler, eski çağların bize kalmış inanç törenleridir(1973: 318). Bizim bugün, Anadolu halkı olarak tanrı yiyip tanrı içtiğimizi söyleyen Eyuboğlu, nergis'ten fesleğen'e değin çiçeklerin, elma'dan kiraz'a değin yemişlerin birer peri, yada tanrı örneği, değişimi olduğunu belirtir(1973: 324).

Mum yakmak, adak sunmak, bir takım yerlere yamalar bağlamak, dileklerde bulunmak gibi köksüz inançların kaynağı da eski Anadolu dinleridir. Yazılıkaya'da Sarruma'nın IV. Tudhalijas'ı kucaklayışını gösteren kabartma, bir takım kutlulukların-İslam dininde, özellikle Osmanlılarda Sultanın «zillullah-ı fid-dünya»(yeryüzünde Tanrının gölgesidir) sayılması-kaynağını göstermektedir(1973: 377-378).

Eyuboğlu, «Edremit Van'a bakar / İçinden Şamran akar / Öyle bir yar sevmişem / Her gelen ona bakar» türküsünde geçen Şamran suyunu, Urartu kralı Menua'nın ovayı sulamak için elli kilometre uzaktan getirdiğini hatırlatır(1984: 95).

Özellikle Van, Hakkari, Ağrı, Bitlis, Muş yörelerinde görülen giyimlerin Hitit giyimlerinden önemli bir farkı yoktur. Bu yörelerin inançları-özellikle tarımla ilgili olanlar-Hititlerde, Urartularda da vardır(1987: 182-183).

Eski Anadolu tanrılarının, tanrıçalarının birer örneği olarak nitelenen ay, güneş, yıldız gibi gök varlıklarıyla ilgili sayısız inançların halk şiirinde yer aldığını belirtir Eyuboğlu(1982: 149).

Hesiodos'un «İşler ve Günler» adlı uzun şiirinde dile getirilen inançların çoğu bugün Anadolu halkınca yaşatılan, özellikle tarımcılarca uygulanan şeylerdir(1982: 164-176).

Karadeniz kıyılarında, Bayburt, Erzurum yörelerinde giyilen çarığın «çapula» denen ayakkabıyla benzerliklerini Hititlerden kalma duvar kabartmalarında görürüz(1973: 132).

Eyuboğlu Anadolu-Grek-Latin kaynaklı pek çok sözün Anadolu yoluyla, ilkçağ uluslarının dillerinden Arapça ve Farsçaya geçtiğini belirtir. Kanun, namus, kandil, mindil(mendil), fanus, hulya, heyula, nergis, usture, sahne, sitare, harita, softa, musiki, felsefe sözcüklerini sayar(1973: 40-41). Saba sözcüğünün Hitit dilinde attas sözcüğünden geldiğini, anne sözcüğünün de gene Hitit dilinde annas sözcüğünden geldiğini açıklar. Ağız sözcüğünün Hititçe ais'ten, tanrı sözcüğünün Hitit-Sümer dilindeki dıngır sözcüğünden geldiğini ifade eder. Cehennem karşılığında eski Türk dilinde kullanılan tamu sözünün Hitit-Asur dillerindeki damu sözcüğünden geldiğini kaydeder(1973: 330-336).

Eyuboğlu XIX. yüzyılda, Avrupa bilginlerince, Anadolu'da sürdürülen çalışmaların, Anadolu eski çağının özgünlüğünü değil de Yunan-Latin uygarlığının etki alanını ortaya çıkarmaya, aşırı bir Yunan-Roma sevgisinin, tutkunluğunun yerindeliğini göstermeye yönelik olduğunu belirtir. «Yunan-Latin çağı»nın gerçekte bir süslenip püslenerek olduğundan farklı görünme çabası olduğunu vurgular(1987: 326-330; 1987: 320; 1973: 46-47). Anadolu tarihinin en eski dönemlerinden bugüne kadar olan bütünlüğü içinde ele alındığında anlamı olduğunu belirtir(1973: 41-42). Anadolu uygarlıklarının özelliklerinden birinin de kesintisiz, boyuna geliştirici, etkileyici olması olduğunu vurgular. Anadolu uygarlığının bütün başarıları ile evrensel, belli bir çevrenin, sınırlı bir çağın uygarlığı olmayan özelliğine dikkat çeker(1973: 22-29; 1990b: 443; 405; 1979: 60-62).

Anadolu'yu yüzyıllarca elinde bulunduran, ona egemen olan Roma, Anadolu'dan birçok değerler almıştır. Anadolu'yu çıkarınca Vergilius'dan Ovidius'tan bir şey kalmaz geriye(1973: 18-19). Deney bilimlerinin, sağlık koruma bilgilerinin, matematiğin yurdu ilkçağın Anadolu'su, Ortaçağın İslam ülkeleridir. Yunan bilginleri, İlkçağda Babil'de, Mısır'da sürdürülen çalışmalardan etkilenmişlerdir. Bir süre bu esinlenme yaratıcılığa dönüşmüş, deney bilimleri yeni bir yurt bulmuştur ki, bu yurt Batı Uygarlığıdır(1990b: 387).

Anadolu uygarlığı ile Anadolu, Asya Türk uygarlıkları konusunda öncü araştırmaları yapanların Avrupalı bilginler olduğunu belirtir Eyuboğlu. Avrupa aydınının Anadolu'yu iki kesime ayırarak incelediğini belirtir Eyuboğlu. 1071'den sonraki kesimi, Türklerin Anadolu'yu egemenlikleri altına aldıkları, İslam dininin Anadolu'ya yayıldığı süreç olarak görürler. 1071'den başlayıp geriye doğru giden, İlkçağı, Eskiçağı kaplayan büyük süreyi, 1071 sonrasında bağlantılı bulmazlar. Kökenini Yunan-Roma uygarlıklarına bağlayan Batı Aydını için bu doğal bir tutumdur. Batı aydınlarından etkilenen kimi Türk düşünürleri de Anadolu'nun 1071'den önceki uygarlıklarını kendilerine yabancı saymışlar, gerçek Anadolu uygarlığının 1071'de Müslüman Türklerce kurulduğu görüşünü savunmuşlardır. İnandırıcı kanıtlara dayanmayan, duygusal ve romantik bir tarih anlayışıdır bu. Anadolu uygarlığına yüzden bakmış, onun geçmişini, yapısını kuran öğeleri araştırma gereği duymamışlardır. Ziya Gökalp ve Fuat Köprülü'de somutlaşan bu tarih anlayışının Avrupalı tarihçilerin etkisinden kaynaklandığını savunur Eyuboğlu. 1071'den sonraki Anadolu uygarlığı Asya kaynaklıdır, ondan öncekinin Türklerle ilgisi yoktur, Yunan yaratmasıdır. Eyuboğlu bu görüşün Anadolu toprakları üzerinde doğup gelişen uygarlık ürünlerini anlama, açıklama olanağının olmadığını, çağının da geçtiğini ifade eder. Bektaşilik konusunu örnek olarak verir. Bektaşilik'in Asya kaynaklı olduğunu, İlkçağ Anadolu uygarlık ürünleriyle bir bağlantısı olmadığını ileri sürenlerin, Charles Texier, Arnold Tonybee gibi Anadolu uygarlığını bir bütün olarak, Yunan uygarlığının ürünü sayan Avrupa bilginleriyle, Türk uygarlığını Orta Asya'da arayan Barthold'un izinden yürüten Rus bilim adamlarının ekmeğine yağ sürdüğünü belirtir(1990a: 27-30).

Bektaşilik, Anadolu insanının inanç tarihidir Eyuboğlu'na göre. Onun özünde Anadolu insanının bütün inanç ürünlerini, ilkçağa varan yaşama biçimini, yaşama anlayışını bulmak mümkündür ve ilkçağın bir Anadolu tanrısına duyulan sevgi, saygı ile bir Bektaşî Ulu'suna duyulan sevgi benzerdir(1990a: 14-15). Çoktanrı, tektanrı bütür dinler Anadolu'da karışmış, kaynaşmış yeni bin inanç, Anadolu'nun özelliğini taşıyan yeni bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır Eyuboğlu'na göre. Anadolu insanının ne denli tektanrı bir inanç düzeyinde bulunursa bulunsun, bir yanı ile gene de çoktanrı olduğunu, bu niteliğin onun ilkçağını sürmesinden, geçmişi ile bugünü arasında bir bağ kurmasından kaynaklandığını ileri sürer Eyuboğlu. Bu bağ yaşama

biçiminin özündedir, diriliğini, geçerliliğini koruyucu, sürdürücü bir niteliktedir(199a: 7-8).

Eyuboğlu Bektaşilik'in Anadolu'da Alevilik'in bir kolu olarak gelişirken, halk inançlarının kaynaklarına varan onlardan beslenen bir yol üzerinde yürüdüğünü ve bütünüyle «yerli» bir kurum olarak ortaya çıktığını söyler(1990a: 11-13). İlkçağdan kalan, uygulama alanında boyasını değiştirerek geçerliliğini sürdüren en eski inançların toprağa, toprağın sağladığı yaşama koşullarına uygun olarak Bektaşilik'in özünde kendini ifade imkanını bulduğunu savunur Eyuboğlu(1991a: 20).

Anadolu'da Alevi-Bektaşî edebiyatının ilk ürünlerini vermeye başladığı dönemde toplumsal yaşamın düzensiz, üretim-tüketim ilişkilerinin dengesiz, kırsal kesim insanının mutsuz olduğunu anlatır Eyuboğlu. Din koşullarına dayalı Osmanlı yönetimi birleştirici-uzlaştırıcı değildir(1991a: 17-18). İslam diniyle bağdaşamayan Alevi, Kızılbaş, Yezidi topluluklarında yaşayan insanların inançlarının kökeninde Batı Anadolu uygarlıklarının ve eski Anadolu uygarlıklarının derin izleri görülür. Halife Ali'nin varlığında bir tanrının bulunduğu görüşü, kralın bir tanrı olarak saygı gördüğü dönemlerden kalmadır(1987: 49).

Alevi-Bektaşî edebiyatının, Anadolu tarihinin belli bir evresiyle başlatılamayacağı görüşünü savunur Eyuboğlu. Ancak Alevi-Bektaşî edebiyatının Anadolu'da şu dönemde görünüş altına çıktığını söyleyebiliriz. Bunun tersi bir tutum, edebiyat ürünlerinin alanını daraltır, beslediği kaynakların görmezden gelinerek yadsınmasına yol açar(1991a: 63; 1990a: 173). Alevi-Bektaşî kurumunda görülen çok öğelilik, çok türülülük ilkçağ Anadolu insanların değişik kılıklarla süregelen geleneksel uygulamalarının sonucudur. Alevi-Bektaşî topluluğunda kutsal sayılan, sevilen hayvanların çoğu ilkçağ Anadolu'sunda da kutsaldır; şiirlerde önemli bir yer tutan hayvanların tasvirleri, ilkçağdan kalan kaya kabartmalarında, çanak çömlek kalıntılarında görülmektedir. Hacı Bektaş Veli'nin, Karaca Ahmet Sultan'ın aslanı, Geyikli Baba'nın geyiği hep ilkçağdan kalmadır(1991a: 16-17).

Eyuboğlu, Yunus Emre'nin şiirlerinde geniş bir yer tutan «yaratılış» olayının bir «yoktan varetme» değil, elde bulunan öğeleri birleştirip bütünleştirme olduğunu anlatır. Bu görüşlerin kaynağı olarak Platinos'un geliştirdiği Yeni-Platonculuk akımında bulunan toprak, od, su, yel gibi dört kurucu kavramı gösteren Eyuboğlu,

gerçekte bunların ilkçağ Anadolu düşüncesinin ürettiği kavramlar olduğunu belirtir. Yunus'un Risaletün Nushiyye adlı şiirinden örnekler verir :

«Padişahun hikmeti gör neyledi
Od-u su toprağ-u yile söyledi»
(1991a: 96)

Eyuboğlu 19. yüzyıl Alevi-Bektaşî şairi Zehmi'nin şiirlerinde, ilkçağ Anadolu-Yunan felsefesinde «kendini bil» biçiminde ifade edilen ve felsefenin kapısını açan kuralın izlerini görür(1991a: 279).

Gene 19. yüzyıl Alevi-Bektaşî şairlerinden Türebî'nin şiirlerinde «dokuz kat gökler», «dört ana»(toprak, yel, od, su) ifadeleriyle ilkçağ Anadolu'sunda doğup gelişen doğacı felsefe akımının etkilerini bulur(1991a: 293-294).

Eyuboglu Bektaşilik kurumuna bakışını şöyle belirginleştirir :

«Bektaşilik, günümüzde Dionysos inançlarının yaygın olduğu yörelerde gelişme olanağı bulduğuna göre eski bir geleneğin kalıntıları üzerinde kurulmuş, onlardan beslenmiştir demek gerçeğe aykırı düşmez. Bunun bir başka kanıtı da ilkçağ inançlarının pek su yüzüne çıkamadığı, Sünnilik'in ağır bastığı bölgelerde Bektaşilik'in de pek tutunamadığıdır(1990a: 62).»

Bektaşilik kurumunu inceleyen Eyuboğlu, çağların süzgecinden geçerek, Doğu'dan Batı'ya, Batı'dan Doğu'ya yayılan inanç yüzeyinin bizi yeni bir bileşimle yüzyüze getirdiğini söyler : Pythagoras-Buddha-Bektaşilik-Orpheus dörtlüsü. Özellikle yırtıcı hayvanlarla, ruh konusunda doğaüstü olaylar alanında bir birliğin varlığına işaret eder. Örnek olarak da Velayet-name'de geçen kimi olayların benzerlerini, Orpheus inançlarında, Buddha dininde de bulmamızı gösterir(1990a: 63-66).

Güvercin yada benzeri başka kuşların kutsallığı ile Hititlerde o tür kuşlara dayanan saygı da Bektaşilik'i ilkçağa götürmektedir. Bektaşilik'teki hayvanları konuşturan öykülerin, masalların Aisopos'a ve daha gerilere giderek Hititlere dayandığını belirtir Eyuboğlu(1990a: 68-68).

Eyuboğlu, Yunus Emre'nin «Gökdeki Harut Marut iş için indi yire / Zühre yüzün göricek unuttı Rahmanın» dizelerinde geçen Harut, Marut adlarının ilkçağdan kalma olduğunu belirtir. İran, Mezopotamya inançlarından tek tanrılı dinlere ve en son İslam dinine geçtiğini anlatır(1990a: 174-175).

Bektaşilik'te yaygın olup sağ, sol, ön, arka, alt, üst karşılığında kullanılan altı yön(şes cihet)'ün Yunan bilgisi Aristoteles'in felsefesinden geldiğini iddia eder Eyuboğlu. Yunus Emre'nin «Ümmi benem Yunus benem tokuz atam dördtür anam» dizesindeki dokuz ata, dört ana tasavvufta dolayısıyla Bektaşî inançlarında insanın göklerle yerin birleşmesinden biçimlendiği görüşüne bağlanır. Dokuz ata dedikleri dokuz kat gök, dört ana dedikleri de toprak, yel, su, od gibi dört ilkedir. Bunlardan dört ilkeye aşağıdaki analar anlamında ümmehat-ı süfliye, dokuz ataya da yüce babalar anlamında ata-yi ülviye denir. İnsanın oluşumunu anlatan bu görüşün kaynağını Eyuboğlu eski bir Anadolu-Grek masalına bağlar. Gökler yüce bir tanrıdır, adı Uranos'tur. Yeryüzü ise Gea(Gaia)'dır. Erkek olan gökle, dişi olan yer uzun süre birbirleri için yanar tutuşurlar. Eros'un sayesinde sarmaş dolaş olur, sevişirler. Bu birleşme sonucu Gea doğurur. Doğumlar doğumları, sevişmeler sevişmeleri izler, böylece insan denen varlık çıkar ortaya ve yeryüzüne egemen olur(1990a: 176-182).

İlkçağ Anadolu-Yunan düşüncesinin Herakleitos, Parmenides gibi bilginlerin şahsında Varlık Birlik'i görüşünün kaynağını oluşturduğunu anlatır Eyuboğlu. Daha sonra Eflatun bu görüşü benimseyerek geliştirir. M.S. 3. yüzyılda yaşayan Plotinos bu Tanrı-Evren Birlik'i düşüncesini yeniden ele alıp yorumlar. Tasavvuf bu görüşü benimser(1990a: 288). Eyuboğlu Yeni Eflatuncu görüşle tasavvuf arasındaki benzerliklere işaret eder. Her ikisinde de evren bir görünüş, Tanrı'dan fışkırmıştır. Tanrı-insan birliği vardır. Ayrılık yoktur. Yeni Eflatuncu düşüncede ruh tanrısal bir özdür; tasavvufta ruh yerine can kullanılır, can bir «nur»dur, ışıktır. Yeni Eflatunculukta gövde geçicidir, yüce değildir; Bektaşilik'te gövde topraktan yapılmıştır, çürüyüp dağılacaktır, önemli değildir. Güzelliği tanrının özünde arayan Yeni Eflatunculuk'la, güzelliği tanrının nesneler üzerindeki «görünüşü» sayan tasavvuf benzeşir. Her iki düşünce de iyiliği tanrıdan gelen bir erdem sayar. Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi Yeni Eflatunculuk'tan tasavvuffa, ondan da Bektaşilik'e geçmiştir. Tasavvuf, Bektaşilik ve Yeni Eflatunculuk yaratılışı tanrının bir «görünüşü» sayar. Varlık kavramı altında toplanan ne varsa tanrıdan gelmiştir. Olgunluk konusunda ruh değerlerine bağlanma, belli aşamalardan geçme, Bektaşilik ve Yeni Eflatunculuk'ta ortaktır. Gene her ikisi de sevgiyi insan ruhunun tanrıya, güzel olana, iyiye duyduğu eğilim, yönelme olarak görür. Çirkinlik ruhla ilgili bir durum olarak görülür. Erdem maddeden kaçmayı, iyiye güzele yönelmeyi emreder. Bektaşilik'te de

çirkin olan geçici nesnelere, maddeye tutkunluk olarak karşımıza çıkar(1990a: 415-425).

Görüldüğü gibi Eyuboglu Bektaşilik'i Anadolu uygarlığının bir ürünü, Anadolu tarihinin de küçük bir bölümü sayar. Özünü oluşturan öğeleri de ilkçağ Anadolu toplumunda geçerli olan, birer gelenek niteliği kazanarak çağımıza değin sürüp gelen düşünce ürünlerinin oluşturduğunu iddia ediyor. Bektaşilik'in Asya ile ilgisini ise özden değil, yüzen sayıyor(1990a: 582).

Anadolu uygarlığı anlayışını Atatürk'e dayandırır Eyuboğlu. Anadolu insanında geçmişin uygarlık ürünlerine yönelik bir tarih bilincinin doğması, geliştirilmesi çabalarının Atatürk'le başladığını anlatır. Yaşadığı toprağın dilinden anlayan, geçmişe bilincin aydınlığında, bilimin önderliğinde bakmayı bilen bir devlet adamı olduğunu özellikle belirtir(1990b: 102).

Eyuboğlu'nun Anadolu ekseninde oluşan çeşitli düşüncelerinin toplamını şu ifadesinde bulabiliriz :

«Bir ulusun düşünce ürünlerini verdiği topraktır yurdu. Onu tarih varlığı yapan, ona yaratmalarıyla kimliğini, benliğini kazandıran yerdir önemli olan. Ege Adalarında, Batı Yunanistan'da, Adriyatik kıyılarında yaşamış birçok boyların Anadolu'dan gittiğini yazan, uzun uzun anlatan tarihçiler vardır. Bütün dedikleri doğrudur diyelim. Peki Ege Adalarındaki uygarlığı nerede yarattı bunlar, neden Girit uygarlığı, adalarda doğmuş öteki uygarlıklar birer Anadolu uygarlığı sayılmıyor? Anadolu düşüncesiyle, bilgisiyle beslenen eski Grek bilgeleri, Sokrates, Platon, Aristoteles, onlardan önce, sonra yaşamış öteki bilgeler, Empedokles, Archimedes neden Anadolu uygarlığını yaratanlar içinde yer almıyor, neden Anadolu sayılmıyor öyleyse?(1973: 135-136).»

Eyuboğlu'nun Anadolu tarihi ve uygarlıkları konusunda en dikkat çeken düşüncesi, «Anadolu Uygarlığı» biçiminde ifade ettiği, Anadolu'nun tek ve bütünlüğü olan bir tarih ve uygarlık geliştirdiği iddiasıdır. Bu uygarlığın farklı dönemleri olabileceğini kabul eden Eyuboğlu, uygarlığın kendisinin farklı olmadığı, karakterini çağlar boyunca-koruduğu kanısındadır. Kavimlerin isimlerinin değişmesi, yüzyılların geçmesi uygarlığın ve kültürün özünü değiştirmemektedir. Kültür öğeleri biçim değiştirerek de olsa, farklı kavimlerin, farklı inançların içinde varlığını korumakta ve akışını sürdürmektedir.

Anadolu'ya dışardan gelen unsurların belirleyici, değiştirici bir fonksiyonunun olmadığı kanaatindedir Eyuboğlu. Tersine Anadolu'nun yerli unsurları dışardan geleni özümseyip potasında eritmektedir. Bu bakış açısı; Eyuboğlu'nun, Anadolu tarihini Türklerle ve 1071 tarihiyle başlatan görüşün sahipleriyle çatışmasına yol açar. Bütünlüğü olan Anadolu tarihi ve uygarlığı fikrinin karşısında, 1071 öncesi ve 1071 sonrası gibi bir ayrım kabul edilemez bir tutumdur Eyuboğlu'na göre. Türkleri Anadolu tarihinin bir unsuru olarak değil de, Asya'lı gören Batılı bakış açısına haklılık kazandırmaktadır.

Anadolu uygarlığının bir bütün olduğuna ve sürekliliğine, yaşayan kültürel öğeleri ve halkbilgisi varlıklarını tanık gösterir. En eski çağ Anadolu insanının giysileri, inançları, dil özellikleri ile günümüz Anadolu insanınıninki arasında önemli benzerlikler olduğunu anlatır.

Eski Yunan ve Latin uygarlıklarını Anadolu uygarlığının bir parçası sayar Eyuboğlu. Sokrates'in, Platon'un, Aritoteles'in Anadolu uygarlığının bir parçası olduğunu belirtir. Bu noktadaki itiraz bütünlük gösteren Anadolu uygarlığı içinden Yunan ve Latin medeniyetlerinin ön plana çıkarılması, öncesi ve sonrasıyla ilişkisinin gözden kaçırılması noktasında olur. Yakıştırılan «Yunan Mucizesi» nitelemesinin, gerçekte Anadolu uygarlığının bir parçası olan eski Yunan ve Roma'yı hazırlayan ilkçağ Anadolu uygarlığına haksızlık olduğu görüşündedir.

Eyuboğlu, Anadolu uygarlığının sürekliliği ve bütünlüğü düşüncesinin, Bektaşilik ve Alevilik kurumunda somutlaştığı inancındadır. Eski Anadolu inançlarının şekil değiştirerek Bektaşilik içinde sürdüğünü-hatta onun özünü oluşturduğunu-ifade eder. Bektaşilik'in varlık nedenini, felsefesini, inanç sistemini Anadolu'nun ortak kültürüne bağlar ve «yerli» bir kurum olarak görür Bektaşilik'i. Orta Asya ve İslamiyet etkilerinin sınırlılığına dikkat çeker.

Eyuboğlu'nun Anadolu uygarlığı düşüncesi, farklı kavimler, farklı inançlar ve farklı yüzyılların nasıl aynı uygarlığı yaratabildiği problemini akla getirmektedir. Anadolu'nun köprü özelliği taşıyan konumu göz önüne alındığında, birçok kavmin kısa yada uzun süreli uğrak yeri olarak Anadolu'da konakladığını düşünebiliriz. Uzun süreli hakimiyet kurmuş olan kavimlerin de Anadolu'daki varlığı eklendiğinde Eyuboğlu'nun söylediğinin tersine, aynı zaman diliminde farklı kavimleri ve kültürleri

birbirinden kopuk olarak Anadolu coğrafyasında yaşıyor olarak düşünmek durumunda kalırız. Anadolu coğrafyası birbirine kapalı uygarlıkların ve kültürlerin aynı coğrafyada yaşamasına imkan tanıyacak özelliktedir. Bu da birbiri üzerine gelen kavimlerin, birbirlerinden bağımsız ve kopuk uygarlıklar geliştirmesi anlamına gelecektir.

Eyuboğlu'nun Bektaşilik ve Tasavvufa İslami etkilerden uzak bir görünüm kazandırması gerçekçi değildir. Tasavvuf içinde ilkçağ Anadolu uygarlıklarının yada Yunan felsefesinin izlerini de görmek mümkün olabilir. Ancak bu etkiyi, Bektaşilik'in özünü oluşturacak derecede göstermek hatalı bir tutum olur. Öte yandan Bektaşilik'in özünü oluşturan inançların, İslamiyetin Anadolu'daki biçimlenişiyle çelişki oluşturduğu yada Bektaşilik'le, İslamiyet arasında bir mesafenin oluştuğu düşüncesi de ciddi delilleri gerektirmektedir.

3. B Ö L Ü M

SONUÇ

Eski Yunan ve Roma uygarlıklarının, «Uygarlık Tarihi» içindeki yerini belirlemek bir dizi problemi de beraberinde getirmektedir. Batı uygarlığının tarihsel kökenlerini söz konusu uygarlığa dayandırması nesnel bir bakışı zorlaştırmaktadır. Gerçekçi bir bakışla eski Yunan medeniyetinin bir uygarlık sıçraması gerçekleştirdiğini, ancak bunun uygarlık tarihinden kopuk, kendi içinde gelişen bir ilerleme olmadığını söylemeliyiz. Gerçekleşen, insanlık ortak birikiminin bir tarihsel süreçte yaratıcılığa dönüştürülmesidir. İnsan emeğinden söz edilebilir, ama ortada bir «mucize» yoktur.

Batı uygarlığıyla ilişki kurmak isteyen milletlerin, bu uygarlığın kökenini oluşturan eski Yunan ve Latin kültürüne de ilgi duyması doğaldır. Geçmişin bir kez daha yaşanamayacağı ve her çiçeğin aynı toprakta filiz vermeyeceği gerçeğini bilerek Batı kültürünün kaynaklarına yönelmek hayal kırıklığını başından önleyecektir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde-Fatih Sultan Mehmet dönemi bir yana bırakılacak olursa-eski Yunan ve Latin kültürünün insanımızın ilgisini çekmediğini söyleyebiliriz. Yunan felsefesiyle dolaylı yoldan ve çok sıkı olmayan bir ilgiden söz edilebilir.

Batı kavramının Osmanlı aydınının kafasını meşgul etmeye başladığı 19. yüzyıldan başlayarak ise, önce tercüme aracılığıyla, eski Yunan uygarlığına bir ilginin oluştuğunu söyleyebiliriz.

Milliyetçilik düşüncesinin Osmanlı aydınının düşünce sisteminde önemli yer tutmaya başladığı ve Türkçülük düşüncesinin daha yüksek sesle telaffuz edilmeye başlandığı bir dönemde Nev-Yunanilik Akımı'nın boy vermesi ilginçtir. Ancak dönemin, bir arayışlar dönemi olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

Yahya Kemal Beyatlı'yı Nev-Yunanilik düşüncesine ulaştıran kavramların tarih, toplum ve yurt kavramlarında düğümlenmesi konuya açıklık getirmektedir.

Üstünlüğüne inanılan Batı ile tarih ve toprak(yurt) kavramlarına bağlı olarak bir bağ aranmaktadır. Batı'yı oluşturan kaynakla-eski Yunan ve Roma-kurulacak bir ilgi, uygarlık tarihindeki yerimizi daha da sağlamlaştıracaktır. Nev-Yunanilik anlayışının öncüsü saydığımız Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bir «kültür kompleksi»ni yansıttıklarını söyleyebiliriz. Nitekim Yahya Kemal Beyatlı'nın, kısa bir süre sonra, farklı bir tarih ve toplum anlayışını seslendirdiğini görürüz. Bu defa kaynak, millî tarih ve onun üzerinde şekillendiği toprak olacaktır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu atıf ve benzetmelerle eski Yunan ve Roma medeniyetiyle bağ kurma rüyasını sürdürürse de, başlangıçtaki coşkusu kalmamıştır; toprağa atılan tohumun tutmadığını görür Yakup Kadri.

Salih Zeki Aktay öncülerin bıraktığı yerden, büyük bir tutkuyla sürdürür eski Yunan'ı izlemeyi. Bütün güzellikleri bulduğu bir bahçedir Yunan mitolojisi. Ama nasıl yararlanacağını bilemez, mitolojik unsurları ve efsaneleri şürrin imkanları içinde tekrarlamaktan öteye gidemez. Yeni bir yorum, soluk bulamayız Salih Zeki'de.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak tartışılan tarih ve dil meseleleri, Nev-Yunanilik anlayışının Türk edebiyatındaki gelişimine farklı bir boyut kazandırır. Birinci ve İkinci Türk Tarih Kongreleri'nde ortaya konan düşünceler «Anadoluculuk» temelinde filizlenen bir anlayışa yol açar. Kongrelerde Türk tarihini-başlangıçta insanlık tarihini de-Orta Asya'ya dayandırma çabaları oluşturduğu tepki nedeniyle; özellikle İkinci Tarih Kongresi'nde dile getirilen Anadolu'nun medeniyetler beşiği olduğu düşüncesi de cesaret verici olması nedeniyle «Anadoluculuk» anlayışını hazırlar.

Ataç, Latince ve Yunanca öğretiminin okullara konulması yolundaki düşünceleriyle klasik kültürün topluma yerleştirilmesi çabalarına destek verir. Melih Cevdet Anday Osmanlı'yı ve Orta Asya'yı dışlayan bir tarih anlayışının işaretlerini verirken, bir yandan Osmanlı öncesi Anadolu tarihiyle diğer yandan eski Yunan uygarlık ve kültürüyle bağ kurma çabalarıyla dikkat çeker.

«Anadoluculuk» düşüncesinin en ısrarlı takipçisi Cevat Şakir Kabaağaçlı olur. Eski Anadolu uygarlıkları ile dil, kültür, inanç sistemleri, toplumsal kurumlar noktasına kadar varan ilişkiler kurar. Anadolu'nun dünü ile bugünü arasında kopmayan bir bağ olduğunu iddia eder. Ancak, ikici bir tutuma düşmekten de

kendini kurtaramaz. Eski Yunan medeniyetinin «mucize» olmadığını, eski Anadolu uygarlıklarının bilime ve sanata katkılarının düşünülenden daha fazla olduğunu kanıtlama çabası içine girerken, karşılaştığı problemleri çözmede, düşünce sistemini geliştirmede eski Yunan mitolojisinden başka kaynağa da başvuramaz. Anadoluçuluk söylemi ile etrafında döndüğü şey gerçekte, eski Yunan ve Latin uygarlıklarıdır.

«Anadoluçuluk» anlayışının diğer temsilcilerinde, eski Yunan ve Roma uygarlıklarına karşı olan tutum daha sıcaktır, eski Anadolu uygarlıkları ile eski Yunan arasındaki bağa sürekli işaret edilir. Hümanizm düşüncesinin oluşturulmasında ve benimsenmesinde eski Yunan ve Latin uygarlıkları ile eski Anadolu uygarlıkları temel kaynaklar olarak görülür.

Kuşkusuz sanatımızda, edebiyatımızda ve düşünce hayatımızda, eski Yunan ve Latin medeniyetlerine ilgi, farklı isimler tarafından ve farklı biçimde sürdürülüyor. Sanatçının insanı temel alan her türlü kaynağa yönelmesini de doğru bulmak gerekir. Ancak eski Yunan ve Latin uygarlıklarına yönelmenin aydınlarımızın kendi «tarihlerine inanmaması» yada «kültür kompleksi»ne kapılma nedenlerine dayanması hata olacaktır. Bunun dışındaki yönelişler, yönelinen kaynak ile sanatçının yetenekleri arasındaki ilişkinin paralelinde değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

ADIVAR, Adnan

1970 Osmanlı Türklerinde İlim. İstanbul : Remzi Kitabevi.

1987 Tarih Boyunca İlim ve Din. İstanbul : Remzi Kitabevi.

AKALIN, L. Sami

1980 Edebiyat Terimleri Sözlüğü. İstanbul : Varlık Yayınevi.

AKÇURA, Yusuf

1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara :
T.C. Maarif Vekaleti.

AKTAY, Salih Zeki

1930 Persefon. İstanbul : Resimli Ay Matbaası.

1936a Mağara. İstanbul : Şirketi Mürettibiye Basımevi.

1936b Pınar. İstanbul : Şirketi Mürettibiye Basımevi.

1943a Emin Bülend'in Şiirleri. İstanbul : Semih Lütfi Kitabevi.

1943b Mine Çiçekleri. İstanbul : Ahmet Sait Matbaası.

1944 Hallac-ı Mansur. İstanbul : Türkiye Yayınevi.

1948 Mitoloji. İstanbul : Varoğlu-Ülkü Yayınevleri.

1961 Rüzgar ve Dallarda Şarkılar. İstanbul : İnkılap Kitabevi.

1964 Laton 1. İstanbul : Orhanlar Matbaası.

1966 Titan. İstanbul : Tan Gazetesi ve Matbaası.

1967 Laton 2. İstanbul : Orhanlar Matbaası.

1968 Laton 3. İstanbul : Orhanlar Matbaası.

AKURGAL, Ekrem

1956 Tarih İlmi ve Atatürk. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1959 Urartu Medeniyeti. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

1976 Türkiye ve Türk uygarlıkları. Ankara : Dışişleri Akademisi Yayınları.

- 1977a Hattiler, Hititler ve Güneş Kursu. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1977b «Klasik Çağ Uygarlığı ve Türkler», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1977c «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1982 Türkiye'nin Kültür Sorunları. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1983 Eski İzmir I. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1986 Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü. İstanbul : Edebiyat Fakültesi Basımevi.

ALATLI, Alev

- 1993 Or'da Kimse Var mı? Kitap 3 : Valla, Kurda Yedirdin Beni. İstanbul : Boyut Yayınevi.

AND, Metin

- 1958 Gönlü Yüce Türk. Ankara : Dost Yayınevi.
- 1962 Dionisos ve Anadolu Köylüsü. İstanbul : Elif Kitabevi.
- 1964 Türk Köylü Dansları. İstanbul : İzlem Yayınları.
- 1974 Oyun ve Bugün, Türk Kültüründe Oyun Kavramı. İstanbul : İş Bankası Kültür Yayınları.
- 1981 İnsanüstülük Taslayanların İçvüzü. İstanbul : Karacan Yayınları.

ANDAY, Melih Cevdet

- 1961 Doğu-Batı. İstanbul : Ataç Kitabevi.
- 1965a Gelişen Komediya. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1965b İçerdekiler. İstanbul : Varlık Yayınları.
- 1965c Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan. İstanbul : Gerçek Yayınevi.
- 1970 Gizli Emir. Ankara : Bilgi Yayınevi.
- 1974a Avlaklar. İstanbul : Varlık Yayınları.

- 1974b İsa'nın Güncesi. İstanbul : Hürriyet Yayınları.
- 1974c Yeni Tanrılar. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
- 1975a Dilimiz Üstüne Konuşmalar. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- 1975b Raziye. İstanbul : Altın Kitaplar Yayınevi.
- 1975c Sosyalist Bir Dünya. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
- 1977 Maddecilik ve Ülkücülük. İstanbul : Sander Yayınları.
- 1978 Yasak. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
- 1979 Sözcükler. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 1982a Ölümsüzlük Ardında Gılgamış. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1982b Paris Yazıları. İstanbul : Adam Yayınevi.
- 1984a Açıklığa Doğru. İstanbul : Adam Yayıncılık.
- 1984b Akan Zaman, Duran Zaman-1. İstanbul : Adam Yayıncılık.
- 1984c Tanıdık Dünya. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1987 Ölümsüzler; Toplu Oyunlar-1. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1989 Güneşte. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1990 Sevişmenin Gündüklüğü ve Yüceliği. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
- 1991 Meryem Gibi. İstanbul : Simavi Yayınları.
- 1992a Aldanma ki.... İstanbul : Remzi Kitabevi.
- 1992b Birbirimizi Anlayamayız. İstanbul : Simavi Yayınları.
- 1992c Geleceği Yaşamak. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1992d Yiten Söz. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1994 İmge Ormanları. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1996a «Mitoloji ve Tarih», Cumhuriyet, 30 Ağustos.
- 1996b «Uygarlıklar Arasındaki Etkileşimler», Cumhuriyet, 27 Eylül.

ARIK, Remzi Oğuz

- 1969 Coğrafyadan Vatana. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ATAÇ, Galip

- 1943a «Hilozoizm Felsefesi», Hep Bu Topraktan, 2 Eylül.
- 1943b «İrk ve İklim», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

ATAÇ, Nurullah

- 1952 Sözden Söze. İstanbul : Varlık Yayınları.
 1961 Prospero ile Caliban. İstanbul : Varlık Yayınları.
 1964 Söylesiler. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
 1967 Günlerin Getirdiği-Karalama Defteri. İstanbul : Varlık Yayınevi.
 1968 Sözden Söze-Ararken. İstanbul : Varlık Yayınevi.
 1970 Diyeelim-Söz Arasında. İstanbul : Varlık Yayınevi.
 1972 Günce(1935-1955). Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
 1980 Dergilerde. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
 1989 Okuruma Mektuplar. İstanbul : Can Yayınları.

AYDA, Adile

- 1962 Yahya Kemal, Kendi Ağzından Fikirleri ve Sanat Görüşleri. Ankara :
 Ajans-Türk Matbaası.

AYDEMİR, Şevket Süreyya

- 1943 «Büyük Ölçüde Teşkilatlandırılacak Türkiye», Hep Bu Topraktan,
 1 Nisan.

AYİTER, Kudret

- 1977 «Klasik Çağ Düşüncesinin Çağdaş Hukuka Etkisi», S. SİNANOĞLU,
 F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür.
 Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BANARLI, Ninad Sami

- 1960 Yahya Kemal'in Hatıraları. İstanbul : Yahya Kemal Enstitüsü Neşriyatı.

BEHAR, Büşra Ersanlı

- 1996 İktidar ve Tarih; Türkiye'de «Resmi Tarih» Tezinin Oluşumu
 (1929-1937). İstanbul : Afa Yayınları.

BELGE, Murat

- 1986 Tarihten Güncelliğe. İstanbul : Alan Yayıncılık.

BEYATLI, Yahya Kemal

- 1976 Bitmemiş Şiirler. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

- 1986a Çocukluğum, Gençliğim, Siyası ve Edebi Hatıralarım. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1986b Siyasi ve Edebi Portreler. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1988 Rubailer ve Hayyam Rubailerini Türkçe Söyleyiş. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1990a Edebivata Dair. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1990b Mektuplar, Makaleler. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1991 Tarih Musahabeleri. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1992a Aziz İstanbul. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1992b Eğil Dağlar. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- 1993 Eski Şiirin Rüzgarıyla. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- 1994 Kendi Gökkubbemiz. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- 1995 Siyasi Hikayeler. İstanbul : İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

BİTTEL, K.

- 1939 «Atatürk ve İlköz Tarih Araştırmaları», Belleten, III, 10.

BOZKURT, Mahmut Esat

- 1932 Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara : T.C. Maarif Vekaleti.

CAN, Şefik

- 1970 Klasik Yunan Mitolojisi. İstanbul : İnkılap ve Aka Kitabevleri.

CEMİL, Hasan

- 1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara : T.C. Maarif Vekaleti.

CEMİL, Mesut

- 1943 «Bu Toprağın Musikisi», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

CERAM, C.W.

- 1979 Tanrıların Vatanı Anadolu(çev. Esat Nermi Erendar). İstanbul : Remzi Kitabevi.
- 1982 Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler(çev. Hayrullah Örs). İstanbul : Remzi

Kitabevi.

CONTİ, Flavio

- 1982 Eski Yunan Sanatını Tanıyalım(çev. Solmaz Turunç). İstanbul : İnkilap ve Aka Kitabevleri.

COOK, Nilla

- 1943 «Türk Toprağı», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

COŞTUROĞLU, Mustafa

- 1977 «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal

- 1943 «Güzelleme», Hep Bu Topraktan, 2 Eylül.

ÇAPAN, Nedim

- 1944 «Gezinti Treni», Hep Bu Topraktan, 4 Eylül.

- 1945 «Kızılçullu», Hep Bu Topraktan, 5 Mart.

DARAGO, Reşat Nuri

- 1944 ««Klasik»e Dair Notlar», Hep Bu Topraktan, 3 Nisan.

DİLMEN, İbrahim Necmi

- 1943 İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları. İstanbul : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ECEVİT, Bülent

- 1944 «Robot», Hep Bu Topraktan, 3 Nisan.

EDİBOĞLU, Baki Süha

- 1943 «Adriyanüs Kapısı», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

ERHAT, Azra

- 1962 Mavi Yolculuk. İstanbul : Çan Yayınları.

- 1975 İşte İnsan(Ecce Homo). İstanbul : Remzi Kitabevi.

- 1976 Homeros. İstanbul : Cem Yayınevi.

- 1977a Hesiodos Eseri ve Kaynakları. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- 1977b «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik

ÇağDüşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu
Basımevi.

- 1979 Mavi Anadolu. İstanbul : İnkılap ve Aka Yayınevi.
1980 Sevgi Yönetimi. İstanbul : İnkılap ve Aka Yayınevi.
1993 Mitoloji Sözlüğü. İstanbul : Remzi Kitabevi.

ERTOP, Konur

- 1965 «Sanatımızda Bereketli Bir Kaynak : Mitologya», Soyut, 2 Haziran.

EYİCE, Semavi

- 1968 «Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü; Türk Tarihinin Ana
Hatları», Belleten, XXXII, 128.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki

- 1973 Tanrı Yaratan Toprak Anadolu. İstanbul : Sinan Yayınları.
1979 İnsanın Boyutları. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
1982 Geçmişin Yaşama Gücü. İstanbul : Adam Yayınları.
1984 Anadolu'da Halk Bilgisi Varlıklarının Oluşumu. İstanbul : Anadolu
Sanat Yayınları.
1987 Anadolu İnançları, Anadolu Mitolojisi. İstanbul : Geçit Kitabevi.
1990a Bütün Yönleriyle Bektaşilik. İstanbul : Der Yayınları.
1990b Uygarlığın Çıkmazları. İstanbul : Uygarlık Yayınları.
1991a Alevi-Bektaşî Edebiyatı. İstanbul : Der Yayınları.
1991b Tarihin İlkeleri. İstanbul : Say Yayıncılık.

EYUBOĞLU, Sabahattin

- 1966 Yunus Emre'ye Selam. İstanbul : Çan Yayınları.
1974 Sanat Üzerine Denemeler. İstanbul : Cem Yayınevi.
1977 Pir Sultan Abdal. İstanbul : Cem Yayınevi.
1979 Köy Enstitüleri Üzerine. İstanbul : Cem Yayınevi.
1980 Yunus Emre. İstanbul : Cem Yayınevi.
1994 Mavi ve Kara. İstanbul : Çağdaş Yayınları.

FRAZER, James G.

1991 Altın Dal-1(çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul : Pavel Yayınları.

1992 Altın Dal-2(çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul : Pavel Yayınları.

GALİP, Reşit

1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara :

T.C. Maarif Vekaleti.

GENEVE, Eugene Pittard

1943 İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları. İstanbul : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÖKALP, Ziya

1990 Türkçülüğün Esasları. İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

GÖKBERK, Macit

1977a «Günümüz Kültürü Klasik Çağa Neler Borçludur?», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1977b «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1985 Felsefe Tarihi. İstanbul : Remzi Kitabevi.

GÜNYOL, Vedat

1961 İslam Ansiklopedisi Dolayısıyla Bir Saldırıya Cevap. İstanbul : İstanbul Matbaası.

1966 Dile Gelseler. İstanbul : Çan Yayınları.

1974 Devlet İnsan mı? İstanbul : Çağdaş Yayınları.

1975 Bu Cennet Bu Cehennem. İstanbul : Çan Yayınları.

1976 Yeni Türkiye Ardında. İstanbul : Çağdaş Yayınları.

1977 Çalakalem. İstanbul : Çan Yayınları.

1979 Orman Işırsa. İstanbul : Çağdaş Yayınları.

- 1982 Daldan Dala. İstanbul : Adam Yayınları.
- 1985 Bilinç Yolunda. İstanbul : Ada Yayınları.
- 1986a Gülyüzlü Ciddilik. İstanbul : Çağdaş Yayınları.
- 1986b Sanat ve Edebiyat Dergileri. İstanbul : Alan Yayıncılık.
- 1991 Yaza Yaza Yaşarken. İstanbul : Cem Yayınevi.
- 1992 Güne Doğarken. İstanbul : Cem Yayınevi.

GÜVEMLİ, Zahir

- 1958 Yahya Kemal. İstanbul : Güven Yayınevi.

GÜVENÇ, Bozkurt

- 1994 Türk Kimliği. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.

HAMILTON, Edith

- 1964 Mitologya(çev. Ülkü Tamer). İstanbul : Varlık Yayınları.

HANÇERLİOĞLU, Orhan

- 1977 Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar : III. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- 1993 Dünya İnançları Sözlüğü. İstanbul : Remzi Kitabevi.

HİSARLI, Abdülhak Şinasi

- 1969 Ahmet Haşım Şiiri ve Hayatı-Yahya Kemal'e Veda. İstanbul : Varlık Yayınları.

İNAL, Tuğrul

- 1981 «Klasisizm», Türk Dili Dergisi : Yazın Akımları Özel Sayısı, 349, Ocak.

İNAN, Afet

- 1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara : T.C. Maarif Vekaleti Yayınları.
- 1939 «Atatürk ve Türk Tarih Tezi», Bellekten, III, 10.
- 1943 İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları. İstanbul : Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- 1977 «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu

Basımevi.

İNAN, A.; M. TEVFİK, S. RIFAT, Y. AKÇURA, Y. GALİP, H. CEMİL,

S. MAKSUDİ, ŞEMSETTİN, VASİF ve YUSUF ZİYE BEYLER

1930 Türk Tarihinin Ana Hatları. İstanbul : Devlet Matbaası.

KABAAĞAÇLI, Cevat Şakir

1979 Mavi Sürgün. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1986 Sonsuzluk Sessiz Büyür. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1988 Uluç Reis. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1991a Altuncı Kıta Akdeniz. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1991b Çiçeklerin Düğünü. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1991c Deniz Gurbetçileri. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1993a Aganta Burina Burinata. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1993b Düşün Yazıları. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1993c Merhaba Anadolu. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1994a Hey Koca Yurt. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1994b Ötelerin Çocukları. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1994c Parmak Damgası. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1994d Turgut Reis. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995a Anadolu Efsaneleri. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995b Anadolu Tanrıları. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995c Anadolu'nun Sesi. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995d Arşipel. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995e Dalgıçlar. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995f Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çiçek. Ankara : Bilgi Yayınevi.

1995g Gençlik Denizlerinde. Ankara : Bilgi Yayınevi.

KANIK, Orhan Veli

1941 Carip. İstanbul : Resimli Ay Matbaası.

KANSU, Şevket Esat

1932 Birinci türk Tarih Kongresi Zabıtları. Ankara : T.C. Maarif Vekaleti.

KARAL, Enver Ziya

- 1977 «Tartışma», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- 1983 «Atatürk'ün Türk Tarih Tezi», Atatürkçülük : İkinci Kitap. Ankara : Genelkurmay Basımevi.

KARAOĞLU, Yakup Kadri

- 1934 Ahmet Haşim. Ankara Hakimieti Milliye Matbaası.
- 1942 Alp Dağlarından ve Miss Chalprin'in Albümünden. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- 1943 «Bu Toprağın Tipleri : «Efe» », Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.
- 1946 Okun Ucundan-Erenlerin Bağından-Kadınlık ve Kadınlarımız ve Diğer Nesirler. İstanbul : Remzi Kitabevi.
- 1957 Anamın Kitabı. İstanbul : Varlık Yayınları.
- 1972 Milli Savaş Hikayeleri. İstanbul : Varlık Yayınları.
- 1977 Nur Baba. İstanbul : Birikim Yayınları.
- 1980 Vatan Yolunda. İstanbul : Birikim Yayınları.
- 1981a Atatürk. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 1981b Ergenekon. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 1981c Kiralık Konak. İstanbul : Birikim Yayınları.
- 1981d Sodom ve Gomore. İstanbul : Birikim Yayınları.
- 1983a Bir Serencam. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1983b Hep O Şarkı. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1983c Tiyatro Eserleri. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1984a Politikada 45 Yıl. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1984b Zoraki Diplomat. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1987a Bir Sürgün. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1987b Hüküm Gecesi. İstanbul : İletişim Yayınları.
- 1987c Panorama. İstanbul : İletişim Yayınları.

1987d Yaban. İstanbul : İletişim Yayınları.

1990 Gençlik ve Edebiyat Hatıraları. İstanbul : İletişim Yayınları.

1994 Ankara. İstanbul : İletişim Yayınları.

KARAOSMANOĞLU, Y.K., F.R. ATAY, R.E. AYDIN

1928 Seçme Yazılar. Ankara : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KINAL, Füzuran

1987 Eski Anadolu Tarihi. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LEVEND, Agah Sırrı

1984 Divan Edebiyatı. İstanbul : Enderun Yayınları.

MANSEL, Arif Müfid

1995 Ege ve Yunun Tarihi. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin

1992 Felsefeye Giriş. İstanbul : Remzi Kitabevi.

MERİÇ, Cemil

1996 Bu Ülke. İstanbul : İletişim Yayınları.

MORGAN, Lewis Henry

1987 Eski Toplum-2(çev. Ünal Oskay). İstanbul : Payel Yayınları.

1994 Eski Toplum-1(çev. Ünal Oskay). İstanbul : Payel Yayınları.

MURAY, Gilbert

1940 Yunan Medeniyeti Niçin Ebedidir?(çev. Osman Derinsu). İstanbul :

Güzel Sanatlar Akademisi.

NECATİGİL, Behçet

1995 Mitologya. İstanbul : Gerçek Yayınevi.

ÖKEREN, Haluk

1944 «Bergama'yı Sevenler Cemiyeti», Hep Bu Topraktan, 4 Eylül.

ÖZDEN, Şinasi

1944 «Körlerin Dert Yanışı», Hep Bu Topraktan, 4 Eylül.

ÖZGÜ, Melahat

1943 «İphigenia Tauriste», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

RIFAT, Samih

- 1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları, Ankara :
T.C. Maarif Vekaleti Yayınları.

RUSSELL, Bertrand

- 1996a Batı Felsefesi Tarihi-1(çev. Muammer Sencer). İstanbul : Say Dağıtım
ve Yayınevi.
1996b Batı Felsefesi Tarihi-2(çev. Muammer Sencer). İstanbul : Say Dağıtım
ve Yayınevi.
1996c Batı Felsefesi Tarihi-3(çev. Muammer Sencer). İstanbul : Say Dağıtım
ve Yayınevi.

SEVÜK, İsmail Habip

- 1931 Edebi Yeniliğimiz; Birinci Kısım. İstanbul : Devlet Matbaası.
1932 Edebi Yeniliğimiz; İkinci Kısım. İstanbul : Devlet Matbaası.
1940 Avrupa Edebiyatı ve Biz-1. İstanbul : Remzi Kitabevi.
1941 Avrupa Edebiyatı ve Biz-2. İstanbul : Remzi Kitabevi.

SEYDA, Mehmet

- 1970 Edebiyat Dostları. İstanbul : Kıtış Yayınları.

SEYFETTİN, Ömer

- 1990 Sanat ve Edebiyat Yazıları. Ankara : Bilgi Yayınevi.
1992 Olup Bitenler, Toplumsal Yazılar. Ankara : Bilgi Yayınevi.

SİNANOĞLU, Suat

- 1977a «Klasik Çağ Düşüncesi ve Klasik Kültür», S. SİNANOĞLU,
F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür.
Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
1977b «Önsöz», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ
Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi.
1983 Atatürk Devriminin Evrenselliği. Ankara : Türk Tarih Kurumu
Basımevi.
1988 Türk Hümanizmi. Ankara : Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SUTÜVEN, Mustafa Seyit

1943 «Sutüven», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

1976 Bütün Şiirleri. İstanbul : İş Bankası Kültür Yayınları.

SÜREYA, Cemal

1982 Günübirlik. İstanbul : Adam Yayınları.

ŞERİF, İhsan

1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara :
T.C. Maarif Vekaleti Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi

1982 Yahya Kemal. İstanbul : Dergah Yayınları.

TEKELİ, Sevim

1977 «Klasik Yunan Biliminin Batıya Geçişi», S. SİNANOĞLU, F. ÖKTEM
ve C. TÜRKKAN. Klasik Çağ Düşüncesi ve Çağdaş Kültür. Ankara :
Türk Tarih Kurumu Basımevi.

THOMSON, George

1985 Tarih Öncesi Ege-2(çev. Celal Üster). İstanbul : Payel Yayınları.

1988 İlk Filozoflar.(çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul : Payel Yayınları.

1995 Tarih Öncesi Ege-1(çev. Celal Üster). İstanbul : Payel Yayınları.

TOKER, Şevket

1982 «Edebiyatımızda Nev-Yunanilik Akımı», Türk Dili ve Edebiyatı
Araştırmaları Dergisi, 1: 135-165.

TÖR, Vedat Nedim

1943a «Hep Bu Topraktan», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

1943b «Niçin Hep Bu Topraktan», Hep Bu Topraktan, 2 Eylül.

1943c «Tarih Rekoru», Hep Bu Topraktan, 2 Eylül.

1945 «Kalkınma Endüstrisi : Turizm», Hep Bu Topraktan, 5 Mart.

TURAL., Sadık

1993 Edebiyat Bilimine Katkıları. Ankara : Ecdad Yayıncılık.

UŞAKLI, Ömer Bedrettin

1943 «Sarı Kız Mermerleri», Hep Bu Topraktan, 1 Nisan.

ÜLKEN, Hilmi Ziya

1935 Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, İstanbul : Vakit Matbaası.

WAERDEN, B. L. Van Der

1994 Bilimin Uyanışı, İstanbul : Türk Matematik Derneği Yayınları.

WEBER, Alfred

1991 Felsefe Tarihi(çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul : Sosyal Yayınlar.

WILLIAMS, Friedrich

1993 Ege Medeniyetleri Tarihi(çev. M. Kalaycıoğlu), İstanbul : Düşünen Adam Yayınları.

YALÇIN, Alemdar

1986 Çağdaş İnsan ve Edebiyat, Ankara : Acar Reklam ve Yayınları.

YETKİN, Suut Kemal

1932 Metafizik, İstanbul : Devlet Matbaası.

1934 San'at Felsefesi, İstanbul : Resimli Ay Matbaası.

1935 Filozofi ve Sanat, İstanbul : Vakit Gazete Matbaa ve Kütüphane.

1938 Ahmet Haşim ve Sembolizm, Ankara : Cumhuriyet Halk Partisi Yayınları.

1942 Estetik Dersleri Birinci Cilt : Estetik Tarihi, Ankara : İdeal Matbaa.

1944 Edebiyat Konuşmaları, İstanbul : Remzi Kitabevi.

1952 Edebiyat Üzerine, İstanbul : Yenilik Yayınevi.

1960 Düşün Payı, İstanbul : Kitap Yayınları.

1962 San'at Meseleleri, İstanbul : De Yayınevi.

1963 Yokuşa Doğru, İstanbul : Dernek Yayınları.

1965 Günlerin Götürdüğü, İstanbul : Varlık Yayınları.

1967a Baudelaire ve Kötülük Çiçekleri, İstanbul : Varlık Yayınları.

1967b Edebiyatta Akımlar, İstanbul : Remzi Kitabevi.

1969 Şiir Üzerine Düşünceler, İstanbul : Varlık Yayınları.

- 1972a Denemeler. İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- 1972b Estetik Doktrinler. Ankara : Bilgi Yayınevi.
- 1976 Büyük Tedirginler. Ankara : Pars Matbaası.
- 1979 Estetik ve Ana Sorunları. İstanbul : İnkılap ve Aka Basımevi.

YÖNTEM, Ali Canip

- 1931 Türk Edebiyatı Antolojisi. İstanbul : Devlet Matbaası.

YÜCEL, Hasan Ali

- 1989 Edebiyat Tarihimizden. İstanbul : İletişim Yayınları.

ZİYA, Yusuf

- 1932 Birinci türk Tarih Kongresi Konferanslar-Müzakere Zabıtları. Ankara :
T.C. Maarif Vekaleti Yayınları.

